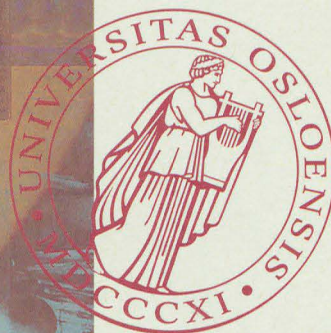

Jorun Ulvestad

**Spenninger i
den språklige
samfunnsveven**

En kritisk analyse
av politiske tekster
om foreldre, oppvekst
og barnevern

**Det utdannings-
vitenskapelige fakultet**
Universitetet i Oslo
2010

Spenninger i den språklige samfunnsveven

En kritisk analyse av politiske tekster
om foreldre, oppvekst og barnevern

Jorun Ulvestad

Doktoravhandling for graden philosophiae doctor
Det utdanningsvitenskapelige fakultet
Pedagogisk forskningsinstitutt
Universitetet i Oslo
2009

© Jorun Ulvestad, 2010

*Doktoravhandlinger forsvart ved
Det utdanningsvitenskapelige fakultet, Universitetet i Oslo.
Nr. 127*

ISSN 1501-8962

Det må ikke kopieres fra denne boka i strid med åndsverkloven eller med avtaler om kopiering inngått med Kopinor, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk.

Omslag: Inger Sandved Anfinsen.
Trykk og innbinding: AiT e-dit AS.

Produsert i samarbeid med Unipub, Oslo.
Avhandlingen blir kun produsert av Unipub i forbindelse med disputas.
Alle henvendelser vedrørende avhandlingen skal rettes til rettighetshaver eller enheten der doktorgrad er forsvart.

... og så er det jo også en del av det som har gjort meg glad og som har gitt meg mening i livet. Jeg har lært mye av dere, og det er noe som har gitt meg styrke og mot. Gudens barmhjertighet og nåde har vært en stor støtte for meg, og det er noe som har gitt meg styrke og mot. Gudens barmhjertighet og nåde har vært en stor støtte for meg, og det er noe som har gitt meg styrke og mot.

... og så er det jo også en del av det som har gjort meg glad og som har gitt meg mening i livet. Jeg har lært mye av dere, og det er noe som har gitt meg styrke og mot. Gudens barmhjertighet og nåde har vært en stor støtte for meg, og det er noe som har gitt meg styrke og mot.

... og så er det jo også en del av det som har gjort meg glad og som har gitt meg mening i livet. Jeg har lært mye av dere, og det er noe som har gitt meg styrke og mot. Gudens barmhjertighet og nåde har vært en stor støtte for meg, og det er noe som har gitt meg styrke og mot.

... og så er det jo også en del av det som har gjort meg glad og som har gitt meg mening i livet. Jeg har lært mye av dere, og det er noe som har gitt meg styrke og mot. Gudens barmhjertighet og nåde har vært en stor støtte for meg, og det er noe som har gitt meg styrke og mot.

... og så er det jo også en del av det som har gjort meg glad og som har gitt meg mening i livet. Jeg har lært mye av dere, og det er noe som har gitt meg styrke og mot. Gudens barmhjertighet og nåde har vært en stor støtte for meg, og det er noe som har gitt meg styrke og mot.

... og så er det jo også en del av det som har gjort meg glad og som har gitt meg mening i livet. Jeg har lært mye av dere, og det er noe som har gitt meg styrke og mot. Gudens barmhjertighet og nåde har vært en stor støtte for meg, og det er noe som har gitt meg styrke og mot.

... og så er det jo også en del av det som har gjort meg glad og som har gitt meg mening i livet. Jeg har lært mye av dere, og det er noe som har gitt meg styrke og mot. Gudens barmhjertighet og nåde har vært en stor støtte for meg, og det er noe som har gitt meg styrke og mot.

... og så er det jo også en del av det som har gjort meg glad og som har gitt meg mening i livet. Jeg har lært mye av dere, og det er noe som har gitt meg styrke og mot. Gudens barmhjertighet og nåde har vært en stor støtte for meg, og det er noe som har gitt meg styrke og mot.

Til Andrea, Alva, Sander, Sverre, Joakim og Ole

Forord

Denne avhandlingen har blitt til gjennom et arbeid som har strukket seg over en rekke år. Jeg har opplevd det som en dannelsesreise, der jeg har lest, tenkt, skrevet og lært. Gledene har vært mange – i varierende blanding med strev, frustrasjoner, fortvilelse, håp, forventning og jubel.

Jeg takker Norges skattebetalere som har gitt meg mulighet til å gjennomføre arbeidet. Det oppleves som et privilegium å ha kunnet fordype seg i spørsmål som jeg lenge har nærret et brennende ønske om å gå inn i.

Veiledere som er i stand til å utvise tålmodighet, i kombinasjon med et skarpt blikk og evne til konkretisering av vage poeng, er en uvurderlig støtte. Kjersti Ericsson har vært en slik veileder. Hun har dessuten tålt å vente på at prosjektet skulle finne sin form, og stilt de få, men helt sentrale spørsmålene som skulle til for å bringe meg videre. En stor takk til deg.

Jeg vil også takke min kollega Bente Aamotsbakken for et varmende engasjement i mitt prosjekt, og for kritisk og konstruktiv lesning av mine tekster som har lært meg mer om skriving enn jeg noensinne klarte å tilegne meg innenfor skolesystemet. De tekstfaglige innspillene har også vært mange og meningsfulle. Du har vært en viktig støtte underveis.

Hva skal man si om en kjæreste og ektefelle som både leser utkast, går høyst kvalifisert inn i faglig substans, gir kommentarer, hjelper til med tekniske finesser og ellers støtter, oppmuntrer og lar seg begeistre? Og som i tillegg har evne til å holde fast i at livet er mer enn hardt arbeid? Lars Gunnar, jeg takker deg for alt dette.

Høgskolen i Vestfold har vært mitt arbeidssted både gjennom stipendiatperioden og i tiden etterpå fram til ferdigstilling av arbeidet. Her har jeg både fått praktisk hjelp av gode kollegaer ved biblioteket, forståelse og støtte fra et hyggelig arbeidsfelleskap for mine prioriteringer i krevende skriveperioder, og faglige innspill fra flere enkeltpersoner. Solveig Østrem, vi leste hverandres tekster i den tiden vi deltok i skrivegruppa, og jeg er takknemlig for dine skarpe iakttagelser og innsiktfulle kommentarer i en sårbar periode for dette prosjektet.

Når kreftene ebber ut mot slutten av et stort arbeid, er unge og friske støttespillere gode å ha. Kjetil, du kastet deg over korrekturlesning av din mors arbeid i siste runde, og det er jeg dypt takknemlig for. Jeg skal heller ikke legge skjul på at din lesning av mine tekster ga en ekstra dimensjon til opplevelsen av å bli sett og forstått av mennesker som står meg nær.

Nære venner har vært viktige. Ingen nevnt, ingen glemt. Likevel Grethe, de hyppige og lange turene innover i Botnemarka, der vi diskuterte det meste som angikk de små tingene i hverdagslivet – så vel som de store spørsmålene i Livet – var uvurderlige for meg.

Familien min, som etter hver teller et betydelig antall små og store mennesker, har vært der for meg. Du Kjersti, har som datter og venn holdt fast i meg og forventet min tilstedeværelse i livet når jeg ellers sto i fare for å bli slukt opp. Det har bidratt til viktige og gode år.

Holmestrand, juli 2009

Jorun Ulvestad

Innhold

Forord.....	5
Del I – Introduksjon	15
Kapittel 1: De første bildene og foreløpige forskningsspørsmål	16
Tematisk og strategisk anslag for avhandlingen	16
Kunnskap i allianse med makten.....	19
Tre ulike vendinger som inspirasjon for en språkorientert analyse	23
Egen kritisk posisjon	26
Normativiteten i prosjektet.....	28
Møter gjennom språket.....	30
Tidligere forskning	31
Avhandlingens oppbygging og kort om innholdet.....	33
Del II – Inngangsporten.....	37
En leserveiledning og noen overordnede refleksjoner	38
Kapittel 2: Analysestrategiens teoretiske rammeverk	40
Avgrensning av det politiske feltet.....	40
Tre ulike kritikkbegrep.....	41
Innside og utside.....	43
Forskeren i samspill med leseren	44
Forskeren som posisjonert og normativ	45
Fra intervensjon av vitensfelt til intervensjon av et politisk felt	48
Normativitet som en del av intervensjonens praksis	49
Avdekking som noe annet enn avsløring	50
Fra intervensjon til konsiderasjon	51
Normativitet på flere nivåer	53
Fra Saussure til Laclau og Mouffe	54
Derrida som inspirasjon til en dekonstruktiv innstilling	58
Brudd og fordobling	60
Derridas underliggende struktur.....	61
Utgangspunkt for lesning	63
Derridas kritikk av nærversmetafysikken.....	63
Min egen lesning av det bevisste og det ubevisste.....	64
Barthes' mytebegrep	65
Mytespråket som konnotasjonsspråk	66
Mytespråket som maktspråk.....	68
Myten er et budskap	69
Analyse på diskursens nivå gjennom fokus på språket	70
Problemstillingen forutsetter et begrep om subjektet.....	72
Lacan og subjektposisjoner i diskursen	74
Subjektet som funksjon av språklig praksis	75
Subjektet som framkommer gjennom skriften	77
Formulering av den endelige problemstillingen.....	78
Kapittel 3: Analysestrategien og valg av materialet.....	79
Skrevne tekster	80
Samtidighet gir aktualitet og potensial for samtidskritikk	82
Tidsavgrensning i et språkteoretisk perspektiv	83
Seleksjonsprosessen med fokus på tekster	85
Første tekstseleksjon – som støtte til tematisk avgrensning av konsiderasjonen ..	86

Andre tekstseleksjon – som kan betraktes som et blindspor	88
Tredje tekstseleksjon – som retter blikket mot politikkenes randsone	90
Tekster som ikke produseres	94
Endelig seleksjon av utsagn i spenningsforholdet mellom dybde og bredde	95
Konteksten i teksten	96
Pålitelighet og troverdighet	101
Overføring av kunnskap	103
Å si det som det kunne blitt	105
Etiske perspektiver	106
Del III – Konsiderasjonene	109
En leserveiledning og noen presiseringer	110
Kapittel 4: Ansvar for barns oppvekst – individ eller struktur?	113
En kompleks fortelling om ansvaret for barns oppvekst	113
Innledende betraktninger	114
Ny kunnskap uten konsekvens	115
Strukturkunnskapen gjelder ikke innenfor ”den tradisjonelle rammen”	117
Ansvar og bistands-ansvar som to ulike ansvarsbegrep	118
Produksjon av en problematikk	120
Individets mestring som barnevernets eneste legitime fokus	121
Foreldre som middel	121
”Konstruktivt samarbeid” betyr individorientert pedagogikk	122
Utsiden lister seg inn	123
Nærvær og fravær som forskjellige antakelser om virkeligheten	123
Oppsummerende linjer med fokus på normen	124
Individets utvikling en sentral premiss	125
Psykologiens ikke-eksistens	128
Psykologien trer fram	129
Menneskevitenskapen som grunnlag for disiplin	130
Individet, normaliteten og makten	132
Bio-makten beleirer livet	134
Individet som sannhetsprodusent innenfor en ny maktform	136
Individet i fokus gjennom governmentality	138
Tilbake til analysen – til alliansen mellom makten og kunnskapen	141
Foreldremestringsrasjonalen styrer tanken	142
Myten og normen	145
Fra indirekte styring til direkte disiplinering	146
Foreldrenes mestring på et annet nivå	148
Et tenkt allmennbarnevern i relasjon til levekår	149
Det fortrenge er av spesiell interesse	151
Individet i møte med strukturen	151
Normalitetsvurdering av samfunnet framfor individet	153
Sosialpedagogikken som individets tilpassning til samfunnet	155
Kompensasjon av rådende forhold	156
Den fortrenge subjektposisjonen	157
Det fortrenge – et utkast til en offensiv sosialpolitikk	158
Intertekstualitet som et uoversiktlig fenomen	162
I spenningsfeltet mellom foreldremestrings- og oppgavefordelingsrasjonalen ..	164
Offentlig oppdragelse som diskursens grense?	165
Kapittel 5: Forebygging i spill mellom alle og de Andre	166
Innledende betraktninger	166

Foreldrenes subjektposisjoner er inkludert.....	168
Fra medisinsens individperspektiv til et nytt strukturperspektiv	168
Strukturperspektivet som kontekstuell dimensjon	169
Strukturperspektivet følges opp	170
Loven legger rammen – gjenoppretter en gammel orden av ulikhet.....	172
En stille revolusjon.....	172
Innside, utside og innside igjen	173
Oppsummerende linjer – og veien videre.....	174
Det altomfattende forebyggingsbegrepet videreføres	176
Antagonistiske subjektposisjoner	176
Kampen om hegemoniet innenfor ett og samme utsagn	179
Motmakt innenfor et ikke-subjektivt maktperspektiv	181
Politikkens konflikt mellom er og bør.....	183
Diskursens usikre rom	184
En stille opposisjon mot loven	187
Konteksten peker mot et helsefremmende perspektiv.....	188
Pedagogikkens tvetydighet.....	193
Lytteposter – samfunnsinstitusjonenes disiplinerende funksjon.....	196
Tolkningens pålitelighet	199
En refleksjon over de ulike rasjonalenes styrings- og maktformer	200
Primærforebygging – innenfor den første problemorienterte rasjonalen	200
Sekundærforebygging – innenfor den første problemorienterte rasjonalen.....	203
Tertiærforebygging – innenfor den første problemorienterte rasjonalen	207
Det nye forebyggingsbegrepet	207
Spørsmål om gjennomslag for det nye forebyggingsbegrepet	209
Den komplekse kompensasjonsrasjonalen som sikkerhetsnett	210
Det fortrenge forebyggingsbegrepet.....	212
Kapittel 6: Rettigheter og hjelp - frihet og skjult kontroll.....	214
Gode oppvekstvilkår som en rettighet.....	215
Tre ulike rasjonaler.....	216
Når problemene oppstår, er barnet familiens barn	217
Servicebegrepet viser til både frihet og kontroll	218
Paternalisme som logisk konsekvens	221
Blikket som avleser overflaten produserer et brudd.....	222
Synlige problemer som feilaktig spor	224
En refleksjon over kategoriens og rasjonalenes innretning	225
En refleksjon over maktens former og forkledning	227
Den tette familien som betingelse for kontroll.....	229
Barns rettigheter konverteres til omsorgspolitik for familien	231
Barns subjektstatus som mytisk motmakt og premiss for foreldreskapet	233
Hjelperasjonalens frie og fortrenge subjektposisjon.....	234
Fra etablerte kategorier og modeller til fokus på kontekst.....	235
Makten i dialogen.....	240
Dialogens mål og muligheter	243
Universalisme, konsensus og sannhet	244
Felleskap og subjekt	244
Usikkerhet som summeres	245
Autonomi og avhengighet	246
Erkjennelse og vitenskapens gyldighet i et systemperspektiv	248
Kritisk holdning som utgangspunkt for et kreativt subjekt	249

Familiens frihet – refleksjoner over to konkrete eksempler.....	251
Foreldrenes frihet – utkast til en "fjerde praksis"	256
Et apropos til min egen tilstedeværelse i teksten	259
Kapittel 7: Motmakt fra en truet gruppe.....	261
Innledende betraktninger	261
Treffsikkerhet som krigslogikkens og teknologiens domene.....	263
Hjemmet pekes ut.....	266
Ikke bland oss med de andre	267
Utviklingspotensialet bestemmer tiltakene	268
En hegemonisk fortelling	269
Årsaksmodellen etablerer motmakt.....	270
Logikken endres	272
Treffsikkerhet – mytekonsum eller et harmonisk sammenfall.....	273
Årsaksmodellen gjør denne foreldregruppen til medarbeidere	274
Foreldremestringsrasjonalen i ny drakt	274
Stigen trekkes opp	275
Terapiens frigjøring som konvertering til nye former for undertrykking	277
Selvstendige innspill i diskursen	279
Likhetsmakt – den nye maktformen.....	280
En fornyet refleksjon over den fjerde praksis	282
Den fortrenge subjektposisjonen.....	285
Et siste apropos til alternativ tolkning.....	287
Del IV – Avslutning.....	289
Kapittel 8: Et overblikk og et utvalg.....	290
Innledning.....	290
Konsiderasjonsbegrepet	291
Et kritisk blikk på eget konsiderasjonsbegrep.....	291
Kritikk som risikoprojekt.....	292
Den språkvitenskapelige analysestrategien	294
De ulike elementene av analysestrategien som teori- og empiristyrte.....	296
Maktbegrepet hos Foucault	297
Likhetsmakt som privatsfærens initiativ – i forlengelsen av Foucault.....	299
Likhetsmakt som det offentliges initiativ.....	302
Deleuze som supplerende forståelsesramme for likhetsmakt.....	303
Deleuzes tolkning av Foucault som svaret på en kritikk.....	305
Foreldremestringsrasjonalen som en transformert morsmestringsrasjonale	307
Fra offentlig til transformert patriarkat	309
Metaforene og mytene.....	311
Makten i eget språk	312
Underkommunisering av implisitte maktforhold	314
Utfordringer for videre forskning.....	318
Hvilken kunnskap skal gjelde i politikken?	319
Referanser	323
Offentlige dokumenter og publikasjoner.....	334
Vedlegg 1: Oversikt over høringsuttalelser.....	335

Del I – Introduksjon

Kapittel 1: De første bildene og foreløpige forskningsspørsmål

Tematisk og strategisk anslag for avhandlingen

"Hvor er foreldrene?" "Nå må foreldrene på banen!" Disse og liknende overskrifter lyste mot meg i avisene på slutten av 1990-tallet. Og de dukker fortsatt opp med jevne mellomrom. Foreldreskapet var den gang – og er fortsatt – et tema som stadig tas opp til debatt i offentligheten.

Foreldreskapet berører oss alle. Alle har foreldre, eller de har hatt foreldre. Mange har i tillegg erfart hva det vil si å være foreldre, både biologisk og sosialt. Foreldreskap har eksistert til alle tider, og synspunktene på foreldreskapet er mange, både i hverdagsliv, fag og politikk.

På det politiske nivået speiler debatter som handler om foreldre en rekke ulike oppfatninger. Motsetningene handler gjerne om hvilke utfordringer som eksisterer i forelderrollen, hvordan foreldre skal og bør ivareta barna, hvordan samfunnet skal eller bør innrettes, hva som er det gode samfunn og hvordan foreldre og barn inngår i en slik sammenheng. Politikk *om* og *for* foreldre handler derfor både om det helt hverdagslige og de store samfunnsproblemerne – og krysser samtidig grensen mellom konvensjonelle oppfatninger av hva som tilhører det offentlige og det private.

Min interesse for dette feltet er ikke tilfeldig. I en tidligere periode arbeidet jeg flere år innenfor det fylkeskommunale barnevernet, som prosjektleder for landets første utprøving av ordningen med beredskapshjem¹. Den gang var jeg opptatt av den dobbeltheten jeg mente eksisterte i hjelpeapparatets møte med foreldre. På den ene siden registrerte jeg et sterkt engasjement for foreldres innflytelse i saker som dreide seg om barnevernets omsorgsovertakelser, bl.a. gjennom etablering av ansvarsgrupper. Det var viktig å sikre foreldrenes deltakelse og gjøre seg kjent med deres perspektiver. På den annen side opplevde jeg at foreldre i liten grad hadde mulighet for gjennomslag for sine synspunkter i slike fora. Definisjonsmakten lå hos hjelpeapparatet. Måten å tenke, snakke og handle på innenfor rammen av ansvarsgruppene hadde nær sagt sin egen logikk som vanskelig lot seg endre. I denne perioden (1984 – 1988) forsøkte jeg gjentatte ganger å utfordre både meg selv og mine

¹ Beredskapshjem blir brukt som betegnelse på en privat familie som på kort varsel tar i mot barn for en relativt begrenset periode, i forbindelse med at barnevernet overtar omsorgen for barnet. Hensikten er at barnet skal få den nødvendige omsorg i denne perioden, samtidig som barnevernet arbeider med å utrede saken og planlegge mer langsiktige løsninger. Beredskapshjemmet mottar veiledning og oppfølging av fagfolk, og har et kollegialt fellesskap med andre familier som er tilknyttet samme organisatoriske enhet, for eksempel en barnevernstinstitusjon.

samarbeidspartnere i kommunene til å reflektere over hvordan foreldrene fungerte som "gisler" i dette systemet. Jeg var bl.a. opptatt av at foreldrenes språk og kunnskaper, som var annerledes enn fagfolkene, ga dem langt færre muligheter for argumentasjon og gjennomslag i situasjoner der det eksisterte motsetninger. Dessuten ble det etter hvert svært tydelig for meg at omsorgsovertakelser i barnevernet ofte falt inn i et slags spill med en definert logikk; vinne eller tape saken. Forståelsesmåter som ble etablert tidlig, ble som et resultat av dette gjerne systematisk styrket – ikke utfordret og nyansert. Jeg kjente etter hvert et visst ubehag ved å være en del av dette, samtidig som jeg opplevde det som vanskelig å bidra til endring. Vektlegging av foreldrenes kunnskaper og innsikter kunne raskt føre til at kommunikasjonen og forståelsene ble for komplekse, og dermed ikke lot seg innordne den overordnede målsettingen: Barnets beste.

Jeg forlot etter hvert denne arbeidsplassen, og startet opp med embetsstudiet i pedagogikk ved Universitetet i Oslo. Her rettet jeg fokus først og fremst mot organisasjonsstudier. Oppmerksomheten ble imidlertid skjerpet på en ny måte i 1995, gjennom en kronikkdebatt i dagspressen mellom Magne Raundalen og Kristin Clemet². Tematisk kunne disse kronikkene leses som en politisk debatt om foreldre som oppdragere, relatert til forebyggende barnevern og oppvekst. Kronikkene tok utgangspunkt i *Det nasjonale program for foreldreveiledning*³, og jeg leste dem som et bilde på en kamp om hvordan foreldre skulle og burde forstås som oppdragere for sine barn, og samfunnet deltakelse og rolle i dette. Det var denne problematikken som fengslet meg.

² Raundalen, Magne. 1995. Viktig foreldreveiledning, *Dagbladet*, 30.10 og Clemet, Kristin. 1995. Foreldre, fagfolk og stat, *Dagbladet*, 02.11

³ I 1995 etablerte Barne- og familiedepartementet, i samarbeid med Sosial- og helsedepartementet, et nasjonalt program for foreldreveiledning. Hensikten var, og er fortsatt, å støtte og styrke foreldre i deres rolle som oppdragere og omsorgspersoner for egne barn, å forebygge psykososiale vansker hos barn og unge og å bidra til forebygging av samspillproblemer i familier. I hovedsak er det helsesøstre, førskolelærere og lærere som skal sørge for implementering gjennom sin daglige praksis, men også ansatte i helse-, barnevern- og PP-tjenesten er etablert som målgruppe for opplæring i veiledning av og samarbeid med foreldre. Programmet retter seg mot alle samfunnslag, grupper og typer familier, og skal forstås som en videreføring av satsning på forebyggende barnevern (*Foreldreveiledning*. Rundskriv Q-5/95. Barne- og familiedepartementet og Sosial- og helsedepartementet). Målsettingen for programmet lyder som følger: "Ansvaret for barn og unge er først og fremst foreldrenes. Det offentliges ansvar er å legge forholdene til rette, slik at foreldrene får mulighet til å utøve foreldrerollen på en så god måte som mulig. Programmet for foreldreveiledning skal bidra til å skape gode møteplasser der foreldre kan utveksle erfaringer og ta opp spørsmål om å oppdra egne barn. Tilbud om foreldreveiledning og fedregrupper har et forebyggende siktemål og skal bidra til å støtte og styrke foreldrerollen i barnefamiliene" (*Oppsummering av utviklingen i foreldreveiledningsprogrammet i 1995 og 1996. Informasjon om oppfølging i 1997*. Rundskriv Q-5/97: 4. Barne- og familiedepartementet). I omtalen av foreldreveiledning blir møtet mellom foreldre og fagfolk beskrevet som en arena for å utveksle erfaringer og ta opp spørsmål som gjelder oppdragelse, der foreldrene er eksperter på sine egne barn (*Program for foreldreveiledning – materiell*. Informasjonsbrosjyre fra Barne- og familiedepartementet 1996. Bestillingsnr. Q-0930).

Jeg leste kronikkene med skrekkblandet fryd, ikke minst fordi jeg raskt fikk en fornemmelse av at i disse tekstene lå det en rekke skjulte premisser som både var lette å overse og dessuten ta som selvfølgelig. De krøp på et vis inn i meg og ble en del av meg mens jeg leste. Jeg opplevde tekstene som delvis ugjennomtrengelig. Jeg syntes det lå flere og motsetningsfylte budskap i dem, og jeg satt igjen med en uro i forhold til om jeg egentlig burde ha skjønt mer.

På den annen side var kronikkene for så vidt enkle å avkode når det kom til det som dreide seg om *hvem* som mente *hva* om foreldreveiledning. Raundalen var *for* at det offentlige skulle gjennomføre frivillig basert foreldreveiledning, og mente foreldrene både trengte og ønsket ny barnpsykologisk kunnskap for å gjøre en god oppdragergjerning. Clemet var *mot* at det offentlige engasjerte seg og brukte knappe ressurser på dette feltet, og mente det var viktig at foreldrene fikk frihet til å oppdra sine barn med utgangspunkt i sine egne ulike kunnskaper. Spørsmålene jeg satt igjen med den gang rettet seg derfor ikke mot slike mer direkte avlesbare konflikter, men derimot mot det som *ikke* umiddelbart kunne avleses: Hvilke mer skjulte og ufokuserte forståelser av foreldre og deres oppdragerrolle lå det i disse kronikkens utsagn, og for den saks skyld i andre utsagn som fantes i andre tekster? Og i forlengelsen av dette: Hvordan blir ulike forestillinger om foreldre til ved at enkeltindivider og grupper ser på omverdenen fra bestemte vinkler – og hvordan får dette foreldre til å fremtre på bestemte måter? Og ikke minst; hvilke mer grunnleggende motsetningsforhold eksisterer, og hvilke varierende sosiale og politiske konsekvenser kan disse åpne opp for? Den underliggende antagelsen for dette prosjektet ligger med andre ord i en forståelse av at makten til å forme samfunnet bl.a. ligger i måten vi forstår og fremstiller virkeligheten på, og at disse forståelsene og fremstillingene etablerer noen særlige politiske og sosiale mulighetsbetingelser.

Når jeg opplevde at flere av utsagnene i kronikkene var vanskelige å tolke fullt ut, dreide dette seg også om at jeg opplevde språket som mer tildekkende enn avklarende. Jeg fikk en fornemmelse av at her var det mange ting som ikke ble sagt, og at også dette usagte fungerte som en premiss i argumentasjonen. Språket var til dels også relativt frodig. Når Åse Gruda Skard ble omtalt som Mor Åse, og foreldre ble omtalt som en potensiell saueflokk, fikk det meg både til å trekke på smilebåndet og til å undres. Et visst ubehag kunne jeg også registrere, ikke minst i forhold til at jeg opplevde elementer i kronikkene som lett provoserende. Jeg ble etter hvert klar over at hvis jeg skulle fange både de ulike forståelsene i kronikkene og de premissene disse hvilte på, ville jeg nødvendigvis måtte arbeide med å avdekke mening gjennom en lese måte som trengte dypere enn den jeg vanligvis benyttet i dagligdags lesning og tolkning – selv om jeg både leste nøye og flere ganger. Jeg erkjente

med andre ord at det var nødvendig for meg å etablere en lesemåte som ga meg tilgang til *noe mer*. Kort sagt; de varierende, mer skjulte og motsetningsfylte forståelsene av foreldre innenfor politikk om oppvekst og barnevern ble mitt interessefelt. Da jeg senere begynte å arbeide mer systematisk med dette innenfor rammen av en stipendiatstilling, startet jeg derfor jakten på et egnet materiale og noen overordnede språkteoretiske tilnærings- og lesemåter.

Kunnskap i allianse med makten

Mange gir bud på hvordan samfunnsutviklingen skal forstås og hvilke mål vi bør etterstrebe i politikken. Som Anne-Lise Seip peker på, kan velferdsstaten forstås som en stat hvor medlemmenes velferd er et formulert mål for den offentlige politikk, der staten på grunnlag av innsikt i de samfunnsmessige vilkårene treffer aktive tiltak for å nå dette målet (Seip 1981). Selv om ikke Seip for egen del kan tilskrives en slik idé, løfter hun her fram et sentralt poeng, nemlig at samfunnsutviklingen gjerne blir forstått som at den offentlige politikk etableres gjennom lineære og rasjonelle sammenhenger mellom kunnskap, målformuleringer og tiltak⁴.

En slik måte å forstå offentlig politikk henspiller nettopp på at det eksisterer rasjonelle og nødvendige sammenhenger mellom de problemene som eksisterer innenfor et samfunn, de problemformuleringene som etableres, de løsningene som etter hvert blir foreslått og tiltak som settes ut i live. De politiske utfordringene blir ofte forstått som et stort behov for å avklare *hva* som ikke fungerer som det skal, og deretter sette kreftene inn for å avhjelpe *dette*. En slik tradisjonell ovenfra- og ned paradigmatisk tilnæringsmåte forutsetter med andre ord at problemer går forut for offentlig politikk, og at politikken utformes som svar på disse eksisterende problemene (Halvorsen 2002). Et slikt utgangspunkt fører ofte til stor interesse for empirisk basert kunnskap, som tradisjonelt har gitt tilgang på gode argumenter i diskusjoner, for prioriteringer og planer for handling. Når noe blir forstått som sann empirisk viten, for eksempel gjennom å avdekke *behov* hos grupper i samfunnet som kaller på ulike tiltak eller avdekker *sammenhenger* mellom årsaker og effekter, kan det være vanskelig å bringe inn andre tanke- og forståelsesmåter.

Et eksempel kan illustrere dette: I en av de omtalte kronikkene peker Raundalen på hvordan han med støtte fra departementet har gjennomført en empirisk undersøkelse, der han spør foreldre om hva de ønsker veiledning i og hvem de ønsker at denne veiledningen skal komme fra. Undersøkelsen ga som resultat at foreldrene ønsket veiledning fra fagpersoner om

⁴ Seips eget perspektiv går ut over en slik forståelse. Hun understreker nødvendigheten av å etablere et samfunnsvitenskapelig fokus på eksisterende samfunnsmessige maktstrukturer som grunnlag for å forstå utviklingen av den norske velferdsstaten (Seip 1981: 20)

kunnskapstilfanget og nyvinningene innen moderne barnepsykologi og barneomsorg (Raundalen 1995). Dette kan forstås som et tungt empirisk argument, der foreldreveiledning fra fagfolk bl.a. blir svaret på spørsmålet om hvordan foreldre kan hjelpes slik at de på en bedre måte kan støtte og ivareta barnas utvikling. Til grunn for en slik konklusjon ligger det imidlertid en rekke vesentlige antakelser; at foreldre ikke fullt ut mestrer sin oppgave som oppdragere innenfor et komplekst samfunn, at foreldre er barnas sentrale mulighetsbetingelse, og at det er foreldrenes relasjoner til barna som bestemmer hvordan barna utvikler seg. Dessuten forutsettes det at fagfolkene har sentrale kunnskaper på dette området, som gjennom veiledning kan bidra til foreldres innsikt, og at ny innsikt hos foreldrene bidrar til at foreldre samspiller med barna sine på nye og mer hensiktsmessige måter. Alle disse antakelsene kan man for så vidt finne støtte for innenfor ulike kunnskapstradisjoner, og denne kunnskapen kan i tillegg dokumenteres gjennom forskning. Når foreldrene i den omtalte undersøkelsen svarer at de ønsker veiledning fra fagfolk, framstår med andre ord foreldreveiledning som et rasjonelt og riktig tiltak. Koblingen mellom kunnskap og politisk konsekvens kan synes overbevisende og helt naturlig.

Men forskningsbasert kunnskap kan ikke alltid forstås som nøytral kunnskap. En rekke mekanismer bidrar til at vitenskapen bare tillater visse virkeligheter å komme til syne, og gjerne de virkelighetene som støtter opp under eller harmonerer med de forståelsene og tradisjonene som allerede er etablert¹. Den amerikanske psykologen Judith Rich Harris har gått det hun kaller *foreldreavhengighetsmyten* nærmere etter i sømmene (Harris 1999, Holthe 2003). Harris' kritikk av denne myten kan fungere som et bidrag til å problematisere gjeldende sannheter, i denne omgang sannheter om relasjoner mellom barn og foreldre. Hun hevder at foreldreavhengighetsmyten innebærer en forståelse av at foreldrene representerer barnets viktigste og nærmest eneste mulighetsbetingelser, og at den er basert på ideen om at den avgjørende utviklingen hos barnet er relatert til foreldrene, særlig mor, i barnets første

¹ Den norske filosofen Espen Schaanning framhever i sin bok *Vitenskap som skapt viten* hvordan det er en illusjon å tro at vitensdisiplinene forklarer virkeligheten. Hans poeng er at de forklaringsmodellene eller teoriene som vitenskapen anvender for å forklare virkeligheten, i seg selv har huller og trenger ytterligere forklaringer. Det som gjør at vitenskaperen opplever at forklaringen er tilfredsstillende, er det som gjør vitenskaperen "tilfreds". Vitenskapens fundament, hvis det finnes noe slikt, må derfor plasseres i følelsenes register (Schaanning 1997: 77ff). På denne måten understreker Schaanning at også vitenskapelige forklaringsmodeller og teorier er kulturbaserte, og dessuten må forstås i lys av den enkelte forskers sosialisering innenfor denne kulturen. Ludwik Flecks arbeid, *Entstehung und Entwicklung einer wissenschaftlichen Tatsache* fra 1935, er et tidlig bidrag til en forståelse av hvordan vitenskapelig kunnskap oppstår og utvikles i samspill med den samfunnsmessige konteksten. Hans bok er oversatt til svensk (Fleck 1997). Thomas Kuhn er en annen og kanskje enda mer sentral skikkelse innenfor dette vitenskapsteoretiske og vitenskapsfilosofiske feltet, som for øvrig har latt seg inspirere av Fleck. Kuhns perspektiver rommet bl.a. kontroversielle påstander om at subjektive kriterier står sentralt innenfor enhver forskers tilsynelatende rasjonelle forståelser. Kuhn utgav sitt verk *The Structure of Scientific Revolutions* i 1962 (Kuhn 1996).

leveår. Harris peker på at psykologien⁶ har hentet mye av sitt tankegods fra det som kan forstås som foreldreavhengighetsmyten; at foreldre er alt for barnet, og at barnets sosialisering og personlighetsutvikling i alt overveiende grad er knyttet til foreldrenes omsorg (Harris 1999).

Harris hevder videre at hun finner metodiske svakheter knyttet til validitet i tidligere forskningsstudier. Forskning på barns utvikling har hvilt på uholdbare forutsetninger, bl.a. fordi arv og genetiske faktorer svært ofte er utelatt. I tillegg peker hun på hvordan jevnaldrendes betydning i sosialiseringssammenheng er underkjent i de samme forskningsarbeidene. På denne måten blir foreldrenes betydning for barnets utvikling tillagt større vekt enn Harris mener det er grunnlag for. Harris egne konklusjoner går i grove trekk ut på at det først og fremst er forhold utenfor hjemmet og jevnalderrelasjoner som får dyptgripende følger for sosialisering og personlighetsutvikling. Hun peker også på at det ikke er den helt tidlige småbarnsalderen som er av størst betydning for personlighetsutviklingen, men derimot det hun kaller "mellomalderen", dvs. perioden fra 6-12 år. Harris forståelse står dermed i kontrast til forestillinger om foreldrene som de mest betydningsfulle for barnet. Sannheten om foreldreskapets betydning er, hevder Harris, ut fra et slikt perspektiv ikke endelig avklart (Harris 1999).

Ulike forståelser, i betydningen forskjellige kunnskaper, står mot hverandre. Virkeligheten skapes gjennom utvalgte måter å beskrive og betrakte verden på, den varierer mellom kulturer og er historisk betinget. Fortellingene om foreldre og foreldreskap, barndom og barns utvikling vil derfor variere, uten at disse nødvendigvis viser til det mange oppfatter som en objektiv eller virkelig verden.

I den vestlige verden har med andre ord vitenskapen, med bl.a. utviklingspsykologien i en framskutt posisjon, etablert begreper og kategorier som fører tenkningen i en særlig retning. Denne tenkningen understøtter og understøttes av psykologiske teorier om barn og barndom gjennom begreper og teorier som ikke er nøytrale eller objektive, men historisk og kulturelt basert. De ulike fortellingene om foreldre og foreldreskap, barndom og barns utvikling kan dermed på grunnlag av et utviklingspsykologisk perspektiv, og i alle andre mulige perspektiver, sies å være etablert på grunnlag av historisk konstruerte måter å resonnerer på. Disse ulike fortellingene er svært kraftfulle og utgjør en makt. I et slikt perspektiv må makten med andre ord forstås i tett sammenheng med den kunnskapen som til enhver tid og i enhver sammenheng får gjennomslag.

⁶ Harris viser til hvordan en slik ide har dype røtter innenfor vår kultur, der bl.a. psykoanalytikerens Sigmund Freud gjennom sine teoridanninger har bidratt til etablering av slike forståelser (Harris 1999).

I denne avhandling tar jeg sikte på å etterspore og problematisere utvalgte deler av den kunnskapen som er etablert innenfor feltet oppvekst og barnevern på det politiske nivå, på hvilke premisser den etableres – og å vise hvordan kunnskap alltid står i sammenheng med makten, også når det kommer til forståelsen av foreldrene. Poenget er imidlertid ikke å hevde at makt bare er noe negativt. Makt kan i dette perspektivet *også* forstås som noe positivt. I lys av eksempelet ovenfor innebærer etablering av foreldreveiledning bl.a. et system for å støtte foreldrene i deres foreldregjerning på en ordnet og systematisk måte, som kan oppleves godt for mange foreldre. Bl.a. kan hverdagslivet og de stadig tilbakevendende valgene i oppdragelsessituasjonene på denne måten oppleves som enklere å håndtere. Makten muliggjør med andre ord menneskelig handling ved at samfunnet tar et grep rundt og tilbyr løsninger på det som oppleves som et problem. Samtidig fungerer den også begrensende, fordi andre problemer verken kommer til syne eller blir forsøkt løst. Dermed svekkes også betingelsene for andre måter å tenke og leve på. Makten er med andre ord tvetydig, og vi finner den over alt der vi finner mennesker. På denne måten sammenfaller den med vilkårene for sosiale relasjoner i alminnelighet.

Et slikt maktbegrep forstår makten som anonym og relasjonell, og henter sin forståelse fra den franske samfunnsviteren og sosialfilosofen Michel Foucault⁷. Dette maktbegrepet går ut over en tradisjonell politisk og statsorientert subjektivistisk maktteori som definerer makt som noe spesifikt, der en person eller gruppe A får en annen person eller gruppe B til å gjøre noe mot sin vilje (Foucault 1999d: 192f). Derimot rettes blikket mot makt forstått som en usynlig, systematisk og innleiret del av hverdagslivet.

Den rasjonaliteten, stabiliteten og gjennomsiktigheten som Seip omtaler, er med andre ord ikke den eneste måten å karakterisere politikken innenfor velferdsstaten. Dette arbeidet kan leses som et bidrag til en annen forståelse, der politikken etableres gjennom kommunikative prosesser, som igjen hviler på noen utvalgte, men *ikke direkte avlesbare* kunnskaper, forstått som tankefigurer basert på noen særlige forståelsesmåter og rasjonaler. Kommunikasjonen struktureres gjennom disse. Det vil si at makten etableres i språket og fungerer som produksjonsvilkår for kommunikasjonen. I neste omgang vil dette kunne få stor innvirkning på utformingen av politikk, som igjen kan innebære vesentlige konsekvenser for individer, grupper og for samfunnet som helhet.

⁷ Michel Foucault ble født i 1926 i Poitiers i Frankrike, og studerte psykologi og filosofi ved det franske eliteuniversitetet École Normale Supérieure. Han underviste og forsket ved en rekke ulike universiteter i og utenfor Frankrike. I 1970 ble han utnevnt til professor i tankesystemenes historie ved College de France i Paris, og fungerte der som professor fram til sin tidlige død sommeren 1984 (Hermann 2007: 81). Den tyske filosofen Friedrich Nietzsche (1844-1900) må forstås som en sentral inspirasjon for Foucaults arbeider, ikke minst i forhold til spørsmål som angår makt (Nietzsche 1993; 1997; 2008; 2009).

Å etablere kunnskap om hvordan kommunikasjonen er strukturert, innebærer å rette et særlig blikk mot språket. Skal kommunikasjonen gjennomskues (forstått som skues igjennom), må det etableres en spesifikk analytisk posisjon for formålet, som igjen hviler på noen utvalgte perspektiver.

Tre ulike vendinger som inspirasjon for en språkorientert analyse

I vårt samfunn har den vitenskapsbaserte, det vil si den ordnede og rasjonelle kunnskapen, hatt forrang. Den har fortsatt høy status, men parallelt har det utviklet seg en viss skepsis til hvor fullstendig og sann denne kunnskapen egentlig er. Den vitenskapelige rasjonalitet utfordres på denne måten av andre rasjonaliteter⁸.

Vitenskapsverdenen er imidlertid i stadig bevegelse, ikke minst gjennom den kritikken som rettes mot feltet. Når vi snakker om revolusjonerende nye vitenskaplige innsikter de siste femti årene, står positivismekritikken i en særstilling. Den kan, og blir ofte, regnet som en første *vending*. Positivismekritikken er en kritikk som retter seg mot en forståelse der fenomener forklares ut fra seg selv, slik de positivt framtrer for oss, og framstilles som om de representerer virkeligheten i seg selv. Utgangspunktet for en slik positiv tenkning kan spores tilbake til August Comte (1798-1857)⁹, som ønsket at vitenskapen skulle gi en objektiv, nøytral og faktisk forklaring på verden, som grunnlag for et ordnet og bedre samfunn. Et slikt vitenskapssyn har med andre ord et klart nytteperspektiv, der målet er det positivt velordnede og rasjonelle, forstått som et samfunn gjennomsyret av vitenskapsbasert kunnskap.

Forutsetningen for frambringelse av en positiv kunnskap er, i følge et positivistisk perspektiv, nøytralitet og objektivitet. Vitenskapen skal beskrive verden slik den er, og forutsetter at jeget som subjekt er distansert fra den virkelighet det studerer. Denne distansen er, innenfor et slikt perspektiv, en premiss for vitenskapelig og universell kunnskap. Dermed blir vitenskapelig og universell kunnskap innenfor en positivistisk tradisjon forstått som en kunnskap som er uavhengig av forskeren.

⁸ Gjennom begrepet "risikosamfunnet" har sosiologen Ulrich Beck bl.a. pekt på hvordan industriell modernisering har skapt en rekke risikoer som er ubegrenset i tid og rom, og som har kilder og konsekvenser som ingen har den fulle oversikten over eller kan holdes til regnskap for. Dette fører til en sterkere avhengighet av vitenskap og rasjonalitet, samtidig som tiltroen til vitenskapen smuldrer. Når den alminnelige kvinne og mann ikke lenger har en ubegrenset tillit til den vitenskapsbaserte kunnskapen, men velger å stole på egne eller nettverkets erfaringer, blir den vitenskapelige rasjonalitet utfordret av den sosiale rasjonalitet (Beck 1992).

⁹ Comtes hovedverk *Cours de philosophie positive* består av 6 bind, og er skrevet i tiden 1830-1842. Comte blir forstått som en av grunnleggerne av sosiologien, en betegnelse som også er skapt av ham. Comtes filosofi er inspirert av den franske filosof og politiske tenker Saint-Simon (1760-1825), som var opptatt av at man må kunne oppstille lover for sosiale fenomener på samme måte som for alt annet som er gjenstand for menneskelig erfaring. Comtes positivismebegrep er da også hentet fra Saint-Simon (Aschehoug og Gyldendals store norske leksikon 2005).

Positivismen har vært møtt med kritikk ut fra ulike ståsteder. Et felles anliggende peker seg imidlertid ut, nemlig at de observasjonene som blir gjort, uansett hvor systematisk dette blir gjennomført, ikke representerer virkeligheten i seg selv. Den norske filosofen Hans Skjerveheim tok et tidlig oppgjør med positivistisk grunnlagstenkning innenfor det norske samfunnsvitenskaplige og humanistiske forskningsmiljøet gjennom essayet *Deltakar og tilskodar* (Skjerveheim 1996)¹⁰. Kritikken var først og fremst et oppgjør med vitenskapsmiljøene, og representerte en forståelse av at vitenskapens aktører er deltakere i, og ikke bare tilskuere til, de sosiale og kulturelle fenomen som er gjenstand for de vitenskapelige studiene. Positivismekritikerne etablerte nye innsikter, der vitenskapens aktører ble forstått som subjekter – med et subjekts begrensede muligheter til å fange ”det hele” i tid og rom. Denne erkjennelsen har, i den grad den har fått gjennomslag, åpnet for en forståelse av den vitenskapsbaserte kunnskap som en kunnskap skapt av samfunnsmedlemmer, fra deres ståsted og i prinsippet på linje med annen kunnskap.

Den norske sosiologen Øyvind Pålshaugen hevder imidlertid at denne innsikten har hatt begrenset gjennomslagskraft. Forskerfellesskapets *kjennskap* til positivisme debatten er udiskutabel, hevder han. Derimot er det et åpent spørsmål om positivismekritikken kan sies å ha hatt et omfattende *praktisk gjennomslag* innenfor forskerfellesskapet, eller om dette er en kritikk som lever side om side med tidligere forskerpraksis fra tiden før Skjerveheim og andre la fram sin kritikk og sine ulike motforestillinger (Pålshaugen 1997). Dette er et tankekors som kan begrunne at positivismekritikk fortsatt er et tema innenfor forskningen etter tusenårsskiftet.

En slik mangel på problematisering av den forskningspraksis som utøves, har etter hvert blitt fulgt opp av andre forskere. De retter blikket i nye retninger. Ikke som i positivisme debatten mot *den ytre konteksten*. Derimot etableres det en forståelse for at den vitenskapsbaserte kunnskap og utsagnskraft kan problematiseres ut fra *en indre* kontekst, nemlig språket (Wittgenstein 1977, Lyotard 1984; 1996; 1998, Pålshaugen 1997, Jordheim 2001). Denne lingvistiske vendingen, som har gjort seg gjeldende først og fremst innenfor humanistiske fag, men også innenfor samfunnsvitenskapelige fag de seneste 30 til 40 år, innebærer en økende interesse for å foreta kritiske analyser av språket der nettopp dette er forskningsfeltets medium.

¹⁰ Skjerveheims første bidrag til positivismekritikken var hans magisteravhandling *Objectivism and the study of man* (1959). Den tyske filosofen og sosiologen Jürgen Habermas fremhever i *Teorien om den kommunikative handelen* denne avhandlingen som en tidlig og viktig kritikk av positivismen innen samfunnsvitenskapen (Habermas 1997).

Det finnes flere tradisjoner innenfor det som betegnes som den lingvistiske eller språklige vending. Den norske litteraturviteren Helge Jordheim peker på hvor sammensatt og diffust denne betegnelsen anvendes og forstås, men våger seg likevel på en antydning av hva betegnelsen kan innebære:

Dersom man skal begynne å nøste et sted, er det mulig å hevde at den språklige vending innebærer en forskyvning av erkjennelsens fokus, bort fra de gjenstander, tilstander, meninger og betydninger som ligger bakenfor og hinsides ord, setninger og tekster, mot selve ordene, selve språket (Jordheim 2001: 80).

Språket gjøres på denne måten til et selvstendig og uavhengig objekt for erkjennelse og kunnskap. Språket er med andre ord ikke bare et medium for erkjennelse, men blir forstått som virkelig, historisk og til en viss grad materielt. Innenfor en slik ramme blir imidlertid ikke språket forstått som et fenomen som *avbilder* virkeligheten, og som kun kan studeres innenfor en konkret historisk kontekst. Derimot beskrives språket som et system av tegn som ikke blir betydningsbærende i kraft av sitt forhold til virkeligheten, men av relasjoner til andre tegn. Språket går på denne måten fra å være et bilde på virkeligheten til et eget objekt. Et slikt fokus på samspillet mellom tegnene gir grunnlag for vending mot språket, på bekostning av historien (Jordheim 2001: 80ff).

Denne vendingen mot språket og tegnene ble etter hvert etterfulgt av det jeg her velger å trekke fram som den tredje vending – den litterære vending – som innebærer en langt sterkere vektlegging av *teksten*. Denne vendingen karakteriserer den stadig økende interesse for kritisk analyse av bruken av språket i human- og samfunnsvitenskapene (Pålshaugen 1997). Den litterære vendingen har som et gjennomgående trekk en innsikt i at språket ikke er transparent, og dermed heller ikke uten videre føyer seg etter våre subjektive intensjoner. Samtidig bygger den på en erkjennelse av at det i språket ikke eksisterer felles kriterier for fornuftige resonnement, men at reglene for språkbruk er innvevd i en praksis og er en del av en livsform (Lyotard 1984; 1996, Wittgenstein 1997, Derrida 2002; 2006).

Usikkerhet omkring vitenskapens muligheter og troverdighet i forhold til å fange og formidle et viktig og riktig bilde av verden, gir på denne måten støtet til en form for vitenskapelig selvrefleksjon av vitenskapsfilosofisk karakter. Den danske filologen Hans Hauge peker på hvordan dette aktualiserer grenseoppgangen mellom vitenskap og litteratur (Hauge 1994). Også den norske filosofen Arild Utaker utfordrer denne grenseoppgangen:

[H]vis det ikke finnes noen universell fornuft å uttrykke eller noen faste referanser å knytte seg til (som for eksempel menneskets natur), kan den ikke finne sitt særtrekk ved å representere noe utenfor seg selv. Da vendes den mot seg selv og gjenstår som uttrykk eller som språk [...] som kan overraske oss i den grad at de(n) makter å få oss til å se noe som vi kanskje ikke tidligere har sett. Det er i denne betydningen filosofi er en form for litteratur (Utaker 1984: 266ff).

Den forbindelsen som Utaker etablerer mellom filosofien og litteraturen innebærer med andre ord at han tildeler litteraturen en sentral rolle når det kommer til etablering av ny innsikt – og at vitenskapen kan forstås nettopp som litteratur, der forskning er forfatterskap.

Både den språklige og den litterære vending har, i den grad de blir tatt alvorlig, potensial til å rokke ved grunnvoller innenfor vitenskapsverdenen – på linje med positivismekritikken. Disse bygger på en innsikt om at forskning er menneskelig virksomhet, og mennesket uttrykker seg gjennom språket. Dette språket er ikke nøytralt, men tar opp i seg ulike individers og gruppers tolkninger av virkeligheten, og fungerer som en samfunnsmessig institusjon med iboende begrensninger i det å speile virkeligheten. Forskerens bruk av språket, og dermed etablering av grunnleggende forestillinger, innebærer at den kunnskapen som framkommer nettopp er *avhengig av subjektet*.

Min inspirasjon i dette prosjektet er basert på de ulike vendingene jeg har beskrevet ovenfor¹¹. Jeg definerer meg innenfor et perspektiv som innebærer at jeg avviser et tradisjonelt språkperspektiv der språket blir forstått som et medium som kan uttrykke en direkte beskrivelse av virkeligheten. En slik avvisning åpner imidlertid opp for noe annet – nemlig en kritisk posisjon der selve språket står sentralt i analysen.

Egen kritisk posisjon

Når jeg hevder at jeg i denne undersøkelsen tar sikte på å etterspore og problematisere de forståelsene som er etablert i relasjon til foreldre på det politiske nivå, innebærer det å gjennomføre en kritisk lesning. Intensjonen er å belyse gjennom å forstyrre det naturlige og selvfølgelige, og dermed problematisere ulike forutsetninger i kommunikasjonen. Etter en slik

¹¹ "Den etiske vending" kan også nevnes som en sentral vending innenfor filosofien og samfunnsvitenskapen. Den fikk stor oppmerksomhet på 1990-tallet, og kan forstås som en reaksjon mot det mange så på som en uheldig samfunnsutvikling, der nyttetenkningen hadde fått for stor utbredelse (Loga 2004). Eli Glomnes beskriver denne vendingen som uttrykk for et moralsk engasjement, som ikke underslår tveetydigheten, meningsløsheten og uroen som en del av livet (Glomnes 2005). Den franske filosofen Jacques Derrida, som står sentralt innenfor det språkvitenskaplige teorigrunnet som jeg støtter meg på i denne avhandlingen, blir gjerne framhevet som en vesentlig skikkelse innenfor denne vendingen. I tillegg til at hans arbeider har fungert som inspirasjon for den språkfilosofiske posisjonen jeg har valgt i dette prosjektet, har hans bidrag innenfor den etiske vending også på et mer overordnet nivå fungert som inspirasjon til det å lese fram mening innenfor politiske tekster.

posisjonering vil det være aktuelt å stille spørsmål som: Hva legger jeg i begrepet kritisk lesning, hvorfor er kritisk lesning et viktig anliggende for meg – og kan kritisk lesning forstås som et vitenskaplig anliggende?

Den kritiske lesningen jeg tar sikte på å gjennomføre, er overordnet inspirert av en postmoderne og en poststrukturalistisk posisjon. Disse posisjonene omtaler jeg her som noe av det samme, og som en motsetning til modernismen, for å poengtere at kritikk ikke behøver å utøves på grunnlag av en visshet om hva som er sant. Både postmodernismen og poststrukturalismen tar derimot avstand fra modernismens idé om at makten kan bekjempes ved hjelp av sannheten, og at det er mulig å skille makt og sannhet fra hverandre. For egen del innebærer dette at jeg ikke kritiserer for å desavuere og rangere i forhold til sannhet, for deretter å ende opp med normative standpunkter. Kritikk blir av meg ikke forstått som et ønske om å granske for å godta eller forkaste de forståelsesmåtene som jeg avdekker innenfor det feltet jeg studerer. Dette er en valgt posisjon. Jeg støtter meg også i denne sammenhengen til Foucault, denne gangen til hans forståelse av at kritikk ikke går ut på å hevde at ting ikke er bra slik de er – men at det derimot dreier seg om å se på hva slags forutsetninger, hva slags kjente, ubemerkede og utfordrede måter å tenke på som ligger til grunn for de praksisene vi tar for gitt (Foucault 2002b).

Denne posisjonen er inspirert av en tradisjon der vitenskap, logikk og epistemologi alltid ses som innordnet i en språklig, kulturell og sosial sammenheng. Når jeg framholder at jeg gjennomfører en kritisk lesning har jeg lagt som premiss en forståelse av at kunnskap aldri er naturlig, sann eller ideell. Derfor vil mitt kritiske møte med teksten heller ikke innebære at jeg søker å bidra med forståelser forstått som *avsløringer*, for å komme på sporet av noe som er sannere, mer naturlig eller mer ideelt. Derimot innebærer det at jeg, i møtet med disse tekstene, posisjonerer meg vitenskapsteoretisk på en måte som gir meg anledning til å trenge gjennom disse på nye måter for å avdekke det som ligger til grunn for den kommunikative praksisen vi i hverdagslivet tar for gitt.

Kritisk lesning forstått på denne måten, der blikket rettes mot teksten og språket framfor historien, gir et mulig potensiale for en utvidet og ny forståelse av dette politiske feltet. Og det nye som jeg tar sikte på å bringe fram, i tillegg til utviklingen av en lesestrategi som gir tilgang til dette, vil være det vitenskapelige bidraget i dette prosjektet.

Normativiteten i prosjektet

Spørsmålet om normativitet ligger som et påtrengende anliggende når jeg etter hvert skal skrive ut min lesning, mine refleksjoner og det jeg vil betegne som mine resultater. Men jeg mener ikke at spørsmålet kan stilles som et spørsmål *om* jeg velger å innta en normativ posisjon *eller ikke* i dette arbeidet. Jeg baserer meg på en forståelse av at kunnskapen ikke er nøytral. Den er normativ fordi forskeren er innvevd i de samfunnsmessige forutsetningene. Dette gjelder også meg. Den tradisjonelle positivismens forutsetninger om nøytralitet, objektivitet og distanse er med andre ord desavuert i dette prosjektet. Forskerens privilegerte ståsted med god utsikt betraktes som en illusjon, fordi forutsetningene for kunnskapsproduksjonen er innvevd i det samfunnsmessige og det kulturelle. Jeg er med andre ord, fra begynnelse til slutt, til stede i den teksten jeg studerer gjennom min tilstedeværelse og deltakelse i verden.

Donna Haraway formulerer det jeg definerer som min egen posisjon svært direkte; "jeg mener det virkelig alvorlig når jeg sier at vi ikke kan finne noe uskyldig ståsted. Selv om du kjemper imot noe betyr ikke det at du ikke er strukturert inn i det, at du ikke allerede er en del av det" (Asdal m.fl. 1995: 28). Denne forståelsen innebærer en avstandstaken fra vitenskapen som nøytral, der forskeren ser alt uten selv å bli sett, uttrykt som "å se alt fra ingensteder". Haraway benytter begrepet "gudeknepet" som betegnelser for denne måten å posisjonere seg på (Asdal et al. 1995: 51).

Spørsmålet om normativitet er med andre ord ikke et valg jeg fritt kan gjøre, siden jeg forstår meg selv som innvevd allerede. Som subjekt er jeg til stede både når jeg leser tekster og når jeg skriver ut mine analyser og refleksjoner. Valget dreier seg derfor mer om hvordan jeg vil *forholde meg til* at jeg er en deltaker i verden og dermed allerede er normativt posisjonert. Svaret på et slikt spørsmål peker mot å ivareta flere elementer; både en synliggjøring av egne erfaringer og forutsetninger, en framstilling av det vitenskapsteoretiske grunnlaget for arbeidet og en redegjørelse for hvordan jeg leser – og at dette gjøres så gjennomskinnelig som mulig. En slik tydeliggjøring av *hvordan jeg leser* vil inngå som en del av de analysene jeg gjennomfører i del III, mens framstilling av det vitenskapsteoretiske grunnlaget for lesingen og analysen vil bli gjennomført eksplisitt i del II. Når det gjelder å redegjøre for mine egne *erfaringer og forutsetninger*, vil jeg imidlertid gå inn på dette allerede her i del I.

I første omgang vil jeg peke på at min lesning og mine analyser sannsynligvis er preget av min lokalisering i det norske samfunn. Beskrivelsen av meg selv som voksen, hvit kvinne, i en privilegert posisjon i fast arbeid innenfor fag og ledelse i høgskolesektoren som

gir meg status og en fast lønnsutbetaling hver måned, med tidligere arbeidserfaring både fra spesialscole, skole, barnehage, pedagogisk psykologisk veiledningstjeneste og fylkeskommunalt barnevern, er *en* dimensjon. Dette, sammen med erfaringer fra politisk arbeid som medlem av bystyret i en liten by på Østlandet, plasserer meg likevel bare delvis. Min biografi er i tillegg til de mer ytre hendelsene preget av nærhet, involvering og sterke bånd til mennesker som i kortere eller lengre perioder har utfordret velferdsstatens normalitetsbegreper, dets idealer og normsett, på flere ulike måter. Med utgangspunkt i disse erfaringene har jeg ofte opplevd et ubehag og dessuten utviklet en aktsomhet i forhold til andres ulike virkelighetsforståelser. Jeg lar meg stadig berøre og opprøre av andres selvfølgelige betraktninger om hvordan tingene henger sammen når det kommer til menneskers vilkår, valg og handlinger, spesielt når de som uttaler seg – så langt jeg kan se – mangler erfaringer i hva det vil si å leve sitt liv i en samfunnsmessig marginalisert, underordnet og undertrykt posisjon. Samtidig som dette trolig er reaksjoner jeg deler med mange andre, gir det meg nok en spesiell utfordring i forhold til min egen tilstrebede ikke-normative intensjon for dette arbeidet. Jeg leser og skriver med andre ord ut fra en intensjon om ikke-normativitet, samtidig som jeg erkjenner at dette ikke fullt ut kan gjennomføres.

På den annen side mener jeg, ut fra den aktsomheten jeg beskriver ovenfor, å ha utviklet en viss varhet for kommunikative nyanser i språket. Denne varheten kan bidra positivt til prosjektet, gjennom den følsomheten jeg mener å ha utviklet overfor makten i språket. Dette gir meg forhåpentligvis mulighet til å se noen forhold spesielt klart, mens andre forhold sannsynligvis vil forbli mer skjult for meg.

Men spørsmålet om normativitet går lenger enn til en slik innskriving av meg selv i analysen. Det vil også dreie seg om hvordan de nye perspektivene, dvs. den nye kunnskapen som jeg kan bidra med, kan anvendes. Hvilken rolle kan denne kunnskapen spille når den etter hvert framkommer – i det den presenteres som et resultat til fri benyttelse? Det ligger nemlig i dette prosjektets karakter et paradoks gjennom innsikten i at språket nettopp ikke er gjennomsiktig – det er også tildekkende. Denne innsikten innebærer at innenfor den maktanalysen som dette prosjektet representerer, der jeg tar mål av meg til å avdekke hvordan kunnskap konstitueres gjennom språket og inngår i allianser med makten, vil også mitt eget språk nødvendigvis fungere tildekkende. Dermed vil også *mitt* språk bære i seg elementer av usynlig makt. Som leseren etter hvert vil erfare, tar jeg for eksempel i bruk begreper som ”undertrykkende”, ”objektgjørende” og ”frigjørende” i forbindelse med de analysene jeg gjennomfører. Dette er ikke nøytrale begreper. De bringer med seg verdiladede forestillinger

og vitner om at jeg tross alt opererer med en underliggende normativ grunn i mine egne drøftinger.

I sin ytterste konsekvens innebærer dette at den kunnskapen som fremkommer gjennom dette prosjektets kritisk leseprosess, kan forstås som en del av en annen makt på et neste nivå, som bl.a. har sammenheng med de begrepene og teoriene jeg legger til grunn for analysene. Dermed kan også min tekst i sin tur utsettes for kritisk lesning i den hensikt å identifisere hvilken makt den er en del av. Og denne nye kritiske lesningen kan igjen underlegges kritisk lesning osv., der hele denne kjeden innebærer en uendelig regress i den hensikt å demaskere makten.

Et slikt resonnement bidrar til å understreke at kunnskap ikke kan forstås som et produkt som kan overleveres direkte. Den vil alltid være innvevd på måter som er mer eller mindre synlige. Min ambisjon er imidlertid at noe av det som kan bidra til å synliggjøre hvilket maktfelt jeg og den kunnskapen jeg produserer inngår i, kan identifiseres gjennom avhandlingens synliggjøring av de vitenskapsteoretiske og samfunnsteoretiske tradisjonene jeg plasserer meg innenfor.

Møter gjennom språket

Å gjennomføre en kritisk lesning av tekster er vesensforskjellig fra det å for eksempel gjennomføre et feltarbeid. Når det gjelder dette siste er det gjerne en akseptert forståelse at forskeren utsetter seg for følelsesmessige reaksjoner i direkte møte med andre mennesker. Dette kan oppleves sterkt og gi føringer for forskerens forståelser av feltet. Fra avhandlingsarbeidet på embetsstudiet minnes jeg hvordan ansatte i det som den gang het Televerket delte sine sorger og fortvilelser med meg over en arbeidsplass som både var i forandring, og kanskje også tapt som framtidig arbeidsplass for dem selv. Flere av mine informanter tørket tårer mens vi snakket sammen, andre fortalte meg og ga synlig uttrykk for at de var dypt ulykkelige og frustrerte, og at de anså endringene i organisasjonen som et svik både mot dem selv og mot det de anså som viktige samfunnsmessige verdier. Jeg opplevde også at en av mine informanter grep etter hånden min mens hun fortalte meg om hvordan hun gjennom omstillingsarbeidet ble konfrontert med nye måter å tenke på som medførte at hun kjente seg avvist som menneske. Alt dette gjorde inntrykk, og jeg levde med disse inntrykkene gjennom uker og måneder.

I forhold til disse møtene med mennesker, ansikt til ansikt, kan det å gjennomføre en analyse av en tekstbasert politisk kommunikasjon i første omgang oppleves som om det

eksisterer et dempende ”teppe” mellom forskeren og verden. Jeg ser ingen tårer på papirene, jeg hører ingen stemmer som endrer karakter, og ingen griper etter hånden min. Ikke engang et litt usikkert ansiktsuttrykk kan jeg registrere

Men etter hvert har jeg erfart at også møter med politiske tekster har følelsesmessige sider. Tekstene møter meg med sine egne selvfølgheter om livet og verden på områder hvor jeg, på bakgrunn av mine egne erfaringer og de tradisjonene jeg har stått i, har etablert mine virkelighetsforståelser og verdier. Disse kan i etterkant kalles enten innsiktsfulle eller naive, men like fullt virket de i verden – i *min* verden.

Gjennom å arbeide med tekstene opplevde jeg med andre ord at disse hadde noe genuint nytt å fortelle meg både om verden utenfor meg selv, og om meg selv. De forståelsene jeg leste ut av tekstene viste seg fra tid til annen å være svært forskjellig fra mine – eller motsatt, de falt sammen med min egen tenkning på en måte som i etterpåklokskapens klare lys bidro til å vise meg hvordan jeg tar verden for gitt. Det var disse møtene som ikke gikk upåaktet hen. De rykket meg ut av det selvfølgelige og de konfronterte meg. Det dempende teppet ble trukket til side.

Tidligere forskning

Dette arbeidet retter blikket mot politikk innenfor oppvekst- og barnevernsfeltet, gjennom å fokusere på eksisterende og motsetningsfylte forståelser av foreldre i vår egen samtid. Dette innebærer å undersøke hvordan det tenkes på det politiske nivå om foreldre, både i det svært hverdagslige der foreldreskapet utøves uten at det oppstår store vanskeligheter – og i det mer spesielle, der utfordringene gjerne blir forstått som mer påtrengende og konsekvensene i større grad kan vurderes å være til skade for barnet.

Arbeidet med å avdekke eksisterende og motsetningsfylte forståelser av foreldre kunne i utgangspunktet vært gjort på andre nivåer. Jeg kunne for eksempel ha valgt å gå inn i dette feltet gjennom å undersøke nærmere hva som skjer i praksis – i de konkrete møtene mellom fagpersoner og foreldre, der politikken settes ut i live. Mitt grep er imidlertid et annet. Jeg har gått inn i den overordnede politiske kommunikasjonen om oppvekst og barnevern fordi jeg har tro på at de forståelsene som etableres her, også har betydning for hva som skjer på andre nivåer, uten at jeg vil hevde at det eksisterer noen form for direkte kausalitet. Min antakelse er imidlertid at de tankefigurene som etableres på det overordnede politiske nivået inngår i en større relasjon og legger en rekke føringer. Å trengte inn i og synliggjøre noen av vilkårene for politikken på dette nivået anser jeg derfor som en viktig samfunnsvitenskapelig utfordring.

Flere arbeider har gitt inspirasjon og innsikt på feltet. Et tidlig bidrag som på noen områder tangerer mitt eget arbeid er antologien *Familien i klassesamfunnet* av Harriet Holter, Hildur Ve Henriksen, Arild Gjertsen og Haldis Hjort (1975). Med utgangspunkt i det som ble kalt Familieundersøkelsen, som startet opp med utgangspunkt i Institutt for samfunnsforskning i Oslo og Psykologisk Institutt, Universitetet i Oslo i 1969, legger disse forskerne fram historiske og teoretiske analyser av familiens situasjon i samfunnet. I dette arbeidet er det særlig betydningen av klassetilhørighet som drøftes, i tillegg til forholdet mellom "sterke" og "svake" familier, der det siste defineres som hjelpetrengende familier. Disse arbeidene kan forstås som interessante for mitt eget arbeid først og fremst gjennom sitt fokus på hvordan samfunnsmessige krefter former individet og familielivet. Det teoretiske og metodologiske utgangspunktet skiller seg imidlertid fra mitt eget, bl.a. gjennom sitt utgangspunkt i analyse av intervjuer og valg av et marxistisk teorigrunnlag.

Et annet bidrag til feltet av stor interesse og til inspirasjon er Tove Stang Dahls undersøkelse fra 1978 av barnevernet gjennom *Barnevern og samfunnsvern* (1992). Dette er en studie som mer spesifikt er rettet mot barnevernet. Dahl drøfter lovgivningens plass i samfunnet, og retter et kritisk blikk mot hvilke interesser barnevernet egentlig ivaretar og bør ivareta, som rettslig tiltak. Arbeidet står i krysningsfeltet mellom historie og juss, og kildematerialet er først og fremst forarbeider til vergerådsloven av 1896 samt en rekke tilgrensende lover. Dette er et arbeid med fokus på tekster, på linje med mitt eget. Men til forskjell fra mitt arbeid ligger Dahls fokus i lesningen først og fremst på innholdssiden og ikke på språket i seg selv.

Kjersti Ericsson har i større grad et fokus mot språket og dokumentenes framstillingsform i sin studie *Barnevern som samfunnspeil* (1996). Hun tar utgangspunkt i klientmapper, tidsskriftsartikler og andre kilder. Hennes primære fokus er barnevernet, og hvordan utviklingstrekk innenfor dette feltet gjenspeiler viktige samfunnsendringer i etterkrigstida. Ericsson beskriver ulike former for kontroll og hvilken retning denne kontrollen har fått. Også denne studien vektlegger barnevernets historiske utvikling, til forskjell fra mitt eget fokus på analyse av samtiden. På tross av ulikt analysefokus har dette arbeidet informert og inspirert meg på sentrale områder.

Et arbeid som på et tidlig tidspunkt trakk min oppmerksomhet i retning av et fokus på selve teksten er *Pasienten som tekst. Fortellerrollen i psykiatriske journaler. Gaustad 1890-1990*. (1997) av Petter Aaslestad. Han er litteraturviter og har gjennomført en narratologisk analyse av journalskrift ved Gaustad sykehus gjennom hundre år. Aaslestad beskriver sykejournalens historiske utvikling og de samfunnsmessige og idéhistoriske endringene som

dette gjenspeiler, gjennom å la den psykiatriske pasienten komme til orde og til syne gjennom disse tekstene.

Eivind Engebretsen har gjennom sin studie *Barnevernet som tekst, Nærlesning av 15 utvalgte journaler fra 1950- og 1980-tallet* (2006) også støttet opp om en slik inspirasjon til fokus på selve teksten. Han gjør en nærlesning av 15 barnevernsjournaler, der den primære målsetningen er å utvikle et teoretisk verktøy for analyse av barnevernsjournaler. Lesningen av tekstene innebærer en inngående teoretisk drøfting av de ulike retoriske mekanismene som journalene framviser, og de konsekvensene disse kan gi. I likhet med meg selv henter han sitt språkteoretiske grunnlag innenfor poststrukturalistisk språkfilosofi.

Alle disse arbeidene kan sies å ha inspirert og informert mitt eget arbeid på noen utvalgte områder både fra starten av og under veis, uten at dette kan sies å ha gitt avgjørende retning for hvordan mitt eget arbeid ble utformet.

Avhandlingens oppbygging og kort om innholdet

Etter dette innledende kapitlet vil jeg i kapittel to gå nærmere inn på en drøfting av kritikkbegrepet i denne avhandlingen. Med utgangspunkt i det intervenserende kritikkbegrepet, hentet fra Arild Utaker og Espen Schaaning, som skiller seg fra det kantianske immanente og det hegelianske dialektiske kritikkbegrepet, utvikler jeg et fjerde kritikkbegrep – som jeg betegner som en *konsiderasjon*. Med utgangspunkt i denne nydanningen, som retter sitt fokus mot spenningsforhold i teksten, presenterer jeg sentrale begreper og teorier som ligger til grunn for hvordan språket skal forstås i dette arbeidet. De sentrale språkvitenskapelige begrepene og teoretiske perspektivene er i hovedsak hentet fra Ferdinand de Saussure, Ernesto Laclau og Chantall Mouffe, Roland Barthes, Jacques Derrida og Jacques Lacan. Disse perspektivene presenteres fortløpende. Sammen med konsiderasjonsbegrepet legger dette føringer for hvordan jeg senere gjennomfører den dekonstruktive lesningen med vekt på å identifisere foreldrenes ulike og motsetningsfylte subjektposisjoner i diskursen.

Med dette som utgangspunkt gir jeg i kapittel tre en framstilling av den analysestrategien som ligger til grunn for dette arbeidet og det endelige utvalget av tekster og utsagn. Denne framstillingen baserer seg på refleksjoner over og drøftinger av hvilke aktuelle muligheter for valg som forelå, hvorfor jeg gjorde de valgene jeg gjorde, og hva disse innebærer. Jeg peker også på hvilke hensyn jeg har vektlagt med tanke på dette arbeidets pålitelighet og troverdighet, og ser nærmere på hvilke muligheter dette prosjektet gir for

nydanning og overføring av kunnskap. Til slutt gjør jeg en vurdering av noen etiske spørsmål som dette arbeidet er i berøring med.

I det fjerde kapitlet har jeg gjennomført den første empiriske analysen i tråd med slik jeg har definert konsiderasjonsbegrepet. Utgangspunktet er et utsagn fra NOU 2000: 12 *Barnevernet i Norge. Tilstandsvurderinger, nye perspektiver og forslag til reformer*¹². Gjennom en konsidererende lesning identifiserer jeg hvordan foreldrenes ansvar for barns oppvekst står i et spenningsforhold mellom individ- og strukturperspektivet – og dermed også mellom privat og offentlig oppdragelse. Gjennom å avdekke det jeg har kalt en *individorientert foreldremestringsrasjonale*, som står i motsetning til en *samfunnsmessig oppgavefordelingsrasjonale*, reflekterer jeg over hvordan disse peker i ulike retninger når det kommer til ansvarsfordeling mellom foreldre og samfunn. Som en del av denne analysen trekker jeg inn og gjør en framstilling av Foucaults begreper om makt. I denne framstillingen vektlegger jeg hvordan han har beskrevet utviklingen av individet innenfor de styrings- og maktformer som kan gjenfinnes i det vestlige samfunn. I tillegg inkluderer denne analysen også en framstilling av sosialpedagogikkens ulike utviklingsspor. Til slutt tar jeg utgangspunkt i resultater fra den konkrete nærlesningen og viser hvordan det fortrente kan forstås som ansatsen til et nytt allmennbarnevern og en ny offensiv sosialpolitikk, som ikke har sluppet fram.

I det femte kapitlet følger jeg opp med en ny empirisk analyse, også denne med utgangspunkt i et utsagn fra NOU 2000: 12 *Barnevernet i Norge*. Gjennom en konsidererende lesning viser jeg hvordan forebyggingsbegrepet er et flytende begrep, og at den sentrale spenningen i utsagnet innebærer at det sterke elementet av strukturperspektiv innenfor det nye forebyggingsperspektivet som utsagnet innfører, gjentatte ganger blir fortrent til fordel for et individperspektiv. Det endelige resultatet av analysen viser imidlertid hvordan det blir etablert et forebyggingsbegrep som vektlegger samfunnsmessig kompensasjon *både* på individ- og strukturnivå, og dermed peker mot en politikk som innebærer utvikling av et omfattende sosialt sikkerhetsnett innenfor en *kompleks kompensasjonsrasjonale*.

I det sjetten kapitlet tar jeg utgangspunkt i et utsagn fra *Barneombudets hørings svar* til NOU 2000: 12 *Barnevernet i Norge*. Her står forholdet mellom barns rettigheter og barnevernets hjelp til familien i fokus. Den konsidererende lesningen viser hvordan det eksisterer et spenningsforhold mellom familiens frihet og en mer eller mindre skjult sosial kontroll. Gjennom å forfølge det fortrente i utsagnet, fokuserer jeg på hvordan frihet for

¹² I det følgende viser jeg til denne henholdsvis som NOU 2000: 12 *Barnevernet i Norge* eller som NOU 2000: 12, og etter hvert i noen sammenhenger også som NOUen.

familien kan innebære ambisjoner om foreldrenes frihet til selv å velge *om og på hvilken måte* familien skal motta hjelp fra barnevernet. Dette danner utgangspunkt for en refleksjon over makten i språket, og hvordan det ligger noen vanskeligheter i det å utvikle en felles og omforent kunnskap i møte mellom foreldre og barnevernet. Med utgangspunkt i språkfilosofiske perspektiver hentet hovedsakelig fra Jean-Francois Lyotard, trekker jeg deretter linjer til det jeg benevner som en mulig *fjerde praksis*.

I det sjuende og siste empiriske kapitlet tar jeg utgangspunkt i *AdoptivForeldre-Foreningens høringsnotat vedr NOU 2000:12 om barnevernet i Norge*. Gjennom et konsidererende grep viser jeg hvordan det utsagnet jeg fokuserer på innebærer et selvstendig grep i diskursen og kan forstås som ansats til motmakt. Det spenningsforholdet som oppstår i utsagnet innebærer også her et uavklart forhold mellom struktur- og individperspektivet, der resultatet av analysen peker i retning av at foreldre blir forstått i lys av en foreldremestringsrasjonale. En slik konklusjon henger imidlertid sammen med hvordan dette utsagnet allerede er vevd inn i en språklig struktur som i forkant er etablert i NOU: 2000: 12, og som legger føringer for det endelige resultatet. Her viser jeg hvordan det som i ett perspektiv kan forstås som frigjøring, også kan forstås som en konvertering fra en maktform til en annen, som på sikt kan innebære en ny form for undertrykking. Gjennom denne analysen identifiserer jeg en ny maktform som jeg har valgt å benevne *likhetsmakt*. Samlet sett gir dette kapitlet grunnlag for et fornyet blikk på ”den fjerde praksis”.

I det åttende og avsluttende kapitlet tar jeg for meg konsiderasjonsbegrepet og drøfter hvordan denne nydanningen har fungert, hva den har bidratt med i dette arbeidet og hvilke konsekvenser en konsiderasjon kan tenkes å føre til i møtet med feltet. Deretter gjør jeg meg noen betraktninger om henholdsvis den språkvitenskaplige og den samfunnsvitenskaplige analysestrategien jeg har gjennomført, med vekt på hvor empiri- og/eller teoristyrte disse analysestrategiene kan forstås. Avhandlingens maktbegrep blir deretter gjenstand for ytterligere refleksjon, før jeg på ny går inn på hvordan to av avhandlingens begrepsmessige nydanninger, dvs. foreldremestringsrasjonale og likhetsmakt, kan forstås i lys av en ide om samfunnstransformasjon. Deretter kommenterer jeg kort de metaforene jeg har valgt å undersøke nærmere i de konkrete empiriske analysene, og tar dessuten opp hvordan et arbeid som utforsker makten i andres språk også bør ha et bevisst forhold til eget språk og egen makt. I forlengelsen av dette reflekterer jeg over hvordan mine egne drøftinger med fokus på foreldrene plasserer barna i en rekke subjektposisjoner som ikke tas direkte opp. I ett perspektiv kan dette forstås som en underkommunisering av maktforhold som angår barna. Fra min side er imidlertid maktforhold som angår barna et forhold som er definert ut av dette

arbeidets hovedfokus, men som i neste omgang vil kunne danne utgangspunkt for videre forskning. I forlengelsen av denne betraktningen peker jeg på hva mitt eget arbeid kan tenkes å bidra til, før jeg avslutningsvis gjennomfører en refleksjon over språket som produksjonsbetingelser for ulike måter å tenke på – som aktualiserer spørsmålet om hvilken kunnskap som skal gjelde i politikken innenfor oppvekst- og barnevernsfeltet.

*

Oxford-idéhistorikeren Isaiah Berlin har brukt et bilde fra den greske dikteren Arkhilokos for å skille mellom de forfattere og forskere som er rever, og de som er pinnsvin. Rever vet mange ting, pinnsvinet vet én stor ting. Reven som forsker vandrer mange veier, graver i mange forhold og sjonglerer tilsynelatende uforenlige oppfatninger, mens pinnsvinet drives av ett overordnet mål; det fokuserer på ett enkelt tema i håp om å komme fram til en enhetlig oppfatning om nettopp dette ene saksforholdet. For egen del forstår jeg revens arbeid som et rimelig bilde på det jeg har ønsket å gjennomføre.

Del II – Inngangsporten

En leserveiledning og noen overordnede refleksjoner

Først til et praktisk grep fra min side: Når jeg underveis i den videre teksten henviser til noe jeg har framstilt tidligere i avhandlingen, gjør jeg dette gjennom en referanse til både kapittel og sidetall. Slike kryssreferanser plasseres i en parentes, for eksempel: (ref.kap.1: 20). På denne måten viser jeg til denne avhandlingens kapittel 1 side 20.

Her i avhandlingens del II tar jeg mål av meg til å framstille analysestrategien i prosjektet i sin helhet. En slik framstilling forutsetter imidlertid en relativt grundig gjennomgang av prosjektets teoretiske grunnlagstenkning. I kapittel 2 skriver jeg derfor fram det teoretiske rammeverket og begrepsapparatet som danner grunnlag for den analysestrategien jeg har utviklet, og gjennomfører noen teoretiske drøftinger.

I første omgang gjennomfører jeg en framstilling av hvordan Arild Utaker og Espen Schaanning beskriver et intervenserende kritikkbegrep, og hvordan dette skiller seg fra det kantianske immanente og det hegelianske dialektiske kritikkbegrepet. Med dette som utgangspunkt for en videre drøfting, etablerer jeg en begrepsmessig nydanning gjennom begrepet *konsiderasjon*.

Deretter trekker jeg inn Ferdinand de Saussures lingvistiske og språkstrukturelle tilnærming til språkssystemet. Dette gjør jeg hovedsakelig for å tydeliggjøre hvordan den poststrukturelle forståelsen av språket som jeg finner hos Ernesto Laclau og Chantal Mouffe, fungerer mer fruktbar som grunnlag for min egen analysestrategi. Et slikt valg får igjen konsekvenser for videre valg av teori og begreper. Med utgangspunkt i Jacques Derrida viser jeg hvordan min egen lesning kan forstås som inspirert av en undersøkende eller *dekonstruktiv* lesning, og hvordan hans begrep om *brudd* i teksten kan forstås som uttrykk for en fortrent mening. I tråd med et slikt fokus på mening i teksten, trekker jeg etter hvert inn Roland Barthes' *mytebegrep*. Hans oppmerksomhet mot den kulturelle mening i språket, basert på forståelsen av ordenes kapasitet til å danne mening for den som leser dem, supplerer det lesegrepet som etter hvert tegner seg.

Den konsidererende lesningen jeg har tatt mål av meg til å gjennomføre, har fokus på å identifisere hvilke ulike og spenningsfylte forståelser av foreldrene som fremkommer i de utsagnene jeg leser. Et slikt fokus forutsetter et begrep om subjektet, og hvordan dette framkommer i diskursen. I siste del av kapitlet har jeg derfor gått inn på hvordan Jacques Lacan forstår subjektet som en funksjon av språklig praksis i et stadig skiftende spill, der *subjektposisjonene* oppstår ved at det fremkommer noen særlige forventninger til subjektet. En slik gjennomgang av teori og begreper kan fremstå svært teoretisk og abstrakt, og leseren kan oppleve en viss distanse til det som presenteres. For å avhjelpe dette har jeg valgt, der jeg

opplever det som fruktbart, å illustrere det teoretiske stoffet med små eksempler. Dette er eksempler som først og fremst er hentet fra de tekstene som inngår i mine egne analyser og fra tekster som jeg har vurdert å ta i bruk, men av ulike grunner har valgt bort. Kanskje kan leseren oppleve dette som at jeg fra tid til annen foregriper noen av analyseresultatene. Fra min side er imidlertid dette ment som et pedagogisk grep i den hensikt å klargjøre, aktualisere og levendegjøre stoffet.

I kapittel 3 tar jeg konsekvensene av det teoretiske rammeverket og begrepsapparatet jeg har presentert i kapittel 2, og peker på hvordan dette åpner opp for noen valg og lukker for andre. Det sentrale siktemålet her er å avklare hvilke aktuelle muligheter for valg som forelå, hvorfor jeg gjorde de valgene jeg gjorde, og hva disse innebærer. Jeg viser også hvordan jeg har tatt mål av meg til å sikre arbeidets pålitelighet og troverdighet, før jeg går inn på hvilket utgangspunkt som foreligger når det kommer til spørsmålet om prosjektets potensial for nydanning og overføring av kunnskap. Avslutningsvis diskuterer jeg kort noen etiske perspektiver som dette arbeidet aktualiserer.

På et mer overordnet nivå ønsker jeg, gjennom det følgende, et stykke på vei å vise hvordan gjenstandsfeltet og de foreløpige forskningsspørsmålene har styrt mine valg, samtidig som valg av teori og begreper også har hatt sentral betydning for prosjektet. Det første kan beskrives som et generelt vitenskaplig grep der jeg tar for meg en rekke utsagn i ulike tekster i den hensikt å finne ut hvordan og på hvilket grunnlag foreldrene blir forstått. Det andre, hvordan valg av teori og begreper har styrt prosessen, henviser til en mer posisjonert forståelse av at tenkningen er en effekt av språket, og at min utforskning er bestemt av det språket jeg foretar denne utforskningen gjennom. På denne måten har både mine forskningsobjekter og mine konstruksjoner hatt betydning for hva jeg til sist kom til å forske på og hva jeg til slutt fant ut av. Subjekt og objekt har til en viss grad konstruert hverandre gjensidig. Jeg er med andre ord, som forsker, innvevd i den virkeligheten jeg studerer. Med utgangspunkt i denne forståelsen vil problemstillingene i dette arbeidet først bli endelig formulert helt til slutt i kapittel 2, etter at de nødvendige begrepene og teorielementene er presentert.

Kapittel 2: Analysestrategiens teoretiske rammeverk

Avgrensning av det politiske feltet

En analyse av en politisk kommunikasjon forutsetter en avgrensning av hva som skal inkluderes, det vil si hvem som skal defineres som innenfor den politiske sfære, og det de bringer inn i kommunikasjonen. Tradisjonelt har forståelsen av den politiske sfæren omfattet aktører med konstitusjonelle posisjoner innenfor politikken. Denne sfæren har da gjerne blitt forstått med utgangspunkt i det parlamentariske kretsløp, mens det korporative¹³ kretsløp har blitt nedtonet. En slik forståelse av politikk er etter mitt syn lite tjenelig, fordi den utelukker de ulike interesseorganisasjonene og deres samvirke med statlige eller andre offentlige myndigheter. Mitt utgangspunkt er at i Norge eksisterer det en korporativ pluralisme som innebærer en tett forbindelse mellom ulike organisasjoner og forvaltningen. Dette kommer for eksempel til uttrykk gjennom de mange høringsuttalelsene fra berørte organisasjoner (frivillige, faglige etc.) som blir innhentet når statlig politikk skal utformes og besluttes, bl.a. når det gjelder spørsmål av oppvekst- og barnevernspolitisk karakter. Disse høringsuttalelsene bidrar på ulike og til dels spenningsfylte måter i den politiske kommunikasjonen, og de representerer en bredde i forhold til ulike synspunkter og virkelighetsforståelser innenfor den politiske sfæren.

Ikke bare interesseorganisasjoner, men også enkeltpersoner utenfor det parlamentariske kretsløp, kan i prinsippet sies å inneha en politisk rolle. Dette skjer bl.a. i kraft av hvordan media tildeler dem en slik posisjon. Ove K. Pedersen og Maja Horst påviser med utgangspunkt i de seneste års mediedekning en endring i hvem som blir politiske aktører. De understreker at ulike varianter av eksperter kommer inn og bekler sentrale aktørroller i den journalistiske anretningen av politikk. Mens politiske aktører tidligere var nært sammenfallende med de konstitusjonelt definerte politikerrollene, er det nå i større grad et spørsmål om "hvem journalisten velger at tildele en rolle som politisk aktør" (Pedersen og Horst 2000: 195). Slike enkeltpersoner kan dermed også forstås som bidragsyttere innenfor den politiske kommunikasjonen jeg undersøker, og de tidligere omtalte kronikkene av henholdsvis Raundalen og Clemet er aktuelle eksempler.

¹³ Uttrykket korporativ pluralisme ble først lansert av den norske statsviteren og politiske sosiologen Stein Rokkan i *Norway: Numerical democracy and corporate pluralism*. Begrepet betegner en ordning hvor interesseorganisasjoner går inn i et systematisert, men ofte spenningsfylt samvirke med statlige eller andre offentlige myndigheter (Rokkan 1969?).

En slik utvidet definisjon av politikersfæren og politikerrollen er dermed et valg jeg har gjort på bakgrunn av min generelle fortolkning av det norske politiske system, og som vi skal se senere, henger denne igjen sammen både med det maktbegrepet jeg etter hvert bringer inn og utvalget av det materialet jeg analyserer.

Jeg forstår altså det politiske nivå som det store politiske kretsløp der samfunnsmedlemmer på tvers av politisk posisjon og faglige og andre roller ytrer seg offentlig gjennom ulike tekster. Et slikt bredt begrep om politikk innebærer at den alminnelige borger som ytrer seg i offentlige sammenhenger, i prinsippet også faller inn under politikerbegrepet, enten vedkommende fremstår alene eller i fellesskap med andre, som representant for det konstitusjonelle system, en institusjon, en sammenslutning, et fag eller bare seg selv. Den endelige avgrensningen av eget forskningsobjekt, i denne sammenhengen forstått som det endelige utvalg av tekster og deres utsagn, vil jeg vende tilbake til i kapittel 3.

Tre ulike kritikkbegrep

Grepene jeg har valgt i dette prosjektet har sammenheng med arbeidets formål – en kritisk lesning. I kapittel 1 ga jeg en første antydning om hva kritisk lesning kunne innebære, og jeg sluttet meg til Foucaults forståelse av kritikk, slik jeg har tolket ham (ref.kap.1: 27). I det følgende vil jeg reflektere over begrepet kritisk lesning ved å ta utgangspunkt i begrepet *intervenerende kritikk*, hentet fra Arild Utaker og Espen Schaanning (Utaker 1984, Schaanning 2000a). Jeg forstår dem begge som inspirert av Foucaults kritikkbegrep¹⁴ og av hans forskningspraksis. Når jeg lar meg inspirere av dette begrepet er det først og fremst i den hensikt å tydeliggjøre mitt eget kritiske ståsted – ikke for å hevde at jeg gjennomfører de samme forskningsmessige grep som Utaker og Schaanning, eller posisjonerer meg på samme måte som dem.

Intervenerende kritikk blir hos Schaanning og Utaker i stor grad forstått på samme måte, selv om det eksisterer noen nyanseforskjeller. Jeg vil etter hvert ofre Schaannings framstilling noe mer oppmerksomhet enn Utakers, fordi Schaanning har gått lenger i sin beskrivelse av hvordan intervensjonsbegrepet skal forstås og dermed etablerer et tydeligere referansepunkt for min egen posisjon.

¹⁴ Utaker har i relasjon til intervensjonskritikk knyttet seg an til Bachelard-tradisjonen i fransk epistemologi, som omfatter navn som Gaston Bachelard (1884-1962), Louis Althusser (1918 -1990) og Michel Foucault (1926 – 1984). Utaker betegner Bachelard som vitenskapsteoretiker og litterat, Althusser som marxist og Foucault som radikal "ikke-marxist", dvs. ikke anti-marxist (Utaker 1984: 4). Schaanning relaterer seg i denne sammenhengen på sin side først og fremst til Michel Foucault, og dessuten til Arild Utaker (Schaanning 2000a).

Schaanning tar utgangspunkt i Utakers begrep om intervenserende kritikk, som innebærer å *gripe inn i eller intervensere i noe* (Schaanning 2000a: 8ff, Utaker 1984: 7). Hos begge avgrensens intervenserende kritikk både fra den kantianske immanente kritikk, der formen er å utsi at "noe bør være slik det egentlig er" – og den hegelianske dialektisk kritikk der formen innebærer å utsi at "noe bør være slik det ikke er" (Schaanning 2000a: 8).

Den første av disse, den kantianske immanente kritikk, kan forstås som at fornuften skal avgrense seg selv, og gjennom dette formulere sine egne kriterier. Misbruk av fornuften kan dermed avdekkes ved å påpeke brudd på disse egne kriteriene og avgrensningene, fordi de leder til selvmotsigelser. I den kantianske immanente kritikk ligger det med andre ord en todeling: Først en formulering som avgrenser et bestemt fenomen, med påfølgende kriterier. Deretter en undersøkelse av om dette følges opp. Et fenomen skal med andre ord, innenfor den kantianske immanente kritikken, følge de avgrensningene som bestemmer det; det er ut fra et fenomens egne avgrensninger at det skal bedømmes. En immanent kritikk innebærer med andre ord en form for kritikk som er *avgrensende og normativ*¹⁵ (Utaker 1984: 6).

Den hegelianske dialektiske kritikk har derimot andre kjennetegn. Denne forsøker å overskride det som kritiseres ved å vise ut over de grenser som avgrenser det, og ikke holde det fenomenet som kritiseres fast innenfor dets grenser. Her ligger den kritiske kraften i selve det negative; det som *ikke er* settes opp mot det *som er*. En dialektisk kritikk innebærer med andre ord å sette noe opp mot sin motsetning, og den kritiske kraft ligger dermed i selve negasjonen. En hegeliansk dialektisk kritikk har dermed en *overskridende og normativ* form¹⁶ (Utaker 1984: 6f).

Disse to innebærer svært ulike kritikkformer. Mens et fenomen kan kritiseres immanent for *ikke å være* i overensstemmelse med seg selv, vil det samme fenomen kunne kritiseres dialektisk for *nettopp å være* i overensstemmelse med seg selv. Schaanning konkluderer med at begge disse posisjonene dermed fordrer en *kritisk instans* – en posisjon hvor det kan kritiseres fra (Schaanning 2000a). En slik kritisk instans innebærer med andre ord et *jeg* som utsier noe som en vurdering eller en dom fra sitt eget ståsted (Utaker 1984).

Når det kommer til den *intervenerende* kritikk beskrives imidlertid dette som noe tredje. Men verken Schaanning eller Utaker formulerer noen presis definisjon av denne betegnelsen, selv om Schaanning går lenger i sin utgreiing gjennom å "presisere, nyansere og korrigere Utakers" (Schaanning 2000a: 8). På tross av dette, fremstår intervenserende kritikk

¹⁵ Immanuel Kant (1724-1804) var den som først formulerte et program for en slik immanent kritikk.

¹⁶ Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831) er en forgrunnsfigur for denne formen for kritikk.

hos begge mer gjennom hva det *ikke* kan forstås som, enn hvordan det positivt kan benevnes. En tilnærming til dette begrepet vil dermed, i det følgende, preges av et slikt utgangspunkt.

Innside og utside

Etter både Utakers og Schaannings forståelse kjennetegnes den intervenserende kritikk – som Schaanning etter hvert velger kun å benevne som *intervensjon* – ved at den gjennomføres uten at forskeren bringer inn motsetninger eller negasjoner i forhold til det som det intervenseres i. En slik intervensjon eller intervenserende kritikk innebærer derfor ikke noe utsagn som en 1. person (jeg) utsier som en vurdering eller en dom over det som kritiseres. Både *intervensjon* og *intervenerende kritikk* betegner derimot noe som innebærer at det fra forskerens side *ikke* etableres en kritisk instans.

Utaker peker på at intervenserende kritikk kan beskrives som at det arbeides innenfor et område uten at dette området utelukkende blir sett innenfra. "Det intervenseres for å bringe en utside innenfor et områdes innside" (Utaker 1984: 7). Begrepene innside og utside viser her til at det i enhver vitensdisiplin¹⁷ etableres fortellinger der disse forholder seg til elementer som vanligvis bringes inn når det blir fortalt om vitensdisiplinen. Dette er fortellinger som i stor grad fungerer legitimerende for vitensdisiplinen. Dette kan forstås som *innsiden*, og omfatter det som uttrykkes eksplisitt. I det det bringes inn fremmedelementer, noe som ikke hører hjemme i den vanlige fortellingen, men som likevel ligger der implisitt og kan leses fram, tilhører disse *utsiden* (Schaanning 2000a: 10).

En nærmere klargjøring av hvordan innside og utside kan forstås, kan gjøres gjennom å omtale den leseprosessen jeg gjennomfører. Her møter jeg først og fremst fortellinger som representerer innsiden, dvs. at jeg for eksempel leser fram budskapet om foreldre som jeg gjenkjenner som den rådende forståelsen i den tidsperioden jeg undersøker. Svært mange av formuleringene i de ulike tekstene er relativt likelydende og representerer de samme forståelsene. Samtidig finner jeg også det som avviker fra dette, og som jeg definerer som gammelt eller annerledes tankegods. En del av dette dukker opp relativt overraskende i tekstene, på en indirekte måte, nærmest som om de kommer inn fra ingensteds ved et uhell, alternativt som et nytt og viljestyrt innspill i kommunikasjonen. Der jeg møter nettopp det jeg

¹⁷ Schaanning understreker at han gjennom sin framstilling tar i bruk en rekke begreper som kan synes fremmede, uten at han av den grunn ønsker å adoptere en tradisjonell begrepsbruk. Ved for eksempel å introdusere "vitensdisiplin" i stedet for å benytte begrepet "vitenskap", håper Schaanning å få leseren til å stusse, forstått som føre til en refleksjon over at språket er konstruert (Schaanning 2000a: 8f).

oppfatter som avvikende fra det gjengse, uansett hvilken begrunnelse dette måtte ha, gjenkjenner jeg dette som utsiden i den kommunikasjonen jeg undersøker.

Her vil jeg gi et enkelt og konkret eksempel fra eget materiale: Når Raundalen i den tidligere omtalte Dagbladkronikken beskriver foreldre som oppegående, handlekraftige og likeverdige voksne i relasjonen til ekspertene, stemmer dette godt med hvordan jeg gjenkjenner den rådende måten å forstå foreldre på i den angjeldende tidsperioden. Subjektgjøring av foreldre i relasjon til hjelpere av ulike slag står sentralt i faglige og politiske dokumenter rundt millenniumsskiftet, og jeg vurderer dette som det tidstypiske budskapet. Dette tolker jeg derfor som innsiden av fortellingen. I en annen sekvens i den samme kronikken fremstilles derimot foreldrene som barn – til forskjell fra de voksne ekspertene. Dette formuleres ikke direkte, men jeg leser det likevel ut av teksten som en implisitt forståelse. Her lister det seg med andre ord inn en annen forestilling om foreldre, som tenderer mot en barnliggjøring og en objektgjøring av denne gruppen. Foreldre blir forstått som potensielt avmektige og ulikeverdige på en måte som jeg ikke gjenkjenner som en rådende forståelse. Inn kommer med andre ord en forestilling som jeg ville tro var passé, men som likevel viser seg ikke å være det. Etter min vurdering står vi her overfor en utside som bringes inn i fortellingen.

Schaanning peker på at slike implisitte fenomen nok er forhold som produsentene av slike fremstillinger selv mener tilhører utsiden, og som de mener å kontrollere. Schaannings perspektiv innebærer med andre ord at han gjør et skille mellom det intenderte og det ikke-intenderte i fortellingen. Han forutsetter med andre ord en aktør som har noen intensjoner, dvs. en intensjon om å holde meningen under kontroll (Schaanning 2000a: 10).

Forskeren i samspill med leseren

Når Schaanning og Utaker beskriver henholdsvis *intervensjon* og *den intervensjonerende kritikk*, peker de begge på at den kan gjennomføres gjennom noen særlige grep. Det som beskrives blir sett i nye sammenhenger, og blir gjennom dette "gjenstand for et arbeid som kan transformere det" (Utaker 1984: 7). Dette er et grep hvor selve kritikkens sted forskyves, fordi vi ikke lenger snakker om forskerens *normative utsagn*, men derimot – slik Utaker formulerer seg – om å beskrive og kombinere forhold på en måte som kan ha *kritiske virkninger eller effekter* (Utaker 1984: 7). Schaanning slutter seg til dette og hevder på sin side at et slikt grep setter feltet i bevegelse, der intervensjonen innebærer at målet "er nådd hvis man bidrar til å

gjøre vitensfeltet mindre fastfrosset, statisk og rigid, mer sårbart, bevegelig og transformerbart” (Schaanning 2000a: 10).

Schaanning presiserer imidlertid at forskeren selv ikke tar stilling til om det *bør* finnes en utside og en innside, eller hvor denne grensen legitimt *må* trekkes. Forskerens oppgave innenfor en slik posisjon er kun å beskrive de eksisterende skillene mellom innside og utside på en måte som kan *fungere* intervenserende, under forutsetning av at dette problematiserer de fortellingene vitensutøverne normalt legitimerer vitensfeltet med (Schaanning 2000a). Denne beskrivelsen skjer gjennom å ”utnytte og dra veksler på den retoriske kraft som ligger i å produsere vitenskaplige analyser” – og gjennom å fortelle historier (Schaanning 2000a: 11).

Nye måter å beskrive og kombinere på, uten å formulere seg normativt, står med andre ord sentralt innenfor det Utaker betegner som intervenserende kritikk og det Schaanning betegner som intervensjon. Det er denne strategien som skal skape grunnlag for en transformerende bevegelse. *Forskerens grep*, som den som beskriver, blir dermed det helt sentrale i et slikt prosjekt.

Men også *leseren* tildeles en aktiv posisjon. Leseren forventes å fange de analysene og fortellingene som forskeren formulerer – som kritikk. Utaker formulerer dette som at kritikken ”tilhører en 2. eller 3. person som ser det som beskrives som en kritikk.” (Utaker 1984: 8). Både Utaker og Schaanning stiller med andre ord store krav til leserne, uten at noen av dem formulerer dette eksplisitt. Det er leserne som skal fungere som kritisk instans med utgangspunkt i den analysen og de fortellingene som forskeren gjennomfører. Dette innebærer at uten begge parters fullverdige deltakelse, vil prosjektet ikke kunne lykkes som kritisk prosjekt.

Forskeren som posisjonert og normativ

Intervenerende kritikk hos Utaker og *intervensjon* hos Schaanning er med andre ord en aktivitet som ikke etablerer en kritisk instans forstått som en posisjon hvor det kritiseres fra. Den er erklært renset for forskerens normative utsagn, og som kontrast til den immanente og den dialektiske kritikken pretenderer den heller ikke å fungere normativt – forstått som å innebære *vurderinger*. Den har derimot til hensikt å skape *uro*.

Ut fra mitt perspektiv er deres posisjon, som er etablert gjennom kontrastering med Kant og Hegels posisjoner, interessant, men ikke uproblematisk. I det følgende vil jeg derfor gå nærmere inn på hvordan jeg forstår intervensjonsbegrepet i relasjon til normativitet. Jeg vil også se på hva dette innebærer når det kommer til forskerens posisjon, og etter hvert ta stilling

til om og i tilfelle på hvilken måte jeg selv vil ta dette begrepet i bruk. Allerede her vil jeg antyde at jeg, på tross av at intervensjonsbegrepet fungerer inspirerende for min egen strategi, ikke kommer til å videreføre dette begrepet uendret. I første omgang vil jeg gå inn på det som handler om forskerens beskrivende og kombinerende grep.

Selv om ikke forskeren uttrykker sin normativitet gjennom spesifikke utsagn eller inntar en tydelig posisjon som det kritiseres fra, ligger det etter min forståelse en rekke andre normative elementer i det intervensjonsbegrepet som Utaker og Schaanning opererer med. Både det å lese, beskrive og det å kombinere forhold er en aktiv handling fra forskerens side. Hun eller han gjør i denne sammenhengen en rekke valg og gjennomfører en praksis. Gjennom å utføre *noen* valg og praksiser, og ikke andre, bidrar forskeren til at transformasjonen får en særlig karakter. Disse valgene og praksisene er, bevisst eller ubevisst, forankret i forskerens ståsted. Forskerens posisjon kan dermed beskrives som det utgangspunktet den enkelte forsker har for sine spesielle grep, med de normative elementer dette innebærer.

Dette kan utdypes gjennom følgende resonnement: Det ligger etter min forståelse dimensjoner av normativitet relatert til *hvilket felt* forskeren fra starten av begynner å interessere seg for og tar et forskningsmessig grep rundt på sin særlige måte – gjennom å bestemme seg for hvilket område det skal interverneres i, velge ut de fortellingene som skal undersøkes og deretter starte opp en leseprosess¹⁸. Et slikt grep innebærer at forskerens *interesse for feltet* er motivert av noe, for eksempel noe vedkommende har reagert på, jf hvordan jeg selv hadde erfaringer fra oppvekst- og barnevernsfeltet om at til tross for det engasjementet som eksisterte for foreldrenes deltakelse i ansvarsgruppene, ble deres perspektiver ikke nødvendigvis tillagt stor vekt (ref.kap.1: 16). Når det kommer til *valg av fortellinger* som skal leses mer inngående, kan det på sin side dreie seg om å velge ut en tekst som skaper en reaksjon, jf min egen reaksjon da jeg leste Clemets kronikk som framstilte foreldre som en potensiell saueflokk – og dessuten framstillingen av Åse Gruda Skard som Mor Åse i Raundalens kronikk (ref.kap.1: 18). I mitt valg av oppvekst- og barnevernsfeltet, med utgangspunkt i de to kronikkene, var det med andre ord allerede i denne fasen etablert normative elementer fra min side; jeg hadde reagert på en del av den praksisen jeg hadde erfart innenfor feltet, og da jeg leste kronikkene reagerte jeg på de forståelsene av foreldrene som jeg leste ut av deler av teksten.

¹⁸ En intervensjon kan nok også baserer seg på å lytte til muntlige fortellinger, men her i min drøfting forholder jeg meg til tekster som leses.

Også andre elementer av normativitet vil etter hvert måtte spille seg ut: Når det kommer til *hva* forskeren i løpet av den konkrete leseprosessen stopper opp ved, reagerer på, tenker igjennom, velger å forstå som fortellingens innside eller utside og beslutter å ta et grep om, er ikke dette tilfeldig. Her vil forskerens faglige og personlige bakgrunn kunne ha betydning for hva han eller hun reagerer på. Den reaksjonen jeg hadde på Raundalens kronikk, der foreldre ble objektgjort, kan tjene som eksempel på dette. Der og da relaterte jeg dette blant annet til min bevissthet om at pedagogikken og psykologien som fag er satt under kritikk for å bidra til å gjøre mennesker til objekter (Skjervheim 1996). Dette er et perspektiv som jeg bærer med meg som fagperson, som fungerte som premiss for min egen konkrete lese- og tolkningsprosess, og dermed for min normative reaksjon.

Dessuten, når forskeren etter hvert velger å gjøre en framstilling gjennom å kombinere elementene i fortellingen på en bestemt måte og deretter ta i bruk språket for å gjennomføre denne beskrivelsen, gjør forskeren dette med utgangspunkt i noen særlige analytiske og retoriske grep, i den hensikt å skape kritiske virkninger eller effekter. Når de ulike konkrete grepene velges, er det fordi forskeren har en *hensikt*, dvs. noe han eller hun ønsker å synliggjøre. Slike motiv innebærer normative elementer, med utgangspunkt enten i politisk, faglig eller personlig engasjement, eller for den saks skyld alt dette til sammen.

Forskeren som subjekt i møte med feltet har som vi ser, uavlatelig en rekke preferanser som hver for seg og til sammen innebærer grader av posisjonering. Forskeren kommer ikke forutsetningsløs til en intervensjon. Derimot ligger det en hel rekke premisser, ettersporebare eller ikke, både i forkant og underveis i en intervensjon – som Schaanning og Utaker ikke omtaler. Forskeren må derfor, i relativt stor grad, forstås som posisjonert ut fra forskerens *eget jeg og dette jegets ståsted*. Dette er en posisjon som vil innebære en rekke elementer av normativitet som beskrevet ovenfor. En pretensjon om å gjennomføre et slikt arbeid *uten* at dette innebærer en posisjonering med tilhørende normative dimensjoner, slik Utaker og Schaanning gjør seg til talsmenn for, er derfor et svært ambisiøst prosjekt. Etter min forståelse er det ikke mulig. Og i den grad det *foregir* å være mulig, hviler det på et element av ”gudeknepet”, slik Donna Haraway benevner dette (ref.kap.1: 28). Jeg slutter meg derfor til hennes posisjon gjennom å peke på at vi alle, både gjennom våre erfaringer, interesser og motiver, de praksisene vi gjennomfører og det språket vi bruker til daglig – også i rollen som forskere med utgangspunkt i et intervensjonsbegrep som utelukker forskerens normative utsagn – er så innvevd i det kunnskapsmessige og dermed i det normative at det ikke lar seg gjøre å holde det epistemologiske grunnlaget under full kontroll.

Ut fra denne erkjennelsen vil jeg derfor understreke at jeg *ikke* slutter meg til Utakers og Schaannings problematiske posisjon. Der Schaanning med utgangspunkt i Utakers kritiske intervensjonsbegrep og med egne presiseringer, nyanseringer og korrigeringer av dette etablerer et intervensjonsbegrep som tilsynelatende ikke er normativt, velger jeg å si at intervensjonen *nødvendigvis* innebærer former for normativitet. Og der Schaanning hevder at forskerens formål med transformasjonen er retningsløs, vil jeg understreke at den *har* en retning.

Fra intervensjon av vitensfelt til intervensjon av et politisk felt

Schaanning utdyper som nevnt i forlengelsen av Utaker noen sentrale forhold som klargjør hva intervensjon innebærer for *ham*. I det følgende vil jeg løfte fram noe av dette, og kort forsøke å tydeliggjøre, kommentere og plassere noen av disse i relasjon til mitt eget prosjekt.

Det første dreier seg om *hva* som står i fokus for intervensjonen. Først og fremst peker Schaanning på at denne retter seg mot et bestemt *objektområde*, forstått som et bestemt vitensfelt. Et vitensfelt er etter Schaannings definisjon et felt hvor det befinner seg "vitensaktører" eller "vitensutøvere" som produserer, skaper og håndterer disiplinens viten både ved å frembringe den, sette den i omløp, og ved å produsere fortellinger om den (Schaanning 2000a: 8f). Intervensjonens objektområde er vitensaktørenes og vitensutøvernes selvforståelse generelt, og spesielt deres forståelse av disiplinens innside og utside, som jeg tidligere har omtalt. Schaanning utdyper disse begrepene i forhold til sitt felt gjennom å påpeke at når vitensdisiplinens historie skal fortelles av vitenskaperne innenfor de ulike vitensdisiplinene, eksisterer det i større eller mindre grad en forståelse av at vitensdisiplinens historie er mer eller mindre irrelevant, fordi fortiden er tilbakelagt. Dette tilbakelagte – den tilbakelagte måten å tenke på – representerer dermed en utside i forhold til dagens vitensdisipliner. Schaannings poeng er at denne utsiden likevel eksisterer, uten at feltets aktører er seg det bevisst, og kommer til uttrykk gjennom det implisitte, "det som de faktisk forutsetter, det som de stilltiende faktisk har en oppfatning om" (Schaanning 2000a: 12).

Schaanning anvender begrepene utside og innside i forhold til analyse av en vitensdisiplin, og han peker på at slike implisitte elementer kan gi oss forståelse av denne vitensdisiplinens tenkemåte. For egen del forholder jeg meg til et *politisk felt*, der jeg tar i bruk begrepene innside og utside i den hensikt å komme på sporet av tenkemåter innenfor

dette feltet¹⁹. Jeg baserer meg med andre ord på en generell antakelse om at framstillingen av *ethvert* felt influeres av implisitte elementer – også det politiske feltet som omfatter oppvekst og barnevern – og at uansett hvilken tilnæringsmåte aktørene i dette feltet måtte ha, vil disse kunne være preget av tenkemåter som trekker bevisst eller ubevisst på ”det tilbakelagte”.

Videre presiserer Schaanning at en intervensjon først og fremst vil være rettet mot fortellinger som fungerer legitimerende for den disiplinen det intervenseres i (Schaanning 2000a). Det er med andre ord det aksepterte, det selvfølgelige og det som bygger opp under forhold som fremstår som rimelig, riktig og rettferdig, som står i fokus. For både Schaanning og Utaker, som har gått inn henholdsvis i vitenskapens og filosofiens områder, handler det om å gå inn i et felt som reiser problemer som det er viktig å få klarlagt fordi dette feltet er av betydning både på individ- og samfunnsnivå. Nettopp av samme grunn finner jeg intervensjonsbegrepet interessant for mitt eget objektområde. Også politikk om oppvekst- og barnevernsfeltet er preget av at noe er akseptert og selvfølgelig – og bygger opp under forhold som fremstår som rimelig, riktig og rettferdig. Også dette feltet reiser sentrale problemer som er viktig å få belyst, både på individ- og samfunnsnivå.

Det finnes i tillegg en rekke andre parallelliteter mellom disse områdene som gjør det interessant å la seg inspirere av intervensjonsbegrepets potensial: Også innenfor politikk om oppvekst og barnevern finner vi vitensutøvere og vitensaktører. Også her produseres, skapes og håndteres dette områdets viten både ved å frembringe den, sette den i omløp og ved å produsere fortellinger om den. Og ikke minst etableres det også her fortellinger som fungerer legitimerende, der intervensjon i disse fortellingene kan bidra til nye innsikter. Intervensjonsbegrepet er derfor et interessant bidrag når jeg nå er i ferd med å innkretse et utgangspunkt for mitt eget kritiske prosjekt.

Normativitet som en del av intervensjonens praksis

Når det kommer til kritikkbegrepet, går det som nevnt et skille mellom Schaanning og Utaker. Schaanning benytter ikke begrepet kritikk som et uttalt og eksplisitt begrep når det er snakk om intervensjoner, formulert som ”kritisk intervensjon”, slik Utaker gjør. Schaanning bruker kun begrepet ”intervensjon”, og forbeholder det eksplisitte kritikkbegrepet til det som dreier

¹⁹ Schaanning gir ikke selv noen definisjon av sitt feltbegrep. Jeg har imidlertid valgt å støtte meg til et feltbegrep som er hentet fra Bourdieu. Dette begrepet antyder et særskilt rom innenfor det sosiale rom, der man kan påvise at det eksisterer en egen sakslogikk som omfatter mange ulike tilnæringsmåter til en sak, uten at disse tilnæringsmåtene er reduserbare til hverandre (Bourdieu 1996, Callewaert 1996). Når måten å tilnærme seg spørsmål som angår politikk om oppvekst og barnevern for eksempel omfatter både en juridisk, en pedagogisk og en medisinsk tilnærming, utgjør med andre ord dette til sammen et felt.

seg om kritikk i kantiansk forstand (bedømmelse), og i tradisjonell forstand (fordømmelse). Dette begrunner Schaanning med at intervensjonen ikke har som formål en epistemologisk eller normativ vurdering (Schaanning 2000a: 10).

Dette grepet oppfatter jeg som Schaannings måte å markere et særlig epistemologisk og tilstrebet ikke-normativt ståsted, som dermed skal utelukker andre ståsteder. Et slikt valg framstår som en presisering av intervensjonens ikke-normative *intensjon*. Samtidig vil en slik presisering etter min forståelse ikke kunne oppheve den rekken av normative elementene som selve den intervensjonerende *praksisen* innebærer, slik jeg har problematisert dette ovenfor. Min forståelse av at en intervensjon nødvendigvis innebærer normative elementer står med andre ord ved lag, og innebærer en annen vurdering enn den Schaanning gjør. Etter min forståelse tydeliggjør Schaannings intervensjonsbegrep ikke i tilstrekkelig grad intervensjonens implisitte normative elementer.

Intervensjonsbegrepet slik jeg har presentert, problematisert og kommentert dette ovenfor, rommer med andre ord en rekke premisser for kritikk som er tjenlige for meg i dette arbeidet, enten fordi jeg kan slutte meg til det eller fordi det gir meg et utgangspunkt for å reflektere og velge annerledes. Samtidig må det igjen understrekes at intervensjonsbegrepet ikke etablerer noe som er svært tydelig og dermed egnet som et konkret lesegrep. Det er kanskje mer tjenlig å betegne det som en tankeposisjon. Utaker peker på sin side på at intervensjon ikke dreier som om å beskrive noe som foreligger i fullt dagslys, men derimot noe som *produserer en problematikk* (Utaker 1984: 10).

Avdekking som noe annet enn avsløring

Som Utaker og Schaanning er jeg opptatt av at intervensjonen kan gi grunnlag for at aktørene i feltet, meg selv inkludert, ser kritisk på sitt eget felt på nye måter. Her ligger prosjektets hovedintensjon. Og på tross av de forbeholdene jeg har tatt ovenfor i forhold til intervensjonsbegrepet, finner jeg fortsatt begrepet interessant. Først og fremst fordi min egen målsetting med arbeidet i stor grad faller sammen med det Schaanning beskriver som intervensjonens formål, nemlig "å skape bevegelse i vitensfeltet [...] (der) målet er nådd hvis man bidrar til å gjøre vitensfeltet mindre fastfrosset, statisk og rigid, mer sårbart, bevegelig og transformerbart" (Schaanning 2000a: 10).

Når Schaanning peker på at intervensjonsbegrepet er knyttet til å *avdekke* noe, er også dette sammenfallende med min intensjon. Men som jeg tidligere har påpekt, åpner Schaanning opp for at det å kontrollere fortellingen – og dermed skjule noe – er en intendert

handling. Dette er et perspektiv jeg ikke deler med Schaanning. For egen del vil jeg derimot vektlegge at jeg forstår det skjulte både som intendert og ikke-intendert fra aktørene i feltet, uten at det er noe poeng for meg å skulle skille mellom disse²⁰. En slik presisering innebærer samtidig en understrekning av det jeg forstår som vesensforskjellen mellom *avdekking* og *avsløring*. Avsløring innebærer for meg å gjennomskue noe som i større eller mindre grad har vært forsøkt holdt skjult. Jeg går ikke inn på slike eventuelle motiver. Dette arbeidet er ikke en tekstanalyse som har til hensikt å føre intensjonene tilbake til forfatterne. Avdekkingsprosessen fra min side dreier seg derimot om å bringe fram det som er mer eller mindre skjult for *oss alle*, uavhengig av intensjonalitet, inntil analysen løfter det fram.

Fra intervensjon til konsiderasjon

Når jeg nå har presisert nærmere hva intervensjonsbegrepet og tilhørende begreper innebærer for meg, vil jeg nå gå ytterligere ett skritt videre – og peke på en side ved intervensjonsbegrepet som jeg anser som særlig problematisk.

Begrepet intervensjon konnoterer for meg kamp og militære arenaer. Det fremstår dermed som svært kraftfullt. Det bifaller jeg. Også jeg ser det som viktig å understreke at det feltet jeg tar for meg knytter an til viktige spørsmål som legitimerer et slikt kraftfullt engasjement. Min innvending har imidlertid et annet siktemål, nemlig å påpeke at begrepet fungerer *motsetningsfylt*. Det motsetningsfylte ligger i intervensjonsbegrepets konnotering av *aksjoner av tradisjonell militær karakter*.

Når den franske semiologen²¹, sosiologen og litteraturkritikeren Roland Barthes peker på at språket ikke er nøytralt, er det nettopp konnoteringene han er opptatt av. Språket er sosial handling, og det trekker på noe kollektivt (Barthes 1999). I lys av dette vil jeg hevde at begrepet intervensjon bringer med seg sterke og eksplisitte normative elementer. Kamper og militære aksjoner vil alltid være relatert til at den aktøren (soldat, gruppe, nasjonalstat) som gir sitt bidrag i kampen sannsynligvis vil gjøre det ut fra et ønske om et bestemt sluttresultat som går entydig i én retning. Intervensjon i en slik forstand forutsetter, i tillegg til et element av tvang og inngripen, noe som skal føre til *et ønsket resultat*. Hvis jeg tenker videre og

²⁰Som en kuriositet vil jeg nevne at gjennom dette plasserer jeg meg innenfor den faglige rammen som ble etablert innenfor den store Wingspreadkonferansen i 1979 om retorikkens framtid. Her ble det uttalt enighet om å prioritere spørsmålet "hva teksten gjør uavhengig av intensjon" og dessuten understreket at det skulle rettes et særlig fokus mot samfunnsvitenskapen (Gjerstad 2003).

²¹Kari Gundersen benevner Barthes som semiolog i den forstand at han alltid har vært vendt mot tegneses aktiviteter, alltid opptatt av betydningsproduksjonens mangfold og rekkevidde (Gundersen 1989: 14). Knut Stene-Johansen peker i etterordet til *Retorikken* på at Barthes gjennom hele sitt forfatterskap holdt fast ved semiologi som betegnelse for sin egen undersøkende skrivemåte (Barthes 1998: 94).

knytter begrepet til medisinsk intervensjon, oppfatter jeg dette som noe av det samme, fordi medisinsk inngripen har en eksplisitt normativ målsetting. Selv om det i medisinsk sammenheng som regel ikke er snakk om tvang, er det snakk om inngrep som har et bestemt ønsket resultat for øye. Trekker jeg i tillegg inn psykiatrien i dette bildet, vil tvang og et ønsket resultat kunne fremstå som kjente fenomen. Siden både Utaker og Schaanning har gjort en klar avgrensning mot normative elementer i forhold til intervensjonens formål, og Schaanning dessuten understreker det retningsløse i bevegelsen, opplever jeg Utakers og Schaannings tilslutning til begrepet intervensjon som lite konsistent.

For egen del ønsker jeg å posisjonere meg mindre absolutt. Jeg har erkjent det ugjennomførlige i å foreta et analysearbeid som har et totalt fravær av normativitet. Det *kunne* betydd at jeg aksepterte intervensjonsbegrepet som et egnet begrep, samtidig som jeg endret betydningsinnholdet for egen del. Men jeg har ikke valgt å gå denne veien. Gjennom de overveielene jeg har gjennomført ovenfor ser jeg at intervensjonsbegrepet gjennom sine konnotasjoner bærer med seg og overfører noe som står i vesentlig kontrast til mine intensjoner. Og i et arbeid av dette slag, som har et språkfokusert utgangspunkt for lesning og analyse, mener jeg det er nødvendig å problematisere bruken av metaforer som anvendes som sentrale begreper innenfor det teoretiske analyseapparatet.

På grunnlag av mine samlede overveielser framholder jeg derfor at begrepet intervensjon ikke er et egnet begrep for dette arbeidet. Ut fra en slik forståelse velger jeg, i stedet for å endre betydningsinnholdet *innenfor* begrepet intervensjon slik at det passer bedre til mine intensjoner, å etablere et *nytt* begrep som betegnelse for det jeg så langt har beskrevet som formålet med mitt arbeid. Dette nye begrepet – *konsiderasjon* – vil på en tjenelig måte kunne dekke mitt formål. Begrepet har etymologisk sammenheng med det latinske verbet "considerare", som på norsk betyr "å overveie" (Aschehoug og Gyldendals Store Norske Leksikon 2006). I en engelskspråklig formulering oversettes dette verbet med "contemplate mentally esp. in order to reach a conclusion" (The Concise Oxford Dictionary of Current English 1996). Det vises med andre ord til den mentale dimensjonen, der hensikten er å nå fram til en konklusjon.

Konsiderasjonsbegrepet skiller seg dermed fra intervensjonsbegrepet gjennom at en konsiderasjon i sterkere grad konnoterer en konsentrert og målrettet mental prosess, framfor en direkte inngripen gjennom en målrettet aksjon. Det gjøres dessuten ikke noe skille mellom det intenderte og det ikke-intenderte i den fortellingen som det fokuseres på. Konsiderasjon skal i tillegg forstås som et kritisk avdekkende blick som ikke innebærer normative utsagn, men som på tross av dette, bevisst eller ubevisst, trekker med seg en rekke normative

elementer. En konsiderasjon innebærer derfor at det til en viss grad *er* etablert en kritisk instans.

Gjennom et slikt konsidererende grep søker jeg å beskrive forhold på en måte som kan ha kritiske virkninger eller effekter, gjennom det jeg produserer både av analyser og fortellinger. Konsiderasjonsbegrepets implisitte kritikkbegrep skal forstås slik jeg tidligere har beskrevet Foucaults kritikkbegrep, der kritikk ikke går ut på å hevde at ting ikke er bra slik de er – men at det derimot dreier seg om å se på hva slags forutsetninger, hva slag kjente, ubemerkede og utfordrede måter å tenke på som ligger til grunn for de praksisene vi tar for gitt. Intensjonen er ikke nødvendigvis å transformere makten, men først og fremst å destabilisere den. Dette innebærer at jeg ikke tar sikte på å kunne omforme og etablere et ”annet politisk terreng”²². Jeg har derimot ambisjoner om å ”forstyrre” det eksisterende terrenget gjennom å rette et kritisk blikk mot det naturaliserte og det selvfølgelige.

På bakgrunn av dette vil jeg trekke veksler på og bygge videre på Utakers formulering når jeg nå understreker at en konsiderasjon innebærer å beskrive noe som ikke foreligger i fullt dagslys, men som produserer en problematikk. Og det er denne problematikken jeg, med utgangspunkt dette arbeidets konsiderasjonsbegrep, velger å gå inn i.

Normativitet på flere nivåer

Det normative forutsettes etter dette å være inkludert i mitt eget konsidererende grep ikke bare på ett, men på flere nivåer: Både gjennom erkjennelsen av at jeg er innvevd i det samfunnsmessige og det kulturelle, gjennom hvordan dette har fått innflytelse på mitt valg av objektområde, og gjennom selve lese-, analyse- og framstillingsprosessen – som jeg vil komme nærmere inn på etter hvert. Dette inkluderer også den normativiteten jeg var inne på tidligere, som vil være inkludert i det språket jeg selv tar i bruk gjennom de begrepene og teoriene jeg legger til grunn for analysene (ref.kap.1: 29f).

I tillegg ligger det som tidligere antydte et normativt element i selve konsiderasjonens *formål*, der jeg tar sikte på å skape bevegelse i det feltet jeg undersøker. Dette siste er knyttet til den overordnede intensjonen med prosjektet som helhet: Jeg ønsker å bidra til en uro innenfor den politiske kommunikasjonen om foreldre innenfor oppvekst- og barnevernsfeltet, i den hensikt å bidra til nye og muligvis fruktbare refleksjoner. Ut fra et slikt perspektiv vil

²² Uttrykket ”annet terreng” tas i bruk av Utaker der han beskriver virkningene av de intervensjonene den ”moderne” Marx gjorde da han gjennom sine arbeider gjennomførte en kritikk av den politiske økonomi, og bidro til at det ble formulert et terreng som markerte en forskyvning i forhold til det som bestemte den politiske økonomi (Utaker 1984: 9).

jeg i forhold til arbeidets *formål* betegne meg selv som i berøring med det normative i Hegeliansk forstand, ved at jeg på dette overordnede nivået åpner opp for muligheten av at *noe bør være slik det ikke er*. Det faktum at jeg har tatt fatt på en konsiderasjon understreker i seg selv et slikt ståsted.

Fra Saussure til Laclau og Mouffe

Valg av hvordan språket skal forstås former de fleste beslutninger som gjelder en samlet strategi for et arbeid som dette. Å gjennomføre en konsiderasjon, slik dette begrepet nå er definert, gir alene ingen slik samlet strategi. Den må derimot bygges opp gjennom en avklaring av hvordan lesningen skal skje – med utgangspunkt i hvordan språket skal forstås. I det følgende velger jeg å gjøre en teori- og begrepspresentasjon, en perspektivering og en drøfting av disse overordnede spørsmålene. Hensikten er både å bidra til en større grad av gjennomsiktighet i forhold til det erkjennelsesmessige grunnlaget det konkrete lese- og analysearbeidet i avhandlingen hviler på, og å gi det nødvendige grunnlaget for utesking av den samlede strategien.

Først til en utlegning som tar sikte på å avklare hvordan språket i dette prosjektet skal forstås. Jeg velger å ta utgangspunkt i sveitseren Ferdinand de Saussures arbeid. Han beskriver språket, forstått som *la langue*, som et sosialt og konvensjonelt betinget system. Dette systemet eksisterer uavhengig av det enkelte individ, og Saussures hevder at dette er lingvistikken "eneste objekt" og interesseområde. Det individuelle uttrykk, forstått som talen eller det konkrete utsagn; *parole*, definerer han derimot ut av lingvistikken²³ (Saussure 1970).

Fra Saussure vet vi at språket (*la langue*) er et *betydningsgivende* system. Dette systemet fungerer produktivt og konstitutivt for hvordan vi oppfatter virkeligheten. Betydning etableres gjennom systemer av forskjeller. Utgangspunktet er tegnbegrepet hos Saussure, der et tegn er enheten av betegneren (signifikant, *signifiant*) og det som blir betegnet (signifikat, *signifié*). Disse danner begrepsparet signifikant//signifikat, som også kan forstås som uttrykk//innhold. Tegnet skal forstås som den assosiative forbindelsen mellom disse to. Hos Saussure er det relasjonene mellom tegnene som bestemmer *tegnets mening*, der språket er et etablert system av relasjoner mellom tegn. Tegnets relasjon til andre tegn bestemmer med andre ord tegnets verdi, fordi tegnet inngår i et system og får sin betydning fra det de andre tegnene ikke dekker. Det er dette som konstituerer mening, og ikke tegnenes referanse til

²³ Ferdinand de Saussures verk *Cours de linguistique générale* ble utgitt i Paris i 1916 etter hans død, og er basert på en sammenstilling av hans personlige notater og komplettert med hans studenters nedtegninger. Dette verket ble senere oversatt til svensk av Anders Löfqvist og utgitt i 1970 (Saussure 1970).

tingene. Språktegnet betyr derfor ikke noe i seg selv, det får derimot sin verdi gjennom sin plass i systemet gjennom at hvert tegn er forskjellig fra andre tegn. Dette nettverket av forskjellsrelasjoner gjør det mulig for oss å oppfatte verden omkring oss som meningsfull (Saussure 1970).

I følge Saussure er det hovedsakelig et *arbitrært* eller vilkårlig forhold mellom språktegnet og den virkeligheten det referer til. Det vil si at verden selv ikke kan meddele oss hvordan den skal benevnes og det er heller ikke bestemt på forhånd av en instans utenfor menneskeheten. Tegnets mening etableres derimot gjennom sosiale prosesser der det utvikler seg felles forståelser av hva som skal betegnes med hvilke betegnere. Betegneren ”stol” blir forstått som stol nettopp fordi det ikke er noen som til vanlig betegner dette møbelet som ”sofa”.

Saussure hevder at ”[D]et krävs ett kollektiv av talare för at et språk skal finnas till. Tvärtemot vad som kan tyckas existerar språket aldrig skilt från samhället, eftersom det är et semiologisk fenomen. Dess sociala natur är en av dess indre egenskaper” (Saussure 1970: 105). Tegnet konstitueres dermed helt og holdent sosialt, og Saussure understreker at slike konstitueringsprosesser skjer gjennom konvensjoner og over tid (Saussure 1970: 102).

Hos Saussure er relasjonene mellom tegnene faste og dessuten er skillet mellom signifikant og signifikat relativt vanntett. Tiden virker svært langsom inn som endringskraft, men den virker. Det innebærer at språket som system utvikler seg langsomt, og at slik utvikling ikke kan registreres over et spenn på noen få år. Saussure snakker derimot om perioder på flere sekel (hundreår) (Saussure 1970: 106). Systemet forstås med andre ord fra Saussures ståsted som lukket, med betydelig mulighet for å fikserer mening. Dette gir i sin tur språket et relativt statisk preg med hensyn til betydningsdannelse. Ut fra en slik forståelse ville for eksempel ”forebyggende barnevern” som betegner, kun hatt *ett* (riktig) betydningsinnhold innenfor politikk om oppvekst innenfor en periode på mange år – kanskje et helt hundreår eller mer. Imidlertid er det et sentralt poeng for meg, gjennom dette arbeidet, å vise at en slik entydighet ikke er til stede. Her foregriper jeg en smule: Min analyse viser at ”forebyggende barnevern” betyr flere ulike ting i de tekstene jeg undersøker, til og med innenfor et spenn på under ett år. Meningen er ikke kollektivt fastlåst, og de ulike betydningene peker mot forskjellige mulige og relevante handlinger. Det samme gjelder for flere av de begrepene jeg har undersøkt. På bakgrunn av den analyseprosessen jeg gjennomfører finner jeg det derfor avgjørende å velge et språkteoretisk utgangspunkt for min egen undersøkelse som reflekterer disse erfaringene. En slik erkjennelse får bl.a. som

konsekvens at jeg i mine analyser velger å gå ut over Saussures grunnmodell, slik den blir framstilt i *Kurs i Allmän Lingvistik* (Saussure 1970).

Gjennom å støtte meg til en poststrukturell videreutvikling av Saussure, finner jeg bl.a. hos den argentinsk-engelske filosof og politolog Ernesto Laclau og den belgisk-engelske filosof Chantal Mouffe inspirasjon til en mer nyansert oppfatning når det gjelder forholdet mellom språkets struktur, språket i bruk og betydningsdannelse (Laclau og Mouffe 2001; 2002). Laclau og Mouffe kan dermed forstås som representanter for samfunnsforskere som har tatt opp i seg vendingen mot språket, som jeg tidligere har omtalt som den lingvistiske vending (ref.kap.1: 24f).

Laclau og Mouffe tar utgangspunkt i at innenfor en postmoderne tid endres språkstrukturene på andre premisser enn Saussure i sin tid la til grunn. Deres forståelse av betydningsdannelser og betydningsstrukturer innebærer et element av *stadig endring*, som middel til å konstituere den sosiale virkeligheten på stadig nye måter. Forsøkene på å fiksere betydning i kommunikasjonen, forstått *som om* det fantes en saussuresk struktur, blir stadig slått tilbake. Laclau og Mouffe forstår derfor språket som en åpen struktur i stadig flyt, der betydningsstrukturene fastlegges, utfordres og fastlegges på ny for kortere eller lengre tid, både gjennom konvensjoner, forhandlinger og konflikter. Ulike samfunn med sine språk kan etter deres oppfatning derfor ikke forstås på bakgrunn av tradisjonelle årsaks-virkningsmodeller, men må derimot betraktes ut fra ideen om flere innbyrdes konkurrerende rasjonaliteter og subkulturer (Laclau og Mouffe 2002).

Laclau og Mouffe trekker veksler på en rekke fagområder og retninger. Deres teori er i utgangspunktet bygget på en inspirasjon fra den italienske marxisten Antoni Gramsci²⁴, men må først og fremst forstås som forankret i moderne språkfilosofi. Den trekker bl.a. veksler på elementer fra Foucault, Barthes, den franske filosofen Jacques Derrida samt den franske psykoanalytiker Lacan²⁵. Disse baserer seg alle på ideen om flertydighet i språket, der språket kjennetegnes av at forholdet mellom betegner og betegnet ikke er så fast etablert som det Saussure hevdet, men at strukturene derimot er ufullstendige. Betegnerene og det disse

²⁴ Denne inspirasjonen kommer særlig til syne i *Demokrati & Hegemoni* fra 1997. Tekstene i denne boka er et utdrag av Ernesto Laclau og Chantal Mouffes produksjon i perioden fra 1979 til begynnelsen av 1990-tallet (Laclau og Mouffe 1997).

²⁵ Laclau og Mouffe opererer med en relativt formalistisk diskursteorier som legger opp til bruk av en rekke begreper som jeg ikke har sett nødvendigheten av for mitt formål. Av den grunn har jeg valgt utelukkende å trekke inn de relativt få begrepene og teoretiske elementene fra dem som gir mening til *dette* prosjektet. Laclau og Mouffe har imidlertid gjennom sitt brede teorigrunnlag bidratt til en første inspirasjon til min egen selvstendige tilnærming til Barthes og Derrida, i tillegg til Jacques Lacan og delvis også Gramsci. Som et resultat av dette har jeg etablert en analysestrategi som er forskjellig fra den jeg finner hos Laclau og Mouffe – som også er ment å tjene et annet formål.

betegner flyter delvis fritt i forhold til hverandre. Når både Foucault, Derrida, Barthes og Lacan tar avstand fra oppfatningen av språket som en total og uforanderlig struktur, skjer det gjennom å oppløse Saussures skarpe skille mellom langue og parole – mellom språket som struktur og språket i bruk. Dette innebærer en vending bort fra det strukturalistiske synspunktet om fullstendig konstituerte strukturelle rom, samtidig som de alle må kunne sies å fastholde en vektlegging av underliggende strukturer i teksten. En slik idé om strukturenes ufullstendighet understreker en grunnleggende forståelse av språket som et relasjonelt felt i stadig bevegelse.

Det er denne innsikten som også Laclau og Mouffe trekker veksler på. Som jeg har vært inne på, har betegneren "forebyggende barnevern" mange ulike meningsinnhold i diskursen. Ulike forståelser av hva som er forebyggende barnevern spres dermed utover i kommunikasjonen og etablerer seg i ulike posisjoner. Ingen av disse forståelsene kan ut fra en slik språkforståelse, fra min eller andres side, forstås som unøyaktige eller feil, bare som forskjellige. De gir ulike muligheter for konstituering av virkeligheten, og peker dessuten i ulike retninger for relevant handling. Gjennom en slik dynamikk peker flertydigheten i språket mot ulike handlinger som hver for seg kan gi ulike samfunnsmessige konsekvenser.

I denne språkdynamikken ligger det også et poeng som kan illustreres som "en dobbel bevegelse". Ikke bare fylles betegneren med ulikt innhold, den har også en særlig status i betydningsdannelsen i forhold til det betegnede. At nettopp betegneren "forebyggende barnevern" tas i bruk, får med andre ord en særlig betydning i kommunikasjonen. Alle de ulike innholdsutfyllingene tar farge av at det nettopp er "forebyggende barnevern" som anvendes som betegner. Samtidig vil det den betegner, de forskjellige forståelser som for eksempel jeg finner i mitt materiale, hver for seg bære med seg *ulik* mening. De forskjellige forståelsene er med andre ord alle *varierende eksisterende forståelser*, samtidig som de er *influert* av sin betegner. Denne doble bevegelsen gir et egnet inntak til å forstå hvilket potensial språket gir i politikken, forstått som hvilken dynamikk og kraft dette utgjør. I lys av dette kan politikk forstås som de språklige handlingene som endrer det sosiale (Laclau og Mouffe 2002).

Sagt på en annen måte: Språk og politikk er uløselig knyttet sammen. Gjennom å videreføre eksempelet ovenfor kan dette illustreres: Når betegneren forebyggende barnevern tas i bruk, gir dette en mening som influerer på forståelsen. Men siden denne meningen ikke er fastlåst, kan betegneren fylles med ulikt innhold fra ulike kanter. Å forstå forebyggende barnevern som "en hjelp som skal gis til *noen* barn og foreldre", peker mot andre handlinger enn "en hjelp som skal gis til *alle* barn og foreldre". Hvis den ene forståelsen får gjennomslag

fremfor den andre, for kortere eller lengre tid, vil politikk relatert til forebyggende barnevern preges av nettopp dette.

Samtidig eksisterer det noen grenser for hvor lang det er mulig å gå, eller som Laclau og Mouffe beskriver dette; la tegnene gli. Det er med andre ord grenser for hva det innenfor en gitt sosial sammenheng er mulig å si. Derfor kan kanskje ikke forebyggende barnevern i vår kultur fylles med et innhold som innebærer ”en hjelp som åpner for internering av både barn og foreldre”. Det vil nok ikke vært tenkbart, eller i alle fall svært kontroversielt²⁶.

Fra andre felt av samfunnslivet eksisterer det en rekke eksempler på hvordan endring av begrepsforståelser innenfor samfunnslivet har gitt helt konkrete konsekvenser for menneskers hverdagsliv. Fra 1. januar 2002 ble det for eksempel innført egenandeler på kunstig befruktning, som en følge av at flertallet på Stortinget besluttet at barnløshet ikke er en sykdom. En innsnevring av sykdomsbegrepet ga på denne måten konkrete økonomiske konsekvenser for en stor gruppe ufrivillig barnløse, og tilsvarende innsparinger for det offentlige – samt en hel rekke andre praktiske og følelsesmessige konsekvenser.

Noen betydninger får som nevnt gjennomslag og kan gjenfinnes i kommunikasjonen, samtidig som de stadig er utsatt for prosesser som endrer dem. Sammenhenger som etableres i språket er med andre ord komplekse. Mye skjer samtidig. Blant annet skjer det *både* et samspill som endrer betydninger *og* en hegemonisering, der enkeltindivider og grupper etablerer selvfølgelige forståelser. De ulike fikseringene og hegemoniene er imidlertid midlertidige. De endres, noen ganger svært raskt, andre ganger langsommere. Dette utgjør politikkenes betingelser, og også dens muligheter.

Derrida som inspirasjon til en dekonstruktiv innstilling

Lese kan man gjøre på mange ulike måter. Utfordringen ligger kanskje først og fremst i at tekstene vi stiller spørsmål til, allerede har lært oss å spørre på bestemte måter. Spørsmålet stilles gjerne som et *hva* ut fra antakelse om gjenstandens selvfølgelighet: Hva forteller denne teksten?

Den italienske forfatteren og semiotikeren Umberto Eco betegner en leser med et slikt blikk en semantiske leser. En slik leser er etter Ecos forståelse kun interessert i hva som fortelles i teksten, dens ytre handlinger og dens tematikk. Den semiotiske leser er imidlertid

²⁶ Ikke alle glidninger i språket er politiske eller kontroversielle. Det er nok fullt mulig etter hvert å betegne en sofa med begrepet stol. I de siste årene har møbeldesignere utviklet en såkalt ”halvannen-stol”. Der er det plass til to personer, hvis de er villige til å sitte tett. For noen vil det kanskje være aktuelt å betegne dette som ”en liten sofa”. Den politiske interessen for og betydningen av en slik glidning er imidlertid liten.

etter Ecos forståelse noe annet. En slik leser er ikke først og fremst opptatt av innholdssiden i teksten, men av *hvordan* teksten forteller (Eco 2002: 282 I; Engebretsen 2006: 31²⁷). En slik epistemologisk posisjon innebærer med andre ord å spørre på andre måter. Tegnet settes i fokus, og spørsmålene retter seg mot det som synes selvsagt i teksten. Dette kan betegnes som en vitenskapsteoretisk forskyvning fra ontologi til epistemologi, der de spørsmålene som stilles til teksten innebærer å etterspørre kategorienes, problemenes, problematikkenes, argumentenes, temaenes og interessenes framkomst (Andersen 1999: 12). En slik undersøkende lesning kan også betegnes som en dekonstruktiv lesning.

Den som først og fremst er kjent som dekonstruksjonens opphavsmann, er den franske filosofen Jacques Derrida. I sine arbeider har han trukket på mange felt og tradisjoner. Sporene tilbake til Saussure er tydelige, ikke minst gjennom direkte henvisninger i hans egne tekster. Derrida avviser tvert enhver forestilling om at språket gir en direkte tilgang til verden. Hos ham er det i utgangspunktet, som hos Saussure, tegnenes forskjell fra andre tegn som konstituerer mening, ikke tegnenes referanse til tingene (Derrida 2006: 107). Men til forskjell fra Saussure tar han utgangspunkt i prinsippet om meningsskapingens frie spill. Han peker på hvordan fraværet av et sentrum som kan fastholde noe, innebærer at betegnerene er flytende og dermed dynamiske, på tross av forsøket på å fastholde et sentrum, og at dette er et forsøk som alltid er dømt til å mislykkes. Dette innebærer en total åpenhet i forhold til teksten, med nedrivning av alle etablerte systemer. Gjennom nærlesninger av filosofiske og litterære tekster har han vist hvordan meningen i en tekst ikke er stabil, men flytende og ubestemt. I dette ligger et klart brudd med Saussure og strukturalismen – som han i prinsippet deler med både Foucault, Barthes, Laclau og Mouffe.

Det eksisterer likevel for Derrida et system, nemlig det systemet av tegn som bare henviser til hverandre. Diskursbegrepet hos Derrida etableres dermed som en konsekvens av hans innsikt i dette uendelige spillet, der:

[...] sentrum ikke hadde noe bestemt sted, men en funksjon, et slags ikke-sted der substitusjoner av tegn spilles ut i det uendelige. I samme øyeblikk trenger språket inn overalt i hele det problematiske feltet; i samme øyeblikk, i fravær av sentrum eller opprinnelse, blir alt diskurs – forutsatt at vi har en felles forståelse av dette ordet – altså system der det sentrale, opprinnelige eller transcendentale signifikat aldri er absolutt nærværende utenfor et system av forskjeller. Fraværet av transcendentalt signifikat utvider betydningens felt og spill i det uendelige. (Derrida 2006: 19).

²⁷ Engebretsen refererer i denne sammenhengen til en fransk tekst av Umberto Eco: Eco, Umberto (2002): *De la littérature*. Paris: Bernard Grasset

Derridas sentrale poeng når det kommer til analyse av språklig praksis, er med andre ord at diskursen rett og slett må defineres som en åpen språklig struktur, og at diskursbegrepet relaterer seg ene og alene til en slik språklig praksis.

Det er med utgangspunkt i et slikt diskursbegrep han møtes med sterk kritikk om "en ansvarsløs lek", der alt bare blir språk – der tegn bare viser til hverandre, ikke til en systematisk enhet av semiotisk slag eller en ytre virkelighet (Alvesson og Sköldbberg 1994: 236). For egen del forstår imidlertid ikke jeg Derrida dit hen at han avviser den ytre virkeligheten. Derimot oppfatter jeg det som at Derrida peker på hvordan mennesket er fanget i språket gjennom at tegnene er vevd inn i et uendelig henvisningsspill, og at vi ikke råder over noe som helst språk som står utenfor den historien det er innvevd i. En slik innsikt gir etter min oppfatning et rimelig grunnlag for å avvise språkets representative funksjon i forhold til den ytre virkeligheten, uten samtidig å avvise at den ytre virkeligheten finnes.

Brudd og fordobling

Derridas dekonstruksjon bygger som vi har sett på forståelsen av at språket ikke har betydningsbærende elementer, dvs. de betydningene et tenkende subjekt måtte ønske å meddele andre. Derimot stiller språket til rådighet muligheten for subjektet til å spille på forskjeller av fonetisk eller grafematisk natur. Gjennom å spille på disse forskjellene *produseres* betydning. Dette spillet lar seg ikke underordne subjektets intensjoner, eller for den saks skyld behovet for å meddele betydning. Det er med andre ord ikke mulig å innløse ordene. De kan ikke forstås som identiske verken med sin betydning eller sin referanse. Faste eller fikserte betydninger i språket finnes ikke. Dermed har intet subjekt monopol på å fastlegge betydningen av utsagn – verken egne utsagn eller andres. Mellom intensjon og ytring vil det alltid være et *brudd* (Derrida 2006: 15 og 81).

Derrida viser til dette bruddet som en *begivenhet*. "I det ytre fremtrer den som et *brudd* og en *fordobling*" (Derrida 2006: 15). Bruddet henspeiler på forskjellen som oppstår mellom det som virkelig er – og framstillingen av det som er. Dette tydeliggjør han gjennom å vise til hvordan den *virkelige* Sokrates er noe annet enn Platons *fremstilling* av ham. Når bruddet oppstår, eksisterer det med andre ord ikke lenger bare *én* forståelse, men *to*. Dermed foreligger fordoblingen. Skriften kan derfor ikke forstås som sannhet, hevder Derrida, men som "skinn av sannheten" (Derrida 2006: 196).

Derridas underliggende struktur

Derridas dekonstruksjon av tekster har til hensikt å problematisere det som ikke er problematisert – med andre ord det som er tatt for gitt. Det fortrenge og det undertrykte skal bringes fram i dagens lys. Dette gjør Derrida gjennom fokus på hvordan helheten konstituerer seg gjennom å fortrenge noe, dvs. hvordan enhver tekst nødvendigvis må fortrenge noe for å kunne presentere seg som et konsistent og sluttet hele. På denne måten gjennomfører han undersøkelser av teksten med sikte på å identifisere sprekker i det som framstår som tilsynelatende enheter, der tekstene på et visst punkt ikke tar konsekvensen av sine egne premisser. Den forskjellen som oppstår gjennom dette spillet – *différance*²⁸ – er hans interesseområde (Derrida 2006: 91ff). ”Det som skrives som *différance*, vil altså være den spillbevegelsen som, gjennom noe som ikke er en ren aktivitet, ’produserer’ disse forskjellene og forskjellsvirkningene” (Derrida 2006: 108). Med dette som utgangspunkt reflekterer Derrida over hva som står på spill

Logikken, formen og det implisitte står sentralt hos Derrida. Det innebærer at han opererer med noen forutsetninger også her. Gjennom måten han leser på²⁹, viser han fortløpende hvordan han faktisk baserer seg på at det eksisterer en underliggende struktur i teksten som gir ham selv anledning til å påvise både det implisitte og det motsetningsfylte. Disse forutsetningene fungerer som en bærebjelke for hans lesning, og kritikken mot Derrida har bl.a. vært rettet mot disse forutsetningene. For den som lar seg inspirere av Derridas lesning, er dette et sentralt, men også et følsomt poeng. Det flytende og det ubestemte i teksten som Derrida påviser, reflekteres mot en tenkt struktur, og hvis denne strukturen ikke kan påregnes, faller Derridas leseprosjekt. Det samme vil også gjelde for de leseprosjektene som andre, inkludert meg selv, gjennomfører etter inspirasjon fra Derrida.

Kritikken mot Derridas lese måte har vært omfattende, særlig i hans tidlige produksjon. Med utgangspunkt i Derridas oppmerksomhet mot bruddene i den omtalte logikken i de tekstene han dekonstruerer, blir han forstått som vrangvillig. Hans-Georg Gadamer beskylder ham for ikke å være interessert i å forstå, og dermed å ikke være åpen for andres liv og situasjon. Gadamer kritikk av Derrida innebærer dermed en påstand om at han ikke er opptatt

²⁸ *Différance* som begrep er en nydanning i det franske språket. Gjennom å skrive *différance* med a og ikke med e, slik det er vanlig på fransk, knytter Derrida an til verbet *différer* som både kan bety ”å være annerledes og ikke identisk med” og ”å utsette”. *Différance* betegner på denne måten ikke bare forskjellen, men også drivkraften, forskyvningen og utsettelsen som ligger bak (Derrida 2006: 91ff).

²⁹ Selv om Derridas teoretiske utlegninger er både mange og omfattende, gjennomfører han i stor grad disse med utgangspunkt i en rekke lesninger av eksisterende tekster. På denne bakgrunnen må han først og fremst betraktes som empiriker.

av å sette seg i den annens sted, men kun å avdekke svakheter i teksten (Tjønneland 1994: 461).

Ut fra Gadammers motivasjon, som handler om å forstå den andre gjennom en vilje til å utvide sin egen forståelseshorisont, kan en slik kritikk kanskje oppleves som meningsfull (Gadamer 2003). For egen del vil jeg imidlertid hevde at Derridas posisjon må være en fullt ut legitim posisjon for en forsker som har intensjoner om kritisk å forstå noen vesentlige sider ved kulturen, der disse sidene ikke er direkte tilgjengelig gjennom en alminnelig innlevende lesning. Gadammers kritikk synes med andre ord å overse de mulighetene for refleksjon over sentrale samfunnsrelaterte spørsmål som et dekonstruktivt lesegrep kan åpne opp for. Etter min forståelse kan dette ha sammenheng med at Gadamer framførte sin kritikk på et tidlig tidspunkt, og dermed har forholdt seg til Derridas *tidlige* produksjon. Her sikter jeg til Derridas forfatterskap før han ble en tydelig representant for den etiske vending (ref.kap.1: 26, note 11). Nettopp fordi disse tidlige arbeidene ikke i samme grad som de senere var etisk og politisk innrettet, kunne de nok også leses som en kritikk uten dypere mening.

Motivasjonen i Derridas prosjekt har imidlertid etter hvert blitt stadig tydeligere og mer profilert. I sitt senere forfatterskap, på direkte spørsmål om hva dekonstruksjon er, gir han et kort, klart og direkte svar: "Dekonstruksjon er rettferdighet" (Derrida 2002: 187). Gjennom dette understreker han at det å lete etter den skjulte mening i teksten gjennom en dekonstruktiv lese måte, for ham ikke er noen ansvarsløs lek. Denne formen for lesning har et siktemål som går langt ut over dette. Dekonstruksjonen yter etter Derridas forståelse motstand mot "en endelig løsning", forstått som et totalitært samfunn der bare noen stemmer blir hørt. Utryddelsen av det Andre i teksten, forstått som en annen fortolkning, er en potensiell tilintetgjørelse av virkelige mennesker, hevder han. Med dette som utgangspunkt imøtegår han kritikken av det dekonstruktivistiske prosjektet, og oppsummerer det hele gjennom å peke på at "[D]et er altså bare tilsynelatende at dekonstruksjonen i sine mest kjente manifestasjoner under dette navnet, ikke har 'adressert' rettferdighetens problem" (Derrida 2002: 25)³⁰.

Også Skjervheim gikk i sin tid kraftig ut mot Derrida. Han introduserte Derrida i Norge i 1986 gjennom å advare mot hans tilnæringsmåte:

[G]jev ein etter for Derrida, og let seg draga inn i dekonstruksjonsrørsla, veit ein ikkje korleis det andar [...] Min hypotese er at ein kan verta førd av garde inn i ei privat forvilling, i verste fall av psykopatologisk slag (Skjervheim 1992: 52).

³⁰ Derrida holdt sitt foredrag *Deconstruction and the Possibility of Justice* i 1989. Senere inngikk dette, sammen med andre essay, i en bokutgivelse i 1994, som utkom i Norge under tittelen *Lovens makt* i 2002. *Fra rett til rettferdighet* er den norske tittelen på dette foredraget/essayet (Derrida 2002).

Det ligger en viss motsetning i det at nettopp Skjervheim tok i bruk et psykiatrisk diagnostisk språk for å tydeliggjøre sitt budskap. Dette må ses på bakgrunn av at Skjervheim selv, i sitt klassiske essay *Deltakar og tilskodar* fra 1957 som jeg har omtalt tidligere, brukte sitt filosofiske engasjement i et kritisk prosjekt der han satte psykiatriens diagnostiske språk under lupen. Her pekte han på at den objektiverende innstillingen som dette språket trekker med seg, innebærer en angrepsholdning som handler om å gå til angrep på den andres frihet gjennom tingliggjøring (Skjerveheim 1996). Riktig nok diagnostiserer ikke Skjerveheim Derrida direkte, men i utsagnet hans ligger det etter min forståelse en implisitt sannsynliggjøring av Derrida som psykopatologisk forvillet. Dermed er Skjervheim farlig nær å falle for eget grep. Legger vi hans eget essay til grunn, kan dette utsagnet vanskelig tolkes annerledes enn at Skjervheim forsøker å gjøre seg til herre over Derrida gjennom et angrep på dennes frihet.

Utgangspunkt for lesning

Derridas lese måte ser med andre ord ut til å ha provosert sine omgivelser i betydelig grad, samtidig som den også har gitt omfattende inspirasjon. Uansett vil det ikke være i Derridas ånd å ta i bruk hans lesning som en anvisning eller metode for lesning. Derrida hevder nemlig at dekonstruksjon *ikke* er en (filosofisk) metode. Han viser derimot til at det er det erkjennelsesteoretiske utgangspunktet for leseren som bestemmer hvordan lesningen kan gjennomføres (Derrida 2002). Her tangerer han som vi ser både Ecos og Andersens posisjon (ref.kap.2: 59).

For egen del vil jeg kalle min lesning en dekonstruktiv *innstilling*, der lesningen baserer seg på et erkjennelsesteoretisk blikk, dvs. en måte å iakttå på. Spørsmålet dreier seg ikke om hva, men om hvordan, ut fra antakelsen om at mening er blitt til på grunnlag av konstruksjoner der gjenstanden ikke forutsettes.

Derridas kritikk av nærværsmetafysikken

Dekonstruksjon kan forstås som en reaksjon mot den vestlige filosofiske tradisjon, som i følge Derrida er en nærværsmetafysikk. Det sikre søkes i det som er presentert – det som er

nærværende her og nå³¹. Dette betegner Derrida som logosentrisme fordi den setter logos, dvs. ordet, fornuften og nærværet i sentrum, og prøver å ordne et system ut fra dette. Denne logosentrismen gjør seg etter Derridas forståelse gjeldende ikke bare innenfor filosofien, men i enhver sammenheng hvor menneskene prøver å forstå virkeligheten. Den innebærer en forestilling om språket som et nærvær av mening i den talendes stemme og pust, der den talende og talerens mening er like nærværende. Idealet er nærhet, og innebærer etter Derridas forståelse en drøm om at virkeligheten kan framstilles gjennom språket og *likevel* framstå som umiddelbar og uformidlet³² (Maurseth 1995: 13f).

Derridas filosofiske ståsted innebærer dermed en kritikk av den vestlige filosofiens søken etter det endelige, forstått som en fast grunn. Den vestlige filosofien vil vise hvordan tingene *er*, hevder han. Sannhet blir på denne måten et spørsmål om *overensstemmelse*, slik at fenomener i verden blir sanne ut fra en idé om representasjon – at de representerer et nærvær og har en direkte forbindelse til dette nærværet (Maurseth 1995: 14).

Min egen lesning av det bevisste og det ubevisste

En dekonstruktiv innstilling basert på en epistemologisk posisjon i lesningen, innebærer for meg, som for Derrida, en søken etter den undertrykte og skjulte mening i teksten. Denne innstillingen tar utgangspunkt i at teksten ikke er transparent, dvs. at alt ikke er synlig eller uttalt. Lesningen innebærer med andre ord å lese for å avdekke utsagnenes u-argumenterte antakelser og interne motsetninger. Disse motsigelsene og det u-argumenterte i teksten, som faktisk ikke synes lenger fordi det ikke er framstilt, fokuseres for å bringe fram en alternativ mening som ligger skjult i logikken.

³¹ Kritikken av metafysikken, forstått som en overordnet og oversanselig væren, har en lang historie. Nietzsche står sentralt i denne, og fungerer (sammen med Freud) som en sentral referanse for Derrida (Derrida 2006: 118ff). Nietzsche forklarer metafysikken som svar på bestemte psykologiske behov hos mennesket, bl.a. behovet for orden og sammenheng, for mening og formål, for at det gode står fast, at det onde er godt for noe, at våre egne ubehagelige sider skyldes noe over oss, at livet er verdt å leve og at man kan ha tillit til framtida. Også de menneskelige svakheter – tvilen, tilbøyeligheten til å gjøre noe ondt, være ulykkelig, føle svakhet osv. innvirker på vår forestillingsevne og erkjennelse. Språkets rolle er å kunne begripe og deretter gripe denne komplekse verden. Denne verden ikke bare er der, den skal også tolkes og plasseres i forhold til de ord og begreper vi møter den med gjennom språket. Følelsen av velvære og smerte melder seg i språket som forskjellen mellom godt og ondt. Når ordene som kan begripe og ordne verden først er aktivisert, leder de oss til forestillinger. Deretter tror vi blindt på at vi gjennom språket kan erkjenne verden og finne sannheten (Nietzsche 1993; Thielst 1998: 130ff). I den forstand synes metafysikken å springe ut av språket selv, hevder Nietzsche (Nietzsche 1993).

³² Språket skal innenfor logosentrismen formidle det betegnede som nærværende. Både tale og skrift utgjør språket, men det er bare talen som gir inntrykk av å være transparent. Skriften derimot er en grafisk nedtegning, og oppfattes dermed mer substansiell. Dens materialitet står i veien for det formidlede, og har i følge Derrida blitt sett på som en bastard av logosentrikerne (Maurseth 1995:14ff). Denne forståelsen gjør seg også gjeldende hos Saussure. Han definerer skriften som sekundær, som avledet av talen og som et redskap for å representere talen (Saussure 1970). Derrida snur derimot opp ned på denne forståelsen og hevder at talen er sekundær i forhold til skriften (Derrida 2006).

Den undertrykte og skjulte meningen i teksten som jeg forsøker å bringe fram i lyset, er imidlertid fra min side ikke noen anklage om skriverens forsøk på å holde noe skjult. Jeg har tidligere kommentert Schaannings posisjon med utgangspunkt i at han er opptatt av en slik mulig intensjonalitet (ref.kap.2: 44). Schaanning gir eksplisitt uttrykk for at skriveren nok regner med å holde det implisitte, dvs. det som representerer utsiden i fortellingen, under kontroll. En slik kontroldimensjon indikerer at Schaanning påregner at skriften til en viss grad er utført av en skriver som prøver å holde kontroll, sensurere utsiden, og dermed unngå "å røpe seg". Samtidig fastslår han at det i mange tilfelle ikke lykkes. Dermed gjør han i stor grad skriveren personlig ansvarlig for teksten.

Derrida holder på sin side ikke skriveren personlig ansvarlig på samme måte. Han er ikke opptatt av et skille mellom det bevisste og det ubevisste i språket. Derrida anbefaler derimot å la være "å gripe til forskjellen mellom bevisst og ubevisst, frivillig og ufrivillig, som er et meget dårlig redskap når man skal behandle vårt forhold til språket" (Derrida 2006: 148). På denne måten har Derrida valgt en annen posisjon enn Schaanning, selv om de etter min vurdering står relativt nær hverandre når det kommer til hvordan de betrakter tekstens underliggende struktur som premiss for lesning. For egen del inntar jeg som nevnt samme posisjon som Derrida i forhold til intensjonalitet, slik dette kom til syne gjennom utviklingen av mitt eget konsiderasjonsbegrep (ref.kap.2: 52f).

Barthes' mytebegrep

Målet med Saussures modell av språket som system, var som vi har sett tidligere, bl.a. å etablere en oversikt over betegneren (signifikanten) og det betegnede (signifikatet) der disse inngår i en helhet som det er mulig å ha oversikt over. Gjennom å henvise til systemet kan tegnets verdi og betydning fastslås. Det klassiske tegnet er et lukket rom som stanser betydningen. Denne modellen er med andre ord både statisk og ahistorisk, noe som for Saussure var et ønsket poeng i seg selv. Han så på analysen av det synkrone systemet som språkvitenskapens viktigste utfordring, der språkvitenskap for ham var ensbetydende med lingvistikken (Saussure 1970).

Barthes retter derimot, på lik linje med Derrida, Lacan, Laclau og Mouffe, blikket både mot det synkrone og det diakrone, gjennom å fokusere på den kontinuerlige spenningen mellom signifikant og signifikat. Her brytes skillet mellom langue og parole ned, og fokus flyttes fra språksystemet til ytringsnivået. Det er systemet i *språkbruken*, der tegnet ikke lenger ligger på plass i systemet (forstått som det Saussurske systemet), som er Barthes'

sentrale interesseområde. Dermed blir det statiske og ahistoriske aspektet som var Saussures første (og egentlig eneste) prioritet, videreutviklet også av Barthes, gjennom en vitenskap om *hvordan mening blir til* gjennom tegnets bevegelse³³.

Barthes' prosjekt er med andre ord knyttet til analyse av mening – og ikke bare den rent språklige mening, men mening som *kulturelt fenomen*. Han understreker at språket ikke er nøytralt, men må ses på som sosial handling, dvs. en handling som trekker på noe kollektivt.

Den dekonstruktive innstillingen i Barthes' skrivemåte har vært et viktig utgangspunkt for min interesse. Det er først og fremst hans mytebegrep som jeg mener vil kunne fungere fruktbart for dette arbeidet. Dette begrepet lanserte han i 1957³⁴, drøyt førti år etter Saussure utgivelse postumt. Der definerer ikke Barthes myter på en generell måte som legender og folkløse, men tar utgangspunkt i *ordenes kapasitet til å danne mening for den som leser dem*. Myten er en særlig måte å framføre budskapet på. Den fremtrer som forkynnelse og som fastslått faktum på en og samme gang (Barthes 1999: 180).

Mytespråket som konnotasjonsspråk

Barthes trekker etter hvert inn begrepsparet *denotasjon – konnotasjon*, der den første står for et bestemt objekt eller begrep, forstått som den leksikale betydning. Den siste står for en tilleggsbetydning som oppstår i møte med kulturen i en kommunikasjon. Men Barthes hevder at dette er et ideologisk skille, og at det egentlig ikke finnes noe denotativt nivå: Denotasjon er ikke den opprinnelige første meningen, den bare foregir å være det. Egentlig er den bare det siste av det konnotative nivå (Barthes 2000: 9). Slik understreker Barthes hvordan språket er skapt gjennom historien, der det ikke eksisterer noe endelig startpunkt eller fast grunn.

De teoretiske perspektivene på mytespråket hos Barthes kan fortone seg som relativt abstrakt lesning. Den semiologiske modellen Barthes fremstiller i kapittel 2 i *Mytologier* er

³³ Barthes' forfatterskap kan deles inn i flere faser. En måte å gjøre en slik inndeling er å beskrive dette gjennom fire ulike faser, der den første fasen kan betegnes som en førstrukturalistisk marxistisk-eksistensialistisk fase som varte fram til ca. 1960. Deretter fulgte en strukturalistisk-semiologisk fase fram til ca. 1970. Den tredje fasen betegnes gjerne som poststrukturalistisk og tekstteoretisk, og ble fra ca. 1975 avløst av en personlig-eksistensiell og litterær fase som varte fram til Barthes' død i 1980. Det tydeligste skillet i hans produksjon skjedde gjennom utgivelsen av *S/Z* (1970), og utgjør overgangen eller akselen som skiller den "tidlige" fra den "sene" Barthes (Gundersen 1989: 10).

³⁴ Tekstene i *Mytologier* ble skrevet mellom 1954 og 1956, men selve boken utkom i 1957 (Barthes 1999).

dessuten blitt vesentlig modifisert av ham selv³⁵. I denne framstillingen vil jeg derfor framheve hvordan Barthes tar utgangspunkt i tegnsystemet fra Saussures, og at han deretter utvikler dette videre gjennom å bygge opp følgende resonnement: Myten er et *sekundært* semiologisk system. Den kan dermed forstås som en *forskyvning* av det semiologiske system; et semiologisk system i annen potens. Det som er tegn (den assosiative forbindelsen mellom signifikanten og signifikatet) i det primære system, blir signifikant i det sekundære system. På dette andre nivået – på mytenivået – gjenfinner man med andre ord det tredimensjonale skjema: signifikanten, signifikatet og tegnet. Signifikanten i myten kan dermed betraktes fra to forskjellige synspunkter: Som slutt-term i det lingvistiske system eller som begynnelsesterm i det mytisk system. De to systemene overlapper med andre ord hverandre. Når vi kommer til den tredje term i mytesystemet, som i språkssystemet er *tegnet*, kaller han dette – på mytenivået – *betydningen*. Det er *denne* betydningen som er selve myten (Barthes 1999: 167ff).

Hvis vi nærmer oss myten slik Barthes selv har gjort det i sin *lesning* av sosiale fenomener, kan dette framstilles på følgende måte: I et tegnperspektiv er grunnfiguren her først å identifisere en serie fenomener som refererer til hverandre i en tekst. Disse referansene vil være metaforiske. Her på det første nivået skjer det med andre ord en overføring gjennom bruken av en metafor. Det vil si at man snakker om et fenomen som om det var et annet, i termer som er forbundet med dette andre fenomenet. *Over* denne primære betydningen bygger det seg så en sekundær og konnotativ betydning. Dette er den mytiske ytringen, forstått som mytens betydning. Denne står i nær forbindelse med kulturen, kunnskapen og historien, forstått som konvensjoner, overleveringer, fordommer, normer og kunnskapstradisjoner. De inkompatible elementene sjaltes samtidig ut, og det etableres en ny mening (Barthes 1999).

Barthes gir selv et par eksempler på en mytisk ytring. Det følgende³⁶ er etter min forståelse det enkleste, og kanskje også det mest kjente. Dette framstiller han på følgende måte:

³⁵ Den gang Barthes framstilte sin "kasse-modell" i *Mytologier*, framkom ikke myten som konnotasjonsspråk like tydelig. Her kaller Barthes myten et "metaspråk". Karin Gundersen peker imidlertid på at Barthes på 1950-tallet tok i bruk denne betegnelsen i mangel av kjennskap til termen "konnotasjonsspråk". At Barthes i praksis forstår myten som konnotativ fremkommer imidlertid indirekte i *Eléments de sémiologie* (1964), der Barthes bygger direkte på bl.a. Hjelmslev. Her svarer skjematiskeringen av konnotasjonsspråket nøyaktig til skjematiskeringen av mytens språk i *Mytologier* (Gundersen 1989: 32f).

³⁶ Selv om dette er et billedspråklig eksempel, illustrerer det på en god måte hvordan den mytiske ytringen etableres. I følge Barthes er det i relasjon til mytedanning ingen prinsipiell forskjell mellom billedspråket og tekstspråket (Barthes 1999: 170).

Jeg er hos frisøren og man rekker meg et nummer av *Paris-Match*. På forsiden står en ung neger i fransk uniform og gjør militær honnør, med blikket hevet mot noe som sikkert er en fold på trikoloeren. Det er dette bildet *forestiller*. Men uansett om jeg er naiv eller ikke, forstår jeg meget godt hva bildet skal bety for meg: at Frankrike er et stort imperium, at alle dets sønner uten hensyn til hudfarge trofast tjener de franske farger, og at det ikke eksisterer noe bedre svar på mistenkeliggjørelsen av den såkalte franske kolonialismen enn den trosiver som denne svarte viser etter å tjene sine påståtte undertrykkere. Her befinner jeg meg altså igjen overfor et semiologisk system i annen potens (Barthes 1999: 172).

Som dette eksempelet illustrerer skaper konnotasjonene det Barthes betegner som en *romvirkning*. Barthes understreker at begrepsinnholdet kan strekke seg over et svært stort signifikant-felt, nærmere bestemt et begrepsinnhold "som svulmer av en rik historie". Det eksisterer med andre ord ikke noen regelmessig proporsjon mellom omfanget av signifikant og signifikat. Det eksisterer heller ikke noen stabilitet i det mytiske begrepsinnhold. Det kan oppstå, forandre seg, gå i oppløsning eller forsvinne helt. Fordi det er historie, kan historien lett oppheve den (Barthes 1999: 176).

Barthes går som vi ser langt i å tillegge den mytiske ytringen intensjonalitet, forstått som et retorisk grep fra den eller de som setter myten i omløp (Barthes 1999: 179ff). For meg er det derimot, som nevnt tidligere, ikke noe poeng å skille mellom det intensjonelle og det ikke-intensjonelle. Jeg er derimot opptatt av å identifisere *at* myten er satt i omløp, dvs. at jeg kan gjenfinne den i teksten og deretter tolke dens mening.

Mytespråket som maktspråk

Barthes understreker at den mytiske ytring er dannet av et materiale som allerede er blitt bearbeidet med sikte på adekvat kommunikasjon. Denne bearbeidningen forutsetter en betydningsgivende bevissthet. Det å være opptatt av mytens budskap innebærer derfor å være opptatt av hvordan tegn og språk bærer i seg minnet om en fortid, forstått som et samfunns kollektive forestillinger. Myten skjuler ingen ting; dens funksjon er å *fordreie*, ikke å la noe forsvinne. Det borgerlige mytespråket³⁷ må i et slikt perspektiv kunne forstås som undertrykkende, *uten* at det kan sies å være av tildekkende karakter. Det er derimot et *naturaliserende* språk som blant annet bygger på "den sunne fornuft", en blanding av moral og logikk (Barthes 1999).

³⁷ Formuleringen "borgelig mytespråk" henspiller på Barthes' mål om å avsløre den borgerlige ideologi, som kjennetegnes av at historisk bestemte fenomener blir framstilt og tolket som evigvarende og naturlige (Barthes 1999).

Mytespråket er derfor, slik Barthes framstiller det, et maktspråk som fjerner fortellinger om fattigdom og sosialt produserte problemer. Myten stjeler historiene om sosial nød og klassekamp. Myten er på denne måten alltid et tyveri av språk (Barthes 1999: 187). Moralen arter seg som kjøpmannens regnskapsmessige syn på verden, forstått som et gjengjeldelsesunivers. Mytens funksjon kan dermed beskrives som å dekke over samfunnsmessige utfordringer, komplekse sammenhenger og erkjennelsen av sammensatte årsaksforhold (Barthes 1999). Myten skjuler med andre ord sporene og fungerer avpolitiserende.

Barthes understreker at myten er en verdi, som ikke kan bekrefte eller avkreftes av sannheten. Den framtrer derimot som *forkynnelse* og som *fastslått faktum* på en og samme gang (Barthes 1999: 179f). Myteleseren på sin side opplever myten på samme måte som en historie som er sann og uvirkelig på en og samme gang (Barthes 1999: 184). Som en illustrasjon på hvor vanskelig det kan være å gjennomskue myten, peker Barthes på at når myten smitter hele samfunnet, må man fjerne seg fra hele folket dersom man vil avsløre den (Barthes 1999: 210).

Myten er et budskap

Myten hører etter Barthes' forståelse inn under betydningsvitenskapen, som definerer og utforsker det enkelte faktum som tegn for noe annet. Dermed kan myter fokuseres fra ulike posisjoner, enten gjennom fokus på det å selv *produsere* myter, eller som *leser og tolker* av myter. Den siste posisjonen vil handle om å dechiffrere myten, dvs. å forstå fordreiningen. Det er dette som i følge Barthes kan forstås som kritisk lesning (Barthes 1999: 183f). Det er også dette som ansporer meg til å trekke inn hans mytebegrep som grunnlag for den lesningen jeg gjennomfører.

Denne ambisjonen om å forstå fordreiningen gjennom å dechiffrere myten, må forstås som Barthes' interesse for sammenhengen mellom språk og makt. For Barthes var dette et gjennomgående tema fra starten av hans produksjon. Han holdt fortsatt fast ved dette motivet da han langt senere poengterte at i alle menneskelige samfunn er makt og undertrykking uomgjengelig og allestedsnærværende, fordi "den snylter på en gjennomgående sosial mekanisme som er knyttet til menneskets hele historiske utvikling. Denne gjenstand som

makten i all menneskelig evighet fletter seg inn i, er språket, eller mer presist tvangsaspektet ved språket, nemlig språkssystemet” (Barthes 1977 I: Gundersen 1989: 82)³⁸.

Makten blir med andre ord forstått som et sosialt, historisk og språklig fenomen, gjennom den tvangen som ligger i det etablerte språkssystemet³⁹. Selv om Barthes først og fremst retter blikket mot ytringsnivået i språket, ser vi at det eksisterende språkssystemet også for ham fungerer som en tenkt premiss for et analytisk blikk.

Barthes’ posisjon er å lese sosiale fenomen som myter, der myten er en ytring, et budskap, en meddelelse. Myten kan defineres ut fra den måten den fremfører budskapet på. Alt som formidles av talen, bildet eller skriften kan bli en myte, ladet med sosial konvensjon som kommer i tillegg til den rene materie. Enkelte myter er urgamle, men ingen er evige. Samtidig peker Barthes på at myter også trues av tilintetgjørelse – på mer enn en måte. I forhold til den troskyldig leser, som ikke ser den franske imperialitet i negeren som hilser flagget, er det fåfengt å lade bildet med denne betydningen. Mytens budskap blir ikke oppfattet, den blir for dunkel. For den som gjennomskuer myten, og oppfatter den som en åpen politisk påstand, blir den for klar til å bli trodd (Barthes 1999: 184). Men for myteforbrukeren som leser og *konsumerer* myten, blir resultatet helt annerledes, hevder Barthes. Standpunktet som ligger bak det mytiske utsagnet stivner straks til natur; det leses ikke som motiv, men som *årsak* – og går over i en *naturtilstand*, der myteforbrukeren tar betydningen for å være et system av fakta. På denne måten er myten alltid et tyveri av språk, som får funksjon som en overdrevent legitimert ytring. Dens egenart er å forvandle en mening til form.

Myten er på denne måten en ytring som historien har valgt: den kan ikke oppstå av tingenes egen ”natur”. Derimot er selve kjernen i myten at den forvandler historien til natur (Barthes 1999).

Analyse på diskursens nivå gjennom fokus på språket

Den presentasjonen av teori og begreper som jeg har gjort i det foregående antyder en kompleks lesestrategi. Det er imidlertid først når denne strategien tas i bruk gjennom praktisk anvendelse, at den formes fullt ut. Det er også da den vil kunne vise fram sin eventuelle

³⁸ Sitatet er hentet fra Barthes tildrelesforelesning til professoratet i litterær semiologi ved Collège de France, holdt den 7. januar 1977. Denne forelesningen er i sin helhet oversatt av Karin Gundersen og innlemmet i *Roland Barthes – etapper i fransk avantgardeteori 1950-1980. Med en oversettelse av Roland Barthes: Forelesning* (Gundersen 1989).

³⁹ Full frihet fra språkets makt er bare mulig utenfor språket, hevder Barthes (Barthes 1977 I: Gundersen 1989)

kapasitet som lese måte på diskursens nivå, forstått som kapasitet til å belyse hvordan teksten forteller og hvilke spenningsforhold som lar seg avdekke.

Diskursanalyse er et vidt felt, og diskursbegrepet blir innenfor dette feltet anvendt på flere måter. Laclau og Mouffe relaterer dette begrepet utelukkende til språklig praksis, på samme måte som Derrida (ref.kap.2: 59) Men til forskjell fra ham tar de eksplisitt opp hvordan diskursen som språklig praksis inkluderer det sosiale og det materielle. Laclau og Mouffe baserer seg på en erkjennelse av at samfunnets virkelighet er språklig konstruert, og deres diskursbegrep henviser derfor først og fremst til en språklig verden. Denne posisjonen innebærer imidlertid ikke at alt bare er språk. De sosiale praksisene og den materielle verden eksisterer fullt ut, og kommer *til uttrykk* gjennom diskursen. Her kommer med andre ord handling og språk til den samme dimensjonen, samtidig som det materielle også kommer til uttrykk gjennom diskursen. En diskurs omfatter dermed både språklige og ikke-språklige momenter, der vår *adgang* til virkeligheten alltid er formidlet av diskursen. En slik posisjon innebærer at det ikke er aktuelt å skjelne mellom diskursive og ikke-diskursive fenomener, fordi det hele inkluderes i analysen gjennom fokus på språklig praksis. "De sproglige og ikke-sproglige elementer er ikke blot ført sammen, men konstituerer et differensiert og strukturert system af positioner – dvs. en diskurs" (Laclau og Mouffe 2002: 57).

Denne posisjonen, der diskursen analyseres utelukkende gjennom fokus på språket, og gjennom dette fanger inn både de sosiale praksisene og den materielle verden, er også min posisjon. Den er imidlertid ikke enerådende. Den britiske sosiologen Norman Fairclough står i opposisjon til en slik tradisjon, og hevder at en diskursanalyse må innebære en kombinasjon av på den ene siden en språklig og på den andre siden en sosiologisk eller kulturteoretisk undersøkelse. Han definerer diskurs som tekst, som diskursiv praksis og som sosial praksis, der diskursanalyse omfatter analyse av alle disse tre nivåene. Og han hevder at alle de tre nivåene må atskilles analytisk og undersøkes hver for seg (Fairclough 2001). Foreløpig vil jeg nøye meg med å peke på at Faircloughs modell er et eksempel på hvordan diskursanalyse kan forstås som en analyse som må omfatte noe mer enn språklig praksis, men samtidig understreke at dette ikke er min posisjon når jeg leser på diskursens nivå. Jeg vil imidlertid vende tilbake til Faircloughs modell senere i kapittel 3, som utgangspunkt for en drøfting av hvordan kontekstbegrepet skal forstås og hvordan konteksten blir bestemt i dette arbeidet.

Problemstillingen forutsetter et begrep om subjektet

Innledningsvis i dette arbeidet var jeg opptatt av hvordan ulike forestillinger om foreldre kan leses ut av tekster, og hvordan dette får foreldre til å fremstå på ulike og motsetningsfylte måter, som i sin tur peker mot ulike sosiale konsekvenser. Fortsatt står dette helt sentralt i arbeidet. Videre har jeg posisjonert min kritiske lesning gjennom konsiderasjonsbegrepet, og deretter fokusert på noen utvalgte teorier og begreper som danner grunnlag for en lesestrategi. Etter hvert har jeg endt opp i et diskursbegrep som beskriver diskursen som en åpen og flytende struktur som inkluderer de sosiale praksisene og den materielle verden. Før jeg formulerer den endelige problemstillingen vil jeg imidlertid gå nærmere inn på hva jeg legger i det å undersøke de mer skjulte og ufokuserte forståelsene av foreldrene – forstått som hvordan foreldrene på ulike måter blir konstituert som subjekter i diskursen

Subjektbegrepet er imidlertid et mangetydig begrep med skiftende historisk innhold, og det er ikke gitt hvordan et slikt begrep skal forstås. I løpet av 1800-tallet ble ordet "subjekt" til en del av en fast, filosofisk terminologi, og fikk et relativt stabilt innhold som har vært videreført helt opp til vår egen tid (Zafaris *Filosofileksikon* 1996: 534). Subjektbegrepet brukes i tråd med dette ofte om individet eller jeget som erkjenner, føler, snakker og handler. Dette suverene, vitende og bevisst tenkende jeget, er et aktivt handlende subjekt. Som en klassisk bestemmelse stilles subjektet opp som en motsetning til et objekt, der subjektet er aktivt handlende, mens objektet er noe det handles i forhold til.

Den kanadiske filosofen Charles Taylor har gjennom de siste årene vært regnet som en sentral debattant innenfor det som kan kalles "modernitetsdebatten". Taylors innfallsvinkel til denne debatten går gjennom det moderne selvet, og han viser gjennom sine tekster hvordan det moderne mennesket og dets identitets tilblivelseshistorie kan leses fram gjennom å studere Vestens filosofi- og kulturhistorie (Taylor 2003).

Utviklingen gikk i følge Taylor fra en situasjon der folk "pleide å se seg selv som deler av en større orden" (Taylor 2003: 17). Her var folk gjerne fastlåst på et gitt sted, de befant seg i en rolle eller i en tilstand som det nærmest var utenkelig å avvike fra, og som var *deres* i egentlig forstand. På denne måten inngikk de i en større kjede. Endring av denne subjektforståelsen kom på slutten av det attende århundre, og bygger på tidligere former for individualisme, bl.a. Lockes politiske individualisme som søkte å gi individets vilje forrang framfor sosiale forpliktelser. Taylor hevder at denne nye subjektforståelsen knytter an til en forskyvning av det moralske trykkpunktet i kulturen, der det å være i kontakt med egne følelser blir tillagt en selvstendig og avgjørende moralsk betydning. Den kilden vi som mennesker skal og bør få kontakt med, er med andre ord noe som befinner seg dypt inne i oss

selv. Dette kaller Taylor den moderne kulturens massive subjektive vending, som innebærer at vi begynner å oppfatte oss selv som vesener med et indre dyp (Taylor 2003: 40).

Taylor peker på hvordan den franske filosofens Jean-Jacques Rousseau (1712-1778) spiller en vesentlig rolle når det kommer til en slik ny subjektforståelse. Ikke fordi Rousseau *skaper* eller *står bak* etableringen av denne forståelsen, men fordi han artikulerte noe som allerede var i ferd med å skje i kulturen; et brudd med de gamle moralske horisontene. Rousseaus framstilling innebærer en vektlegging av å følge naturens egen stemme inne i oss, gjennom en intim kontakt med oss selv. Gjennom denne kontakten etableres mennesket som et fritt individ, som selv fatter sine beslutninger uten påvirkning fra samfunnet og dets konformitetspress, der hver enkelt person selv tar et ansvar for sin tenkning⁴⁰ (Taylor 2003).

Taylor setter den videre utviklingen av den subjektive vendingen i forbindelse med den tyske filosofen Johan Gottfried Herder (1744-1803). Heller ikke han blir tilkjent æren for å *skape* den nye subjektiviteten, men å fremme den ytterligere gjennom å artikulere den i sine skrifter. Her løfter Herder fram en forståelse av at hver enkelt av oss har en særegen måte å være menneske på, der hver enkelt er kallet til å leve sitt liv, og dermed være tro mot seg selv. Selvrealisering etableres dermed som det grunnleggende moralske ideal. Taylor hevder på denne bakgrunn at det moderne mennesket på denne måten blir et selv som "skal finne seg sjæl" gjennom å være tro mot sin egen originalitet (Taylor 2003: 43).

Det moderne subjektbegrepet kan imidlertid ikke forstås som et omforent begrep. Taylor stiller seg bl.a. dypt kritisk til ideen om at samfunnet består av løsrevne enkeltindivider som dyrker sin originalitet og definerer seg selv gjennom dette. Han fremholder på sin side at menneskene tilhører et felles moralsk rom, der våre vurderinger om *vesentlige* spørsmål sier noe om hvem vi er, det vil si de spørsmålene som angår mer dyptliggende lag av vår selvpoppfatning. Tilhørigheten til fellesskapet er derfor etter Taylors forståelse en sentral dimensjon i forståelsen av det moderne selvet, der vår selv vurdering ikke kan eller bør forstås som en privatsak (Taylor 2003). Som vi ser må Taylors posisjon i relasjon til subjektbegrepet dermed forstås som en normativ posisjon der han definerer subjektet ut fra hvordan det *burde* forstås.

⁴⁰ Rousseau har møtt mye kritikk for sine perspektiv på menneskets tilstedeværelse i verden. I *Vitskapen om mennesket og den filosofiske refleksjon* peker Skjervheim på at det Rousseau vil, gjennom slagordet "tilbake til naturen", er å finne tilbake til det ekte og umiddelbare. Dette finner en i følge Rousseau ikke i den innbilske, resonerende fornuften, men i *følelsene*. Derfor gjelder det ikke lenger å følge fornuften, men å følge hjertet. På denne måten vil Rousseau i følge Skjervheim "føre attende til ein tapt naivitet, men det han oppnår er noko heilt anna. Ikkje at den tapte naiviteten kjem attende, i staden vert han grunnleggjaren av noko heilt nytt i europeisk kultur: den moderne *sentimentaliteten*" (Skjervheim 1964: 23)

Som jeg har antydnet ovenfor kan subjektet forstås på ulike måter, dvs. både i lys av selvrealisering og selvskapning, og som underkastet og formet av noe utenfor seg selv. Som en tredje variant kan subjektet også forstås som formet i et samspill mellom disse to, dvs. som et aktivt handlende jeg, som i tillegg er underlagt noe. Foucaults subjektbegrep, som jeg vil vende tilbake til senere, viser til denne dobbeltheten når han i *Seksualitetens historie I, Viljen til viten* spiller på det franske ordet *sjet* som kan bety både "subjekt" og "undersått" (Foucault 1999d: 71). Subjektbegrepet er med andre ord et komplekst begrep som har fått ulik betydning opp gjennom historien, som er satt under debatt, og som dessuten er ladet med etiske og moralske implikasjoner. Ulike utlegninger og teorier går i ulike retninger og framstiller subjektet forskjellig.

Imidlertid er enhver framstilling og teori en kompleks intellektuell struktur, der like begreper ikke nødvendigvis henviser til det samme. Uttrykkets mening innenfor en framstilling eller teori er dermed bestemt av uttrykkets plassering innenfor denne strukturen. Subjektbegrepet vil, som andre begreper, kunne fylles med varierende innhold, og dermed fungere som innbyrdes inkommensurable på tvers av ulike framstillinger eller teorier. Subjektbegrepet må derfor, hvis det skal fungere meningsfylt i forhold til en undersøkelse av hvordan foreldre blir konstituert som subjekter i den politiske diskursen, bestemmes i relasjon til en konkret framstilling eller teori.

Lacan og subjektposisjoner i diskursen

Når Laclau og Mouffe omtaler subjektet, er det ikke på tradisjonelt vis innenfor en modernitetsforståelse i form av "individer" som leter etter eller har funnet en identitet, forstått som noe de kjenner igjen som seg selv. Det er derimot tale om *posisjoner* som strukturen utpeker, framfor identiteter som kommer innefra et "handlende subjekt". Dette må ses i sammenheng med at Laclau og Mouffe henter sitt begrep om subjektposisjoner fra den franske psykoanalytiker Jacques Lacan (1901-1981). Han hevder at mennesket fødes uten noen psykisk strukturering. Innenfor Lacans teoretiske univers kommer derimot jeget til verden gjennom identifikasjonsprosesser, og det er språket som produserer dette subjektet.

Lacans prosjekt er å gjøre rede for samspillet mellom mennesket som sosialt, kulturelt og symbolsk vesen på den ene side, og mennesket som biologisk og driftbestemt organisme på den andre. Hans peker på at selv om vi er natur, dvs. biologiske vesener, er vi først og fremst språklig konstituert. Språket er der før oss, mennesket fødes inn i en orden av

preetablerte språklige koder og strukturer, og gjennom en innfløkt utviklingsprosess får individet tilgang til disse kodene og strukturene (Lacan 1973; 1977; 1979; 1985; 1987).

Lacans teori er svært kompleks og omfattende, og jeg kan på ingen måte hevde at jeg presenterer den i sin fulle bredde. Derimot velger jeg i det følgende å presentere utsnitt som jeg definerer som sentrale for nettopp dette prosjektet, hovedsakelig slik de kommer til uttrykk i noen av Lacans egne tekster. Et rimelig utgangspunkt vil være å peke på at Lacan opererer med tre ulike ordener, der disse kan anskueliggjøres som tre faser i subjektets tilblivelse. *Det reelle* er den fasen hvor det lille mennesket ikke opplever seg selv som atskilt fra omgivelsene, men som en udifferensiert masse av sansninger og fornemmelser. *Det imaginære* er den neste fasen, der barnet får øye på sitt eget speilbilde og gjennom dette begynner å oppleve seg selv og verden som hele og selvidentiske bilder. *Det symbolske* er den siste fase, der barnet begynner å tale, og dermed trer inn i den struktur av forskjell og forskytninger som språket rommer (Lacan 1977, Rösing 2005).

Gjennom det symbolske formes individene gjennom språket. Dette språket er en produktiv kraft av tegn og posisjoner som vi underkastes. Dette innebærer en evig lengting, fordi tegnet ikke bringer oss nærmere det som det betegner, men derimot videre til et annet tegn, som fører oss videre til et annet tegn osv. Gjennom denne hvileløse vandringen blir den symbolske ordens subjekt et kastrert subjekt, som bestandig strever etter et objekt som likevel ikke fullt ut kan tilfredsstillende subjektets begjær. Meningen med menneskets begjær er den annens begjær, "ikke så mye fordi den andre sitter inne med nøklene til det ettertraktede objekt, men snarere fordi subjektets viktigste mål (*objet*) er å bli anerkjent av den andre", hevder Lacan (Lacan 1985: 40).

Fantasier om at den symbolske orden kan overvinnnes, og at jeget kan etableres som helt og identisk med seg selv, tilhører hos Lacan den imaginære orden. Han kritiserer i den sammenhengen det han kaller ego-psykologiens myte om eksistensen av "et ekte selv", ved å hevde at det "jeg" denne retningen gjør til sitt sentrale begrep, nettopp er det imaginære selvbildet der ideal-jeget er en helhetlig størrelse – i kontrast til hans egen erkjennelse av det spaltede subjekt (Lacan 1977).

Subjektet som funksjon av språklig praksis

Innenfor dette arbeidet er det av spesiell interesse hvordan Lacan definerer språket som det stedet hvor subjektposisjonene kommer til syne hos den Andre. Denne prosessen beskriver han på følgende måte: A eller den Andre defineres som den instans som fremstår for subjektet

som absolutt; enten som Gud, Mor, psykoanalytikeren, den idealiserte elskede, en ideologi eller selve den symbolske orden. Dette må forstås som den generaliserte forestillingen om det andre subjekt – ”den som antas å vite”. Det enkelte individ bekymrer sig alltid for at det utenfor det selv finnes en Annen, som kjenner sannheten om det – en sannhet det både ønsker selv å komme i besittelse av, men som det samtidig søker å skjule for alle andre (Lacan 1973: 15).

Den Andres tale er det ubevisste, hevder Lacan. Denne andre (A) er ikke en person, men et *sted* – et sted i diskursens struktur hvor det finnes en viten om hvem subjektet er, og hvor det kommer til syne *noen særlige forventninger til subjektet*⁴¹. I tråd med en slik forståelse, er subjektets eksistens og dets posisjon(er) avhengig av den diskursive strukturen.

Lacans subjekt oppstår dermed som en funksjon av språklig praksis i et stadig skiftende spill. Utgangspunktet for denne forståelsen kan gjenkjennes som en parallell til Derridas forståelse av at et uttrykk bare viser til et annet uttrykk, der et ord bare har mening i kraft av andre ord i en uendelig uttrykkskjede (Derrida 2006). Som Derrida og Barthes, er også Lacan inspirert av Saussures, samtidig som de alle tre har tatt skrittet over i erkjennelsen av en åpen språkstruktur⁴². Hos Lacan får denne oppløsningen av strukturen som konsekvens en oppløsning av subjektet. Subjektet fremstår på flere måter, alt avhengig av hvilket språkspill det konstitueres gjennom, og etableres på denne måten gjennom diskursen (Lacan 1985).

For Lacan eksisterer det derfor alltid en rekke samtidige subjektposisjoner for subjektet, og en subjektposisjon kan ikke med sikkerhet sies å være forbundet med en annen. Kombinasjonsmulighetene i dette spillet er nærmest uendelige. Dette poenget er videreført av Laclau og Mouffe, når de peker på at ingen sosial identitet, forstått som at ”dette er meg”, kan oppnås fullt ut og permanent (Laclau og Mouffe 2002: 197ff). Subjektet er med andre ord ikke ”substans”, og forstås ikke som et individ utenfor strukturen. Subjektet kan derfor heller ikke symboliseres, fordi posisjonene kommer utenfra. De kommer gjennom språket og kan

⁴¹ Lacan beskriver den Andre på følgende måte: ”Budskapet, vores budskap kommer i alle tilfælde fra den Anden, hvorved jeg forstår 'fra den andens sted'. Det er bestemt ikke den sædvanlige anden, den anden med lille 'a', og det er derfor jeg har anbrakt et stort A som begyndelsesbogstavet for dén Anden, jeg nu taler om (Lacan 1987: 29).

⁴² Lacans innflytelse på en rekke yngre franske filosofer og samfunnsteoretikere var stor. Blant disse var Derrida, i tillegg til Gilles Deleuze og Tel Quel-gruppen (Lacan 1973). Tel Quel var i utgangspunktet et modernistisk tidsskrift som startet opp tidlig på 60-tallet i tilknytning til miljøet rund den franske nyromanen. Det utviklet seg etter hver til et mer maoistisk og psykoanalytisk tidsskrift. Til denne Tel Quel-gruppen regnes også Barthes (Gundersen 1989).

dermed ikke forstås som noe vi selv er kilde til. "Subjektet er altså ikke noe man snakker til. Subjektet snakkes, derved er det at det oppfattes" (Lacan 1985: 170). Eksistensen av de ulike subjektposisjonene, som ikke danner noen helhet, men som derimot er spredt, innebærer at den traumatiske kjerne alltid unnslipper en symbolisering. Lacans subjekt er på denne måten preget av hulhet eller mangel, noe som for individet fører med seg evig lengsel etter helhet.

Subjektet som framkommer gjennom skriften

Lacans teori beskjeftiger seg som vi har sett med det språklige subjektet, nærmere bestemt subjektet som en effekt av språket. Utgangspunktet er en nylesning av Freuds psykoanalyse⁴³. Der Freud utviklet en teori som tok mål av seg til å kunne hjelpe subjektet, få innsikt i seg selv og ta hånd om sin egen skjebne, gjør Lacan en gjenlesning av Freuds skrifter der han fokuserer på *den språklige karakter* ved den psykoanalytiske praksis. Det ubevisste står i fokus ved denne gjenlesningen, og Lacans teori bygges opp rundt en forståelse av at det ubevisste ikke er en blind drift, men strukturert som et språk⁴⁴, og dermed kan analyseres som et språk (Lacan 1979: 20ff).

Psykoanalysen og tekstanalysen opererer imidlertid med to ulike betydningsformer, henholdsvis tale og skrift. Psykoanalysens og tekstens subjekter er derfor ikke identiske, og det å ta i bruk Lacans psykoanalytiske teori som grunnlag for tekstanalyse innebærer i følge den danske litteraturviteren René Rasmussen en reduksjon eller et tap i forhold til psykoanalysens tradisjonelle arbeidsområde. Han peker på at psykoanalysens subjekt fremkommer gjennom talen, der objektet for analysen er det ubevisste hos subjektet. Dette ubevisste kan imidlertid ikke representeres, forstått som at idet det fremkommer en "representasjon" av det ubevisste, slutter det å være ubevisst. I samtalen mellom pasient og behandler, er poenget derfor å bringe det ubevisst opp på det bevisste nivå. Her kan det *arbeides* med talen, som hele tiden utvikler seg og brytes opp, og dermed er i stadig endring (Rasmussen 1994).

⁴³ Lacans doktorgradsarbeid omhandlet den paranoide psykose, og disputaset ble gjennomført i 1932. Fra 1936 kom han etter hvert i et sterkt motsetningsforhold til de toneangivende psykoanalytiske kretser i Frankrike, blant annet fordi han stadig fremhevet hvordan de grunnleggende poengene hos Freud konsekvent ble misforstått og forvansket (Lacan 1973: 9). Det er derfor et poeng at Lacans lesning av Freud må forstås som en nylesning – en annen måte å les Freud på enn det som til den tid var vanlig.

⁴⁴ Lacan omtaler sin egen velkjente formulering om at det ubevisste er strukturert som et språk, som at dette strengt tatt er "dobbeltkonfekt", fordi "strukturert" og "som et språk" for ham betyr presis det samme. "Strukturert henviser til min tale, mit ordforråd etc., hvilket er præcis det samme som et språk" (Lacan 1987: 30)

Teksten derimot, er et ferdig produkt. Selv om den også, på lik linje med talen kan gi uttrykk for frie assosiasjoner, lapsuser, brudd osv., er den ferdigsensurert og bearbeidet en gang for alle, og kan være resultat av flere gjennomskrivninger. Den er derfor i langt sterkere grad stivnet på papiret i en fast betydning eller et bestemt betydningsspill med en langt mer stabil betydningdannelse. Men også denne betydningdannelsen kan det arbeides med, om enn på en annen måte. Der Freud utviklet en teori som tok mål av seg til å kunne hjelpe subjektet gjennom talen, få innsikt i seg selv og ta hånd om sin egen skjebne, undersøker jeg fra mitt ståsted utvalgte tekstlige utsagn og disse tekstens subjektposisjoner i tråd med slik jeg har utlagt dette ovenfor. På denne måten håper jeg, uten sammenlikning for øvrig, å bidra til politikkens og kulturens egen selvinnvikling og utviklingsmuligheter.

Formulering av den endelige problemstillingen

Som jeg har pekt på tidligere, er den undersøkelsen jeg gjennomfører både bestemt av det feltet jeg retter blikket mot, men også av det språket jeg foretar denne utforskningen gjennom. Den endelige problemstillingen er dermed et resultat av en prosess hvor subjekt og objekt til en viss grad har konstruert hverandre gjensidig (ref.del II: 39). Etter den gjennomgangen som er gjort ovenfor, der jeg både har pekt ut forskningsfeltet, utledet et konsiderasjonsbegrep, tatt stilling til hvordan språket og meningsdanning blir forstått i dette arbeidet og innkretset en forståelse av hvordan det språklige subjektet etableres i diskursen, ligger det an til en kort presentasjon av den endelige formuleringen av problemstillingen for dette arbeidet.

Denne problemstillingen innebærer at jeg i første rekke vil avdekke hvilke varierte, relativt skjulte og spenningsfylte subjektposisjoner foreldrene blir plassert i innenfor den diskursen jeg avgrenser. Jeg tar også sikte på å undersøke hvilke ressurser disse forståelsene trekker på, i betydningen ulike kunnskaper og virkelighetsforståelser – og dessuten reflektere over hvilke ulike sosiale og politiske konsekvenser dette kan åpne opp for både på individ- og samfunnsnivå.

Kapittel 3: Analysestrategien og valg av materialet

Den konsiderasjonen som gjennomføres i dette arbeidet retter først og fremst sitt fokus mot foreldrenes subjektposisjoner i diskursen. Det er selvfølgelig ikke et fullstendig bilde av disse subjektposisjonene innenfor denne politiske kommunikasjonen om oppvekst og barnevern som tegnes i avhandlingen. Disse kan – i alle fall i teorien – være uendelige. Det samme gjelder de spenningsforholdene som jeg tar sikte på å avdekke. Jeg har i første omgang gjort en avgrensning gjennom materialvalget, dvs. de mange tekstene jeg har lest og deretter de relativt få utsagnene jeg har trukket inn for å underlegge dem en nærmere analyse. Jeg har med andre ord basert meg på å gjøre noen få punktnedslag i et stort materiale. Hvilke aktuelle muligheter for valg som forelå, hvorfor jeg har gjort de valgene jeg har gjort, og hva dette innebærer, vil jeg gå nærmere inn på i det følgende. Den endelige strategien står i tett sammenheng både med arbeidets formål, og hva jeg oppfatter som gjennomførbart i praksis, basert på de begrepsmessige og teoretiske posisjonene jeg har valgt.

Disse forholdene har vært langt mer styrende for den endelige strategien enn tradisjonelle samfunnsvitenskaplige metoderegler, og dette kan begrunnes i tråd med den forståelsen av språket som dette arbeidet hviler på: Språk styrer tanken, i den forstand at ulike begreper bringer med seg forestillinger som er bundet til historie og annen kontekst. Metodelitteraturens begreper er på lik linje med annet språk utviklet i en sammenheng, og bringer med seg forutsetninger og forestillinger som har vært gjeldende i den sammenheng de er oppstått i. Den endringen som har skjedd innenfor vitenskapen de seneste tiårene, der samfunnsvitenskapen og de humanistiske vitenskapene har nærmet seg hverandre, har imidlertid ført til at en rekke av de begrepene som tidligere ble utviklet innenfor et positivistisk paradigme ikke lenger er like velegnet innenfor andre tilnærminger til empirisk forskning. Dette innebærer også de metodereglene som disse tradisjonelle begrepene viser tilbake til.

Et slikt utgangspunkt gir færre sikre holdepunkter for forskerens tilnærming til forskningsoppgaven. Når valg av begreper og analysestrategi i mindre grad kan hentes fra metodelitteraturens mer generelle og standardiserte regler og begreper, innebærer det en annen situasjon der den enkelte forsker utfordres i det å foreta mer selvstendige kvalifiserte valg. Dette kan oppleves krevende, samtidig som det gir en interessant anledning til å vektlegge de forholdene som er særegne innenfor det spesifikke forskningsprosjektet.

Samtidig som jeg har opplevd en viss avstand til en del av den tradisjonelle metodelitteraturen, har jeg hatt stor glede av å forholde meg til enkeltarbeid som har vært gjennomført av andre forskere, og til dels også latt meg inspirere av den metodelitteraturen som har tatt inn over seg de endringene som har skjedd innenfor vitenskapsfeltet.

I arbeidet med å utmeisle analysestrategien har jeg imidlertid i første rekke sett det som min utfordring å se det særegne i eget prosjekt, og tydeliggjøre hvilke ressurser jeg trekker på. Dette innebærer bl.a. å etterspore og ta konsekvensen av mine egne begreper og vise hvilken vei jeg har gått gjennom teorien. Ambisjonen er at teori og analysestrategi i dette prosjektet skal forstås som to sider av samme sak.

En slik intensjon fører med seg en forpliktelse til klargjøring av forhold som tilsynelatende kunne vært tatt for gitt, og kan av noen kanskje oppleves som en dveling ved det innlysende. Men det som er selvfølgelig for en, kan i noen sammenhenger være gjenstand for nitidige avveininger for en annen, nettopp fordi det spesifikke prosjektet er etablert med sitt særegne utgangspunkt. Mine forsett om klargjøring vil selvfølgelig bære preg av hva nettopp *jeg* har forstått som nødvendige avveininger i *dette* prosjektet – og vil dermed kunne bidra til å kaste lys over hvilke valg jeg har stått overfor og hvilke konklusjoner jeg har kommet fram til.

Skrevne tekster

Generelt kan en si at tekster produseres på ulike premisser. Jeg har valgt å fokusere på eksisterende tekster, dvs. utsagn innenfor tekster som er offentlig tilgjengelige og gjenfinnbare fordi de allerede sirkulerer og virker i verden, uten mitt bidrag. Tekstene og deres utsagn har mange ulike produksjonslinjer, som spenner fra enkeltpersoners kronikker i dagspressen til grupper som på ulike premisser i fellesskap har arbeidet fram NOUer, stortingsmeldinger, hørings svar osv. Etter hvert vil jeg vende tilbake til hvilke forhold som har styrt det endelige utvalget av tekster og utsagn i dette prosjektet.

Som det framgår ovenfor har jeg valgt ikke å gjennomføre egne intervjuer. Begrunnelsen for dette har sammenheng både med arbeidets formål og det vitenskapsteoretiske grunnlaget i prosjektet. Jeg gjør en analyse av en allerede eksisterende politisk diskurs – ikke av en diskurs som jeg selv bidrar til å produsere. I tråd med Laclau og Mouffe har jeg valgt å se på språklig virksomhet og etablering av subjektposisjoner innenfor et politisk felt som til en viss grad aktøravhengig. Det innebærer at alle aktører som bidrar i kommunikasjonen, potensielt kan bidra til å innvirke på denne, bevisst eller ubevisst. Intervju

er dermed ikke et egnet alternativ i dette prosjektet, fordi et slikt grep i større eller mindre grad vil kunne trekke forskeren med sine språklige formulerte spørsmål, sin faglige innsikt og dermed potensielle autoritet, aktivt inn som deltaker i den språklige produksjonen som skal undersøkes. Intervju ville dermed kunne bidra til at resultatet av undersøkelsen delvis blir skapt i selve undersøkelsesprosessen. Ikke minst gjelder det i forhold til de tradisjonelt mer tause gruppene; de som sjelden deltar i offentlig debatt, som er mindre fortrolige med begrepsbruken i feltet, og som i en rekke sammenhenger kan tenkes å overta den dominerende gruppens uttrykksform fordi de i større grad er avhengig av å uttrykke sin virkelighet gjennom andres allerede etablerte begreper (Ardener 1977a, Lyotard 1984).

En intervjubasert deltakelse i produksjonen bærer med andre ord i seg muligheten for at forskeren til en viss grad vil kunne påvirke feltet, og dermed fungere både kunnskapsgenererende og som politisk aktør. En slik påvirkning er ikke min hensikt. Dette ville stå i motsetning til et konsidererende grep, der jeg først og fremst er ute etter å avdekke og beskrive.

På tross av en slik intensjon vil jeg hevde at det ikke er mulig totalt å unndra seg en politisk rolle i et forskningsprosjekt av dette slaget. Jeg har tidligere sluttet meg til Foucaults forståelse av at kunnskap aldri er naturlig, sann eller ideell, men at det innenfor enhver praksis ligger ubemerkede og utfordrede måter å tenke på som kulturen har valgt (ref.kap.1: 27). Jeg opererer derfor ikke med noe absolutt skille mellom kunnskap og politikk. Kunnskap og politikk må derimot forstås som to sider av samme sak, fordi det alltid vil ligge noen valg til grunn for hvilken kunnskap som bringes fram, og dermed også for hvilken kunnskap som *ikke* bringes fram. Disse valgene *fungerer* politisk, og dette vil også gjelde for meg gjennom dette prosjektet. De grepene jeg gjør vil alle i større eller mindre grad kunne bringe fram *en* type innsikt, samtidig som *annen* mulig innsikt forblir mer skjult. På denne måten åpnes det for noen perspektiver og lukkes for andre. Prosjektet bidrar med andre ord, intendert eller ikke, i kampen om virkelighetsforståelsene. I den forstand kan det også forstås som et politisk prosjekt.

Gjennomføring av intervjuer er heller ikke aktuelt ut fra hensynet til det å komme personer tett inn på kroppen og dermed forstå bedre. Det er uansett ikke personers innerste tanker om et tema jeg er opptatt av å fange i dette prosjektet. Hva folk *egentlig* mener i dypet av sin forståelse er ikke mitt interessefelt – jeg er opptatt av de fenomenene jeg identifiserer i diskursen. Som jeg tidligere har presisert gjennom å vise til Foucaults kritikkbegrep, er jeg heller ikke opptatt av hvilke intensjoner eller meninger de ulike personene gir uttrykk for, eller av å føre disse tilbake til enkeltpersoner eller grupper (ref.kap.1: 27). I tråd med dette er

det også uten interesse i denne sammenhengen om utsagnene kan føres tilbake til en tydelig opphavsperson, eller om de fremstår som konsensusdokumenter uten en klar forfatter. Mitt fokus er de positivt etablerte utsagnene i seg selv, slik de framkommer som begivenheter, bringer fram mening, etablerer ulike og motsetningsfylte subjektposisjoner innenfor diskursen, og dessuten kan fortelle meg noe om på hvilke premisser de ulike kunnskapene og virkelighetsforståelsene etableres – der alt dette fungerer som elementer i en konsiderasjon.

Med andre ord; alle tekster med sine utsagn som finnes på trykk uten at jeg som forsker har medvirket, er i *utgangspunktet* gyldige for meg. Det avgjørende er at tekstene finnes og virker i verden, og at de rommer utsagn som lar seg identifisere, tolke og analysere ut fra det som er arbeidets formål.

Samtidighet gir aktualitet og potensial for samtidskritikk

Tekstene, det vil si det totale materialet jeg leste i den hensikt å etter hvert innkretse utsagn, er produsert i en periode som strekker seg fra 1995 til 2002. Interessen for denne perioden har *en* innlysende side: Her ligger det et praktisk element, fordi disse tekstene er relativt lett tilgjengelig. De kan hentes fra ulike og stadig sirkulerende offentlige dokumenter, fra aviser, fra Internett og fra andre tilgjengelige kilder. Men dette praktiske og dermed tilsynelatende positive utgangspunktet kan ikke sies å ha fungert forenkende, fordi antall aktuelle tekster som er skrevet av politiske aktører i denne perioden er svært stort. Alt kan ikke leses, samtidig som alt er potensielt aktuelt. Det har derfor vært andre grunner som har vært mer styrende når nettopp denne perioden ble valgt.

Den sentrale begrunnelsen har en klar sammenheng med målsettingen om å gjennomføre en konsiderasjon, der hensikten er å ”forstyrre” det eksisterende terrenget gjennom å rette et kritisk blikk mot det naturaliserte og det selvfølgelige. En slik målsetting forutsetter imidlertid at det som analyseres, i det det ferdige resultatet presenteres, fortsatt blir forstått som en *aktuell* forstyrrelse. Det vil si at kritikken berører spenningsforhold som fortsatt kan gjenkjennes som gjeldende innenfor feltet. Det som eventuelt ikke lenger oppleves som en aktuell forstyrrelse, men som en forstyrrelse i forhold til et tilbakelagt område som av en eller annen grunn ”har løst seg opp”, for eksempel som et resultat av endrede kunnskaper og forståelsesmåter innenfor feltet, har i dette perspektivet ikke samme verdi. Sagt på en annen måte: Konsiderasjonen tar sikte på å forstyrre en eksisterende enhet av makt og kunnskap, der denne forstyrrelsen kan leses som en samtidskritikk. En slik erkjennelse peker i retning av å velge tekster fra en periode nær opp til vår egen tid, fordi

dette øker sannsynligheten for at de spenningene jeg identifiserer, fortsatt har aktualitet innenfor feltet.

Et annet poeng som jeg har tillagt vekt, er at bevisstheten om eksistensen av en undertrykkende kraft som spiller seg ut i vår egen samtid, etter min forståelse virker sterkere på oss enn vissheten om at det har eksistert undertrykkende krefter i en fjernere fortid. Avstand i tid skaper lett distanse til slike fenomen, blant annet fordi det er enklere å hevde at en eventuell undertrykkende forståelse er et fortidig fenomen som nå er tilbakelagt, framfor å ta inn over seg at en slik forståelse nettopp er en del av en eksisterende virkelighet. Når jeg går inn på det Schaanning betegner som innsiden og utsiden i teksten, er det blant annet slike fortidige fenomen som fortsatt er virksomme, jeg tar sikte på å avdekke (ref.kap.2: 43). Og jo tettere disse fortidige fenomenene trekkes inn mot vår egen samtid, jo sterkere vil aktualiteten kunne oppleves. I et *samfunnsvitenskaplig perspektiv* innebærer dette at høy grad av samtidighet gir økt mulighet for at konsiderasjonen skal kunne oppleves som aktuell og dermed fungere *samtidskritisk*.

Tidsavgrensning i et språkteoretisk perspektiv

Hvis vi derimot tar utgangspunkt i et *språkteoretisk perspektiv* vil spørsmålet om samtidighet måtte vurderes i lys av andre forhold. Her vil jeg starte noen sonderinger ved på ny å ta utgangspunkt i Saussure.

Saussures forståelse av språksystemets relativt sterke fastlåsthet, bestående av lukkede konstituerte rom, gjør det til et poeng å avgrense en undersøkelse i tid – for ham. Han tar i bruk det mer punktuelle begrepet *tidspunkt* – eller nærmere bestemt "tid som et punkt" – for å benevne en slik avgrenset periode. Dette uttrykket viser for Saussure til en forutsetning om at språket i avgrensede perioder er stabilt (Saussure 1970: 132). Hvor langvarige slike perioder vil kunne forstås i nyere tid innenfor et slikt perspektiv kan nok diskuteres, men etter Saussures forståelse den gang han la fram sin tenkning, ligger språksystemet ofte fast i flere tiår ad gangen. Språket forstås med andre ord som "frosset" system gjennom en slik periode. Når språket på denne måten forstås som et relativt stabilt og rigid system av forskjeller, som tilstand, fremstår hans foretrukne uttrykk "tid som et punkt" ikke som en avgrensning i tid på noen korte minutter, dager eller år, men ganske annerledes – som en understrekning av at fokuset må rettes mot språket selv. Dette innebærer at en analyse etter Saussures idé ville måtte gjennomføres som en *synkron* analyse der språket undersøkes *som system* slik det fremstår på dette gitte tidspunktet, og dermed opprettholde en skarp grense mot slik det

fremstår både før og etter. Saussure gjorde med andre ord en avgrensning mot en *diakron* analyse, språket i bruk, forstått som en undersøkelse av språket som en utvikling gjennom historien, med tanke på identifisering av endring over tid (Saussure 1970). For Saussure ville det derfor ha vært et tenkt poeng å sikre seg at perioden for undersøkelsen virkelig hadde det "frosne system" som utgangspunkt, og han ville derfor kunne hatt en interesse av at undersøkelsesperioden ikke strakk seg for langt ut i tid.

I dette prosjektet er det derimot ikke noe analytisk poeng å avgrense utvalgsperioden til noe som i en eller annen forstand kan forstås som et tidspunkt. Her står ikke det "frosne system" i fokus. Selv om jeg gjennom de begrepene og teoriene jeg er influert av trekker veksler på Saussures grunnmodell, går jeg ut over denne modellen og har dessuten et annet siktemål med undersøkelsen. Formålet med dette arbeidet er verken å identifisere og analysere et *system* (la langue) slik det framstår på et gitt tidspunkt – forstått som en synkron systemanalyse – eller å studere språkssystemets endringer over tid gjennom analyse av individets produksjon av tale (la parole) – forstått som en diakron historisk analyse. Min tilslutning til Lacalau og Mouffe, Derrida, Barthes og Lacan – og deres opphevelse av skillet mellom langue og parole – innebærer derimot tilslutning til en blandingsform, der det synkrone system må forstås som sterkt influert av et diakront element.

Jeg forstår med andre ord språkssystemet som åpent, flytende og bevegelig. Innenfor en hvilken som helst periode vil språket være mer eller mindre i forandring, og disse forandringene vil også variere på ulike vis mellom ulike grupper. De forandringene som slår inn i noen gruppers språk på et gitt tidspunkt, er forskjellige fra det som skjer i relasjon til andre grupper. Vi er med andre ord ikke nødvendigvis samtidige i relasjon til språkssystemet, selv om vi lever til samme tid. En slik forståelse av språket åpner opp for et fokus på *varierende mening* i språket, framfor språket i seg selv. Og avdekking av en slik mening har i dette språkteoretiske perspektivet ingen Saussuresk tidsavgrensning.

Når det gjelder valg av perioden for tekstproduksjon ligger det med andre ord innenfor dette prosjektets språkteoretiske posisjon ingen stramme føringer. I et *slikt* perspektiv kan denne perioden gjerne strekke seg over mange år. Dermed gjenstår det å slå fast at tidsavgrensningen innenfor dette prosjektet er gjort ut fra valg og begrunnelser som er hentet fra det samfunnsvitenskapelig perspektivet som ble omtalt ovenfor, og handler om samtidighet og aktualitet som grunnlag for samtidskritikk.

Seleksjonsprosessen med fokus på tekster

Det neste spørsmålet jeg sto overfor var *hvilke* samtidige tekster jeg skulle velge ut. Hva skulle jeg begynne å lese? Hvor kunne jeg forvente å finne fortellinger som innebar legitime og selvstendige framstillinger av objektområdet slik dette vektlegges av Schaanning, samtidig som utsagnet inneholdt motsetningsfylte subjektposisjoner for foreldrene som kunne gi grunnlag for å gjennomføre interessante og vesentlige samtidsaktuelle konsiderasjoner?

Disse spørsmålene lot seg ikke avklare direkte, først og fremst fordi dette er spørsmål som ikke lar seg besvare uten først å gjennomføre et relativt dyptpløyende lesearbeid. Meg bekjent eksisterer det ikke noen avklarte sammenhenger mellom de nevnte forholdene som jeg kunne støtte meg til. Å spore opp utsagn som inneholder en legitim og selvstendig framstilling av objektområdet, med stor spredning i relasjon til foreldrenes subjektposisjoner, gir ingen garanti for at det i disse utsagnene samtidig lar seg identifisere interne motsetningsforhold som kan forstås i lys av for eksempel et brudd eller en logisk brist i teksten. Likevel holdt jeg det som *mer* sannsynlig at en tekst som framviser et rikholdig repertoar av subjektposisjoner, i seg selv innebærer en kompleksitet som kunne romme alt dette.

Spørsmålet om hvordan jeg skulle finne fram til tekster som innebar nettopp høy grad av kompleksitet valgte jeg etter hvert å vurdere ut fra et skille som statsviteren Werner Christie Mathisen etablerer når han diskuterer utvalg. Mathisen tar utgangspunkt i analyse av forskningspolitiske diskurser. Disse omfatter tekster som skrives både av politikere og forskere, byråkrater med tilknytning til diverse sektorer av offentlig virksomhet og næringslivsledere fra mange bransjer. Mathisen stiller i denne sammenhengen opp et valg mellom *institusjonell avgrensning* på den ene siden og *"diskursførende" sosiale nettverk* på den annen (Mathisen 1997: 20). Hans anbefaling er å ta utgangspunkt i institusjonell avgrensning. Mathisen begrunner dette ut fra sitt formål, bl.a. at dette gir analysen en tydelig sosial forankring (og dessuten åpner opp for at statsvitenskaplig kompetanse kan få anledning til å sette preg på det diskursanalytiske feltet). En avgrensning gjennom diskursførende sosiale nettverk derimot går i mange sammenhenger på tvers av de systemgrenser det moderne samfunn er differensiert etter, hevder Mathisen, og gir ikke den samme tydelige sosiale forankringen (og gir heller ikke de samme utfoldelsesmuligheter for statsvitenskapen).

Mathisens drøfting og anbefaling fanget min interesse. Ikke fordi den viste meg den veien jeg burde gå, men fordi anvisningen ga meg noe å tenke over. Den løftet et sentralt poeng høyere opp i min bevissthet, nemlig at de tekstene som produseres i spenningsfeltet

mellom *ulike* institusjoner og deres aktører innebærer et møte mellom aktører som har ulik sosial tilhørighet. Møter mellom mennesker med ulik sosial tilhørighet øker etter min vurdering sannsynligheten for møter mellom ulike virkelighetsforståelser, og dermed også for at tekstene inneholder høyere grad av kompleksitet. Dette anså jeg som tjenlig for mitt formål. Ut fra Mathisens skille mellom de to utvalgsmåtene valgte jeg med andre ord en avgrensning på tvers av den anbefalingen Mathisen ga, fordi jeg anså dette som mest tjenlig innenfor mitt prosjekt⁴⁵.

Også andre forhold var med på å styrke denne beslutningen, nemlig at utvalg med utgangspunkt i diskursførende sosiale nettverk er sammenfallende med det brede politikkbegrepet jeg la til grunn i kapittel 2, og er dessuten sammenfallende med den politikkforståelsen jeg gjenfinner hos Laclau og Mouffe. Der refererer deres brede politikkbegrep til bestemte praksisformer som kan utfolde seg innenfor alle institusjonelle sfærer og dessuten på tvers av institusjonelle grenser (Laclau og Mouffe 1997; 2001; 2002). Politikkbegrepet og politikkforståelsen i dette arbeidet kan dermed sies å peke nettopp mot å velge tekster som står i et spenningsfelt mellom institusjonelle grenser.

På dette grunnlaget konkluderte jeg med at utvalg av tekster først og fremst skulle skje med sikte på et rikt utvalg av subjektposisjoner med utgangspunkt i samfunnsmessig kompleksitet innenfor et diskursførende sosialt nettverk. Identifisering av utsagn som i tillegg viste fram noen interessante motsetningsforhold, var jeg imidlertid innstilt på å måtte lese fram i etterkant innenfor disse utvalgte tekstene. Usikkerheten i forhold til det å faktisk få tilgang til utsagn som ga grunnlag for en konsiderasjon, var med andre ord til stede gjennom hele leseprosessen, og innebar at utvalg av tekster ikke var endelig avsluttet før de aktuelle utsagnene med sine motsetningsforhold var identifisert.

Første tekstseleksjon – som støtte til tematisk avgrensning av konsiderasjonen

Det å identifisere tekster som ga det nødvendige utgangspunktet for seleksjon av den type utsagn som kunne bidra til å besvare problemstillingen, fremsto allerede tidlig for meg som en av de store utfordringene i dette prosjektet. Underveis i prosessen gjorde jeg imidlertid en rekke erfaringer som jeg kunne gjøre meg bruk av, etter hvert som utfordringene viste seg fram.

⁴⁵ Slike valg vil nødvendigvis måtte avhenge av hva som er det enkelte prosjektets formål. For eksempel tok Petter Aaslestad i sin undersøkelse av pasientjournaler utgangspunkt i en institusjonell avgrensning da han valgte å lese journaler som var skrevet ved Gaustad psykiatriske sykehus (Aaslestad 1997). Eivind Engebretsen gjorde det samme da han i sin nærlesning av journaler valgte barnevernsjournaler utelukkende fra Oslo kommune (Engebretsen 2006).

Jeg har tidligere omtalt de to kronikkene som i startfasen fungerte som inspirasjon til prosjektet. Disse var allerede lest, men var enda ikke innlemmet i det som etter hvert skulle bli det endelige tekstkorpus. På dette tidspunktet definerte jeg disse to kronikkene fortsatt som interessante ut fra at de representerte selvstendige fremstillinger av objektområdet som ga tilgangen til kompleksitet i relasjon til foreldres subjektposisjoner og til interne motsetninger. Imidlertid valgte jeg å legge disse tekstene "på vent", fordi jeg enda ikke hadde noen fullstendig oversikt over de mulighetene som forelå. Disse kronikkene fra 1995 ble ikke vurderer som for gamle, på tross av beslutningen om samtidighet. Deres aktualitet var jeg ikke i tvil om. Likevel ønsket jeg å vurdere dem opp mot andre muligheter.

Uansett – som inspirasjon var disse tekstene helt sentrale. Dessuten var det i seg selv interessant at de språklige interessante fenomenene jeg hadde identifisert i disse kronikkene, var sammenfallende med det forholdet at de begge tok tematisk utgangspunkt i en *samfunnsmessig nydanning*, nemlig *Det nasjonale foreldreveiledningsprogrammet*. Nettopp det å konkret registrere en empirisk sammenheng mellom en samfunnsmessig nydanning og interessante språklige fenomen, enten dette var tilfeldig eller ikke, dannet etter hvert utgangspunkt for en refleksjon over nettopp slike mulige sammenhenger.

Dette prosjektets erkjennelsesteoretiske utgangspunkt i språket som sosialt konstituert, innebærer en forståelse av at sammenhengen mellom det sosiale, det språklige og det tankemessige alltid vil være tett (Foucault 1996). Der det skjer hendelser i det sosiale, vil dette få konsekvenser for det språklige. Det innebærer for eksempel at dramatiske hendelser som krig eller katastrofe vil kunne utløse markante språklige endringer, og sannsynligvis bidra til å øke den totale kompleksiteten. Men også mindre dramatiske hendelser, som for eksempel innføring av et nytt lovverk, utvalg som settes ned eller igangsetting av nye programmer, vil ut fra en slik tenkning kunne gi endringer på det språklige området.

Oppmerksomhet mot sosiale hendelser kan med andre ord i et slikt perspektiv lede i retning av identifisering av språklige hendelser som framviser en tankemessig kompleksitet. En slik mulig sammenheng åpnet for meg opp for å bruke den først innfallsvinkelen som en ledetråd i forhold til den andre, slik jeg i praksis og uten noen klar teoretisk begrunnelse hadde gjort da jeg i en tidlig fase fattet interesse for de to omtalte kronikkene. Jeg fortsatte seleksjonsprosessen i tråd med dette – nå med en mer bevisst støtte både i det teoretiske grunnlaget for avhandlingen og den smule erfaring jeg etter hvert hadde.

Jeg festet meg ved at det i 1999 ble satt ned et utvalg som skulle vurdere hvordan barnevernet i Norge fungerte, og om det var behov for endringer. Utvalgets mandat var bl.a. å

legge vekt på ”förebyggjande tiltak i familiane og i barn og familiar sine nærmiljø” (NOU 2000: 12: 18). Denne NOUen, *Barnevernet i Norge*, var det første store arbeidet på nasjonalt nivå om oppvekst og barnevern på svært mange år, og jeg antok at en slik sosial hendelse i seg selv ville kunne føre til interessante hendelser i språk og tenkning.

Ved en første gjennomlesning registrerte jeg dessuten at utvalget selv pekte på at ”utredningen legger opp til at norsk barnevern i større grad enn hittil plasseres inn i en bredere oppvekstfaglig og oppvekstpolitisk sammenheng” (NOU 2000: 12: 16). Løftet om en slik bredde ga meg ytterligere forventninger om fokus på komplekse sammenhenger. Denne formuleringen indikerte dessuten et fokus som omfattet *mer* enn et tradisjonelt barnevernsperspektiv, ved at den også innlemmet *oppvekst* som tematikk. Dette var i tråd med slik jeg i utgangspunktet hadde tenkt den tematiske avgrensning av konsiderasjonen, og falt dermed sammen med mitt opprinnelige engasjement.

I tillegg oppfylte denne rapporten også det helt sentrale kriteriet som jeg hadde valgt å trekke med meg fra Schaannings refleksjoner over intervensjonsprosesser, nemlig at de tekstene utsagnene skulle velges fra, kunne betegnes som legitime tekster. Også for meg er det et poeng at utsagnene som analyseres innebærer legitime fortellinger, fordi det er ”det aksepterte, det selvfølgelige og det som bygger opp under forhold som fremstår som rimelig, riktig og rettferdig” som danner grunnlaget for konsiderasjonen (ref.kap.2: 49). Som et siste positivt element sett fra mitt ståsted, var utvalget satt sammen av personer med en relativt bred faglig og institusjonell spredning⁴⁶.

Allerede ved første gjennomlesning av NOUen i sin helhet skulle dette vise seg som et løfterikt valg. Jeg merket meg flere utsagn som hadde en selvstendig framstilling av objektområdet, bød på et mangfold av subjektposisjoner for foreldrene og dessuten inneholdt interessante interne motsetningsforhold.

Andre tekstseleksjon – som kan betraktes som et blindspor

Med utgangspunkt i denne NOUen, der utvalgslederen var fagpedagog, ble jeg etter hvert også opptatt av å finne fram til et dokument som kunne supplere og bidra til å etablere ytterligere samfunnsmessig bredde. Siden vergerådsloven fra 1896 både var kriminalpolitisk og til dels skolepolitisk motivert, valgte jeg i neste tekstseleksjonsrunde å supplere NOUen med et dokument basert på en kriminalpolitisk innfallsvinkel. Valget falt på Stortingsmelding nr. 17 (1999-2000) *Handlingsplan mot barne- og ungdomskriminalitet*. Dette dokumentet

⁴⁶ Utvalgsmedlemmene var representanter for ulike fag som bl.a. jus, pedagogikk, psykologi, etikk og sosialfag, og hadde yrkesmessig tilhørighet til ulike samfunnsinstitusjoner.

presenterer en handlingsplan som spenner over et vidt felt, "fra forebyggende barne- og ungdomsarbeid til reaksjoner på kriminelle handlinger" (St.meld.nr.17: 6). Jeg vurderte også dette dokumentet som en legitim tekst innenfor politikk om oppvekst og barnevern. I tillegg var den utviklet med utgangspunkt i et bredt samarbeid mellom fem ulike fagdepartement⁴⁷, og oppfylte dermed kriteriet om en tekst som var utviklet i spenningsfeltet på tvers av institusjonelle grenser.

I tillegg startet jeg en lesning av Stortingsmelding nr. 40 (20001-2002) *Om barne- og ungdomsvernet*. Dette var et dokument med utgangspunkt i en sosial hendelse i den forstand at nettopp denne meldingen var ment å skulle legge grunnlaget for den videre offentlige politikk på feltet i årene som kom. Jeg betraktet den derfor som et sentralt dokument. Dessuten regnet jeg graden av legitimitet for denne teksten som høy, i tillegg til at dette dokumentet var utviklet med utgangspunkt i en omfattende prosess der mange aktører hadde vært involvert. Bl.a. hadde denne teksten tilgang på perspektiver både fra NOU 2000: 12 *Barnevernet i Norge* og de mange høringsvarene til denne. Jeg regnet det derfor som sannsynlig at denne teksten var rik i forhold til kompleksitet.

Jeg leste begge disse dokumentene i sin helhet med blikket rettet mot foreldrenes subjektposisjoner og interne motsetningsforhold, og i løpet av denne leseprosessen ble min utholdenhet satt på prøve. Jeg oppdaget etter hvert at selv om det kunne identifiseres interessante og selvstendige framstillinger og en viss spredning i foreldrenes subjektposisjoner, ga tekstene begrensede muligheter for fruktbare konsiderasjoner. De bød ikke i særlig grad på interessante interne motsetningsforhold. Dette var selvfølgelig ut fra mitt ståsted en skuffelse, ikke minst fordi språket særlig i Stortingsmelding. nr. 17 var relativt rikt på metaforer som var svært fristende å gå inn på. Men etter en del arbeid med dette materialet, la jeg det foreløpig til side. Det skulle vise seg at jeg i siste omgang ikke valgte å gå inn på de få mulighetene for konsiderasjoner som lå i disse dokumentene.

Erfaringene fra lesningen av disse stortingsmeldingene ble imidlertid vesentlige for den videre seleksjonsprosessen. Jeg konkluderte med at slike tekster sannsynligvis var så gjennomarbeidede og kontrollerte i forhold til stringens og konsensus, at de eventuelle bruddene og interne motsetningsforholdene som måtte forekomme på et tidligere stadium i

⁴⁷ Handlingsplanen ble utarbeid i samarbeid mellom Barne- og familiedepartementet, Justisdepartementet, Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet, Sosial- og helsedepartementet og Kommunal- og regionaldepartementet. Den ble godkjent i statsråd etter tilråding fra Barne- og familiedepartementet 10. desember 1999.

tekstproduksjonen, i stor grad ble tatt hånd om innen meldingene ble lagt fram for offentligheten. Denne forståelsen ble ytterligere styrket gjennom at jeg fant enkeltformuleringer i disse stortingsmeldingene som jeg opplevde som svært entydige og bastante nettopp innenfor de tematiske områdene hvor jeg identifiserte brudd og motsetningsforhold i teksten innenfor NOU 2000:12 *Barnevernet i Norge*.

Når jeg løfter fram denne erfaringen her, er det i den hensikt å følge opp et sentralt poeng fra Haldis Hjort. Hun understreker at det å peke på hva som ikke fører fram, også er en viktig innsikt i et forskningsprosjekt, som på sikt vil kunne bidra til å bringe forskningen videre (Hjort 1975). Dette kan være en god begrunnelse for å avdekke det som kan betraktes som egne blindspor i et forskningsarbeid.

Etter gjennomgangen av de to stortingsmeldingene var jeg innstilt på heller å søke bredde og kompleksitet innenfor tekster som ikke var typiske monumentalttekster, fordi jeg antok at disse ikke i samme grad var gjennomarbeidet og kontrollerte. Dermed rettet jeg blikket mot den tekstproduksjonen som skjer utenfor det som vanligvis blir definert som det sentrale politiske miljøet.

Tredje teksteleksjon – som retter blikket mot politikkenes randsone

Den videre seleksjonsprosessen ble deretter gjort med støtte i dette arbeidets brede politikkbegrep – basert på en forståelse av at vitensaktørene og vitensutøverne som produserer, skaper og håndterer feltets viten både ved å frembringe den og sette den i omløp, ikke nødvendigvis er posisjonert innenfor samfunnets tradisjonelle politiske sentrum, men også kan gjenfinnes i dets periferi (ref.kap.2: 41). Deres tekster inneholder *også* fortellinger som framstår som rimelig, riktig og rettferdig, ut fra eget ståsted. Gjennom disse tekstene utøves det potensielt *også* en makt som er usynlig, systematisk og innleiret i hverdagslivet. Makten er, som jeg har framholdt tidligere, ikke noe som utøves ovenfra og ned, men utøves i relasjoner. Makten har med andre ord en rekke utgangspunkter.

Det å søke etter bredde og kompleksitet innenfor politikkenes periferi henter samtidig sin begrunnelse fra dette arbeidets erkjennelsesteoretiske forståelse av språket som sosialt konstituert. Foucault peker på hvordan språket pålegges individene. Den viten som fremføres gjennom språket, er basert på et system som kommer *utenfra*, der det "[Å] vite er å tale slik det er påkrevd" (Foucault 1996: 131). Hvordan dette systemet er konstruert, er det som legger betingelsene for en debatt eller et problem. Foucault formulerer dette som at "[E]t folks språk

gir oss dets vokabular, og dets vokabular er en bibel som i høy grad er trofast mot dette folkets erkjennelser" (Foucault 1996: 132). Her sikter ikke Foucault til enkeltindividets språk, men til større grupper eller en hel kultur. Betingelsene for erkjennelse er med andre ord innenfor dette perspektivet hovedsakelig ikke et individuelt, men et kollektivt anliggende.

Som nevnt har imidlertid ikke jeg, som den tidlige Foucault antyder ovenfor, en oppfatning av språkssystemet som monolittisk og samtidig. Systemet som kommer "utenfra", med utgangspunkt i de materielle og sosiale livsvilkårene som folk lever innenfor, er etter min forståelse ikke nødvendigvis identiske på samme tid på tvers av store grupper eller en hel nasjon. Dermed vil heller ikke erkjennelsene være identiske på tvers av slike store grupper. Jeg vil derimot hevde, på linje med den sene Foucault⁴⁸, at ulike grupper høster ulike erfaringer med utgangspunkt i at de lever under ulike materielle og sosiale vilkår, og at slike forskjeller legger grunnlag for ulikt språk og ulike erkjennelser⁴⁹. En søken etter bredde og kompleksitet peker med andre ord i dette prosjektet i retning av å velge ut tekster fra grupper med ulike livsvilkår og erfaringer.

Det å ta utgangspunkt i ulike grupper for å sikre tilgangen til varierte forståelser, kan imidlertid betegnes som en tvilsom omgang med Foucaults og for så vidt også dette arbeidets erkjennelsesteoretiske grunnlag. Foucault har rettet et kritisk blikk mot den siden ved vår kultur der vi gjennom språket grupperer og kategoriserer andre ut fra våre egne valg av hvilke objekter som utgjør en enhet. Denne problematiseringen av kategoriseringer vil også i utgangspunktet kunne ramme min forståelse av hvem som tilhører ulike grupper, og dermed muligheten for tilgang til tekster som representerer en interessant språklig og erkjennelsesmessig bredde. Eksempelvis vil betegnelsen "underprivilegerte grupper" være problematisk å bruke som gruppebetegnelse av mennesker som ikke tilhører fagsammenslutninger, statsadministrasjonen, media og academia, nettopp ut fra at *de selv* muligvis ikke definerer seg som "underprivilegerte". I dette perspektivet vurderte jeg et slikt

⁴⁸ På samme måte som Barthes kan omtales som den tidlige og den sene Barthes, kan også Foucault omtales som den tidlige og den senere Foucault. I *Ordene og Tingene* som Foucault utga i 1966, fremtrer mennesket som underlagt en erkjennelsesteoretisk struktur, som bestemmer hva mennesket kan og ikke kan erkjenne og vite i en bestemt epoke. Gjennom begrepet epistemè (gresk ord for "forståelse") beskriver han hvordan dette kun kan forandres gjennom en mutasjon av en hel kultur (Kemp 1981: 59ff). Dette strukturalistiske perspektivet tok imidlertid Foucault etter hvert selv avstand fra. I *Seksualitetens historie. Viljen til viten* fra 1976, opererer han ikke lenger med dette begrepet. Her er heller ikke makten lenger fundamentale tankeregler, men snarere maktmanifestasjoner, som fremkaller tilsvarende manifestasjoner av motmakt, motstand og opprør. Det er dette som frambringer det som samfunnet anser for sannheten (Foucault 1999d).

⁴⁹ Et slikt perspektiv på språket er særlig tydeliggjort hos den franske postmodernist og språkfilosof Jean-Francois Lyotard. Han fremhever at språket brukes ulikt av ulike grupper av mennesker, og at dette legger grunnlag for deres ulike erkjennelser (Lyotard 1984; 1996; 1998). I kapittel 6 vil jeg vende tilbake til en nærmere utdyping av Lyotards syn på språket.

kategoriseringsgrep som lite egnet. Grupper vil i tråd med dette ikke være annet enn bristende kategorier, som tvinger fram en refleksjon over bredde, mangfold og spredning på andre premisser. I forlengelsen av denne erkjennelsen fant jeg heller ikke grunn til å følge opp spørsmålet om hvorvidt det faktisk er *mulig* å finne fram til tekster innenfor dette feltet som er skrevet av det som eventuelt kunne betegnes som slike grupper.

Refleksjonene over forskerens egendefinerte gruppebetegnelser og disse betegnelseres tilbøyelighet til å fungere som bristende kategorier, førte meg deretter ut på leting etter andre premisser for gruppebenevnelser. Et slikt anliggende understreket nødvendigheten av å fokusere på *levd liv og erfaringer* framfor gruppebetegnelser som ved nærmere ettersyn viser seg å være problematiske kategoriseringer.

Levd liv og erfaring speiler seg ofte i kategorier der folk *selv* bekjenner seg til et fellesskap. Medlemskap i en interesseorganisasjon kan være et eksempel. Dette betyr selvfølgelig ikke at mennesker innenfor en og samme organisasjon kan forstås som homogene i forhold til *alle* egenskaper eller kjennetegn som medlemmene besitter. Det sentrale i denne sammenhengen er derimot at de *selv* har definert seg innenfor en kategori ut fra hva de opplever som vesentlige erfaringer og preferanser i sitt eget liv, og som i sin tur har ført til at de har meldt seg inn i en eller flere interesseorganisasjoner.

Aleneforeldreforeningen er et konkret eksempel på dette. I denne organisasjonen melder ulike mennesker seg inn på bakgrunn av at de har noen felles erfaringer med det å ta vare på egne barn, uten å leve sammen med en partner som også definerer seg som barnets forelder. En annet eksempel er AdoptivForeldreForeningen. Disse foreldrene kjennetegnes ved at de er foreldre til barn de har adoptert, og at de melder seg inn i denne organisasjonen med utgangspunkt i at de har gjort eller forventer å gjøre noen særlige erfaringer som foreldre. På denne måten blir innmeldingen et uttrykk for de valg som aktørene selv har gjort, og sikrer i størst mulig grad at det er aktørenes egne preferanser som danner utgangspunkt for kategoriseringen.

Med utgangspunkt i disse refleksjonene, der jeg søkte bredde og kompleksitet gjennom å rette blikket mot politikkenes randsone, valgte jeg å lese alle de 152

høringsuttalelsene som var avgitt til NOU 2000: 12 *Barnevernet i Norge*⁵⁰. Disse høringsuttalelsene var avgitt av en lang rekke institusjoner (og noen enkeltpersoner) innenfor ulike deler av samfunnet, bl.a. nettopp Aleneforeldreforeningen og AdoptivForeldreForeningen. Et slikt valg tok med andre ord utgangspunkt i det korporative system, i tråd med det brede politikkbegrepet som dette arbeidet bygger på.

Alle disse høringsuttalelsene inngår i et ”tekstlig møte” med NOUen, som en del av et diskursførende nettverk. Dette ga forventninger om kompleksitet. Og ikke minst definerte jeg alle disse tekstene som legitime tekster i kraft av at de er trukket med i en omfattende statlig prosess som strekker seg fra nedsetting av et utvalg som produserte en NOU, via høringsprosessen og deretter departementets utforming av forslag til stortingsmelding, som til sist ble godkjent i statsråd⁵¹.

Høringsuttalelser må imidlertid forstås som en egen sjanger. De tar ofte opp spørsmål som det hersker uenighet om. Dette kan både dreie seg om innsigelser og påpekninger av forhold som ikke er tatt opp i hoveddokumentet, eller å trekke inn andre saksforhold og perspektiver enn det som hoveddokumentet har løftet fram. Jeg erfarte imidlertid at langt de fleste høringsuttalelsene aksepterte de premissene som lå i hoveddokumentet. De gjennomførte i stor grad det jeg vil kalle en kommentarrunde etter mønsteret *enig* eller *ikke enig*. Dermed skulle det vise seg at det var relativt langt mellom de høringsuttalelsene som både ga selvstendige fremstillinger av objektområdet og framviste kompleksitet i relasjon til foreldrenes subjektposisjoner, hvor det i tillegg kunne spores motsetningsforhold innad i utsagnene.

Men slike forhold kan bare oppdages gjennom lesning. Nettopp derfor forutsetter en slik utvelgelsesprosess at det leses mange tekster – og ikke minst at det leses langt mer enn de utsagnene som til slutt velges ut som grunnlag for en konsiderasjon. Noen interessante muligheter fant jeg imidlertid, også fra høringsinstansene.

⁵⁰ Disse høringsdokumentene fikk jeg tilsendt etter en henvendelse til det som den gang het Barne- og familiedepartementet. Etter å ha talt opp de høringsuttalelsene som inneholdt tekster med innspill til NOUen – uten å trekke inn de som var en formell tilbakemelding om at de innenfor den aktuelle tidsfristen den 15. oktober 2000 eller av andre grunner ikke så seg i stand til å bidra med høringssvar – kom jeg fram til et totalt antall på 152. Departementet selv viser, i tråd med at antall høringssvar dermed må betraktes som et definisjonsspørsmål, til litt ulikt antall i ulike kilder. Deres tall varierer fra 145 til 177 høringssvar. En oversikt over de 177 høringssvarene framgår av avhandlingens vedlegg 1.

⁵¹ Godkjenningen av St.meld.nr.40 (2001-2002) *Om barne- og ungdomsvernet* ble gitt 5. juli 2002

Tekster som ikke produseres

Mange av de 152 hørings svarene jeg leste er avgitt fra statlige og regionale styringsinstanser. Andre er avgitt fra ulike profesjonsorganisasjoner, interesseorganisasjoner og deres paraplyorganisasjoner. Noen grupper var imidlertid invitert til å delta i høringsrunden, uten at de fulgte opp denne invitasjonen.

En gruppe som var invitert, og som jeg i utgangspunktet regnet som interessant fordi jeg gikk ut fra at denne gruppen hadde særlige erfaringer i forhold til levd liv, var "Landsforeningen rettferd for taperne". Deres bakgrunn er verken definert gjennom tilhørighet til interesseorganisasjoner, fagsammenslutninger, statsadministrasjonen, media, akademia eller lignende. Foreningen har derfor, slik jeg forstår dette, ikke sitt utspring i noen objektiv kategorisering, men ut fra hvert individs subjektiv opplevelse. Mine forventninger til deres hørings svar var først og fremst knyttet til en variasjon av virkelighetsforståelser i forhold til andre hørings svar.

Det viste seg imidlertid at denne foreningen ikke avga hørings svar i nettopp denne høringsrunden, uten at jeg kjenner begrunnelsen for det. Dette ga støtet til en mer generell refleksjon over det særegne ved feltet, med tanke på hvilke grupper som ikke benytter seg av sin tilgang til den politiske kommunikasjonen om oppvekst og barnevern. I forlengelsen av dette blir spørsmålet om hvilke samfunnsmessige betingelser som bestemmer denne tilgangen også interessant. Det ble etter hvert tydeligere for meg at det å fokusere på en tekstbasert politisk kommunikasjon *i seg selv* kan innebære å forskyve analysefokuset over på de mer veletablerte i samfunnet – kanskje først og fremst over på de som har tilstrekkelig med ressurser i form av tid og ledig kapasitet, de som vurderer sitt eget bidrag som nødvendig eller betydningsfullt, de som både har god skrivetrening fordi de arbeider med tekster til daglig eller har godt etablerte posisjoner å skrive fra. For så vidt er dette en parallell til den kritikken som i flere omganger er reist mot den tyske sosiologen Jürgen Habermas og hans idé om maktfrihet i dialogen (Habermas 1999a). Gjennom denne kritikken pekes det på at tilgangen til samfunnsdialogen er avhengig av posisjoner og andre strukturelle betingelser, ikke minst språket – og dermed i seg selv kan forstås som et maktfelt⁵² (Lyotard 1984, Ulvestad 2003).

Politikkens maktfelt kan dermed sies både å ha en kulturell og en strukturell side. Samlet sett er det grunn til å anta at kommunikasjonen spiller seg ut innenfor noen etablerte vilkår som fungerer relativt selekterende. Dette innebærer at det er en rekke forhold som vil være bestemmende når det kommer til hvem som deltar i kommunikasjonen, hvordan

⁵² Denne kritikken vil bli nærmere utdypet i kapittel 6, del III.

hørings svar utformes og hvilken innflytelse de får. I sin tur vil dette også få betydning for hvilke muligheter og begrensninger som foreligger med tanke på å gjennomføre en konsiderasjon som fanger en bredde. Noen grupper avgir ikke hørings svar i alle sammenhenger der de er invitert, og deltar dermed ikke i produksjon av tekster som i sin tur kan utsettes for kritikk, slik en konsiderasjon legger opp til. Dermed tenderer en konsidererende lesning mot en kritikk av det etablerte.

Endelig seleksjon av utsagn i spenningsforholdet mellom dybde og bredde

Som framstillingen over har vist foregikk ikke utvalgsprosessen på en fullstendig stringent måte gjennom først å velge tekster etter noen forhåndsbestemte kriterier, for deretter å identifisere og velge utsagn på dette grunnlaget. Derimot utviklet disse kriteriene seg underveis. Den endelige analysestrategien var på denne måten preget av en tosidighet; avveininger både med grunnlag i ettersporing av det begrepsmessige og teoretiske grunnlaget for prosjektet, og med grunnlag i hvilke resultater de fortløpende analysene ga. De språklige mønstre, med sine ulike subjektposisjoner og sine interne motsetningsforhold i teksten, var ikke kjent før de var erfart. Jeg baserte meg med andre ord på en tillit til at erfaringer kunne bidra til å utvikle det faglige skjønnet, som i neste runde kunne legge et bedre grunnlag for kvalifiserte valg. Slik kan dette med andre ord beskrives som et prosessbestemt design, på linje med det som Lincoln og Guba forstår som *kontinuerlig tilpasninger eller "fokusering" av utvalg*⁵³ (Lincoln and Guba 1985: 202). Her fant jeg med andre ord støtte i metodelitteraturens begrepsverden, i en bok som etter min forståelse har frigjort seg fra positivismens vitenskapsfilosofiske dominans innenfor samfunnsforskningen.

På denne måten hadde jeg et fortløpende blikk på en rekke utsagn underveis i tekstseleksjonen, og til en viss grad prøvde jeg dem også ut i tur og orden for å vurdere hva de ga tilgang på. Men endelig beslutning om hvilke utsagn som skulle trekkes inn og underlegges en mer omfattende analyse, ble ikke fattet før etter at alle tekstene var lest. Til slutt ble resultatene av denne lesningen balansert opp mot det jeg anså som et realistisk og mulig omfang av utsagn å gå nærmere inn i.

Dette siste har sammenheng med *hvordan jeg leser*. Den sammensatte lesemåten jeg har tatt i bruk, har gitt anledning til å gå relativt dypt inn i analysen av de ulike utsagnene. Dette innebærer et omstendelig arbeid der jeg blant annet står overfor den utfordringen det er å ta ut en del av analysestrategiens potensial. Denne relative *dybden* setter sterke

⁵³ *Continuous adjustment or "focusing" of the sample* er Lincoln and Gubas engelske uttrykk for "kontinuerlig tilpasninger eller 'fokusering' av utvalg".

begrensninger i forhold til det antall utsagn jeg har kunnet velge å gå inn i – en begrensning som med andre ord kunne vært annerledes hvis jeg hadde valgt en annen lese måte. Til sammen valgte jeg ut 4 utsagn som jeg vurderte som særlig interessante i forhold til aktualitet. Ingen av disse ble hentet fra de to omtalte kronikkene. Det endelige utvalget, det vil si to utsagn fra NOU 2000: 12 *Barnevernet i Norge* og to utsagn fra to ulike høringsuttalelser, skulle derfor til slutt spenne over en kort samtidperiode fra mai til oktober i år 2000.

Forholdet mellom foreløpig seleksjon av tekster og endelig seleksjon av utsagn viste med andre ord, med all ønskelig tydelighet, at det å undersøke det som ikke gir noe, i høy grad må betraktes som en del av forskningsprosessen. På den annen side bidrar en slik omfattende lesning til at jeg med større tyngde kan hevde at de enkeltstående analysene ikke først og fremst fungerer som eksempler på noe. De er derimot identifisert som noen sentrale spenningsforhold i diskursen med utgangspunkt i et bredt materiale.

Konteksten i teksten

Jeg har tidligere pekt på hvordan både den lingvistiske og den litterære vending innebærer en forskyvning av erkjennelsens fokus mot selve språket og teksten, og hvordan dette har bidratt til en dreining av fokus fra den ytre til den indre konteksten. Jeg har også vært opptatt av hvordan fokus på språket og samspillet mellom tegnene gir nye betingelser for erkjennelse, som har fått konsekvenser for hvordan kontekstbegrepet til dels har fått nytt innhold både innenfor samfunnsvitenskapen og humaniora. Kontekst blir forstått og utlagt på nye premisser, men ikke uten at dette innebærer håndtering av noen dilemmaer.

Tradisjonelt eksisterer det ulike måter å gjennomføre en kontekstualisering, og hver av disse hviler både på faglige og andre begrunnelser, som for eksempel tradisjoner. Tilhørighet til ulike vitenskapstradisjoner er gjerne avgjørende for hvordan kontekstualiseringen skjer. Schaanning peker eksempelvis på at litteraturvitere ofte kontekstualiserer "internt", og her sikter han sannsynligvis til at dette skjer gjennom fokus på begrepsbruk, tekstlig struktur, forfattersubjekt, forfatterintensjoner osv. Kunnskapssosiologer derimot kontekstualiserer gjerne "eksternt", med sosiale relasjoner og strata (Schaanning 2000a: 214). Schaanning poeng er imidlertid at tilhørighet til ulike vitenskapstradisjoner gjerne er det som bidrar til å avgjøre hvordan kontekstualiseringen skjer. Det eksisterer med andre ord store og små valg, og disse valgene er underlagt noen føringer. Der prosjektene tar mål av seg til å gå på tvers av tradisjonelle faglige skillelinjer, blir imidlertid føringene av mindre absolutt karakter, og utfordringene og mulighetene for selvstendige valg blir desto større.

For egen del har jeg valgt å reflektere over kontekstbegrepet med utgangspunkt i Faircloughs diskursanalytiske modell. Først og fremst fordi hans tredimensjonale modell, som jeg tidligere har omtalt kort, aktualiserer noen vesentlige vitenskapsteoretiske og dermed analysestrategiske valg (ref.kap.2: 71). Disse valgene illustrerer etter min vurdering på en eksemplarisk måte hva som står på spill.

Fairclough tar som nevnt til orde for at en fullstendig diskursanalyse må innebære en kombinasjon av på den ene siden en språklig og på den annen side en sosiologisk eller kulturteoretisk undersøkelse. Fairclough er eksplisitt opptatt av hvordan konteksten danner rammen for diskursen, og hvordan disse elementene samspiller seg i mellom. Han definerer diskurs som *tekst*, som *diskursiv praksis* og som *sosial praksis*, der diskursanalysen slik han definerer denne, omfatter analyse av alle disse tre nivåene. Analysen innebærer en modell som tar mål av seg til å vise relasjoner mellom tekst og kontekst, og fokus ligger på diskursive og sosiale endringer (Fairclough 2001: 20ff). På denne måten ønsker Fairclough, gjennom det han definerer som endringer i diskursive formasjoner, mer direkte å *måle virkninger på det sosiale* (Fairclough 2001: 163ff).

Som jeg også var inne på tidligere hevder Fairclough at alle de tre nivåene må atskilles analytisk og undersøkes *hver for seg*. I tillegg til en selvstendig analyse av tekst, forutsetter modellen⁵⁴ at det gjennomføres analyse av produksjon og konsumpsjon av tekster, dvs. det han benevner som diskursiv praksis. Disse to nivåene undersøkes med utgangspunkt i språklig praksis, dvs. en epistemologisk inngang. Det tredje nivået hos Fairclough, og det er analysestrategien på dette nivået som er det springende punkt for min interesse, undersøkes derimot med utgangspunkt i sosiologisk teori eller kulturteori. De objektive samfunnsmessige realitetene skal innenfor en slik modell beskrives, og deretter fungere som bakgrunn for analysen av de diskursive praksisene (Fairclough 2001). Fairclough tar med andre ord til orde for å gjennomføre en tradisjonell sosiologisk undersøkelse av konteksten på dette nivået, ved hjelp av en ontologisk orientert vitenskap.

En slik posisjon innebærer for det første at noen av de sosiale fenomenene som utgjør de samfunnsmessige realitetene observeres gjennom andre grep enn de språkanalytiske. Det er i seg selv en beslutning som speiler en ontologisk tilnærming. I forlengelsen av dette ligger det en forutsetning i denne modellen om at *vesensforskjellige elementer* kan analyseres hver

⁵⁴ Modellen gir et ideelt bilde av hvordan en fullstendig diskursanalyse skal gjennomføres. Idealer er imidlertid ofte annerledes enn realiteter. Fairclough blir bl.a. kritisert for at han, gjennom de praktiske analysene han selv gjennomfører, ikke legger særlig vekt på fortolkningsprosessen. Det vil si at han ikke vektlegger den konsumpsjonen som han selv argumenterer for gjennom sin modell (Jørgensen og Philips 1999: 102f)

for seg med utgangspunkt i ulike grunnlagforståelser, og deretter sammenføres i en helhetlig forståelse. Dette innebærer etter min forståelse en dualisme.

Dualismebegrepet brukes ofte med henblikk på Descartes dualisme, hvor enhver substans er enten sjelelig eller materiell, der de to typene ikke kan reduseres til hverandre fordi de har motsatte egenskaper. Den dualismen jeg peker på i Faircloughs modell, innebærer derimot en sammenføring av to andre atskilte og uavhengige grunnprinsipper, nemlig en epistemologisk og en ontologisk erkjennelsestradisjon.

Ved å støtte seg til en slik forutsetning vil forskeren etter min forståelse bli stående overfor utfordringer som er knyttet til spørsmålet om erkjennelsens grunnlag. Et sentralt spørsmål blir: Er det mulig å sammenføre kunnskap som på denne måten tar utgangspunkt i ulike grunnlagsforståelser, og samtidig hevde denne sammenføyde kunnskapens gyldighet?

Her befinner vi oss som med andre ord innenfor et vitenskapsteoretisk spenningsfelt mellom epistemologi og ontologi – mellom *tilblivelse* og *væren*. Dette spenningsfeltet kan beskrives som skillet mellom kunnskap om samfunnet (som dette samfunnet *fremstår* for oss), og kunnskap eller visshet om at samfunnet faktisk finnes som et objektivt fenomen (slik dette samfunnet *er i seg selv*). Når begge disse tilgangene til kunnskap trekkes inn i ett og samme prosjekt, forstått som at kunnskap og sannhet utvikles på ulikt grunnlag for deretter å føyes sammen, gir det noen særlig spenninger. Jeg betrakter derfor Faircloughs diskursanalytiske modell som eksempel på et kunnskapssyn som aksepterer en slik sammenføring og et slikt spenningsforhold.

Innenfor fenomenologien er den generelle kritikken av slike grep formulert gjennom en kategorisk avvisning av det vi kan kalle en to-verdens lære; et skille mellom verden som den er for oss – og som den er i seg selv. Fenomenologien står med andre ord i kontrast til den kantianske tradisjon, der erkjennelsens vesen gir plass for den objektive karakter og det sikre fundament i all virkelighetserkjennelse⁵⁵ (Zahavi 2004).

Fenomenologien vil hevde – idealtypisk – at den verden som *fremtrer* for oss, er den eneste virkelige verden, enten gjennom vår persepsjon, i vår praktiske omgang med den eller i de vitenskapelige analysene vi gjennomfører. Mer generelt kan det derfor sies om fenomenologisk analyse at den baserer seg på en forståelse av gjenstandenes forskjellige

⁵⁵ Immanuel Kant kan ses som grunnleggeren av en etablert tradisjon, der erkjennelsens vesen gir plass for den objektive karakter og det sikre fundament i all virkelighetserkjennelse. Kants posisjon innebærer dermed først og fremst tiltro til fornuften og aksept av vitenskapelig erkjennelse. Samtidig har han også vist at denne virkelighetserkjennelsen har sin begrensning. Kant kan derfor forstås som den mest radikale i sin tid i forsøket på å komme subjekt-objekt-problematikken til livs (Bjelke 1981: 110ff). Kant avviser dermed ikke enhver form for metafysikk, men legger vekt på at metafysikeren bør utøve selvkritikk og undersøke grensene for hva mennesket har mulighet til å erkjenne – før det innlater seg på metafysiske spekulasjoner over verdens innretning.

fremtredelsesformer, og innebærer en refleksiv undersøkelse av de forståelsesstrukturer som tillater gjenstandene å vise seg som det de er (Zahavi 2004).

En slik forståelse har et særlig filosofisk utgangspunkt. Den tsjekkisk-tyske filosofen Edmund Husserl (1859-1938) betraktes ofte som fenomenologiens grunnlegger. Med utgangspunkt i hans grunntanke om "den rene erkjennelse" stilte han spørsmålet; Er det overhode mulig å erkjenne noe med sikkerhet? Denne måten å spørre på henviser til at vår dagligdagse gjøren og laden tar vi tingene for gitt; Jeg regner med at det som opptrer i meg, svarer til noe som ligger utenfor meg. Men nettopp skepsisen til dette "tatt for gitt", danner utgangspunktet for Husserls erkjennelseskritikk, der han forholder seg spørrende og tvilende til erkjennelsens evne til overhode å erkjenne noe med sikkerhet (Husserl 1997).

Men på tross av Husserls tvil om den sikre erkjennelse, hevder han ikke en rett til å betvile alt. Ved å følge opp Husserls ide om *hva som kan betviles*, kan jeg tvile på mine opplevelsers gyldighet – men ikke *at* jeg har opplevelser. "Jeg kan betvile transcendenten, opplevelsens virkelige genstand og opplevelsens forhold dertil, men jeg kan ikke betvile immanensen, cogitatio'et, bevidsthedens reelle akter, det at den oplever og det, som den oplever" (Husserl 1997: 43). Hvis enhver erkjennelse er usikker, er med andre ord *fenomenet* "erkjennelse" nettopp det eneste gitte.

En slik avgrensning av fornuften innebærer en avgrensning av dens gyldighetsdomene: Den etablerer det som den med sikkerhet kan bygge på, og fastsetter samtidig omfanget av, og dermed grensen for, sitt legitime virke (Husserl 1997: 43).

Innenfor et slikt perspektiv vil erkjennelsen av virkeligheten, forstått som de historiske og samfunnsmessige realitetene, i utgangspunktet måtte betraktes som like åpen og flertydig som teksten. En slik innsikt innebærer at konteksten ikke kan betraktes som om noe eksisterer som en objektiv gjenstand eller fenomen som teksten kan plasseres inn mot, slik Fairclough gjør seg til talsmann for. Helge Jordheim formulerer denne innsikten som at

Konteksten er ikke et sett av fakta, av objektiv kunnskap utenfor teksten som kan brukes til å forklare den, men må selv til enhver tid 'leses' og fortolkes. Eller sagt på en annen måte: Det finnes ingen gitt kontekst forut for og uavhengig av den teksten som skal fortolkes, ingen allerede fastlagt historisk sammenheng som teksten kan plasseres innenfor. Teksten er selv en del av den kontekst som skal hjelpe oss å forstå den – med den følge at ingen tekst kan oppnå en posisjon over og utenfor konteksten hvorfra den skulle kunne gjenspeile den historiske virkeligheten. Teksten er alltid samtidig kontekst, konteksten alltid samtidig tekst (Jordheim 2001: 117).

Ut fra en slik forståelse vil konteksten(e) hele tiden måtte avleses gjennom teksten. I dette prosjektet er det nettopp en slik lesning av teksten som vil være det som gir tilgang til konteksten. Her ligger det, som jeg har vært inne på tidligere, en tilslutning til det som har

blitt betegnet som den språklige vending. Det innebærer at jeg ikke forholder meg til kunnskapssosiologiens tradisjonelle ontologisk baserte forståelser for avdekking av kontekst, men orienterer meg mot fenomenologiens epistemologisk baserte betraktninger også når det gjelder den kontekstuelle lesestrategien.

Mitt spørsmål til konteksten er *hvordan* utsagnet fremtrer. Intensjonen er å innkretse og påvise hvilke ulike felt et utsagn til enhver tid drar vekslers på – på hvilken måte. For eksempel er det av interesse for meg hvordan kategoriene etableres. I tillegg retter jeg et undersøkende blikk mot hvorvidt utsagnet for eksempel trekker på en kognitiv eller sosial læringsteori, eller et patogent eller salutogent medisinsk perspektiv – og hvordan disse antakelsene om virkeligheten får konsekvenser, alternativt blir utnyttet og iscenesatt. En slik tilnærming innebærer at konteksten ikke framstår som en autoritativ helhetlig fortelling om den ytre virkelighet, men derimot som fortolkninger av og elementer i en mer partikulær framstilling.

De fysiske objektene inneholder ikke noen betydninger i seg selv, men blir tillagt betydning. Den fysiske virkeligheten er, innenfor dette perspektivet, med andre ord alltid totalt overleiret av det sosiale og formidlet av diskursen. For eksempel får en toalettskål sin betydning i henhold til den sammenheng den opptrer og omtales som, enten som en kunstgjenstand i en utstilling på Høvikodden (der jeg så den utstilt på 70-tallet), eller som en praktisk innretning på et bad.

Alt det teksten refererer til gir dermed tilgang til konteksten. Det er med andre ord først ved å lese teksten som tekst at vi kan få tilgang til de materielle, sosiale og historiske begivenhetene den er innvevd i. Først ved å beskrive språket kan vi redegjøre for tekstens forhold til konteksten (Jordheim 2001: 124). Og det er først ved å beskrive språket vi kan få tilgang til hvilke antakelser om virkeligheten som konteksten utgjør.

Dette arbeidet baserer seg med andre ord på at det finnes ingen allerede fastlagt materiell, sosial og historisk sammenheng som teksten kan plasseres direkte innenfor. Et slikt utgangspunkt tar på ingen måte avstand fra at det *finnes* materielle, sosiale og historiske sammenhenger, og kan heller ikke på noe vis sies å avskjære seg fra verken fortid eller framtid. Derimot innebærer dette utgangspunktet at *noen* etablerte fortellinger om slike sammenhenger ikke kan gis forrang framfor *andre*. Dermed må konteksten eller flettverket av kontekster bestemmes gjennom selve lesningen.

Men teksten refererer ikke alltid åpent til noe. Det eksisterer ingen tekster som sier alt. Ofte referer en tekst derimot til noe som er utelatt. Det vil alltid være en rekke utfyllinger som ikke er gjort, men som overlates til leseren. Umberto Eco beskriver dette på en klargjørende måte når han fastslår at enhver tekst "er når alt kommer til alt [...] en doven maskin som ber leseren gjøre en del av dens arbeid. For et problem det ville vært hvis en tekst skulle si alt det mottakeren skal forstå – den ville aldri ta slutt" (Eco 1994: 11). Her berører Eco den utfordringen som leseren står overfor når hun eller han, som jeg gjør i dette prosjektet, leser fram det mer skjulte i teksten: Lesning innebærer alltid elementer av det subjektive, og det subjektive blir dermed tydeliggjort som premiss *også* for bestemmelse av konteksten. Leseren – og i denne sammenhengen sikter jeg til meg selv – finnes i konteksten, så vel som i teksten.

Pålitelighet og troverdighet

Å bruke seg selv som instrument i et forskningsprosjekt i den grad en konsiderasjon legger opp til, kan i lys av tradisjonelle krav til forskning anses som en svekkelse av *påliteligheten* av arbeidet. Tolkningene og analysene av begreper, metaforer, logikker og den konteksten som jeg har identifisert i utsagnene, er i utgangspunktet fortolket av meg selv, og innebærer derfor en høy grad av subjektivitet. Nettopp derfor har det vært viktig for meg at de valgene jeg har stått overfor og foretatt underveis i arbeidet skulle komme til syne for leseren. Den detaljerte gjennomgangen av seleksjonsprosessen kan derfor forstås som et ledd i dette arbeidets fokus på pålitelighet.

Men ikke alle forhold egner seg for en slik type eksplisitt gjennomgang. Når det gjelder synliggjøring av de tolkningene og analysene som er gjort i selve leseprosessen, vil leserens vurdering av pålitelighet måtte basere seg på hvor gjennomskinnelig dette blir gjennomført i den fortløpende presentasjon og analyse av utsagnene.

Dette bringer oss over på spørsmålet om *troverdighet*. Her forutsettes det at forskeren er i stand til å bygge opp tillit, gjennom for eksempel å vektlegge leserens tilgang til konteksten på en slik måte at leseren gis *mulighet* til å forstå fenomenet på samme måte som forskeren – eller faktisk velge å trekke en annen konklusjon.

I forlengelsen av dette ligger det et følsomt spørsmål som kan stilles, nemlig om de tolkningene jeg gjør er sanne i betydningen objektive og universelle. Til det vil jeg svare at det ligger i dette arbeidets grunnlagsforståelse at sannhet ikke kan forstås gjennom slike begreper. Tolkning er *både* et subjektivt og et kulturelt anliggende. Selv om ikke lesningen av

utsagnene *må* tolkes slik jeg gjør, har det i seg selv prinsipiell interesse at de *kan* tolkes slik. Det sentrale spørsmålet dreies dermed mot *hvilke innsikter* som kan oppnås gjennom de tolkningene jeg gjør, og om den kunnskapen som produseres gjennom denne analysestrategien kan anses som *forsvarlig*.

Gjennom en slik dreining av fokus forlater vi, slik Steinar Kvale uttrykker det, en av filosofiens klassiske sannhetskriterier (Kvale 1997: 165). Donald Polkinghorn utdyper dette gjennom å peke på at en slik bevegelse innebærer å bevege seg fra korrespondenskriteriet for sannhet, som omhandler hvorvidt et kunnskapsutsagn stemmer overens med den objektive verden, og over på kunnskapsgrunnlagets *relative troverdighet* (Polkinghorn 1983). Gjennom en slik begrepsbruk fjerner vi oss fra den moderne troen på kunnskap som en avspeiling av virkeligheten. Dermed blir det desto viktigere at kravet til koherens opprettholdes, dvs. tolkningens konsistens og indre logikk (Kvale 1997).

Gjennom begrepene "forsvarlig kunnskap" og "relativ troverdighet" trer den subjektive virkelighetskonstruksjonen fram som et sentralt element, der analysestrategien ikke lenger kan forstås som noen sannhetsgaranti i tradisjonell forstand. En slik posisjon forutsetter imidlertid at forskeren ikke handler isolert fra resten av verden, og dermed risikerer å marginalisere seg selv og sitt eget arbeid. Troverdighet innenfor en konsiderasjon vil derfor nødvendigvis henge sammen med den kommunikasjonen som forskeren klarer å etablere til omverdenen, både til forskerfelleskapet og til en viss grad til allmennheten.

For egen del har jeg lagt vekt på å arbeide med denne utfordringen fortløpende under hele forskningsprosessen. Gjennom å la en rekke personer få tilgang til mine fortolkninger underveis har jeg sørget for å presentere elementer av arbeidet for andre. Dette har ikke skjedd gjennom en stringent systematikk der alle deler av avhandlingen jevnlig har vært gjenstand for kritiske blikk, men gjennom med litt mer ujevne mellomrom å sikre meg respons fra kollegaer og andre interesserte; gjennom deltakelse i kollegabaserte kritiske lesegrupper ved Høgskolen i Vestfold der deltakerne leste hverandres tekster og ga kritiske tilbakemeldinger; gjennom å legge fram noen utvalgte utsagn for studenter i undervisningssammenheng; gjennom dialogbasert undervisning om utvalgte metaforer for to elevergrupper i videregående skole under de landsomspennende Forskningsdagene; gjennom i to omganger å presentere utvalgte deler av arbeidet for en seminargruppe som besto av kollegaer fra Høgskolen i Vestfold; gjennom å presentere utvalgte deler av arbeidet for medstipendiater innenfor forskerforum ved Pedagogisk forskningsinstitutt ved Universitetet i Oslo; gjennom å presentere et utsnitt av arbeidet for en forskergruppe ved NOVA; gjennom å

legge fram arbeidet i sin helhet for to kritiske lesere og forskerkollegaer i arbeidets siste fase – og ikke minst gjennom å legge fram arbeidet med ujevne mellomrom for min veileders kritiske blikk. I tillegg har møter med andre forskeres tekster bidratt til å innvirke på min egen forståelse.

Disse aktivitetene innebærer at jeg både har stått i en kommunikativ sammenheng med et mangefasettert nettverk, og at jeg har underlagt meg en viss form for fortløpende kontroll av egne fortolkninger. En slik presentasjon av subjektive konstruksjoner betegner Kvale som *kommunikativ validering*, der kontrollen ikke utelukkende gjennomføres som en inspeksjon ved slutten av arbeidets produksjonslinje, men som fortløpende forhandlinger (Kvale 1997: 172).

Etter egen vurdering har verdien av en slik prosess variert med kvaliteten på tilbakemeldingene, som igjen har vært sterkt avhengig av *hva* jeg har presentert *på hvilken måte*. Mine første framlegg var nok både svevende og ufokuserte, og ga meg vel først og fremst en bekreftelse på hvor uferdig mitt eget prosjekt og min egen tenkning og tolkning var. Etter hvert endret dette seg, og tilbakemeldingene ble tilsvarende klarere. Ikke overraskende innebar tilbakemeldingene både bekreftelser, nyanseringer og direkte motstand, og jeg forsøkte etter beste evne å håndtere dem som vesentlige bidrag til min egen forståelse. På den måten kan det hevdes at det som i utgangspunktet kan betegnes som *subjektive konstruksjoner*, underveis har fått noe mer preg av å være *sosiale konstruksjoner*.

Det å inkludere en slik kollektiv valideringsprosess understreker at det å lese, ofte gir flere mulige tolkningsalternativer. Som en konsekvens av dette har jeg underveis i analysene i del III pekt på enkelte slike alternative tolkningsmuligheter, samtidig som jeg har begrunnet de valgene jeg gjorde.

Overføring av kunnskap

I denne undersøkelsen pretenderer jeg ikke å gi noe fullstendig bilde av hvordan makten er innleiret i språket og etablerer de mer skjulte subjektposisjonene og spenningsforholdene i feltet som helhet. Jeg går derimot inn i noen utvalgte utsagn innenfor noen utvalgte tekster og problematiserer dermed noen få forhold som jeg vurderer som sentrale når foreldrenes subjektposisjoner og spenninger i feltet skal forstås. Spørsmålet er om de innsiktene jeg etablerer kan si noe som går ut over disse spesifikke utsagnene. Mer generelt kan jeg formulere dette som et spørsmål om det er mulig å gi et bidrag til kunnskapen om det allmenne gjennom analyse av det særegne.

Rent generelt *kan* det å velge ut, beskrive og tolke enkelttilfeller være en inngang til forståelse av et allment problemområde. Studie av enkelttilfellet er derfor *nødvendig*, men ikke uten videre *tilstrekkelig* for inngående kunnskap om det allmenne. Det særegne kan dermed aldri reduseres til det allmenne. Spørsmålet om overføring av kunnskap vil derfor først kunne besvares gjennom å reflektere over hvordan den konkrete undersøkelsen er gjennomført i forhold til hva den foregir å kunne si noe om – og hva den ikke tar mål av seg til å si noe om.

Ut fra dette forskningsarbeidets problemstilling og analysestrategi er det av innlysende grunner ikke aktuelt å vise til kvantitative forhold som gjør det mulig å gjøre statistisk generaliseringer fra et utvalg til en populasjon. Det ville ha krevd presentasjon av tallmessige resultater som dette arbeidet ikke har tatt sikte på å avdekke.

Derimot tar arbeidet mål av seg til å gjennomføre en konsiderasjon, som innebærer å undersøke utvalgte utsagn innenfor noen utvalgte tekster i den hensikt å identifisere og beskrive noe som ikke foreligger i fullt dagslys, og som produserer en problematikk. Denne problematikken er relatert til de mer skjulte og varierende subjektposisjonene foreldrene tildeles med utgangspunkt i den særlige kunnskapen disse utsagnene trekker på, og de spenningsforhold dette etablerer.

Spørsmålet som kan stilles er om de tekstene og de utsagnene jeg har valgt ut og den problematikken disse produserer er av så spesiell karakter at det hele bare forteller om seg selv. Etter min oppfatning gjør de ikke det. Som jeg har vært inne på tidligere har jeg valgt å gå inn i *noen* spenningsforhold framfor andre, bl.a. fordi disse, i lys av min kunnskap om feltet, representerer en *aktualitet* og produserer en problematikk som jeg vurderer som *gjenkjennbar* og *vesentlig*. Ut fra et slikt resonnement vil det særegne utsagnet som jeg har valgt ut med andre ord ikke bare fortelle om seg selv, men også fortelle noe om en allmenn problematikk – der den eksisterende alliansen mellom makt og kunnskap må forstås som produksjonsbetingelse for denne allmenne problematikken. Identifisering av en slik makt-kunnskap allianse som fenomen, forteller derfor noe om hva som kan skape grunnlaget for en slik problematikk – både i dag og i framtida. På denne måten kan dette fenomenet også forstås som en kunnskap om det allmenne, som dermed har overføringsverdi.

Overføring av kunnskap gjennom et avhandlingsarbeid skjer gjerne gjennom språklige formuleringer, der begrepene står sentralt. Jeg har lagt vekt på å gjennomføre beskrivelser og fortolkninger gjennom det jeg anser som *egnede* begreper. På den ene siden innebærer dette å ta i bruk *allerede etablerte begreper* som jeg har hentet fra andre forskere, som jeg har bidratt til å supplere og berike gjennom det særegne som jeg har avdekket. På denne måten kan vi

snakke om å bidra til ”en tykkere beskrivelse”⁵⁶ av nettopp disse allerede etablerte begrepene, og dermed også om overføring av kunnskap fra det særegne til det allmenne⁵⁷. I de tilfellene jeg ikke har lyktes i å finne dekkende begreper innenfor andre forskeres teori- eller begrepsdannelser for å beskrive fenomener som jeg har identifisert, har jeg etablert *nye begreper*. Slike nyetableringer kan forstås som bidrag til kunnskapsoverføring ved at de kan fungere som utgangspunkt for gryende erkjennelser og ytterligere undersøkelser. På denne måten vil de i ettertid kunne bidra til å lyse opp andre særegne studier. I sin tur vil eventuelt nye undersøkelser med utgangspunkt i mine nyetablerte begreper igjen kunne føre til ”en tykkere beskrivelse” innenfor det som mine nydannelser tar sikte på å beskrive.

I den grad jeg lykkes med å etablere slike nye begreper som oppleves meningsfulle, kan dette kanskje også på sikt danne utgangspunkt for å utforske hvordan disse begrepene står i forhold til andre begreper og eventuelt danne en forståelig struktur. I et slikt perspektiv vil dette arbeidet også kunne forstås som et første grunnlag for et eventuelt senere mer ambisiøst mål om teoridanning på feltet.

Å si det som det kunne blitt

Dette forskningsprosjektet bærer også i seg andre muligheter for å overføre kunnskaper fra det særegne til det allmenne enn det jeg til nå har omtalt. Gjennom den lesningen jeg gjennomfører identifiserer jeg en rekke subjektposisjoner som ikke slipper fram, men som blir fortrent og forsvinner fra horisonten. I slike sammenhenger har jeg valgt å forfølge dette fraværende gjennom å tenke videre på *hva dette kunne tenkes å innebære hvis det hadde fått slippe fram*. Her ligger det etter min forståelse en kime til innsikt i kulturen – en innsikt om hvilken kunnskap som i kraft av min analysestrategi kan identifiseres og dermed må betraktes som eksisterende i de utsagnene jeg analyserer – men som er fortrent. Det å forfølge det fraværende kan dermed bidra til å se og tenke mer bevisst over hvilke mulige valg som foreligger, men som ikke har vært valgt eller gjort til gjenstand for bevisst refleksjon innenfor utsagnet selv. Det er denne refleksjonen jeg velger å gjennomføre.

⁵⁶ Den amerikanske sosialantropologen Clifford Geertz omtales gjerne som den som har utviklet begrepet ”tykk beskrivelse” (”thick description”). Han har imidlertid selv hentet dette begrepet fra Gilbert Ryle (Geertz 1973: 6)

⁵⁷ Forskjellen på en tynn og en tykk beskrivelse blir av Geertz illustrert gjennom en beskrivelse av det å trekke sammen øyelokkene. En tynn beskrivelse innebærer å bare beskrive den fysiske handlingen, nemlig at øyelokkene trekker seg sammen. Ut fra en slik beskrivelse er det ikke mulig å vite om denne sammentrekningen var en ufrivillig handling (a twitch) eller et intendert blunk (a wink). Ved å gi en så utførlig beskrivelse av situasjonen som mulig, av alt det som omgir den, og av å bygge lag på lag med beskrivelser, etableres en tykk beskrivelse. Den vil kunne gi en forståelse av den situasjonen som den fysiske handlingen finner sted i. Dermed kan handlingens meningsdimensjon komme til syne og forstås, hevder Geertz (Geertz 1973: 6).

Gjennom et slikt grep er jeg på linje med den postmoderne psykologien. Kenneth. J. Gergen beskriver konstruksjonen av nye verdener som et av den postmoderne psykologiens potensialer. I stedet for "å si det som det er" (telling it like it is), hevder han at utfordringen er "å si det som det kan bli" (tell it as it may become) (Gergen 1992: 27). Det som framkommer gjennom en slik refleksjon betegner han "generative theory" (Gergen 1992: 27). Dette er en teoridanning som er ment å skulle erstatte den konvensjonelle tenkningen og dermed åpne for nye alternativer for tanke og handling. En slik generativ teoretisering forutsetter imidlertid etter Gergens forståelse at forskeren tar utgangspunkt i de historiske sammenhengene som det enkelte forskningsprosjektet utspiller seg innenfor. Det er med andre ord ikke en hvilken som helst fri og utopisk fortelling som kan forstås som fruktbar (Gergen 1992: 28).

Dette gir mening også innenfor mitt prosjekt. Med utgangspunkt i de foreliggende utsagnene forsøker jeg å åpne opp for nye alternativer for tanke og handling gjennom å følge det fortrente og deres subjektposisjoner i sin konsekvens. De begrepene jeg utvikler i forlengelsen av dette, kan i lys av den postmoderne psykologien forstås som ansatsen til en generativ teori. På denne måten tar dette forskningsprosjektet sikte på å bidra til nye perspektiver og mulig endring i kulturen.

Etiske perspektiver

Å gjennomføre en konsiderasjon innebærer å rette et kritisk blikk mot tekster som noen har skrevet, enten alene eller i fellesskap med andre. Spørsmålet jeg stiller meg er om et slikt fokus kan forstås som etisk kritikkverdig. Vil det være noen som rammes? Er det noen som utsettes for alvorlige eller urimelige belastninger? I det følgende har jeg valgt å svare kort på disse spørsmålene.

I lys av dette arbeidets språkteoretiske posisjon betrakter jeg de tekstene jeg analyserer som uttrykk for hvilke diskurser disse tekstene er innvevd i, dvs. hvilke virkelighetsforståelser de oppbærer og hvilke kunnskaper de trekker på. Dette arbeidet er som nevnt ikke en tekstanalyse der jeg er opptatt av hvilke meninger de ulike personene gir uttrykk for, og jeg er heller ikke opptatt av å føre slike meninger tilbake til enkeltpersoner eller grupper, forstått som forfatternes argumenter eller intensjoner. Avdekkingsprosessen fra min side dreier seg derimot om å bringe fram det som er mer eller mindre skjult for *oss alle*, inntil analysen løfter det fram.

Gjennom analysene kan imidlertid noen oppleve at de som enkeltpersoner eller som gruppe blir framstilt i et uheldig lys, selv om dette ikke har vært min intensjon. På den ene

siden gir dette meg et ansvar for redelighet i min omgang med tekstene, spesielt i forhold til det som kan oppleves støtende. På den andre siden er alle de tekstene jeg analyserer i prinsippet tilgjengelig for allmennheten, og må derfor i kraft av sin offentlige karakter tåle å bli underlagt et kritisk granskende blikk.

Samlet sett vurderer jeg dette slik at de som har skrevet tekstene eller bidratt til dem, selv må stå ansvarlig for disse, selv om det kan innebære at enkeltpersoner eller grupper opplever seg nedvurdert, missforstått eller feiltolket. Uansett har jeg underveis i arbeidet vært opptatt av at de begrepene jeg har tatt i bruk i den teksten jeg selv formulerer, verken skal bidra til stigmatisering av eller belastning for enkeltpersoner eller grupper. Imidlertid har jeg ingen garanti for hvordan min egen tekst vil kunne fortolkes når teksten overlates til leseren.

Del III – Refleksjoner

Del III – Konsiderasjonene

En leserveiledning og noen presiseringer

Dette prosjektet kan sammenfattes relativt kort: Jeg har, med utgangspunkt i et utvalgt språkvitenskapelig teori- og begrepsapparat, utviklet en lesestrategi med henblikk på kritisk lesning av et utvalgt materiale om oppvekst og barnevern. På grunnlag av den problemstillingen jeg har etablert og det jeg har kalt en konsidererende lesning, avgrensers jeg fire utsagn innenfor et større materiale og analyserer makten i språket. Lesningen har som overordnet mål å avdekke de mer skjulte subjektposisjonene som foreldrene tildeles i diskursen og de ressursene som disse trekker på. De motsetningsforholdene og spenningene som kan leses ut, er av spesiell interesse. Det samme gjelder de forståelsesformene som blir fortrent. Undersøkelsen innebærer med andre ord en første analyse av flater, med fire punktnedslag og påfølgende dypdykk.

Deretter går jeg videre. Med utgangspunkt i min tilhørighet til en samfunnsvitenskapelig fagtradisjon har jeg valgt å bringe resultatene av denne nærlesningen inn i en fortløpende perspektivering på et overordnet samfunnsvitenskapelig nivå. Her reflekterer jeg, ved hjelp av utvalgt teori og begreper, over de spenningsforholdene som aktualiseres. Dermed tas resultatene fra den møysommelige, tidkrevende og detaljorienterte leseprosessen på mikronivå i bruk, og perspektiveres hovedsakelig i lys av Foucaults samfunnsvitenskapelige og sosialfilosofiske analyser av maktutøvelse i det moderne samfunn, der forholdet mellom makt og viten står sentralt. Slik settes resultatene fra det språkorienterte analysearbeidet inn i en sammenheng som gjør dem relevante i et politisk styringsperspektiv. Der jeg vurderer det som formålstjenlig, trekker jeg også inn både teoretiske og empiriske perspektiver fra andre. Gjennom analyser og fortellinger anvender jeg på denne måten resultatene av analysene på mikronivå som grunnlag for samfunnsvitenskapelig perspektivering på makronivå – i tråd med intensjonen i det konsiderasjonsbegrepet som ble utviklet i kapittel 2 (ref.kap.2: 52f).

De utsagnene jeg avgrensers er relativt omfattende. Når Laclau og Mouffe peker på at diskursanalyser gjennomføres som analyse av den språklige praksisen, tar de utgangspunkt i utsagnet, eller *artikulasjonen* som er deres betegnelse – forstått som enhver praksis som etablerer en relasjon mellom elementene, slik at deres identitet modifiseres som følge av denne artikulatoriske praksis. Et utsagn er i utgangspunktet den minste enheten som etablerer objekter og identiteter (Laclau og Mouffe 2002: 52). Utsagnet kan med andre ord være kortfattet eller omfattende, men identifiseres og avgrensers med utgangspunkt i de relasjonene det etablerer mellom de aktuelle elementene. I den lesningen jeg gjennomfører, inkluderer jeg

en rekke slike relasjoner av tekstlig karakter innenfor hvert enkelt utsagn, og presenterer dem under ett. Utsagnene som jeg avgrenser blir dermed tilsvarende omfattende.

I noen sammenhenger blir imidlertid de kontekstuelle elementene så mange at det blir lite hensiktsmessig å umiddelbart presentere dem som en del av hovedutsagnet. I slike sammenhenger har jeg valgt å trekke disse elementene inn enten som supplerende sitater, eller jeg nøyer meg med å henvise til dem i den fortløpende analysen der jeg vurderer dette som tilstrekkelig.

Av praktiske hensyn har jeg markert utsagnets ulike deler med bokstaver (A, B, C, D osv). Dette har jeg gjort i et forsøk på å gjøre det enklere for leseren å følge min leseprosess. De sitatene jeg trekker inn eller de henvisningene jeg gjør utover hovedutsagnet, er imidlertid ikke betegnet på samme måte.

Når jeg gjennomfører de ulike analysene, står jeg overfor den utfordringen som Eco har omtalt: Teksten sier ikke alltid alt. Leserens må selv fylle inn. Men når jeg gjennomfører min lesning gjennom den lesestrategien jeg har lagt opp til og deretter formulerer *min* tekst, ser jeg at dette krever *mer* enn gjennomsnittlig utfylling for at jeg skal kunne gjøre meg håp om å bli forstått. Dette innebærer at det å følge min prosess gjennom den konkrete nærlesningen framstår som detaljorientert og krevende lesning, som utfordrer både i forhold til fokus og tålmodighet.

Tålmodigheten kan også settes på prøve gjennom den tilstrebede "naive" lesemåten jeg gjennomfører. Den innebærer at jeg dveler ved en rekke poeng eller spenningsforhold i teksten, der dette kanskje kan synes litt i meste laget. Den kompetente leseren kan muligens få et akutt behov for å "forklare" hvordan teksten må forstås ut fra den kunnskapen hun eller han besitter om dette feltet. Det er imidlertid nettopp disse harmoniserende forklaringene jeg ikke ønsker å ta inn over meg i denne leseprosessen. De spenningsforholdene som oppstår når jeg leser utsagnene med utgangspunkt i den lesemåten jeg har etablert, er nettopp det som danner utgangspunktet for de konsiderasjonene jeg gjennomfører.

Strukturen i disse kapitlene kan oppleves krevende, i den forstand at de perspektivene jeg trekker inn og tar i bruk for å lyse opp de spenningsforholdene som avdekkes og de ressursene disse trekker på, kan oppleves som brudd i den løpende analysen – nærmest som flere avgrensede og sammenhengende teoriframstillinger. Dette er imidlertid et valg jeg har gjort, framfor å gjennomføre en sammenhengende (og muligens utmattende) framstilling her i innledningen til del III. I tillegg forfølger jeg både de nærværende og de fortrengete subjektposisjonene og forståelsesformene som jeg identifiserer innenfor hvert av de fire utsagnene, som alle leder i ulike retninger. Til sammen krever dette at leseren må innordne

seg en struktur med stadig skiftende perspektiver. Nettopp fordi strukturen kan oppleves krevende har jeg i en rekke sammenhenger valgt å supplere min egen tekst gjennom noter, slik jeg også har gjort det foran, istedenfor å trekke det som kan oppleves som en rekke digresjoner inn i teksten.

Denne avhandlingen setter foreldrenes subjektposisjoner i fokus. Gjennom interessen for de varierende, mer skjulte og motsetningsfylte forståelsene av foreldrene innenfor politikk om oppvekst og barnevern, er det først og fremst politikkenes mulige konsekvenser for foreldre og samfunn som blir løftet fram. Det innebærer at barnas subjektposisjoner, som et selvstendig interessefelt, i liten grad blir berørt. Dette er imidlertid et forhold jeg vil vende tilbake til i del IV.

Med dette utgangspunktet går jeg over til en presentasjon av konsiderasjonene.

Kapittel 4: Ansvar for barns oppvekst – individ eller struktur?

En kompleks fortelling om ansvaret for barns oppvekst

I dette kapitlet rettes blikket mot foreldrenes og samfunnets ansvar for barnas oppvekst. I det utsagnet jeg presenterer nedenfor, ligger det en kompleks og til dels motsetningsfylt fortelling om dette ansvaret. Det som gjør utsagnet interessant, er ikke først og fremst det som står her om lovens bestemmelser og utvalgets anbefalinger. Dette er relativt direkte tilgjengelig. Det mindre tilgjengelige kan derimot først leses fram gjennom å fokusere på brudd i utsagnets egen logikk. Lesningen av dette utsagnet er inspirert av det jeg tidligere har omtalt som Derridas perspektiver på det fraværende, og har spesielt fokus på det som ikke kommer direkte til syne i teksten.

Utsagnet er hentet fra NOU 2000: 12, *Barnevernet i Norge*, kapittel 1: Sammendrag av utredningen.

Utsagn 1

A) Kapittel 1

Sammendrag av utredningen

[...]

1.4.2 Generelle tilrådinger

[...]

Som en generell tilråding foreslår utvalget at barnevernloven opprettholder målsettingene med barneverntjenesten som ansvarlig for hjelpe- og omsorgstiltak, og kommunen som ansvarlig for forebyggende virksomhet. Utvalget mener at forebyggende virksomhet på oppvekstområdet er et forsømt og undervurdert samfunnsområde, særlig sett i lys av de mange risikofaktorer og påkjenninger som barn og ungdom utsettes for. For å få en tilstrekkelig bredde og tyngde i dette arbeidet, må den forebyggende virksomheten bli en fast og integrert del av barne- og ungdomsarbeidet på alle nivå i samfunnet, ikke minst i kommunene.

[...]

1.4.3 Familiefokus

B) Barnevernet er preget av sin historie, og er ikke uten anakronistiske trekk. Vergerådet ble til i en tid da ansvaret for barns oppvekst ensidig ble lagt til hjemmet, og her fant man også kildene til de problemer som kunne oppstå.

C) Hundre år senere vet vi at risikofaktorer for barn og ungdom finnes på alle oppvekstarenaer (nærmiljø, barnehage, skole, fritidsliv, etc.), samtidig som det kommersielle livet og moderne informasjons- og kommunikasjonsteknologi har skapt radikalt nye påvirkningsstrukturer.

D) Innenfor en tradisjonell ramme vil utvalget særlig framheve følgende kjennetegn på et godt barnevern:

- tiltak som settes i verk for barn og ungdom er målrettede og troverdige ut fra den enkeltes totale livsperspektiv
- ansvar og oppgaver for barn og ungdom i risiko vil til enhver tid være i fokus
- faglig og menneskelig kvalitet i møte med familien, der respekt, personlig integritet og en samarbeidende holdning må settes i høysetet
- det er kontinuitet i oppfølgingsarbeidet, og familien er fritatt for å forholde seg til mange personer eller instanser
- er organisert på en måte som tilrettelegger for nødvendig samarbeid med andre relevante instanser og etater
- ivaretar de involvertes rettssikkerhet.

Det er utvalgets oppfatning at kvalitetsutvikling og kvalitetssikring i barneverntjenesten i første rekke handler om å oppnå dette.

Foreldre som ikke makter sine dagliglivsoppgaver kan ofte oppleve å bli mistrodd, missforstått, overkjørt og sviktet. Derfor har de også problemer med å etablere en trygg kontakt og motta råd og veiledning fra en hjelper.

I de aller fleste tilfeller er barn avhengige av å ha et godt forhold til foreldrene. Derfor er det særdeles viktig for barnevernet å inngå i et konstruktivt samarbeid med foreldrene.

Forbedring av barns oppvekstvilkår må i de fleste tilfeller skje via en utvikling av foreldrenes omsorgsevner. For å hjelpe et barn og gi det utviklingsvilkår er det således viktig å tilnærme seg foreldre med respekt og aksept. Dette må sies å være både en faglig og etisk nødvendighet.

Så lenge det finnes foreldre som mishandler og misbruker barna, eller som av andre grunner ikke makter å tilrettelegge barnas oppvekst på et akseptabelt minimumsnivå, vil det imidlertid også være behov for tiltak utenfor primærfamiliens ramme.

I denne konteksten foreslår utvalget at det lov- eller forskriftsfestes at det ved rekruttering av fosterhjem, først må søkes etter mulige fosterhjem i barnets familie og nettverk.

E) Det er karakteristisk at barnevernet fortsatt har familien som det primære ansvarsområdet og at problemer ofte tilskrives forhold i familien. Andre aktører unngår en oppvekstfaglig kritisk oppmerksomhet. Dette tilsier at det er behov for et utvidet oppvekstfaglig og oppvekstpolitisk perspektiv. Det vil også være behov for nye forståelsesmåter og nye tilnæringsmetoder for å komme i takt med dagens og morgendagens reelle risikobilde for barn og ungdom. Denne utredningen legger opp til at norsk barnevern i større grad enn hittil plasseres inn i en bredere oppvekstfaglig og oppvekstpolitisk sammenheng. [...] Framtidens barnevern må ha en kritisk oppmerksomhet på barns og unges vilkår på alle oppvekstarenaer. Det må utredes om det er hensiktsmessig at barnevernet får myndighet til å pålegge andre instanser ansvar for tiltak til barn og familier. (NOU 2000: 12: 14-16).

Innledende betraktninger

I første del av utsaget (1 A) foreslår utvalget å opprettholde den ansvarsdelingen som ligger i barnevernloven, mellom barneverntjenesten som ansvarlig for hjelpe- og omsorgstiltak og kommunen som ansvarlig for forebyggende virksomhet. Utvalget henviser med andre ord til den ansvarsdelingen som de selv peker på som angitt i loven. En slik tydelig tilslutning, der

det også vises direkte til loven, indikerer at utsagnet inngår i en harmonisk sammenheng med denne lovteksten. Som vi senere skal se, følges dette opp gjennom hele utsagnet, på tross av forslaget om å utrede en lovendring som kan rokke ved gjeldende ansvarsdeling mellom ulike samfunnsinstanser (1E).

Ny kunnskap uten konsekvens

I 1B starter en historisk omtale av ansvar for barns oppvekst i relasjon til problemer i familien, mens 1C omtaler eksisterende samfunnsmessige problemer og risikofaktorer. Gjennom å betrakte B og C under ett, trer det fram en struktur som innebærer en kontrastering mellom *før* og *nå*. Her etableres det med andre ord *en gammel* og *en ny kunnskap*. Denne kontrasteringen er sentral for min lesning, fordi jeg med utgangspunkt i min Derrida-inspirerte lesning forstår denne strukturen som utsagnets egen logikk (ref.kap.2: 61). Her pekes det i første omgang på at den gangen vergerådet ble til, ble ansvaret *ensidig* lagt til hjemmet, og at hjemmet ble forstått som det stedet der problemene kunne oppstå. Utsagnet etablerer med andre ord en direkte positiv relasjon mellom den gamle forståelsen av hvor vanskelighetene *kunne oppstå* og hvor *ansvaret ble lagt*.

Gjennom dette framstilles *den gamle* forståelsen, som plasserer foreldrene i en historisk og tilbakelagt subjektposisjon som mulig utilstrekkelige, men uansett direkte individuelt ansvarlige for sine barns oppvekst. Familien ble i et slikt perspektiv forstått som barns varierende forutsetning og mulighet, der *noen* barns oppvekst var truet gjennom de problemene som oppsto der. Gjennom å påpeke denne ensidige ansvars plasseringen i familien henvises det til barns historisk sett *ulike* betingelser i samfunnet.

I 1C omtales deretter *den nye* forståelsen som gjelder *nå*, hundre år etter. Denne avviser ikke ideen om familien som mulig kilde til problemer i barns oppvekst, men trekker inn det som blir betegnet som *den nye kunnskapen*, nærmere bestemt kunnskap om risikofaktorer på alle oppvekstarenaer. Gjennom dette etableres det et bredere fokus, som også peker mot forhold som eksisterer *utenfor* familien. Risikofaktorene betegner *både* det som skjer på de arenaene som barn ferdes på i sitt nærmiljø, og de nye påvirkningsstrukturene skapt av det kommersielle livet og moderne informasjons- og kommunikasjonsteknologi. Dermed betegner den nye kunnskapen en innsikt i en omfattende kompleksitet, der både sosiale og strukturelle samfunnsmessige forhold på mange ulike nivåer truer barns oppvekst, det vil si forhold som ligger utenfor familien og som denne har begrenset innflytelse over. En

slik samfunnsdiagnose innebærer at utsagnet selv beskriver det eksisterende samfunnet som et pluralistisk samfunn.

I denne delen av utsagnet kommer det med andre ord inn en ny forståelse som henviser til hvordan de *sosiale og samfunnsmessige systembetingelsene*⁵⁸ påvirker alle barn. Risikofaktorer viser dermed til *de allmenne oppvekstvilkårene* som innebærer at *alle* barns oppvekst er truet under de nåværende sosialiseringvilkårene.

Den kontrasterende logikken i utsagnet skaper forventning hos meg som leser om at også den nye kunnskapen vil relateres til spørsmålet om *ansvaret for barns oppvekst*, slik den gamle ble. Jeg forventer at det etableres en relasjon mellom den nye kunnskapen om risikofaktorer på samfunnsnivå og en ny forståelse av hvor ansvaret for barns oppvekst ligger nå – hundre år etter den gamle forståelsen – og at det skjer en videreføring av den strukturen vi så i 1B; en direkte positiv relasjon mellom hvor vanskelighetene oppstår og hvor ansvaret legges. Forventningen går dessuten i retning av at dette vil innebære *noe annet* enn at foreldre tilkjennes et ensidig ansvar for barns oppvekst, slik det forholdt seg tidligere innenfor den gamle individorienterte forståelsen. Gjennom også å bringe inn sosiale og systembetingede risikofaktorer på samfunnsnivå, har utsagnet etablert et perspektiv som har *flersidigheten* og dermed *kompleksiteten* for øye; både problemer i hjemmet og risikofaktorer på samfunnsnivå.

Min forventning til den videre teksten er derfor at denne kompleksiteten får konsekvenser når det kommer til spørsmålet om foreldrenes ansvar, og dermed for deres subjektposisjon. Jeg forventer at foreldrene i forlengelsen av dette ikke lenger blir forstått som ensidig ansvarlige for barns oppvekst – eller i det minste at denne ensidigheten blir perspektivert. Jeg venter meg kort og godt at det på bakgrunn av denne innsikten om kompleksitet, fastslås et komplekst og flersidig ansvar som innebære et *både og* – både et direkte foreldreansvar og et direkte samfunnsansvar for barns oppvekst. Et slikt ansvarsbegrep ville i så fall innebære en subjektposisjon for foreldrene der disse blir tillagt *et delvis direkte* ansvar.

I første omgang blir ikke disse forventningene innfridd. Det er ikke i den retning den påfølgende teksten går. Her etableres det ingen ny forståelse av foreldres ansvar i lys av den nye sosiale og strukturbaserte kunnskapen. Denne kunnskapen blir derimot borte fra horisonten og skaper ingen konsekvens, på tross av de premissene om kompleksitet som

⁵⁸ Systemer skapes av de samfunnsmessige strukturene som gir samfunnet dets form, men ikke i seg selv er denne formen. Strukturene er et uttrykk for samfunnsmessige regler og ressurser som er latente endringsvariabler som aktørene benytter seg av i sine handlingsprosesser. Strukturene kan dermed forstås som bakgrunnsvariabler for menneskelig praksis – der denne praksisen foregår innen systemet på samme tid som praksisen skaper systemet (Giddens 1984: 25).

utsagnet etablerte. Nettopp her ligger det, slik jeg leser utsagnet, et brudd i den strukturen som teksten selv legger opp til.

Følgelig etableres det ingen ny subjektposisjon for foreldre. Den forventede nye subjektposisjonen for foreldrene, i relasjon til ansvar for barns oppvekst, må derfor så langt betraktes som *fraværende*.

Som jeg tidligere har påpekt, viser Derrida til et slikt brudd som en *begivenhet*⁵⁹ (ref.kap.2: 60). Denne begivenheten innebærer at det, gjennom de premissene som ble etablert av utsagnet selv og den lesningen jeg har gjennomført, *hos meg som leser* nå er etablert to ulike subjektposisjoner for foreldrene. Det har skjedd en *fordobling*. Den første subjektposisjonen er *nærværende* og kan finnes igjen i den konkrete teksten. Her er foreldrene tildelt ensidig direkte ansvarlige for barns oppvekst. Den andre er *fraværende*, og kan med utgangspunkt i bruddet, begivenheten og fordoblingen finnes igjen som en forventning hos meg som leser. Denne fraværende subjektposisjonen innebærer at foreldrene deler det direkte ansvaret for barns oppvekst med samfunnet.

Strukturkunnskapen gjelder ikke innenfor "den tradisjonelle rammen"

I den videre teksten i 1D blir systemperspektivets kompleksitet ikke innregnet i relasjon til foreldrene. Derimot blir den fulle oppmerksomheten rettet mot et "tradisjonelt barnevern". Her listes det opp en rekke generelle kjennetegn på kvalitetsutvikling og kvalitetssikring i barneverntjenesten, før det gjøres en omtale av foreldres mulige problemer med å motta hjelp og barns avhengighet av sine foreldre. Dette følges opp gjennom en utdyping og en konklusjon; det er særdeles viktig for barnevernet å inngå i et "konstruktivt samarbeid" med foreldrene, og forbedring av barns oppvekstvilkår vil i de fleste tilfeller måtte skje ut fra en "utvikling av foreldrenes omsorgsevner" (1D).

Innenfor et tradisjonelt barnevern er det med andre ord foreldrene alene som står i fokus når det gjelder forbedring av barns oppvekstvilkår. Den nye sosiale og strukturbaserte kunnskapen om risikofaktorer på samfunnsnivå trekkes ikke inn. Dermed etableres følgende subjektposisjon for foreldrene; *de blir forstått som direkte og individuelt ansvarlige for barnas oppvekst*.

⁵⁹ Foucault peker også på slike begivenheter og deres "teoretisk-politiske funksjon": Den som begivenhetsgjør, har en teoretisk bevissthet med hva han gjør, han vet at han foretar et politisk trekk med det han gjør. Dermed er effektene av det han gjør av den største betydning. Man deltar i en "krig" og fører en krigsdiskurs. Begivenhetsgjøring evner i følge Foucault å avdekke hva som historisk ligger til grunn for at noe etter hvert fremstår som uomtvistelig og selvsagt (Schaanning 2000a: 521). Hvor bevisst en slik begivenhetsgjøring skal forstås, eksisterer det imidlertid ulike perspektiver på. Schaannings posisjon er sammenfallende med Foucaults. Jeg støtter meg i denne sammenheng til Derrida som ikke anser et slikt skille som fruktbart (ref.kap.2: 65).

Men jeg leser videre, i forventning om at den nye strukturbaserte kunnskapen, i tråd med det jeg forstår som en premiss innenfor den etablerte logikken kanskje dukker opp senere og blir tatt konsekvenser av – og at det bruddet jeg har registrert ikke er endelig. Min forventning går nå i retning av at den ”tradisjonelle rammen” etter hvert blir definert som et tilbakelagt fenomen, siden denne ikke forholder seg til den nye strukturbaserte kunnskapen. Jeg forventer derfor å bli presentert for en ”ny ramme” – en ramme som også relaterer seg til den nye sosiale og strukturbaserte kunnskapen, og som etablerer en relasjon mellom hvor vanskelighetene kan oppstå og hvor ansvaret legges.

Det skjer imidlertid ikke. Det blir verken definert noen ”ny ramme” eller noe ”nytt barnevern” som relaterer seg til den nye kunnskapen, eller som etablerer en ny forståelse av hvordan denne nye kunnskapen blir innregnet i relasjon til foreldrenes ansvar for barns oppvekst. Lesningen av utsagnet så langt, det hele sett under ett, bekrefter det jeg tidligere definerte som et brudd i utsagnets egen logikk. Dette innebærer at foreldrenes subjektposisjon som individuelt direkte ansvarlige for barnas oppvekst står fast som den eneste nærværende subjektposisjon.

Som en foreløpig oppsummering tolker jeg det som at verken i IC eller D tas det, slik utsagnet selv legger opp til i del B, noen form for konsekvens av at den nye kunnskapen om risikofaktorer for barn og ungdom også finnes på alle oppvekstarenaer og i relasjon til alle påvirkningsstrukturer. Dette blir heller ikke problematisert. Dermed forsvinner den nye strukturbaserte kunnskapen fra horisonten – uten å settes i relasjon til foreldrenes ansvar for barns oppvekst, og uten at det blir gitt noen begrunnelse for det.

Som vi ser rommer utsagnet så langt, slik jeg leser det, *et motsetningsforhold* mellom premisser og konklusjon.

Ansvar og bistands-ansvar som to ulike ansvarsbegrep

Når vi kommer til utsagn E, blir imidlertid den nye kunnskapen tematisert. Det barnevernet som beskrives i denne delen av utsagnet og inngår i en relasjon til den nye kunnskapen, viser imidlertid ikke til et eksisterende barnevern – som eksisterer nå, hundre år etter vergerådets tilblivelse. Dette er derimot ”framtidens barnevern”, og eksisterer som en plan om noe som bør etableres. Denne planen innebærer et forslag om en ny ansvarsfordeling når det gjelder tiltak til barn og familier, og viser til en endring av barnevernets myndighetsområde.

Den relasjonen som etableres til den nye kunnskapen her, er med andre ord knyttet til hvordan ulike instanser i framtida skal fordele ansvar seg imellom for tiltak til barn og

familier. Her dreier det seg om en ny samfunnsmessig organisering av tiltak, men ikke noe som berører en ny fordeling av ansvar mellom foreldre og samfunn med utgangspunkt i den nye kunnskapen.

Nå er det ikke de framtidige planene, dvs. hva som *bør* gjøres, som er mitt fokus i lesningen av utsagn. Det er de eksisterende og gjeldende forståelsene som er mitt interesseområde. Imidlertid kommer det, nettopp her i utsagn E, et sentralt poeng til syne. Gjennom å beskrive muligheten for å fordele ansvar for tiltak *mellom ulike samfunnsinstanser på nye måter*, tydeliggjøres det totale utsagnets implisitte forutsetning: Det er etablert et ansvar på samfunnsnivå. Her dukker det opp, og det innebærer ansvar for tiltak til barn og familier.

Men dette er som vi ser ikke det samme ansvarsbegrepet vi tidligere har sett i relasjon til foreldre. Dette er *et annet* ansvarsbegrep, som ikke innebærer noe direkte ansvar for barns oppvekst. Betegnelsen rommer utelukkende et ansvar av indirekte karakter; et *bistands-ansvar*, der *dette* ansvaret er relatert til den nye kunnskapen om sosial og samfunnsmessig strukturell risiko.

”Ansvar” i dette utsagnet er med andre ord en betegner som er fylt med mer enn ett innhold; en type ansvar for barns oppvekst som er foreldrenes ensidige direkte ansvar, og som *ikke* er relatert til den nye kunnskapen om strukturell risiko. Dernest et annet ansvar på samfunnsnivå, som innebærer ansvar for tiltak til barn og familier, der *dette* ansvaret blir forstått i lys av den nye kunnskapen om strukturell risiko. Gjennom nettopp dette siste ansvarsbegrepet, ser vi at det er etablert en *indirekte* positiv relasjon mellom hvor vanskelighetene oppstår og hvor ansvaret legges. Gjennom å fylle ansvarsbetegnelsen *også* med et slikt innhold, tar betegnelsen hånd om den relasjonen jeg hadde forventninger til, og konstituerer en virkelighet der den strukturelle risikoen er ivaretatt gjennom det indirekte samfunnsansvaret. Her ser vi hvordan det mulighetsrommet som språket innebærer og som Laclau og Mouffe omtaler, tas i bruk innenfor et politisk felt (ref.kap.2: 57). Gjennom å betegne *det forskjellige* som *det samme*, tilsløres det grunnleggende dilemmaet som utsagnet selv la opp til å ta hånd om, nemlig en direkte positiv relasjon mellom hvor vanskelighetene oppstår og hvor ansvaret legges.

Gjennom en slik avdekking kommer problematikken tydeligere til syne: Nå, hundre år etter vergerådsloven, og etter at den nye kunnskapen om strukturbaserte risiko er etablert, er det ikke gjort noen fordeling mellom foreldre og samfunn av det ensidige direkte ansvaret for barns oppvekst som foreldrene tidligere hadde, på tross av den kompleksiteten denne nye

strukturbaserte kunnskapen viser til. Kompleksiteten er derimot ivaretatt gjennom å fylle ansvarsbegrepet med to svært forskjellige typer innhold.

Gjennom denne lesningen bekreftes mine tidligere antakelser om et brudd i tekstens egen logikk, og omsider avlyses også mine tidligere forventninger om en ny nærværende subjektposisjon som innebærer en ny fordeling av foreldrenes tidligere ensidige direkte ansvar. På tross av at det nå eksisterer en ny kunnskap om at vanskelighetene ikke bare oppstår i hjemmet, er likevel ikke ansvaret for barns oppvekst fordelt på en måte som innebærer at samfunnet i dag har tatt over noe av det direkte ansvaret foreldrene hadde på vergerådslovens tid. Derimot er det etablert et samfunnsmessig bistands-ansvar, som kommer i tillegg til og er noe annet enn foreldrenes direkte ansvar.

Hundre år etter vergerådsloven blir foreldrenes ansvar for barns oppvekst, på tross av den nye kunnskapen om sosial og samfunnsmessig strukturell risiko, fortsatt forstått som et direkte individuelt ansvar – der foreldrene er alene om dette ansvaret.

Produksjon av en problematikk

Den nye samfunns- og strukturbaserte kunnskapen gjelder med andre ord ikke alltid. Den trekkes ikke inn når det kommer til foreldrenes ansvar for barns oppvekst innenfor det gjeldende tradisjonelle barnevernet. Og det eksisterer ingen direkte positiv sammenheng mellom hvor vanskelighetene oppstår og hvor de skal løses når det kommer til samfunnets ansvar for barns oppvekst. I relasjon til samfunnet etableres denne sammenhengen derimot *indirekte*, gjennom bistands-ansvaret.

Denne tolkningen tar utgangspunkt i det jeg tidligere har omtalt som Derridas forståelse av teksten som et logisk hele, der det eksisterer en underliggende struktur i teksten. I en rekke sammenhenger, hevder han, skjer det nettopp brudd i tekstens egen logikk. I slike sammenhenger konstituerer utsagnet seg som helhet gjennom å fortrenge noe, og tar på denne måten ikke konsekvensen av sine egne premisser. Som Derrida peker på, er det imidlertid mulig å identifisere det fortrengte gjennom fokus på dette bruddet, og påvise både det implisitte og det motsetningsfylte. Den lesningen jeg har gjennomført ovenfor kan med andre ord forstås som inspirert av Derridas dekonstruktive måte å lese på (ref.kap.2: 60f).

Her forenes denne lese måten som tar mål av å bringe fram det fortrengte – og konsiderasjonenes målsetting om å beskrive noe som ikke foreligger i fullt dagslys. (ref.kap.2: 53). Den problematikken som produseres, kaller på en refleksjon.

Individets mestring som barnevernets eneste legitime fokus

Som vi har sett er "en tradisjonell ramme" *den eneste* rammen for barnevernet i barneverntjenestens regi innenfor dette utsagnet. Innenfor dette perspektivet eksisterer ikke samfunns- og strukturbaserte risikofaktorer som en virksom ide i forhold til foreldreskapet. Her blir derimot foreldrenes individuelle omsorgsevne forstått isolert, uavhengig av den samfunnsmessige konteksten. Sosiale og strukturelle betingelser for oppvekst på den ene siden, og barnas situasjon sammen med foreldrene på den andre, blir forstått som atskilte, ikke-samvirkende størrelser i relasjon til ansvar. Det innebærer at den samfunnsmessige risikoen som truer et barn, og eventuelt på et eller annet tidspunkt rammer barnet, ikke blir innregnet som premiss for foreldreskapet. Foreldrene blir i relasjon til ansvar forstått som enten gode nok eller ikke – i seg selv. En slik tankemodell innebærer at innenfor en "tradisjonell ramme" er det utelukkende *individets mestring* – og ikke de eksisterende samfunnsforhold og den eventuelle betydning dette har for foreldreskapet – som er dette barnevernets legitime fokus.

Foreldre som middel

Den nye kunnskapen gjelder med andre ord ikke i relasjon til foreldreskapet innenfor det tradisjonelle barnevernet. Den er fortrent og kommer ikke lenger til syne. Konsekvensen blir at foreldrene forutsettes å mestre de allmenne utfordringene som det eksisterende risikofylte samfunnet representerer for barna, på tross av den nye kunnskapen om deres begrensede innflytelse over disse utfordringene. Foreldrene blir uansett forstått som de direkte ansvarlige. Her ligger det en implisitt forståelse av foreldre *med begrenset innflytelse, men med fullstendig direkte ansvar*. Slik blir foreldre plassert i en subjektposisjon som *middel*. Gjennom å se bort fra den nye kunnskapen, defineres og reduseres foreldrene til samfunnets instrument og virkemiddel for andre formål. Spørsmålet om hvilke formål dette dreier seg om kan forstås på ulike måter, avhengig av hvilket perspektiv som legges på dette. Jeg velger derfor å vende tilbake til dette.

I første omgang retter jeg på ny blikket mot utsagnet for å se nærmere på hvilke andre forhold som kan leses ut av teksten, og som også er av betydning for foreldrenes subjektposisjoner.

”Konstruktivt samarbeid” betyr individorientert pedagogikk

”Konstruktivt samarbeid” opptrer i utsagnet del D, og er en interessant betegnelse å analysere i dette arbeidet, fordi den gir et direkte inntak til den relasjonelle og dermed til gjeldende subjektposisjoner.

Utsagnet peker på det helt sentrale i å etablere et ”konstruktivt samarbeid” mellom barnevernet og foreldrene. Som jeg har vært inne på tidligere, har Laclau og Mouffe pekt på hvordan en og samme betegnelse kan fylles med ulike meningsinnhold, der ingen kan forstås som unøyaktige eller feil, bare som forskjellige. Betegnelse er ikke i seg selv betydningsbærende elementer, de gir ulike muligheter for konstituering av virkeligheten, og peker i ulike retninger for relevant handling (ref.kap.2: 57).

”Konstruktivt samarbeid” betegner her en prosess som retter seg mot utvikling av foreldrenes omsorgsevne, i den hensikt å forbedre barns oppvekstvilkår. Problemet defineres som å ligge i foreldrenes omsorg. Foreldre som ikke makter sine dagligvareoppgaver opp til et visst nivå, blir m.a.o. forstått som at de har et individuelt utviklings-, endrings- eller opplæringsbehov, som kan avhjelpest i møte med barnevernet.

”Konstruktivt samarbeid” i dette utsagnet betegner dermed en individorientert pedagogikk rettet inn mot foreldrene. Barnevernet på sin side tildeles posisjonen som ressursinstans. Det er deres innsats som skal bidra til den nødvendige utviklingsprosessen, noe som innebærer en asymmetrisk relasjon der barnevernet inntar ekspertrollen. Det innebærer at foreldrenes framtidige individuelle mestring vil avhenge av deres endringspotensial, samtidig som det ønskede resultatet oppnås gjennom utvikling til det mestringsnivået som barnevernet til enhver tid og i enhver situasjon måtte definere som tilstrekkelig.

Slik blir ”konstruktivt samarbeid” fylt med innhold. Det er foreldrenes omsorgsevne som skal utvikles, ikke samhandling mellom flere parter innenfor en kompleks situasjon, der foreldrenes omsorgsevne samspiller med barna og andre sosiale og strukturelle faktorer i nettverk og samfunn. Innenfor en ”tradisjonell ramme” blir dette individorienterte asymmetriske samarbeidet *den eneste* formen for samarbeid innenfor barnevernets ramme, på tross av den nye kunnskapen om risikofaktorer på samfunnsnivå. En slik metodologisk individualisme⁶⁰ ser bort fra familien som en del av noe større, der samfunnsutviklingen

⁶⁰ Innenfor sosiologien innebærer ”metodologisk individualisme” en forståelse der individet handler fritt. Sosiale strukturer, i den grad de eksisterer, er alltid et produkt av selvstendige aktørers handlinger. Denne forståelsen står i motsetning til ”metodologisk kollektivism”, der overindividuelle sosiale strukturer styrer aktørenes handlinger. En tredje posisjon hevder at aktører og strukturer er gjensidig avhengig av hverandre, og at påvirkningen går begge veier. Denne problematikken har vært sentral innenfor sosiologien gjennom hele etterkrigstiden, og ble introdusert av Talcott Parsons, bl.a. i hans bok *The Social System* fra 1951 (Aakvaag 2008: 30).

legger strukturelle føringer for de måtene foreldrene lever sitt hverdagsliv sammen med barna. Dermed utsettes også forståelsesgrunnlaget og samarbeidsgrunnlagets mulige strukturelle karakter.

For foreldre innebærer dette at de, innenfor rammen av et tradisjonelt barnevern, ensidig kalles inn til en subjektposisjon som målgruppe for individuell utvikling og endring, der barnevernet setter standarden for hva som er tilstrekkelig omsorgsevne. Her stadfestes også en forståelse innenfor det tradisjonelle barnevernet, slik dette begrepet fylles med innhold, som innebærer tilpasning av foreldre til et risikofylt og mulig dysfunksjonelt samfunn, gjennom ekspertenes pedagogiske grep for endring av individet. Gjennom fravær av strukturperspektivet innenfor det tradisjonelle barnevernet, blir endring på individnivå den eneste mulighet, mens endring på samfunnsnivå blir borte fra horisonten.

Utsiden lister seg inn

I flere omganger har jeg vist til at utsagnet i utgangspunktet etablerer en logikk basert på en kontrastering mellom gammel og ny kunnskap, som skaper forventninger om at den gamle forståelsen er forlatt. En slik erklæring om at noe er tilbakelagt leder tanken inn på det Schaanning omtaler som vitensdisiplinens eget forhold til innsiden og utsiden, der den tilbakelagte måten å tenke på forstås som noe som ikke lenger gjelder (ref.kap.2: 44). Men som Schaanning understreker; denne utsiden dukker ofte opp, uten at feltets aktører nødvendigvis er seg det bevisst, og må leses fram gjennom å avdekke de implisitte forståelsene. Selv om utsagnet i utgangspunktet innvarsler en ny forståelse av ansvar med utgangspunkt i en ny strukturbasert kunnskap, ser vi at det er den gamle individbaserte kunnskapen som gjelder i relasjon til foreldrene innenfor barnevernet, og at eventuelle problemer ensidig plasseres hos disse. Nettopp fraværet av den nye kunnskapen i relasjon til foreldrene gjør det mulig å fastholde dette perspektivet. Innsiden blir borte og utsiden lister seg inn.

Nærvær og fravær som forskjellige antakelser om virkeligheten

I Derridas teoretiske univers blir forskjellen mellom det teksten legger opp til på den ene siden, og det den på den andre siden ikke tar konsekvensen av, men fortrenger – betegnet som en forskjell. Denne forskjellen innebærer også en utsettelse, som til sammen utgjør en *différance*. Derrida understreker at en slik forskjell i teksten er vel verd å undersøke nærmere .

I det følgende vil jeg gjøre nettopp dette. Jeg vil følge opp denne forskjellen ytterligere gjennom å reflektere nærmere over hvilke antakelser om virkeligheten som ligger skjult i det fraværende, og på hvilken måte disse antakelsene er forskjellige fra de som ligger til grunn for det nærværende. I forlengelsen av dette retter jeg blikket mot hvilke konsekvenser denne forskjelligheten kan innebære på et overordnet styringsnivå innenfor dette sosialpolitiske feltet når det kommer til makt.

En slik mer omfattende refleksjon innebærer å trekke veksler både på samfunnsvitenskapelige og sosialfilosofiske perspektiver. Men først til noen oppsummerende linjer og poengteringer.

Oppsummerende linjer med fokus på normen

Gjennom en kontrastering mellom før og nå vises det i utsagnet ovenfor til to ulike virkelighetsforståelser. Gjennom et brudd i utsagnets egen logikk får den ene forståelsen forrang, og foreldre tildeles innenfor rammen av et tradisjonelt barnevern en subjektposisjon som ensidig direkte ansvarlige for barns oppvekst. Den andre subjektposisjonen som utsagnet la opp til, forsvinner ut.

Dette innebærer at ansvaret for barns oppvekst plasseres som et individuelt ansvar innenfor familien ved at den nye kunnskapen om risiko på samfunnsnivå ikke blir gjort gjeldende som virkelighetsbeskrivelse for foreldreskapet. *Her kommer normen til syne:* Foreldre skal i utgangspunktet styre og mestre seg selv, og ta direkte ansvar for sine barns oppvekst innenfor den rammen samfunnet til enhver tid representerer, uavhengig av hvilke utfordringer som eksisterer innenfor dette samfunnet. Med utgangspunkt i foreldrenes direkte ansvar danner deres mestring av egen og barnets situasjon grunnlaget for vurdering av kvaliteten i barneomsorgen.

I denne situasjonen er ikke barnevernets norm bare en norm som gjelder for foreldrene i det direkte møtet med det tradisjonelle barnevernet. Fordi det er barnevernet som tar stilling til om kvaliteten i foreldreskapet er godt nok, vil barnevernets norm – for enhver som kjenner systemet – nødvendigvis også peke ut over disse konkrete møtene og inn mot foreldrenes daglige foreldreskap. Barnevernets norm setter med andre ord standarden for samfunnsnormen, og med utgangspunkt i utsagnet ser vi at denne normen innebærer at foreldre generelt skal ta det direkte ansvaret for sine barns oppvekst.

Samfunnets ansvar er forskjellig fra dette. Det er ikke et direkte ansvar, men derimot et bistands-ansvar, som innebærer å bidra med nødvendige tiltak rettet mot den enheten som barn og foreldre utgjør.

I lys av den nye strukturbaserte kunnskapen om risiko, som i utgangspunktet åpnet for en mulig forståelse av foreldrenes delvise ansvar, *kunne* foreldrene med utgangspunkt i utsagnets egen logikk blitt plassert i en ny subjektposisjon som *delvis* direkte ansvarlig. Men gjennom å ekskludere strukturperspektivet i relasjon til foreldrene – og fastholde individperspektivet – reduseres foreldrene til et middel i samfunnsprosjektet, med et ansvar som strekker seg ut over deres påvirkningsmuligheter.

Foreldrenes eventuelle tilkortkomning begrunnes innenfor denne rasjonalen med mangler i den individuelle utviklingen, og blir definert som mangler ved deres omsorgsevne. Denne mangelen skal avhjelpes gjennom at samfunnet bidrar til utvikling av foreldre gjennom asymmetriske individorienterte pedagogiske tiltak, der det tilstrekkelige mestringsnivået defineres av barnevernet. I de sammenhengene foreldrenes mestringsnivå ikke blir vurdert som tilstrekkelig, på tross av de pedagogiske tiltakene som settes inn, tar samfunnet over ansvaret for barnets oppvekst. Foreldrene ekskluderes som foreldre og barnet plasseres utenfor hjemmet. Samfunnet har med andre ord et direkte sistehånds-ansvar.

Identifisering av et slikt styringsunivers kaller på en mer overordnet analyse. I det følgende tar jeg sikte på å reflektere over hvilke sentrale premisser som ligger til grunn for at dette utsagnet blir produsert nettopp på denne måten. Spørsmålet jeg i første omgang reiser er hvilke tankemessige ressurser dette utsagnet trekker på og hva dette betyr i forhold til hvilke mentale mulighetsrom som åpnes eller lukkes – på dette enten bevisste eller ubevisste, men uansett styrende nivå – med påfølgende problemforståelser og handlingsalternativer.

Individets utvikling en sentral premiss

Vi kan – ut fra spørsmålet om av hva slags type rasjonalitet som styrer forståelser av menneske og samfunn – i grove trekk se den individ-, utviklings- og behandlingsorientering vi finner i utsagn 1 som sammenfallende med en individorientert psykologisk fagtradisjon. Denne tradisjonen retter seg først og fremst mot *individets* utvikling og mestring. Innenfor en slik fagretning blir samfunnsproblemer, i den grad de trekkes inn, forsøkt forklart gjennom individfokuserte og situasjonsbestemte forståelser, som i et endringsperspektiv avføder praksiser som nettopp legger opp til endring av individet (Sending 2003).

Det eksisterer imidlertid mange ulike retninger innenfor psykologien, og det er i tillegg en rekke fag, også ut over psykologien, som må forstås som individorienterte. Forståelser som tar utgangspunkt i individet, står med andre ord sentralt innenfor flere fagområder som tar mål av seg til å bidra med perspektiver som kan løse samfunnsproblemer. Individet fremstår derfor som den sentrale enhet innenfor en omfattende faglig og kulturell kompleksitet. Nettopp denne kompleksiteten gjør det interessant å gå dypere inn i spørsmålet om individet som sentral størrelse når spørsmål av sosialpolitisk karakter står på dagsorden.

Ethvert valg av perspektiv vil i denne sammenhengen legge premisser for senere forståelser, også av normativ karakter. Tingene eller fenomenene er ikke i besittelse av en gitt betydning. Som jeg har vært inne på tidligere, innebærer derfor valg av begreper og teorier som framstiller disse tingene eller fenomenene omtolkninger og omkodinger som får konsekvenser for de forestillingene som etableres (ref.kap.3: 74). Jeg har i første omgang valgt å gi et sosialfilosofisk riss med utgangspunkt i Michel Foucault, fordi dette kan gi en fruktbar inngang til å belyse hvordan den vestlige kulturs individ-, utviklings- og behandlingsorientering på et mer overordnet nivå står i sammenheng med makten⁶¹.

Det eksisterer imidlertid ikke noe selvfølgelig utvalg når det skal velges innenfor en så stor produksjon som Foucaults utgivelser representerer, og jeg har derfor gjort et snitt som i første rekke gir et bilde av hvordan konstituering av individet, gjennom det han betegner som menneskevitenskapens vitensproduksjon, har skapt noen premisser for makt og styring.

Denne presiseringen henger sammen med at Foucaults forfatterskap kan leses og anvendes på flere måter. En måte er å la seg inspirere av hans analysestrategier, og dermed vektlegge hans særegne diskursanalytiske inngang. Det er ikke først og fremst slik jeg har lest ham. Noe annet er å lese Foucault som en annerledes historieforteller, som beretter om livsvilkår og samfunnsendringer. Heller ikke dette har vært mitt fokus. For egen del har jeg lagt hovedvekten på to forhold som griper inn i hverandre; hans idéhistoriske perspektiver i forhold til *individets framvekst* innenfor den vestlige kultur, og forholdet mellom *viten, makt og subjektivitet*.

Det første står sentralt med tanke på å etterspore grunnlaget for det individfokusert jeg har identifisert som en tankemessig ressurs i utsagn 1. Framstillingen nedenfor er dermed et ledd i en kontekstualisering av utsagnet, dvs. en framstilling av hvilke tankemessige ressurser utsagnet trekker på. Av samme grunn plasseres det inn i teksten nettopp her. Det andre står

⁶¹ Det eksisterer ulike forståelser med hensyn til om Foucault egentlig har utviklet en teori. Hans undersøkelser blir betegnet både som nåtidshistorie og samtidsdiagnose (Herman 2007: 83), og som intellektuelle redskaper og analytiske verktøy (Hultqvist & Petersson 1995: 13).

sentralt i forhold til senere å identifisere og analysere fram ulike maktformer som gjør seg gjeldene innenfor utsagn 1, og i de øvrige utsagnene som presenteres i avhandlingen totalt sett. Når denne framstillingen i sin helhet plasseres nettopp her, baserer det seg på at Foucaults tre tematiske nøkkelbegreper makt, viten⁶² og subjektivitet etter min vurdering vanskelig kan atskilles fra en framstilling av individets framvekst. De forutsetter hverandre. På denne måten blir framstilling av det ene en nødvendig følgesvenn til en framstilling av det andre.

Presentasjonen av Foucaults sosialfilosofiske begreper og ideer nedenfor har dermed strengt tatt to siktemål, der det siste også strekker seg ut over dette første empiriske kapitlet. En slik relativt enhetlig presentasjon her gir meg samtidig anledning til å yte hans store og komplekse produksjon en viss rettferdighet gjennom en mer sammenhengende fremstilling. Ideen om sammenheng er imidlertid vanskelig å følge opp, fordi Foucaults produksjon strekker seg over mange år og går i mange retninger. Den ble stadig videreutviklet og dessuten jevnlig kommentert av ham selv på måter som ikke alltid sammenfaller med min og andres forståelser av hva han har plassert i fokus for sitt forfatterskap. Hovedsakelig slutter jeg meg imidlertid til den karakteristikken som han selv ga kort tid før sin død i 1984, der han peker på at hans totale prosjekt har vært å framstille *en historie* over de forskjellige *måter* mennesker i vår kultur er gjort til subjekter (Hermann 2007: 83). Subjektet er med andre ord i følge Foucault skapt gjennom historien, gjennom de ulike måtene man har tenkt, styrt og disponert de ulike deler av menneskelivet.

Foucaults skrivemåte er preget av en frodighet som innenfor en avgrenset presentasjon ikke er egnet til å følges opp, bl.a. fordi det vil kreve langt mer plass enn jeg mener å ha til rådighet i et avhandlingsarbeid. Samtidig har jeg gjort en rekke erfaringer gjennom lesningen av hans tekster som tilsier at hans perspektiver profiterer på den skrivemåten han selv praktiserer; gjentakelser som ikke bare er gjentakelser, men ulike språklige innfallsvinkler til det samme, som ”maner fram” kompleksiteten i perspektivene. Utfordringen i den presentasjonen som følger har dermed vært å balansere denne kompleksiteten i forhold til det som har relevans for eget prosjekt.

⁶² Schaanning peker i forordet til *Seksualitetens historie 1. Viljen til viten*, på at Foucault opererer både med begrepene viten og kunnskap, som i hans terminologi ikke betyr det samme. Viten er knyttet til praksisformer hvor det erverves og utøves kunnskap, mens kunnskap omfatter ideer, teorier, forestillinger eller mentaliteter (Foucault 1999d: 9). Det er imidlertid etter min forståelse vanskelig å gjøre et slikt konsekvent skille mellom disse begrepene, fordi praksisformer spiller seg ut både innenfor forskning, fag og hverdagsliv – samtidig som ideer, teorier, forestillinger og mentaliteter også eksisterer på mange ulike nivåer. Hva som blir viten og hva som blir kunnskap blir dermed vanskelig å ta stilling til. I min egen tekst flyter derfor begrepene viten og kunnskap mer over i hverandre, og må forstås med utgangspunkt i den konteksten de opptrer i. Det sentrale poeng hos Schaanning slik jeg forstår dette, er imidlertid at viten ikke må forveksles med vitenskap.

Psykologiens ikke-eksistens

Innenfor en slik fremstilling av individet som sentral størrelse, spiller fremveksten av psykologien som fag en sentral rolle. Foucault var i perioder av sitt liv sterkt opptatt av psykologien *både* som fag og som praksis. Han gjennomførte flere års studier i patologisk psykologi, og praktiserte som psykolog både i fengsel og ved et psykiatrisk sykehus.

Foucault utgav *Galskapens historie i opplysningens tidsalder* i bokform i 1961. Den opprinnelige utgaven var Foucaults doktoravhandling fra samme år. Dette er et verk som viser hvordan galskapen kan gjøres forståelig gjennom måten vi snakker om den på, og dermed hvordan den må forstås som kulturskapt. Samtidig er det en fortelling om fremveksten av asylene, institusjonalisering av galskap, og dessuten psykologiens og andre menneskekunnskapers fremvekst.

I boken viser han hvordan galskapen, representert ved de gale under det han kaller klassisismen på 1600- og 1700-tallet, ble skilt ut fra samfunnet og sperret inne på store asyl. De gale blir etablert som gruppe på et tidspunkt hvor lepraen var på retur, og de store institusjonene ble stående tomme. Her ble de gale plassert. I asylet hadde galskapen sitt eget rom, som et eget territorium som ble respektert av normaliteten, i den forstand at de gale verken ble utryddet eller forsøkt endret. Galskapen ble på den tiden akseptert som noe som hadde sin egen logikk og mening, der den gales tale uttrykte en egen sannhet. Galskapen ble imidlertid gjennom denne institusjonaliseringen atskilt fra normaliteten; den ble stengt ute, eller kanskje mer presist inne, men ikke forsøkt helbredet (Foucault 1999a).

På denne tiden er med andre ord disse institusjonene ikke behandlingssteder. De gale er heller ikke de eneste internerte. De forbryterske, de fattige og alle de som ikke bidrar slik de burde gjennom arbeid, blir isolert i dette fellesskapet. Deres manglende bidrag til det samfunnsmessige fellesskapet står sentralt i dette innesperringsprosjektet. Foucault betegner det som "et imperativ fra arbeidsmarkedet" (Foucault 1999a: 54). Han peker også på at da galskapen ble satt inn i det sosiale landskapet av fattigdom, arbeidsudyktighet og manglende evne til å la seg integrere i en gruppe, var det nettopp i dette øyeblikket disse ble definert som et sosialt problem (Foucault 1999a).

Innenfor asylet ble de satt i arbeid, som et bidrag til samfunnet generelt og til finansiering av egen eksistens spesielt. Men interneringen var ikke bare begrunnet i en økonomisk rasjonale. Den ble også støttet oppe av en moralsk holdning "som styrket det og gav det liv" (Foucault 1999a: 63). Arbeidet ble i tråd med dette også tillagt en oppdragende virkning *som siktet mot å produsere bestemte individer*. Dette skulle være en form for etisk øvelse som trenet den enkelte i å bli et bedre menneske. Foucault peker på hvordan arbeidets

virkningsfullhet ”ble erkjent fordi det var basert på en etisk transcens. Siden syndefallet har mennesket akseptert arbeidet som bostøvelse og for dets kraft til å kjøpe fri.” (Foucault 1999a: 60).

Interneringen var dermed også en straff for moralsk villfarelse og den onde ufornuften, og skulle motvirke svekket disiplin og moralsk slapphet. I dette perspektivet fungerte asylene som et halvt rettslig, halvt administrativt redskap for å sikre orden i samfunnet. På denne måten, hevder Foucault, ble det for første gang etablert en syntese mellom moralsk plikt og sivil lov, og innesperringen blir først og fremst et middel til å *administrere moralen* (Foucault 1999a: 63f).

Fra slutten av 1600-tallet startet ulike former for behandling av de gale. Dette skjedde bl.a. gjennom kalde bad og andre voldsomme fysiske behandlingsmåter. Dette var imidlertid ikke en behandling som hadde sitt grunnlag i medisinen. Terapien var derimot et uttrykk for at den fysiske kroppen ble betraktet som sykdommens synlige og faste nærvær, mens meningen var lånt fra en moralsk oppfatning og en moralsk terapi på legemet (Foucault 1999a:140).

Etter hvert avtok disse fysiske voldsomhetene. Men som Foucault påpeker: ”Det er fåfengt å prøve å skille fysiske og psykologiske behandlingsmåter i klassisismen – av den enkle grunn at psykologien ikke eksisterte” (Foucault 1999a: 169).

Psykologien trer fram

Forandringen inntrådte ved at skyld og moral etter hvert ble vevd sammen. Individet ble forstått som skyldig i sin egen dårlige håndtering av moralske forseelser og problematiske reaksjoner på den menneskelige utfordringen ved å være til. Slik ble mennesket selv gjort ansvarlig for de ulike psykologiske virkninger som rammet dem. Gjennom denne nye betoningen av moral og skyld fødes psykologien som disiplin, hevder Foucault (Foucault 1999a: 169). Nå ble sinnet eller sjelen utskilt som separat intervensjonsområde. Dette skjedde ikke som et resultat av at det kom inn en ny bevissthet utenfra, men ved at systemet som helhet omveltes. Mens skillet mellom fornuft og galskap tidligere ble markert ved å stenge de åpenbart lastefulle individene inne, blir skillet nå forstått som *et indre psykologisk skille i individet selv*, der anger og selvbebreidelse står sentralt (Schaanning 2000a: 66ff).

Samtidig eksisterte det på dette tidspunktet ikke noe forsøk på å tvinge fram galskapens hemmeligheter gjennom å få individet i tale. Derimot sto det observerende blikket sentralt, det som hadde *handlingen* i fokus, og ikke hensikten. Vitenskapen om sinnssykdommen, slik den utviklet seg innenfor asylet, ble med andre ord ikke basert på noen

dialog, men besto av observasjoner og klassifikasjoner (Foucault 1999a: 207f). På denne måten ble viten om menneskene produsert av den observerende vitenskapen, og menneskene ble tildelt subjektposisjoner i tråd med denne, av andre enn dem selv.

Etter hvert endret samfunnsforholdene seg, og behovet for arbeidskraft økte. De gale kunne ikke settes inn i produktivt arbeid, men det kunne de fattige. Disse ble sluppet fri, og moralsk rehabilitert i den forstand at de kunne gjenvinne sin frihet til å være fattige innenfor et samfunn som kunne gjøre seg bruk av deres arbeidskraft. Gjennom et nytt syn på fattigdom, ikke som umoral, men som et samfunnsfenomen, ble de nå betraktet som ressurs i seg selv.

Forbryterne ble derimot ikke sluppet fri. De ble internert i egne institusjoner, gjennom etablering av fengselet. De gale ble igjen i asylet. Foucault viser hvordan galskapen i møte med opplysningstidens og den cartianske fornuftstro ble fordrevet og etablert som noe som var *forskjellig*; det ble etablert som *det andre*. Den gale faller med andre utenfor den sosiale kodeksen. Det ble skapt en følsomhet og reist en terskel – for å utstøte (Foucault 1999a: 67).

Menneskevitenskapen som grunnlag for disiplin

Kjennetegnene ved menneskevitenskapen, der Foucault etter hvert inkluderer psykologien, pedagogikken, sosiologien og ikke minst medisinen, er en oppsamling av viten om individene. Den er en klinisk viten, som Foucault betegner som en epistemologisk makt; mennesket er underlagt blikket. Gjennom sin bok om fengselets historie, *Overvåking og straff* fra 1975, gir han en analyse av hvordan det vestlige samfunn på 1800- og 1900-tallet utviklet et system av disiplin gjennom opprettelsen av det moderne fengselet. Tidligere straffer var kjennetegnet av at de på mange måter spilte forbrytelsen; ble man erkjent skyldig i å stjele, skulle man selv miste noe, og ble man dømt for drap, skulle gjerningsmannen selv bøte med livet. Folket skulle skremmes til å unngå forbrytelsen ved å vite hvilken straff som ventet dem. Derfor var det en plikt å bevitne avstraffelsene på byens torg, der oppvisningen gjerne overgikk forbrytelsen i råskap (Foucault 1999c).

Men en slik avstraffelsesform ble etter hvert forstått som en tilvenning av allmuen til den råskapen som ikke lenger skulle aksepteres. Straffen endrer seg, det offentlige skue forsvinner og den fysiske smerten så godt som fjernes. Straffen ble rettet mot noe annet; *sjelen*. Kroppen blir kun et mellomledd: "Dersom man innvirker på den ved å sperre den inne eller få den til å arbeide, er det for å berøve individet en frihet som betraktes både som en rettighet og et gode" (Foucault 1999c: 15).

Når fengslet overtar, blir omfanget av straffen målt i oppholdets lengde, og den domfelte skal ikke lenger ses av menneskemengden. Nå er det vokterne som skal være de som ser. Det skjer med andre ord et skifte; fra de mange som overvåker straffen av de få, til de få som overvåker straffen av de mange. "De disiplinære institusjonene frembrakte et kontrollmaskineri som fungerte som mikroskop for iakttagelse av atferden [...]. Det fullkomne disiplinære apparat ville gjøre det mulig med et eneste blick å se alt, hele tiden" (Foucault 1999c: 158)

Systematikk, oppdelthet, oversikt og konsekvens er den nye måten å kontrollere menneskenes kropp på. På denne måten vokser disiplinen fram som system i forbindelse med 1800-talls fengsler, der denne styringsformen hviler på en viten om det som skal ledes og formes – nemlig *individet*.

Men Foucaults analyse av fengselets historie og disiplinens fremvekst går ut over selve fengselet som system, fordi han samtidig peker på hvordan de teknikkene som ble etablert kan forstås som en konsentrert framstilling av de disiplineringsteknikkene som eksisterer i samfunnet som helhet, og som tenderer mot å utøve en gjennomgripende normaliserende maktform i vestlige samfunn generelt. Og denne maktformen er avhengig av viten om mennesket, fordi det er på grunnlag av denne vitenen at makten kan virke. Iakttagelsen av individet blir derfor sentralt, og fengselets teknikker er uovertrufne. Særlig blir dette anskueliggjort gjennom Jeremy Benthams modell *panopticon*. Dette er betegnelsen på en arkitektonisk konstruksjon der fangene er strengt atskilt fra hverandre i celler, hvor disse cellene igjen er plassert i sirkel rundt et sentraltårn. Fra dette tårnet kan en vokter ha fullt overblikk over hver enkelt fange, uten at fangene kan se vokteren (Foucault 1999c). Arkitekturen muliggjør et omfattende kontrollmaskineri som overvåker mennesket på ethvert sted til enhver tid og aksepteres som system.

For Foucault er det panoptiske disiplinensfengsel både en modell for disiplineringen av mennesker innenfor fengselsmurene, men også av 1800- og 1900-tallets vestlige samfunn generelt. Her identifiserer han en ny og uovertruffen måte å kontrollere menneskenes kropp, som også skisserer en ny type disiplinært samfunn. Denne samfunnsmodellen innebærer en "dyptgripende påvirkning av menneskekroppen", der mennesket tar inn over seg øvrighetens tvang (Foucault 1999c: 192f). Denne tvangen av individet skjer imidlertid ikke lenger gjennom fysisk innestengning, undertrykking og vold. Derimot blir den ytre tvangen transformert til individets tvang av seg selv i den ene eller annen retning. Individets visshet om overvåkingen og den medfølgende sannsynligheten for å bli sett, internaliserer et herskerforhold der mennesket selv gjør seg både til objekt og kilde for sin egen underkuelse.

Individene overtar på denne måten den ytre maktens disiplinerende virksomhet, og styrer seg selv. Ekstern kontroll blir erstattet med selvkontroll, både i fengselet og i det nye typen samfunn, der det siste må forstås som vårt samfunn i dag⁶³. På denne måten har den normaliserende myndighet blitt en del av samfunnets hovedfunksjon, hevder Foucault (Foucault 1999c).

Individet, normaliteten og makten

Vitensformer som psykologien og pedagogikken oppstår gjennom observasjoner, registreringer og klassifiseringer av ulike avvik, først og fremst rettet mot menneskenes tid og deres kropp. Gjennom overvåking og disiplinering dannes det viten om individet, og på bakgrunn av denne vitenen produseres det en oppfatning av normalitet som i første rekke handler om hva som er produktivt og nyttig. De innsattes handlinger observeres og bedømmes, og systemet gjennomtrenger alt og kontrollerer alle øyeblikk. Det sammenlikner, differensierer, hierarkiserer, homogeniserer og utelukker – det normaliserer. Samtidig skjer det en individualisering, ved at det settes fokus på å *måle nyanser*. Individet eksamineres i den hensikt å undersøke *om* og *hvordan* de avviker fra normen. Og systemet klassifiserer, danner kategorier, regner ut gjennomsnitt og fastsetter normen, der normalen er basert på gjennomsnitt og forventninger. På samme måte som innenfor asyllet blir viten om menneskene produsert av den observerende vitenskapen (Foucault 1999c).

Den samfunnsmodellen der individene er grunnelementet, forutsetter med andre ord nettopp dette; et individ. Innenfor det vestlige samfunn blir et slikt individ i dag forstått som noe spontant og naturlig gitt – en opplagt størrelse. Men Foucault peker på hvordan dette tilsynelatende opplagte kan forstås annerledes:

Selvsagt er individet en fiksjon, et resultat av en "ideologisk" samfunnsoppfatning. Men individet er også en realitet, fabrikkert av denne særskilte teknologien som kalles "disiplin". Det sies altfor ofte at herredømmets virkninger er negative, at herredømmet "utelukker", "undertrykker", "fortrenger", "abstraherer", "forkler" eller "skjuler". Men faktisk er herredømme produktivt. Det frembringer noe reelt. Det frembringer emneområder og sannhetsritualer. Individet og individkunnskapen utspringer av dette herredømmets produktivitet (Foucault 1999c: 174-175).

Selv om det her ser ut som om Foucault delvis betrakter individet som en konstruksjon, frambrakt av et samfunn som i en gitt historisk periode etablerer noen særskilte teknologier i

⁶³ Gunnar Aakvaag stiller seg delvis kritisk til en slik forståelse. Han stiller spørsmål ved hvor vidt Foucaults samfunnsforståelse kan forstås som gyldig for vår tid, og hevder at dette kan diskuteres ut fra de sentrale posisjonene som den moderne rettstaten, menneskerettighetene og demokratiet har. Kritikken som framføres overfor Foucault innebærer bl.a. hvordan ulike gevinster ved det moderne prosjekt enten blir forbigått i stillhet eller omfortolket som subtile maktteknologier (Aakvaag 2008: 325)

den hensikt å styre, anser han tydeligvis denne konstruksjonen *også* som en produktiv størrelse⁶⁴. Dette kan bedre forstås i lys av hans maktbegrep.

I *Seksualitetens historie I, Viljen til viten* fra 1976, beskriver Foucault hvordan makten er et meningssystem som etableres i diskursen, gjennom språket. Den er ikke en institusjon og ikke en struktur – den er heller ikke en bestemt styrke som bestemte personer skulle være utstyrt med. Den retter seg ikke først og fremst mot individet som rettssubjekt, men mot individet som kropp. Den er ikke noe som utøves ovenfra og ned, men utøves i relasjoner og har en rekke utgangspunkter. Makten utfolder seg gjennom normen, gjennom den viten som er framskaffet av vitenskapen – og ikke gjennom forbud, utelukkelse og benektelse. ”Den er navnet man setter på en kompleks strategisk situasjon i et gitt samfunn” (Foucault 1999d: 104). Den er allestedsnærværende, fordi den kommer alle steder fra. Enheten av makt og viten etablerer forestillinger om oss selv, om hva det vil si å være menneske. Den gjør oss til individer – til subjekter (Foucault 1999d).

Dette gir oss noe å navigere etter, slik at det skapes en etterlengtet orden. Det etableres også stadig nye forestillinger som gjør at gamle sannheter erstattes av nye. Dette virkelighetskonstituerende, som baserer seg på en vitenproduksjon om mennesket, produserer det som *kan og må tenkes*. Og her er det de underliggende og ubevisste mekanismene som i realiteten fordeler dominansposisjonene. Makten etablerer dermed posisjoner uten at den som taler eller den som lytter, nødvendigvis er klar over dette. Og helt sentralt: Den som studerer makten, vil selv være en del av det hele (Foucault 1999d).

Foucault forstår denne makten som noe produktivt, som det som får noe til å fremstå som naturlig, sant eller rettferdig. I lys av dette er forestillingen om individet frambrakt av makten, og det kan dermed forstås både som en konstruksjon og en sannhet, avhengig av hvilket blikk en legger på det hele. På denne måten *imøtegår* Foucault forståelsen av individet som noe universelt, naturlig og spontant gitt. Derimot forstår han individet som frambrakt av tenkemåter som utviklet seg i samspill med etablering av de moderne institusjonene og tilhørende maktteknologier som oppsto på slutten av 1700-tallet. Gjennom dette etableres individet som et subjekt, som har lært å skille mellom seg selv og alle andre (Foucault 1999d).

Kritikken som rettes mot Foucault, er ofte relatert til hans forståelse av individet, og ikke minst til hans subjektbegrep. Han blir kritisert for å redusere mennesket til noe som ikke kan opponere, et individ som utelukkende blir plassert inn i en subjektposisjon av andre enn det selv. Dette kan etter min forståelse delvis forklares gjennom at Foucaults fokus på

⁶⁴ Uten sammenlikning for øvrig har med andre ord Foucault og Taylor det til felles at de betrakter den moderne kulturens subjektforståelse som resultat av en historisk utvikling (ref.kap.2: 72).

disiplinering som maktform innebærer et særlig perspektiv, med fokus på at vitenskapen frambringer viten om menneskene basert på *de andres* blick og *de andres* definisjonsmakt. Gjennom et slikt perspektiv er veien sannsynligvis kort til det å sette en parentes omkring det handlende subjektet. I den senere produksjonen som kom *etter* fortellingen om galskapen og fengselet, ser vi imidlertid at dette skifter karakter. På den ene siden kan dette forstås som at Foucault tok kritikken alvorlig, og fulgte den opp. Eller så har hans nye valg av tematikk i *seg selv* frambrakt andre og nye premisser for fortolkningen av subjektet.

Uansett, innenfor de tre bindene om seksualitetens historie⁶⁵ trer subjektet fram på en ny måte⁶⁶, men uten at forholdet mellom makt og viten blir mindre sentralt. Denne endringen kom til syne gjennom en videreføring av maktanalytikken, og besto i å analysere hvordan selvet historisk sett har formet seg selv gjennom etiske selv-praksiser, og konstituert seg selv som "etisk subjekt" (Foucault 2002a: 103ff).

Denne analysen gjennomfører han i de to siste bindene av *Seksualitetens historie* gjennom en framstilling av hvordan grekere og romere i antikken og senantikken søkte viten om seg selv og sin sjel, og dermed kunne konstituere seg som etiske subjekter for seksuell atferd. Veien til å bli et etisk subjekt handlet om å "arbeide på seg selv". Man måtte vise omsorg for selvet og pleie sin sjel. Dette var en personlig handling gjennom individets tilbaketrekning til seg selv, der individet måtte etablere en bestemt del av seg selv som hovedmateriale i sin moralske atferd. Gjennom denne analysen fokuserer han på den omveltningen som førte til at mennesket forsøker å danne og styre seg selv innen det maktfeltet det til enhver tid er situert i (Foucault 2001 og 2002a).

Dermed tilkjenner han subjektet en ny side; en kraft til å opponere mot makten. Denne tosidigheten uttrykker Foucault slik: "Med mindre man selv er fyrste, så utøver man sin myndighet i et nettverk der man inntar en overgangsposisjon. Man er alltid på et vis både den styrende og den som blir styrt" (Foucault 2002a: 106).

Bio-makten beleirer livet

Den asymmetriske retten som herskeren rådde over, gjennom å bevirke død eller å la leve, gjennomgår på 17- og 1800-tallet en dyptgående transformasjon i Vesten. Dødens kraft som herskermakten symboliserte, blir nå overlappet av forvaltningen av kroppen og styringen av

⁶⁵ Det gikk hele åtte år fra det første bindet av *Seksualitetens historie* ble utgitt i 1976 til de to siste forelå. *Seksualitetens historie II. Bruken av nytelsene* og *Seksualitetens historie III. Omsorgen for seg selv*, ble begge utgitt på fransk i 1984 kort tid før Foucaults død.

⁶⁶ I *Seksualitetens historie I. Viljen til viten* spiller som nevnt Foucault på det franske ordet *suje*t, som kan bety både "subjekt" og "undersått", og viser dermed eksplisitt til ordets doble betydning (Foucault 1999d: 71).

livet. Spørsmål som angår befolkningen og dens biologiske liv trer inn på den politiske arenaen.

Denne bio-makten setter Foucault i forbindelse med to hovedformer av maktteknikker som ble oppfunnet i det 18. århundre, og som la grunnlag for to supplerende politikkformer; Den første konsentrerte seg om kroppen som maskin, der dressur av denne kroppen, høyning av kroppens ferdigheter, utvinnelse av kroppens krefter, forøkning av dens nytte og føyelighet og integrasjon i effektive og lønnsomme kontrollsystemer, blir sikret ved hjelp av de tidligere omtalte disiplinformerne og etablerte *menneskekroppens anatomiske politikk*. Denne politikken er rettet mot individet (Foucault 1999d: 152).

Den andre formen konsentrerte seg om kroppen som art, der kroppen tjener som støtte for biologiske prosesser; forplantningen, fødslene og dødeligheten, helsetilstanden, levealder og faktorer som påvirker levetid. Makten kommer der til uttrykk som befolkningsregulering gjennom statistiske beregninger og inngrep som retter seg mot grupper eller hele samfunnslegemet. Dette siste innebærer en livsregulerende makt og betegnes som *befolkningens bio-politikk* (Foucault 1999d: 152). Makten virker med andre ord nå i to retninger: Disiplinering av individet og regulering av befolkningen eller befolkningsgrupper som helhetlige størrelser. Den første legger grunnlag for vitenskapen om mennesket. Den andre trekker veksler på denne viten. Til sammen har de som sin viktigste funksjon å beleire livet fra begynnelse til slutt (Foucault 1999d).

Foucault peker på at begge disse maktteknikkene har vært et uunnværlig element for produksjonsapparatet og utviklingen av kapitalismen. De økonomiske prosessene i samfunnet forutsatte styrking av kroppene og at disse samtidig ble anvendbare og føyelige, og i tillegg forøkte disse kreftene i omfang uten at de ble vanskelige å styre. Kontroll og modifisering ble det vestlige menneskets nye ramme, med en allestedsnærværende og totaliserende omsorg for livet.

Sakte men sikkert lærer det vestlige mennesket hva det vil si å være et levende vesen i en levende verden, å ha en kropp, eksistensbetingelser, sannsynligheter for fortsatt liv, individuell og kollektiv helse, krefter man kan modifisere og et område der man kan spre dem for å få mest mulig ut av dem. Uten tvil er dette første gang i historien at biologien reflekteres inn i politikken (Foucault 1999d: 155-156).

I denne situasjonen blir arten et anliggende for sine egne politiske strategier, og det moderne mennesket retter blikket mot denne artens liv som levende vesen – i omsorgens tjeneste. Dermed rettes også blikket mot befolkningens "private" livsprosesser. Det blir viktig å fremme sunnhet og minimalisere risikoen for uro, sykdom og uorden (Foucault 1999d: 174).

Befolkningens velferd blir med andre ord forstått som statens styrke. I denne situasjonen blir familien et vesentlig interesseområde. Forholdet mellom barn og foreldre, oppdragelse, ernæring, hygiene og boligens innretning blir et offentlig anliggende. Gjennom disse biopolitiske intervensjonene blir familien åpnet for vitensetablering og regulering ned til minste detalj. På denne måten fungerer familien som forbindelsesledd mellom staten og individene⁶⁷ (Foucault 1999d).

En konsekvens av utviklingen av denne *bio-makten*, der vitenskapen om mennesket ble mulig og det normale avløser forfedrene som referansepunkt, er i følge Foucault at *livet* blir det sentrale anliggende *framfor retten*:

[..]normens virkemåte får økt betydning på bekostning av det juridiske lovsystem. Loven kan ikke være ubevæpnet, og dens fremste våpen er døden; overfor dem som bryter den svarer den med denne absolutte trussel, i det minste som siste utvei. Loven henviser alltid til sverdet. Men en makt som har som oppgave å ta hånd om livet vil trenge kontinuerlige, regulerende og forberedende mekanismer [...] En slik makt må kvalitetsbestemme, måle, vurdere og hierarkisere, snarere enn å vise seg fram i sin morderiske prakt (Foucault 1999d: 157).

Foucault beskriver her et politisk skifte, der den juridiske makten trenges tilbake til fordel for normens virkemåte. Loven fungerer i økende grad som en norm og får regulerende funksjoner. Det skjer en tilbakegang for det juridiske, der lovarbeid etter hvert har som hovedfunksjon å støtte opp om den sentrale maktformen; normalisering – der denne makten beleirer livet og mennesket som levende vesen (Foucault 1999d).

Individet som sannhetsprodusent innenfor en ny maktform

Psykologien inngår som nevnt i følge Foucault i menneskevitenskapene, sammen med bl.a. psykiatrien, pedagogikken, sosiologien og medisinen. Disse menneskevitenskapene inngår etter hvert i en ytterligere ny og betydelig maktform som, i følge Foucault, trer tydeligere fram på slutten av 1700-tallet – etter disiplineringens fremkomst. Denne maktformen henter sine teknikker fra en fortidig tradisjon fra det kristne pastoratet, dvs. fra kirken. Den har med andre ord sin kilde fra en tidligere tid, og har gjennom historien møtt både motstand og støtte. Nå får den imidlertid et gjennomslag av helt grunnleggende karakter (Foucault 2002b).

I motsetning til de fortidige pastorale teknikker som ble utviklet i munkevesenet, der mennesket ble skjøvet i bakgrunnen, blir *individet* løftet fram i lyset. Mennesket blir oppmunnet til å snakke om seg selv og undersøke sin samvittighet. Gjennom dette blottlegger

⁶⁷ Dette har senere blitt utdypet og videreført av Foucaults elev og kollega Jacques Donzelot i hans bok *The Policing of Families. Welfare versus the State*, som første gang ble utgitt i 1977 (Donzelot 1980)

mennesket dypet av sin sjel (Foucault 2002b). På denne måten blir menneskets opplevelse av seg selv utgangspunktet for den nye menneskekunnskapen og den nye maktformen. Kunnskap og makt inngår på denne måten en allianse som har enormt potensial overfor en stor befolkning i en styringssammenheng.

Tankemodellen som denne maktformen henter sitt mønster fra, er hyrdemakten; gjeteren som passer sitt buskap, som sørger for at det får mat og spiller fløyte for å samle flokken. Hyrden etablerer en særegen kunnskap om hvert enkelt av sine får – nettopp gjennom en individualisering; hvert enkelt medlem av flokken får individuell oppmerksomhet. Dette forutsetter at flokken er pliktoppfyllende, der det å adlyde blir et mål i seg selv. Flokken ønsker det hyrden ønsker, i kraft av troen på at dette er til det beste for den enkelte, og hyrdens ansvar og selvoppofrelse kommer til uttrykk i det at han våker mens de andre sover (Foucault 2002b).

Foucault viser hvordan denne tankemodellen har eksistert allerede hos Platon i hans verk *Statsmannen*, og betegner dette som "antikkens mest systematiske refleksjon over det hyrdetemaet som skulle bli så viktig i det kristne Vesten" (Foucault 2002b: 86).

Innenfor denne hyrde-modellen, som Foucault benevner "pastoral-makten", er det individets plikt å realisere sin frelse, mens det er hyrdens ansvar å legge til rette for at det skjer. Derfor blir det viktig for hyrden å vite hva individet tenker, føler og sier. Denne bekjennelsen, der individet gransker seg selv, sin sjel og sin samvittighet og vedkjenner seg sine egne gjerninger og tanker, blir av Foucault betraktet som den høyest rangerte teknikken for sannhetsproduksjon i Vesten. Sannhetsbekjennelsen har på denne måten skrevet seg inn i hjertet av maktens individualiseringsprosedyrer (Foucault 1999d: 69). Foucault tar utgangspunkt i seksualiteten, og beskriver hvordan bekjennelsen ble vektlagt innenfor ulike praksisformer, der legen, presten, pedagogen eller psykiateren oppmuntrer individet til å snakke om seg selv. Gjennom denne bekjennelsen blir forståelsen av hvem og hva dette mennesket er, tydelig både for individet selv og for den autoriteten som oppmuntrer og forlanger bekjennelsen. Bekjennelsen avslører og former i sin tur dets identitet; individet blir underlagt den ytre agentens blick, og det blir et subjekt som hele tiden underlegger seg plikten til å saumfare seg selv (Foucault 1999d). Pastoratet, hevder Foucault, er på denne måten en komplisert teknikk som forutsetter et visst kulturelt nivå både hos hyrden og flokken (Foucault 2002b: 95).

Ett sentralt poeng hos Foucault er at bekjennelsespraksisen og vitensproduksjonen ikke bidrar til noen frigjøring av individet. For samtidig som det snakkes om seksualiteten, etableres det rammer rundt *hvordan* det snakkes. Innenfor disse rammene fremkommer den

ettertraktede vitene, som fungerer som grunnlag for å peke ut og forme forståelsen av hva som er normalt eller ikke. Gjennom bekjennelsen blir seksualiteten på denne måten både et objekt for analyse, for normalfastsettelse og for intervensjon. Kjønnene kan deretter administreres. Her er det skapt et egnet grunnlag for kontroll (Foucault 1999d).

Foucault peker på at det ikke bare er seksualiteten som på denne måten blir gjenstand for bekjennelse, objekt for analyse, normfastsettelse og intervensjon. Dette er fenomenet som gjør seg gjeldende på alle livets områder, og innebærer etter hvert en måte å være på i verden. Dermed utvikler det seg grunnlag for å administrere og kontrollere de fleste forhold i livet gjennom bekjennelsespraksiser som forøker vitene om menneskene.

Plikten til å erkjenne er stor i det vestlige samfunn, hevder Foucault, og det ironiske er at den ikke i første omgang blir forstått som en tvingende makt (Foucault 1999d). Den blir derimot forstått som frigjørende, ved at den gir menneskene anledning til å snakke om seg selv og sine liv, gjennom introspeksjon. Men som Foucault peker på; denne talen er *i seg selv* grunnlaget for den nye maktformen i samfunnet. Han peker på at denne nye maktformen har den pastorale makten som et av sine klare kjennetegn (Foucault 2002b). Maktformen baserer seg på kunnskap om individet, en kunnskap som nettopp fremkommer gjennom individets egen bekjennelse. "Styring av individet skjer dermed gjennom individer ved hjelp av deres egen sannhet" (Foucault 2002b: 94).

Individet i fokus gjennom governmentality

I det innledende kapitlet til denne avhandlingen beskrev jeg hvordan maktutøvelse tradisjonelt har blitt forstått som en strategi der en person eller gruppe A får en annen person eller gruppe B til å gjøre noe mot sin vilje (ref.kap.1: 22). Foucault derimot, retter i sine maktstudier fokus mot noe annet; nemlig å etterspørre hvor den viljen B sies å ha, har sitt opphav. Med utgangspunkt i hyrdemakten introduserte han denne maktformen gjennom begrepet *gouvernementalité* (Foucault 2002b)⁶⁸. Dette er et begrep som både henviser til en form for regjering og styring, men samtidig også til en mentalitet – *en måte å tenke på*.

"Styringsmentalitet" ville nok vært en mulig oversettelse fra fransk til norsk, men jeg velger den mer etablerte engelske oversettelsen *governmentality*⁶⁹. I dette begrepet ligger en

⁶⁸ Foucault, Michel (2002b): *Forelesninger om regjering og styringskunst*. Presentasjon av forelesning ved Collège de France 1. februar 1978.

⁶⁹ Den engelske oversettelsen "governmentality" får etter min forståelse bedre fram denne maktformens *mentalitet*, dvs. den måten de styrende og de styrte tenker på. Det eksisterer imidlertid ulike oversettelser av dette begrepet innenfor den norske resepsjonen av Foucault. Iver B. Neumann bruker kort og godt begrepet "regjering" (Neumann 2003).

forståelse av at de praksiser og teknikker som utfolder seg, samlet sett uttrykker en politisk rasjonalitet (Foucault 2002b).

Denne rasjonaliteten står i sammenheng med makten. "Når noen forsøker å rasjonalisere noe, er det essensielle problemet ikke å finne ut om de holder seg til rasjonalitetens prinsipper eller ikke, men å avdekke hvilken type rasjonalitet de har tilgang på", hevder Foucault (Foucault 2002b: 74). Dermed er det ikke nok å innlede en prosess mot fornuften i sin alminnelighet. "Det man må ta i tu med er den formen for rasjonalitet som er virksom der og da" (Foucault 2002b: 114). Frigjøringen, hevder Foucault, kan med andre ord kun komme fra angrep på selve den politiske rasjonalitetens røtter.

Foucault peker på at governmentality er en indirekte maktteknikk, der individet og dets identitet gjøres til gjenstand for de nevnte praksiser og teknikker, som alle er myntet på at individet skal styre seg selv. Innenfor liberalismen⁷⁰ er en slik individualiserende egenstyring en forutsetning for at individet kan oppfylle sin samfunnsmessige oppgave. Den vil samtidig fungere som en praksis som fremmer refleksjonen og opplevelsen av den totale individuelle frihet. Denne indirekte styringen tar med andre ord i bruk praksiser og teknikker som skal få individet til å oppføre seg på et bestemt vis, gjennom å løfte fram, henvise til og oppmuntre til det som er normalt. *Samfunnsmorale*n kan i dette perspektivet forstås som grunnlaget for den nye maktformen i samfunnet. Individet kalles inn til subjektposisjoner og forventes å internalisere disse, slik at individet begrenser og kontrollerer seg selv. Dette skaper individer som i neste omgang tjener en sosial orden. Frihet blir dermed ingen total frihet, men reduseres til å fungere som en egen-begrenset og egen-kontrollert frihet *innenfor de grenser som settes av normaliteten*, der denne normaliteten utvikles gjennom fri flyt som i et marked. Den kan med andre ord ikke styres i forkant, men kan observeres og analyseres i etterkant (Foucault 2002b).

Governmentality inviterer til en styringsmentalitet som setter individet i fokus. Samtidig som grensene for det enkelte individ etableres, oppmuntres refleksiviteten gjennom at det enkelte individ utfordres i forhold til å utvikle kompetanse og dermed evne til å treffe en rekke valg. Individet har med andre ord et strategisk handlingsrom, som det kan utnytte etter beste evne. På dette grunnlaget er sosial differensiering både en forutsetning, og et resultat av

⁷⁰ Vektlegging av individets evne og vilje finner vi igjen i noen retninger innenfor politisk teori. Foucault har gjennom sine analyser av forholdet mellom kunnskap og makt pekt på hvordan liberalismen forutsetter en slik idé, og hvordan denne makt- og styringsrasjonalen baserer seg på en stadig tiltakende individualisering innenfor det moderne samfunn. I denne sammenhengen henviser liberalismen verken til en samfunnstype eller en reell politisk ideologi, men derimot til Foucaults forståelse av hvordan denne rasjonaliteten er en politisk styreform som rommer en uavlatelig mistanke mot seg selv om at den styrer for mye (Osborne 1995). Liberalismens krav om at man alltid skal styre mindre, går historisk sammen med en økning av de krav som stilles til individet om å styre seg selv og bidra til samfunnets egenorganisering (Neumann 2003: 38ff).

denne maktformen: De som har gode forutsetninger for utvikling av den rette kompetansen etablerer et grunnlag for å treffe hensiktsmessige valg innenfor et gitt system, samtidig som nettopp denne kompetansen understøtter dem selv og systemet. De som *ikke* har så gode forutsetninger, bidrar derimot til en svekking både av seg selv og av systemet. Dermed blir det et poeng å forsøke så langt det er mulig å hindre en slik svekkelse, for eksempel gjennom å styrke individet gjennom behandling og utviklingsfremmende tiltak. Foucault aksepterer i tråd med dette ikke behandling og utviklingsfremmende tiltak som et utslag av humanitet, men viser til at det gjennom historien har blitt fremstilt nettopp slik (Foucault 1999d). For Foucault er derimot slike tiltak en del av et styringsprosjekt, der individet settes i stand til å inneha den samfunnsmessige funksjonen som liberalismen forutsetter.

Governmentality kan forstås som en diffus maktform, som vokser fram ikke bare nødvendigvis fra staten, men fra alle områder av livet, også fra det lokale nivå. Disse kan både støtte, men også konfliktere med påbudene fra staten. Individets vilje til å tale om seg selv og sitt fungerer som en drivkraft som virker alle steder fra. Foucault understreker dermed hvordan sosialisering, som normalisering, ikke bare kan forstås som hjelp eller støtte, men også som en sublim form for maktutøvelse. Det karakteristiske utkommet av makt er med andre ord ikke en relasjon av dominans, men *sannsynligheten for at det normaliserte subjektet frivillig vil adlyde*. Governmentality innebærer i dette perspektivet både selvets praksiser og teknikker – self government – og ekstern kontroll utført av agenter for staten eller andre institusjoner i strategiske hensikter. Kunnskapen om mennesket blir ikke først og fremst produsert av den *observerende* vitenskapen, slik vi tidligere har sett det innenfor asylet og fengselet. Her utvikles kunnskapen *i dialog* med mennesket, og individet trer enten selv inn i subjektposisjoner gjennom frivillighet, eller støttes inn av andre.

Governmentality må dermed forstås som en indirekte form for makt. Den kalles av Foucault for selvets teknologi og karakteriseres som å være *et villet prosjekt*. Makten kan med andre ord forstås som *relasjonell*, og bygger ikke opp om den tradisjonelle forståelsen av staten som en overordnet, sammenhengende, undertrykkende autoritet med den hensikt å maksimere makt og søke å begrense innbyggernes frihet. Den er derimot en maktform som tas i bruk på tvers av skillet mellom det offentlige og private. Et slikt perspektiv bryter med et sentrert statsbegrep, som forstår staten som et separat administrativt kontrollapparat, som støtter seg utelukkende til den gamle juridiske, føydale makten. Her forstås staten som noe som i større grad har smeltet sammen med samfunnet, og hviler på et bredere fundament (Foucault 2002b).

Tilbake til analysen – til alliansen mellom makten og kunnskapen

Gjennom å løfte fram disse sidene ved Foucaults analyse av hvordan forholdet mellom kunnskap og makt har utviklet seg fra det 16. århundre og fram til nyere tid, tegner det seg et bilde der individet fødes og deretter vokser fram som en stadig mer vesentlig og nødvendig størrelse. Fokuset på individet er i følge dette perspektivet en tankeform som etter hvert står helt sentralt og er gjennomgripende i vår kultur. Denne tankeformen representerer det vestlige samfunns virkelighetsforståelse, og trenger seg fram som en sannhet som makten trenger for å kunne virke. Denne makten er imidlertid innleiret i strategier, som tjener formål som går ut over det enkelte individs daglige horisont og for den saks skyld kanskje også står i motsetning til hva det enkelte individ ønsker å delta i.

Tanken om individets sentrale plass gjenfinner vi innenfor utsagn 1. Dette utsagnet trekker med andre ord veksler på en tankeform som har vokst fram som en tradisjon gjennom de seneste århundrer, der individet etableres som en selvstendig størrelse og inngår i en overordnet styringsform. Innenfor denne styringsformen er det foreldrene som tildeles det direkte ansvaret for barns oppvekst.

Dette selvfølgerlige fokus på foreldrene etableres på tross av at den nye sosiale og samfunnsmessige strukturelle risikoen er blitt erkjent. Strukturell risiko er med andre ord en kunnskap som *er* etablert – på linje med kunnskap om mulige problemer i hjemmet. Utsagnet har med andre ord i prinsippet tilgang på flere rasjonaliteter. Det eksisterer flere muligheter. Men det er individperspektivets rasjonalitet som velges eller trenger seg fram – ikke strukturperspektivet. Og dette forholdet legger en viktig premiss. Nettopp gjennom valget av denne individorienterte rasjonalen, framfor en kombinasjon av en struktur- og individorientert rasjonale, fremkommer den alliansen mellom makt og viten som i sin tur innebærer at foreldrene gjøres ensidig direkte ansvarlige for barnas oppvekst.

Den individorienterte rasjonaliteten etablerer foreldrene i en subjektposisjon som de ensidig direkte ansvarlige for barns oppvekst, i kraft av å være foreldre. Dette gjelder uavhengig av de erkjente samfunnsmessige betingelsene. Dette er normen, og denne normen sammenfaller med og støttes opp av loven, slik utsagnet selv viser til. Normen og loven utgjør på denne måten en kompletterende makt, der de understøtter det samme; at foreldrene tar inn over seg samfunnets forventning om å håndtere det direkte ansvaret for barns oppvekst, og at de lever og handler i forhold til dette. Dette kaller på en ytterligere perspektivering, bl.a. i lys av Foucaults begrep om *governmentality*.

Foreldremestringsrasjonalen styrer tanken

Den normen som er identifisert i utsagn 1 og som etablerer foreldrene som ensidig direkte ansvarlig for barns oppvekst, har i tillegg bred støtte i hele mitt materiale, dvs. i de samlede tekstene som konteksten kan leses ut av. Dette gjelder tekster både fra sentrale politiske myndigheter, fra fagpolitisk nivå og fra det korporative nivå⁷¹. Jeg har gjennom lesningen av disse tekstene ikke funnet indikasjoner på motstand, forstått som andre tankemodeller for fordeling av ansvar for barns oppvekst generelt eller barnevernet spesielt. Riktig nok eksisterer det en rekke utsagn som peker på nødvendigheten av at samfunnet tar *mer* ansvar for barns oppvekst, men dette henviser til et mer-ansvar av bistandskarakter. Endringer på samfunnsnivå etterlyses også, bl.a. i lys av perspektiver på fattigdom. Men ingen løfter åpent og direkte på spørsmålet om samfunnet, på linje med foreldrene, skal ha et direkteansvar for barna. Normen som tilsier at *det direkte ansvaret* for barns oppvekst ene og alene er foreldrenes, kan derfor betraktes som et resultat av en etablert og legitim allmenn samfunnsmoral, uten synlig motstand. Loven, slik den blir forstått i utsagn 1, kan i lys av dette og med utgangspunkt i Foucault forstås i et governmentality-perspektiv; den tar opp i seg normen, og regulerer og administrerer denne. Loven har med andre ord i denne sammenheng ingen karakter av en juridisk herskermakt, avhengig av øvrighetens tvang.

Den subjektposisjonen som foreldrene tildeles kan dermed forstås som en ønsket og villet posisjon, i den forstand at den oppleves helt rimelig og naturlig i vårt samfunn. Posisjonen som direkte ansvarlig for barns oppvekst er med andre ord en subjektposisjon som foreldrene både blir plassert i, og tilsynelatende også selv gjerne ønsker å tre inn i. Det klassiske kjennetegnet ved governmentality, som et villet prosjekt, ligger tydelig i dagen. Nettopp denne sammenfallende viljen, der individet kontrollerer seg selv gjennom å internalisere normen, er det som utgjør makten – og regulerer friheten. Hva mennesket *egentlig ønsker* blir i lys av Foucault ikke et relevant spørsmål. I dette perspektivet er det den internaliserte normen som former den enkeltes ønske.

Den subjektposisjonen foreldrene tildeles og sannsynligvis i stor grad selv ønsker, har mange sider som kan oppleves nettopp som en individuell frihet, særlig for de som mestrer å leve opp til normen eller ikke opplever at barna møter uoverstigelige vanskeligheter gjennom oppveksten. Til tross for at mange styrende elementer, som både samfunnsøkonomiske

⁷¹ Den konteksten jeg her viser til omfatter teksten i St. meld. nr. 40 (2001-2002) *Om barne- og ungdomsvernet*, St. meld. nr. 17 (1999-2000) *Handlingsplan mot barne- og ungdomskriminalitet*, NOU 2000: 12 *Barnevernet i Norge. Tilstandsvurderinger, nye perspektiver og forslag til reformer*, de to omtalte kronikkene av henholdsvis Raundalen (1995) og Clemet (1995) – samt alle de 152 høringsuttalelsene til NOU 2000: 12 *Barnevernet i Norge*.

betingelser, arbeidslivets vilkår, uavklart tilgang på barnehageplass, og barnehagens og skolens rammer og målsettinger for de fleste danner en sterk og til dels begrensende samfunnsmessig ramme, vil foreldrene kunne oppleve stor frihet i forhold til hvordan de legger til rette for barnas oppvekst og håndterer det daglige ansvaret. Det private handlingsrommet kan med andre ord oppleves som relativt stort. Innenfor disse rammene kan foreldrene kjenne det som at de styrer sin egen og barnets hverdag gjennom en rekke valg som handler både om graden av egen deltakelse i arbeidslivet, tilsynsordninger for barna, privatøkonomiske disposisjoner, forbruksmønster, hverdagsrytme, oppdragerstil, trosspørsmål, hverdagslivets logistikk, klesstil, kosthold, TV-bruk, litteraturvalg, familiens bolig og nærmiljø, aktiviteter som barnet deltar i osv. Det finnes nesten ikke grenser for alle de valgene foreldre står overfor og kan oppleve at de mer eller mindre fritt kan ta sine avgjørelser i forhold til – selv om det i et annet perspektiv kan hevdes at alle disse frie valgene i en eller annen forstand er sterkt avhengig av økonomiske, kulturelle, historiske og politiske strukturer som gjelder for det enkelte individ og den samlede familie.

Med utgangspunkt i alle disse daglige vurderingene og valgene som gjøres, fremmes refleksiviteten, og foreldrenes kunnskap og innsikt i relasjon til alle forhold som er knyttet både til egen rolle som forelder og barnets oppvekst forøkes. Gjennom at foreldrene håndterer dette ansvaret, utvikler de med andre ord over tid en omfattende kompetanse som kommer både dem selv og barna til gode, der denne kompetansen forenes med opplevelsen av selvråderett og frihet, på samme tid som den bidrar til å støtte det gitte systemet og på denne måten tjener en sosial orden. Slik fungerer med andre ord dette i tråd med *governmentality*, slik Foucault beskriver denne mentaliteten. Innenfor et slikt system er det, i alle fall tilsynelatende, foreldrene som fungerer som maktens subjekt.

Den styringsformen som foreldrene inngår i, bygger på denne måten opp en opplevelse av å mestre et fritt, ansvarlig og selvstendig liv, som de sentrale og viktige personene i barnas liv, samtidig som foreldrene frivillig støtter opp under den eksisterende samfunnsordningen. På denne måten kan dette beskrives som en omforening av foreldrenes egne forventninger og statlig styringskunst. Foreldre og samfunn smelter sammen innenfor en individuell mestringsrasjonale der foreldrene er direkte og ensidig adressert – en tankemodell jeg vil betegne som en *foreldremestringsrasjonale*.

På dette grunnlaget inngår foreldrene frivillig i en samfunnsordning som aktivt bidrar til å sikre samfunnets stabilitet, styrke barna og dermed forøke befolkningens livsmuligheter. En slik foreldremestringsrasjonale er også arbeidsmessig og kostnadmessig effektiv for samfunnet, nettopp fordi det direkte og individuelle ansvaret for barna fører til at de daglige

forpliktelsene, arbeidet og beslutningene er overlatt til – og akseptert og ønsket – av foreldrene.

Men i ett annet perspektiv er friheten på langt nær fullstendig. Grensene er satt av normaliteten, dvs. en normalitet som er etablert gjennom samfunnets produksjon av viten om barn og foreldreskap. Det er denne viten som etablerer normen, og som foreldrene selv aksepterer og slutter seg til. Dette er en viten som er skapt gjennom utvalgte måter å beskrive og betrakte verden på. Den er etablert med sikte på produksjon av bestemte individer som oppfyller forventningene om å styre og mestre seg selv og sine barn innenfor en avgrenset familieenhet – uten at disse sosialiseringsoppgavene blir satt i direkte sammenheng med samfunnsutviklingen for øvrig.

Friheten er med andre ord rammet inn av samfunnets kulturelt og historisk baserte viten som etablerer tidsaktuelle aksepterte måter å være foreldre på. Denne viten inngår som elementer i det som må forstås som et villet samfunnsprosjekt, forstått som en politisk overordnet samfunnsstrategi. Mot et slikt bakteppe er det interessant at det direkte ansvaret for barns oppvekst er tillagt foreldrene gjennom en individuell mestringsrasjonale, *samtidig* som den sosiale og samfunnsmessige strukturelle risikoen er erkjent. Dette innebærer at foreldrene, på samme måte som de forventes av andre og dessuten selv aksepterer å ta det direkte ansvaret for barnet *i familien*, også forventes og aksepterer å overskue, ta høyde for og handle i forhold til sosiale og samfunnsmessige strukturelle risikofaktorer i barns oppvekst.

Alle disse strukturelle risikofaktorene kan, på kort og på lang sikt, forstås som en trussel mot den oppvoksende befolkningen. Konkret kan det for eksempel dreie seg om kommersielt kjøpepress, mediepress og barnehagens og skolens måte å møte barna på i hverdagen, der noen faller utenfor både i forhold til fag og sosiale relasjoner. Andre strukturelle risikofaktorer vil kunne være jevnaldrenes innflytelse på ulike type normdanning, der påtrykk i retning av tidlig seksuell debut, tilgang til og nysgjerrighet på alkohol og narkotiske stoffer inngår.

Foreldrene stilles i dette perspektivet overfor et komplekst ansvar. Med utgangspunkt i en individuell mestringsrasjonale vil mestring av ansvar for de forholdene som foreldrene selv ikke har fullstendig innflytelse over, også være inkludert. Foreldrenes mestring av ansvar for barnets oppvekst omfatter derfor også mestring av barnets møte med samfunnets ulike sosiale og strukturelle betingelser, både i nåtid og framtid. Å beskytte og ruste barnet til dette møtet blir dermed en av foreldrenes sentrale oppgave gjennom hele barnets oppvekst. Normen tilsier at dette er deres naturlige og selvfølgelige ansvar, der kravene til foreldrenes innsats i forhold

til barnet øker i takt med de sosiale og strukturelle truslene. Den individuelle foreldremestringsrasjonalen kjenner i en slik forstand ingen grenser. Forestillingen om foreldrenes individuelle muligheter til å ta det ensidige direkte ansvaret for barna kan dermed forstås i lys av en *foreldremestringsmyte*. Denne er, på linje med slik Barthes beskriver myten, en *verdi* – som hverken kan avkrefte eller bekrefte av sannheten (ref.kap.2: 69).

Myten og normen

Mytens kjennetegn er at den *naturliggjør* (Barthes 1999). Gjennom foreldremestringsmyten gjøres det til den naturligste sak av verden at foreldre med utgangspunkt i sitt foreldreskap er i posisjon til å sosialisere sine barn til å mestre et komplekst samfunn i nåtid og framtid, der strukturell risiko på samfunnsnivå også utgjør sentrale sosialiseringsbetingelser. Denne foreldremestringsmyten oppfyller også mytens kjennetegn på annen måte. Den *fordreier* det forhold at foreldrene ikke har kontroll over de sosiale og strukturelle samfunnsbetingelsene, og etterlater en forståelse av at disse kan overstyres eller kompenseres for gjennom foreldrenes innsats overfor det enkelte barn.

Denne myten styrer tanken, og forestillingen om foreldrenes mestringsmuligheter blir liggende som et bakteppe for foreldrenes ensidige direkte ansvar for barns oppvekst. Forestillingen innebærer samtidig at mytens regnskapsmessige moral kan gjøres opp. Skyld og skam blir tilkjent foreldrene i den grad de ikke lever opp til mytens krav om mestring.

I lys av Foucaults beskrivelse av governmentality kan vi hevde at normen etablerer det som spiller seg ut som et frivillig og naturlig ansvarsprosjekt, der sannsynligheten er stor for at det normaliserte subjektet frivillig vil adlyde – etter beste evne. Makten er med andre ord etablert som et felles og villet prosjekt med mange deltakere på flere nivå. Den etablerer foreldrene som ansvarlige både for det de muligens kan innvirke på, og det som mest sannsynlig er utenfor deres kontroll eller påvirkningsmulighet – der denne grensen på ingen måte er innlysende. Når jeg tidligere har hevdet at foreldrene gjennom sitt ensidige direkte ansvar for barns oppvekst inngår som et *middel* i samfunnsprosjektet, må dette forstås i lys av denne kompleksiteten. Foreldrene trer på denne måten fram, gjennom sin frihet i hverdagen og som underlagt foreldremestringsrasjonalen og foreldremestringsmyten, både som maktens subjekt og som objekt for makten.

Et slikt omfattende innslag av indirekte styring gjennom individet, der foreldrene både gis og sannsynligvis aksepterer det direkte ansvaret for barns oppvekst, innebærer samtidig at innslaget av andre direkte maktformer overfor foreldre kan reduseres. Tilsynelatende vil

derfor governmentality innenfor dette feltet kunne forstås som uttrykk for en mentalitet som oppfyller liberalismens krav om stadig mindre styring. Samtidig vil styring være til stede i hvert eneste øyeblikk gjennom individets internalisering av samfunnsnormen, men i en langt mer usynlig, subtil og tilsynelatende uskyldig form. Denne formen for styring utgjør en ugjennomsiktig vev der det til enhver tid er vanskelig å etterspore hvem sin vilje som egentlig settes igjennom.

Men selv om normen og myten bidrar til indirekte styring, er de direkte maktformene likevel ikke totalt fraværende innenfor det kraftfeltet vi her befinner oss i.

Fra indirekte styring til direkte disiplinering

I tillegg til det jeg ser som uttrykk for en tungt etablert samfunnsmoral som danner grunnlaget for foreldrenes styring av seg selv til ensidig å skulle ta det direkte ansvar for barns oppvekst, er det også andre maktformer på gang i utsagn 1. Foreldre er ikke bare forstått som direkte ansvarlige for sine barns oppvekst. De er *også* gjenstand for en vurdering av om de "makter sine dagliglivsoppgaver" (utsagnets del 1D). Det er med andre ord etablert et kontrollapparat. Her gjenkjenner vi governmentality's andre hovedside; ekstern kontroll utført av agenter fra det offentlige.

Avviksbetraktninger er som vi ser en del av dette systemet. Et slikt system forutsetter at det eksisterer noen etablerte forståelser av hva det innebærer å makte sine dagliglivsoppgaver, og ikke minst hva det innebærer *ikke* å makte dem. For at avviket skal kunne identifiseres, må det etableres en kunnskap om hva som er avvikets karakter. Denne kunnskapen må utvinnes, vurderes og defineres på forhånd. Avviksbetraktningen krever med andre ord en oppfatning av hva som er *normalt*. Foucault peker på at normalitetens dommere i det moderne samfunn er til stede overalt og utbrer normens universelle herredømme, der dette utgjør et fengselsaktig nett, bestående av sosionomer, psykologer, pedagoger og leger som tilsikter å lindre, helbrede og hjelpe. Vitenskapens utvikling, med den viten som har vokst fram i de siste hundre årene, fungerer som grunnlag for de teknikkene og metodene som anvendes (Foucault 1999c: 270).

Før et gitt fenomen kan fungere som grunnlag for en styringspraksis må fenomenet med andre ord defineres, kategoriseres og forklares. Innenfor avviksregimet er ikke dette en oppgave for den enkelte forelder, men derimot for de som arbeider innenfor "det tradisjonelle barnevernet" og dette systemets støttespillere. Her skjer vitensproduksjonen i møtet mellom familien og de profesjonelle.

Når det kommer til avviksbetraktninger, skjer det med andre ord et skifte av maktens subjekt, gjennom *måten* denne vitenen utvinnes og tas i bruk. Her er det ikke lenger foreldrenes selvrefleksjon som gjelder som grunnlag for vitensutviklingen. Maktens form er derimot basert på *de andres* blick og *de andres* definisjonsmakt. Det innebærer at innenfor det tradisjonelle barnevernet gjøres foreldrene til *et direkte styringsobjekt gjennom disiplinering*. Den gruppen foreldre som svekker både seg selv og systemet innenfor et governmentality-perspektiv, skal styrkes og bringes tilbake til normaliteten gjennom disiplinens utviklingsfremmende tiltak. Når avviket først er identifisert, avløses med andre ord governmentality som maktform av en disiplinerende maktform, som har bio-maktens kjennetegn i forhold til denne gruppen; en samfunnsmakt som tar på seg å forvalte livet (Foucault 1999d).

I det ytre likner kanskje ikke barnevernets utviklingsfremmende tiltak så mye på disiplinen som herskertechnik slik Foucault skildrer den i *Overvåking og straff, Det moderne fengsels historie*, med nitid regulering av dagen, kroppen etc. Men tiltakene eller sanksjonene er her som den gang rettet mot avviket fra normen. Nettopp av den grunn må det som i ett perspektiv kan fremstilles som hjelp, i lys av Foucault forstås som disiplin. Hjelp og disiplin fremstår på denne måten som ett og samme forhold, og understreker feltets tvetydighet.

Vurderer vi utsagn 1 under ett, ser vi at det etableres en opptrapping i forhold til individet, med stadig sterkere innslag av direkte styring i forhold til avvikets karakter: I første omgang etableres det en samfunnsnorm der foreldre forventes å styre seg selv. De som ikke kan eller vil styre seg selv på den måten at de lever opp til de etablerte kravet til kompetanse eller gjennomfører de handlinger som forventes innenfor en normalitet, skilles ut og underlegges disiplinen, det vil si "det konstruktive samarbeidet" – i den hensikt å integrere dem i fellesskapet. Der hvor dette ikke fører fram, ekskluderes individet totalt som forelder.

I siste instans blir dette individet med andre ord definert som *de andre*. Det er imidlertid ikke asyllets innesperringsmekanisme som råder her, men utestengning fra det å ha foreldreansvaret. I denne situasjonen har det ingen relevans å snakke om den frie foreldreposisjonen. Den egendefinerte friheten i foreldreposisjonen er kun et anliggende for de som lever opp til normen, eller også på sikt for de som viser seg å være endringsdyktige.

De undertrykkende elementene i den individuelle mestringsrasjonalen er med andre ord ikke vanskelige å få øye på. Foreldrenes frihet i hverdagen blir dermed et spørsmål om hvilket perspektiv som i utgangspunktet anlegges. For de foreldrene som sammen med sine barn lever opp til normen, kan den oppleves som relativt stor. For de andre kan den oppleves som sterkt redusert gjennom at de trekkes inn i disiplineringssituasjoner som har asymmetrien

som kjennetegn, der de som kjenner systemet også kjenner til faren for at de til syvende og sist eventuelt kan bli underkjent som foreldre.

Forholdet mellom normalitet og avvik etablerer med andre ord en grense, som definerer rommet for et "konstruktivt samarbeid". Dermed stenges de som ikke mestrer eller ønsker å leve opp til normen, inne i dette rommet. Samtidig stenges de ute fra det som kan betegnes som den tvetydige foreldreposisjonen der foreldre *både* er frie og kompetente og indirekte kontrollert og styrt. Innenfor rommet for "konstruktivt samarbeid" er det først og fremst disiplinering som gjelder.

Foreldrenes mestring på et annet nivå

Gjennom lesning av utsagn 1 har vi sett at i de sammenhengene barna rammes av sosiale og samfunnsmessige strukturelt baserte vansker – som utsagnet selv har definert som eksisterende – skal disse vanskelighetene avhjelpes og finne sin løsning gjennom foreldrenes "konstruktive samarbeid" med det tradisjonelle barnevernet. Dette skal skje med utgangspunkt i et individorientert perspektiv. Dette barnevernet støtter seg samtidig til en lov som ikke gir det samme barnevernet noen hjemmel mht å påvirke de strukturelle samfunnsbetingelsene. Som utsagnet selv peker på: "Forbedring av barns oppvekstvilkår må i de fleste tilfeller skje via en utvikling av foreldrenes omsorgsevne" (1D). Her ligger det noen helt sentrale betingelser som peker i retning av at innenfor det rommet disse foreldrene er stengt inne i, vil deres situasjon måtte fortolkes innenfor en ramme der den eneste tiltaksmulighet er endring av foreldrene. Foreldrene vil dermed først og fremst kunne tilbys en hjelp som har til hensikt å forbedre deres individuelle mestringsnivå.

Spørsmålet er hva slags mestring dette åpner opp for. Et mulig svar er at foreldre i møte med barnevernet plasseres inn i rollen som hjelpetrengende foreldre, og lærer å akseptere og mestre denne rollen. Læringsutbyttet kan i slike sammenhenger beskrives som *tilpassning til det gitte systemet*. Alternativt kan foreldre oppleve at dette innebærer å bli bedømt som foreldre ut fra forhold som ikke har noe med deres mestringsdyktighet som foreldre å gjøre, og dermed definere selve situasjonen og de forutsetningene som ligger til grunn, som uakseptable. Læringsutbyttet i en slik situasjon vil kunne gå i retning av å *avskrive det tradisjonelle barnevernet som en legitim og interessant samarbeidspartner*. En slik forståelse vil imidlertid ikke automatisk være ensbetydende med at foreldrene yter aktiv motstand eller trekker seg unna barnevernet, selv om dette er et mulig resultat. Med utgangspunkt i erkjennelsen av barnevernets makt til å gripe inn i familielivet, kan foreldrene

også velge å tilsynelatende akseptere barnevernets forståelsesgrunnlag, samtidig som de fastholder eget skjønn. I en slik situasjon vil foreldrene kunne la barnevernet "holde på med sitt" og delta i et overfladisk samarbeid, uten å involvere seg i særlig grad – eller de kan også bruke barnevernets intensjoner om å hjelpe til egen fordel, ved å bruke situasjonen strategisk.

Alle disse alternativene peker mot en ikke-intendert læring som ikke handler om det å utvikle foreldrenes omsorgsevne, men derimot mot noe annet. Læring og mestring på metanivå – det vil si læring om selve systemet og hvordan dette systemet virker i forhold til dem selv, kan bli det mest sannsynlige resultatet. I en slik situasjon er både tilpasning og motstand mulige handlingsalternativer, i tillegg til å arbeide for en endring av selve systemet⁷².

Et tenkt allmennbarnevern i relasjon til levekår

I utsagn 1 er det etablert en allianse mellom en *individbasert kunnskap* og makten, og gjennom å reflektere over ulike sider ved denne alliansen har vi kunnet danne oss noen forestillinger om hva en slik allianse innebærer. Derimot har vi et svakere utgangspunkt for å reflektere over hva som kan komme ut av en mulig allianse mellom makten og en *strukturbasert kunnskap*. For å komme litt mer under huden på disse spørsmålene vil jeg som hjelp for tanken i det følgende trekke fram hvordan *andre* har belyst dette. Det vil jeg gjøre gjennom å trekke på en eksisterende tekst som har tatt opp spørsmålet om en annen fordeling av ansvar for barns oppvekst når det kommer til et mer avgrenset spørsmål, nemlig forhold som dreier seg om barns levekår.

I artikkelen *Barnevern og samfunnsrett i etterkrigstida* har Solgunn Eidem, Kjersti Ericsson og Guri Larsen tatt mål av seg til å fortelle en alternativ historie (Eidem m.fl. 1997). De anlegger et hypotetisk blick i den hensikt å se nærmere på spørsmålet om ansvar for barn, og hvordan omsorgssvikt kan forstås på en alternativ måte. Artikkelen tar opp hva som ville skjedd hvis gjeldende og aksepterte sammenhenger og forståelser av foreldrenes ansvar for barn ble erstattet av nye. Gjennom å tegne et bilde av et annet samfunn, med et annet barnevern med et annet mandat, der en annen barnevernslov etablerer barnevernet som en instans med et allment levekårsansvar for barna, prøver de ut en tenkning som innebærer å rette et kritisk lys på aksepterte sammenhenger og forståelsesformer. Deler av denne alternative historien kan illustreres gjennom den rapporten den tenkte barnevernansatte

⁷² I kapittel 7 vil jeg vende tilbake til en konkret illustrasjon av dette.

formulerer på slutten av sitt uanmeldte hjemmebesøk i en familie som barnevernet har mottatt en melding i forhold til.

Barnevernansatt Sissel Holm rapporterer og skisserer nødvendige tiltak: Fysiske forhold i barnas nærmiljø er til skade for barna. Trafikken har forårsaket kroniske søvnproblemer, forurensningen har påført allergi og stadige luftveisinfeksjoner. I strøket bor det hovedsakelig barnefamilier, og bydelslege Hans Ottersen oppgir at også svært mange andre barn utsettes for tilsvarende plager. Statistikken viser at antallet trafikkulykker er forholdsvis høyere i denne bydelen enn i andre av Oslos bydeler. Her er det samfunnet som utøver omsorgssvikten. (Eidem m.fl. 1997:19)

Tiltakene som settes inn er ikke individorienterte, dvs. de rettes ikke inn mot foreldrenes utviklingsbehov og mestring. Foreldrene blir heller ikke bedt om å finne en annen bolig, legge nye rammer for barnas døgnrytme, finne seg nytt arbeid der arbeidstiden kan harmonere bedre med barnas skoledag osv. Historien fortsetter:

Saken legges fram for trafikksjefens kontor med pålegg om øyeblikkelig å iverksette omkjøring av trafikk om natten fra Simens gate, forbud mot tungtrafikk og utbedring av samme gate med trafikkdumper. Fotgjengerbro over gaten må settes opp to steder: til buss-stoppestedet og til parken. Pålegget omfatter også innen et år å omlegge trafikknettet slik at boligområdet skjermes mot all biltrafikk. Saken legges videre fram for kommunens skjenkeutvalg med pålegg om å endre restaurant Svanens stengtids til klokken 23.00, samt frata restauranten skjenkebevillingen. Bydelsutvalget pålegges å utbedre gårdsrommene i strøket med lekeplasser og grøntarealer. Helse- og sosialutvalget pålegges å endre arbeidstiden for enslige forsørgere på kommunens institusjoner til normalarbeidstid fra klokka 08.00 -15.30 (Eidem m.fl.1997: 20).

Denne fortellingen illustrerer konsekvensen av et direkte samfunnsansvar for barns levekår. Foreldre skal ikke nødvendigvis mestre og bære det hele. Her er det etablert et samfunnsansvar som går direkte mellom samfunnet og barnet, og ikke veien om tiltak som skal bidra til foreldrenes utvikling og mestring. Konklusjonen ble heller ikke forstått i terminologien "foreldrenes omsorgssvikt", men ble betraktet i lys av "samfunnets omsorgssvikt".

Et allment ansvar for barns levekår kan imidlertid forstås som en mer avgrenset utfordring enn et allment oppvekstansvar. På tross av dette illustrerer denne fortellingen et sentralt poeng, nemlig hvordan et samfunnsbasert strukturperspektiv som tankefigur etablerer andre kategorier og rasjonaler å tenke innenfor, og åpner opp for en annen type forståelse som peker mot andre handlinger enn den tankefiguren som etableres gjennom et individorientert perspektiv.

Det fortrenge er av spesiell interesse

Her retter jeg på ny blikket mot utsagn 1 og dette utsagnets grunnleggende spenningsforhold, som ligger i møtet mellom et individperspektiv og et sosialt og samfunnmessig strukturperspektiv i relasjon til spørsmålet om et direkte ansvar for barns oppvekst.

Selv om utsagnet ikke tok fullt ut konsekvensen av sin egen logikk, men førte inn et samfunnmessig bistands-ansvar, er det av interesse å forfølge den premissen som utsagnet selv i utgangspunktet la til grunn; en direkte positiv sammenheng mellom hvor vanskelighetene oppstår og hvor de skal løses. Denne premissen bærer i seg muligheten for en annen konklusjon enn den utsagnet etablerte, i form av en annen subjektposisjon for foreldre; foreldre som delvis direkte ansvarlige for barnas oppvekst. Som vi har sett, ble denne subjektposisjonen fortrenget. Innenfor dette arbeidet, hvor jeg tar mål av meg til å gjennomføre en konsiderasjon, innebærer imidlertid ikke dette at denne subjektposisjonen er uinteressant. *Det er heller motsatt* – at nettopp det fortrenge er av spesiell interesse å gå nærmere inn på fordi dette både kan avdekke grensene for eksisterende tenkning og åpne opp for nye alternativer for tanke og handling.

Premissen i utsagn 1 tar, som vi har sett tidligere, utgangspunkt i en kunnskap om risikofaktorer som innebærer at *alle* barns oppvekst innenfor et pluralistisk samfunn er truet under de nåværende sosialiseringvilkårene. Her fremheves først og fremst arenaer og strukturer på samfunnsnivå, og utsagnet har dermed de allmenne samfunnsskapt oppvekstvilkårene som fokus. Disse holdepunktene legger jeg til grunn når jeg nå retter blikket mot en tankemessig ressurs som nettopp vektlegger dette.

Individet i møte med strukturen

En rekke fagtradisjoner vektlegger samfunnmessige forhold og strukturer. Bl.a. bygger både sosiologien og deler av pedagogikken på en faglig rasjonalitet som trekker samfunnsnivået og samfunnmessige strukturelle forklaringer inn i sin forståelse av mennesker og samfunn, og vektlegger dette når samfunnsproblemer skal forstås og løses. Men ikke alle disse fagtradisjonene setter de allmenne sosialiseringvilkårene i fokus.

Et kunnskapsgrunnlag som derimot i deler av sin fagtradisjon har dette som sitt kjennetegn, er *sosialpedagogikken*. Den fremheves ofte som et tydelig eksempel på en syntese mellom psykologi og sosiologi, og beskrives som en faglig retning som fokuserer på de prosessene som skjer i møtet mellom individet og miljøet i det sosiale handlingsrommet. Her

blir samfunnsproblemer forsøkt forklart og løst *både* gjennom individfokusede forklaringer og endringspraksiser, og gjennom strukturelle forklaringer og grep (Sending 2003).

Men selv om denne beskrivelsen av sosialpedagogikken har klar relevans, blir en slik overordnet forståelse likevel for grovkornet for vårt formål. Den gir lite inntak til å se hvilke *ulike* spor det sosialpedagogiske fagfeltet har utviklet, hvilke spenningsfelt som eksisterer innenfor faget selv, og hvordan dette kan kaste lys over hvilke ideer som fungerer som tankemessig premiss for det fraværende.

Den danske pedagogen Bent Madsen peker på at sosialpedagogikken er et *kunnskapsbasert fag* som utøves på grunnlag av selvstendige kunnskaper om fagets praksis og dets samfunnsmessige kontekst, og derfor må forstås både historisk og samfunnsmessig. For å kunne betegne noe som et fag eller en profesjon, er det imidlertid en forutsetning at dette noe kan avgrenses fra andre fag eller profesjoner. Sosialpedagogikkens status kan ut fra en slik forståelse regnes som relativt uavklart, bl.a. fordi den står i et krysspess mellom kravet om vitenskapeliggjøring og kravet til handling og yrkesutøvelse. Sosialpedagogikken kan dermed forstås som et dynamisk fag, i en relativt åpen situasjon (Madsen 2006). I et diskursperspektiv vil jeg, inspirert av Laclau og Mouffe, foretrekke å betegne sosialpedagogikken som et relativt ubestemt og flytende fag, som kan fylles med ulikt innhold fra flere kanter. Betegnelsen sosialpedagogikk kan ut fra en slik forståelse forstås på flere ulike måter, noe som understreker nødvendigheten av å etterspore disse ulikhetene.

Den norske pedagogen Per-Åge Gjertsen hevder på linje med Madsen at sosialpedagogikken både er et analytisk fag og et handlingsfag, og vektlegger at faget henter sine kunnskaper både fra sosiologi, psykologi, pedagogikk, juss, sosialpolitikk og sosialantropologi. Uklarhetene når det gjelder faget forklarer han som mangel på forståelsesrammer, begreper og teoretisk grunnlag (Gjertsen 2003).

Utviklingen av sosialpedagogikken i Norge har sin særlige og sammensatte historie, og kunnskapsgrunnlaget lar seg vanskelig beskrive på en entydig måte. Jeg har imidlertid valgt å vektlegge en fremstilling av noen sentrale linjer ved utviklingen i Tyskland og delvis Danmark, fordi disse gir et interessant inntak til å perspektivere noen vesentlige hovedlinjer i sosialpedagogisk tenkning som kan bidra til å kaste lys over den subjektposisjon som ble fortrent i utsagn 1. Nedenfor har jeg tegnet et riss som vektlegger sosialpedagogikkens ulike spor⁷³.

⁷³ Den inndelingen i første og andre spor som jeg har gjennomført i det følgende, er ikke sammenfallende med hvordan andre, bl.a. Bent Madsen, har brukt disse betegnelse, men er gjort ut fra hva jeg betrakter som holdbart og hensiktsmessig.

Normalitetsvurdering av samfunnet framfor individet

Begrepet sosialpedagogikk oppsto i Tyskland, og ble først tatt i bruk av Karl Mager i 1844 som et begrep for samfunnets samlede kunnskap om oppdragelse og pedagogisk praksis. Samfunnsdannelse og fellesskapets betydning i oppdragelsen sto sentralt (Madsen 2006).

Filosofen og pedagogen Paul Natorp brakte etter hvert inn et teoretisk innhold gjennom interessen for menneskets *dannelse* i samfunnet, der kjernen i denne dannelsesprosessen blir forstått ut fra den enkeltes egen overbevisning og vilje til fellesskap. Denne viljesdannelsen tok hos Natorp utgangspunkt i fellesskapets liv i alle dets former, fra familie til stat og til hele menneskeheten, og vektla en vekselvirkning mellom dette fellesskapet og oppdragelse. Sosialpedagogikken skulle i dette perspektivet fungere som en reformpedagogikk som skapte like vilkår for individet, og sikret det enkelte menneskets deltakelse i fellesskapet. Samtidig skulle sosialpedagogikken avhjelpe oppdragsmessige kriser og pedagogiske nødssituasjoner. Etter hvert endret imidlertid denne tilknytningen til krise- og nødssituasjoner innenfor dette sporet karakter, og i kjølvannet av Natorp fulgte en tilknytning til allmennpedagogikken, der sosialiseringsspørsmålet etter hvert mer entydig dreide seg om å bidra til individets sosiale utvikling (Madsen 2006).

Dette kan forstås som starten på *det første* av de sporene jeg vil fremheve innenfor sosialpedagogikken. Den baserer seg på en samfunnsforståelse som vokste fram på 1970-tallet, og som hevder at det eksisterer en økende tendens til individualisering og svekkelse av tradisjonelle familierelasjoner. Dette gjør det nødvendig å beskytte *alle* barn mot den begrensede sosiale utviklingen som en moderne familie kan tilby. Alle barns oppvekst er i dette perspektivet truet under de moderne pluralistiske sosialiseringsvilkårene, og dermed rammer pedagogiske og sosiale nødssituasjoner ikke lenger bare bestemte samfunnsgrupper, men *hele* samfunnet. I denne situasjonen gir det ingen mening å vurdere det enkelte individets normalitet. Poenget blir derimot å normalitetsvurdere de allmenne oppvekstvilkårene, og rette intervensjonen mot disse (Madsen 2006).

Den tyske pedagogen Hermann Giesecke er en sentral talsmann i dette prosjektet, og han definerer dette synet der sosialpedagogikken *gjøres allmenn*, som et *nytt* syn i sosialpedagogikken. Han fremhever det moderne samfunns pluralistiske karakter, der "[B]ørnene opdrages eller sosialiseres ikke kun af familie og skole, men også af massemediene, forbrugssamfundet (symboliseret ved stormagasinet) og ikke mindst af de jævnaldrende" (Giesecke 1998: 5).

Et hovedpoeng hos Giesecke er at verden er oppdelt i enkeltområder med hver sine uidentiske verdier, og at barns oppvekst preges av disse verdimotsetningene: Markedsmekanismene spør for eksempel ikke om hva som er godt for barn, men hva som selger godt til barn og hvordan barn på sin side påvirker de voksne. Ulike enkeltområder utgjør med andre ord kun ett instrument hver i det han kaller *sosialiseringskonserten*, og oppdrar barna med egne mål og formål. På denne måten eksisterer det ikke lenger noen enhetlig oppdragelsespraksis som relaterer seg til hele mennesket. Denne situasjonen innebærer en stor utfordring, nemlig å lykkes i at barna lærer seg å integrere de ulike forventningene og verdimotsetningene på en konstruktiv måte, og dermed tilegner seg handlings- og beslutningskompetanse tilpasset dette samfunnet. I denne situasjonen er det *ikke mulig* for familien å fungere som en fullverdig sosialiseringsinstans for barna (Giesecke 1998).

Giesecke peker på at det eksisterer en overdreven forventning til familiens sosialiseringsmuligheter innenfor rammen av et pluralistisk samfunn. Han understreker i den forbindelse at familiefokuseringen i den tyske lovgivning ikke er fremtidsrettet, fordi det gir liten mening i at offentlige tilbud legges opp som en kompensasjon for familiens svikt. Offentlige tilbud må derimot supplere familien med tilbud av offentlig karakter, som har *sine egne formål*. Slike tilbud bør gis så tidlig som mulig i barnets liv, og skal nettopp *ikke* fungere ut fra familiens egen målestokk og familiære forventninger, men ut fra hva som blir forstått som sentralt ut fra samfunnets partikularitet (Giesecke 1998).

Dette synet kan forstås som en offensiv sosialpedagogikk. Gjennom en slik idé blir verken individuell diagnostisering eller annen type utskilling av individet, og heller ikke behandling med påfølgende integrering i fellesskapet, det sentrale poeng. Dette må ses i sammenheng med at integrering forutsetter en forutgående ekskludering, noe dette sporet innenfor sosialpedagogikken ikke beskjeftiger seg med. Derimot er rasjonalen basert på det vi kan forstå som samfunnsdiagnostisering, samfunnsbehandling og inkludering, der det siste står helt sentralt når det kommer til forholdet mellom individ og fellesskap; individet må individualiseres med utgangspunkt i et tilstrekkelig og variert erfarings- og handlingsrom innenfor fellesskapet. Ut fra en slik bred individualiseringsprosess vil individet kunne fylle sin rolle som samfunnsborger (Giesecke 1998).

På denne måten framstår individet som den sentrale størrelsen innenfor dette sporet av sosialpedagogikken – ikke som styringsobjekt, men gjennom den verdien det ligger i å utvikle det enkelte individs potensial innenfor et demokratisk samfunn som bygger på individets dannelse og deltakelse i samfunnsprosjektet.

Denne offensive linjen innebærer for så vidt ingen radikal forståelse i retning av sosiale omveltninger⁷⁴. Den omtalte verdipluralismen aksepteres som en grunnleggende forutsetning innenfor det eksisterende samfunn. Oppmerksomheten ligger på sammenhengen mellom samfunnsmessige strukturforandringer og hva dette krever av dannelses- og sosialiseringsforhold – i lys av målsettingen om at individet skal delta i et politisk demokrati med utgangspunkt i en statsborgerrolle. Politisk dannelse og deltakelse er med andre ord nøkkelen til dette perspektivet (Dale 2005: 241). Samfunnskritikken begrenses til en kritikk av hvordan vi som samfunn håndterer de eksisterende utfordringene, og leder til følgende forebyggende perspektiv: Å tilføre ressurser som kan forbedre barn og unges generelle oppvekstbetingelser og fordele ansvar og oppgaver på nye og mer hensiktsmessige måter.

Sosialpedagogikken som individets tilpassning til samfunnet

Det andre sporet vil jeg omtale relativt kort. Dette var i utgangspunktet knyttet til sosialpedagogikkens rolle i den offentlige oppdragelsen av unge på statlige institusjoner, der gjenoppdragelse eller resosialisering var målet når verken primærsosialisering i familien eller sekundærsosialisering i skolen lyktes. Hermann Noel og Gertrud Bäumer sto sentralt i utviklingen av dette perspektivet. Her knyttet båndene tett til den tidligere omtalte ideen om løsning av sosiale konflikter som har karakter av sosiale nødssituasjoner. Dette sporet ble etter hvert stående sterkt i Danmark under 1970-tallets ekspanderende etablering av døgninstitusjoner. Her ble sosialpedagogikken etablert som *det tredje oppdragsområdet*, dvs. et oppdragsområde som ligger utenfor familien og skolen. Sosialpedagogikken ble på denne måten tatt i bruk som en defensiv reaksjon på en gjeldende samfunnssituasjon, der behandling av individet sto helt sentralt (Madsen 1994; 2006).

I dagens Danmark er dette defensive sporet vitalt innenfor en rekke institusjoner som arbeider innenfor helse, pedagogikk, arbeidsmarkedstiltak, oppsøkende forebyggende arbeid rettet mot barn og unge, sårbare voksegrupper osv. Det defensive element kan forstås i lys av at innenfor disse feltene er sosialpedagogikkens praksis underlagt sosialpolitiske målsettinger, og har som følge av dette blitt sterkt kontekstualisert, i betydning tilpasset de oppgavene som de sosialpolitiske målsettingene peker ut (Madsen 2006). Her står med andre ord

⁷⁴ Erling Lars Dale peker i boka *Kunnskapsregimer i pedagogikk og utdanningsvitenskap* på at Herman Giesecke ikke identifiserte seg med den marxistisk-inspirerte radikale antiautoritære tidsånden eller mentaliteten som innebar mistro mot statens demokratiske institusjoner og sentrale posisjoner, avvising av den borgerlige familien og tradisjonelle omgangsformer i det offentlige rom (Dale 2005: 247)

sosialpedagogikken i tett samspill med de politiske forventningene som til en hver tid spiller seg ut.

Individets *tilpasning* til samfunnet står sentralt innenfor dette andre sporet, og målsettingen for arbeidet er integrering i samfunn og fellesskap. Forståelsen baserer seg på at individet blir ekskludert og inkludert etter bestemte kriterier for normalitet og avvik, og at sosialpedagogikken skal ha sitt arbeidsfelt nettopp i dette grenselandet. Disse grenseregulerende mekanismene er uttrykk for en sosial kontroll med hvordan individet lever opp til sine plikter som borger. Rasjonalen kan dermed beskrives som diagnostisering, ekskludering, behandling og integrering av individet, og understreker at fagfeltet er dypt involvert i sosiale og pedagogiske mekanismer som regulerer grensene mellom mennesker som blir plassert i posisjoner utenfor eller innenfor (Madsen 2006: 35). På denne måten fremstår *individet* som den sentrale størrelsen også innenfor dette andre sporet av sosialpedagogikken – ikke med utgangspunkt i den verdien det ligger i å utvikle enkeltmenneskets potensial, men som *styringsobjekt*, i spenningsfeltet mellom individets fungering og de samfunnsmessige kravene.

Kompensasjon av rådende forhold

I forlengelsen av denne fremstillingen vil jeg peke på hvordan begge de sporene jeg har fremhevet innenfor sosialpedagogikken etter min forståelse har *kompensasjon* som grunnleggende idé. Det første sporet kompenserer for samfunnsmessig dysfunksjon i relasjon til sosialiseringprosjektet gjennom omstrukturering av oppgaver, refordeling av ansvar og tilføring av ressurser til allmennheten, mens det siste kompenserer for samfunnsdefinerte individuelle dysfunksjoner gjennom behandling og eventuell reintegrering av individet, der ressursene anvendes i forhold til den enkelte. Begge har dermed sitt utgangspunkt i analyse av rådende forhold.

Det første sporet er i stor grad tuftet på en kombinasjon mellom et struktur- og individorientert perspektiv, mens det siste i større grad må forstås som en pedagogikk med utgangspunkt i et individualpsykologisk perspektiv. I lys av Foucaults sosialfilosofiske analyse er det rimelig å peke på at det første sporet representerer et klart brudd med den styringstradisjonen som har vokst fram og inntatt en dominerende plass i det vestlige samfunn gjennom de seneste århundrene, der individet fungerer som det sentrale styringsobjektet. Det andre sporet føyer seg derimot inn i en slik styringstradisjon, gjennom sin tilhørighet til en

individuell behandlingstradisjon med utgangspunkt i det Foucault betegner som menneskevitenskapen.

Den fortrenge subjektposisjonen

Når jeg nå skal gå ytterligere inn på utsagnets *fortrenge* subjektposisjon, vil jeg starte med å oppsummere følgende: Min tolkning av utsagn 1 baserer seg på en forståelse av at så lenge premissen om sosial og samfunnsmessig risiko fremføres, og det samtidig etableres en struktur innenfor utsagnet selv som legger opp til en direkte positiv relasjon mellom hvor vanskene oppstår og hvem som har ansvaret, gir det som logisk konsekvens at samfunnet skal dele det direkte ansvaret for barns oppvekst med foreldrene. En slik tolkning tilsier at foreldrene plasseres i en subjektposisjon som *delvis* direkte ansvarlige.

Denne første subjektposisjonen blir imidlertid fortrenget gjennom et brudd i tekstens egen logikk, og vi står tilbake med en annen. Denne andre subjektposisjonen springer ut av den *nærværende* konklusjonen i utsagnet selv, og den kjenner vi: Det etableres to ulike ansvarsbegrep, der foreldrenes ansvar relateres til en individorientert kunnskap som et ensidige direkte ansvar, mens samfunnsansvaret relateres til den nye strukturelle kunnskapen som et indirekte ansvar – et bistandsansvar.

Da jeg startet lesningen av dette utsagnet på leting etter den fullstendige mening, forutsatte jeg ikke at det bruddet jeg identifiserte tidlig i lesningen, skulle bli et endelig brudd. Jeg holdt muligheten åpen for at det i løpet av utsagnet kunne bli ført inn nye premisser som gjenopprettet et logisk hele – i form av argumenter eller perspektiveringer som etablerte en direkte positiv sammenheng mellom premisser og konklusjon. Et slikt fokus i leseprosessen var en nødvendig forutsetning for å kunne oppfylle mitt eget krav til en fullstendig og grundig leseprosess, der jeg i utgangspunktet støttet meg til Derridas forutsetning om et meningsbærende utsagns struktur som et logisk hele (ref.kap.2: 61).

Jeg fant ingen slike argumenter eller perspektiveringer. Det ble ikke fremført noe som kunne forklare hvorfor foreldrene blir tildelt et ansvar som i følge utsagnet selv ikke står i forhold til deres muligheter. Jeg fant ingen refleksjoner om at det for eksempel er for komplisert å gjennomføre en ansvarsfordeling mellom foreldre og samfunn. Det ble heller ikke fremført noe argument om at foreldres ensidige direkte ansvar tross alt er det eneste naturlige og rette, eller at foreldrenes ensidige direkte ansvar bidrar til å opprettholde

nødvendige sterke følelsesmessige bånd mellom barna og foreldrene⁷⁵. Og det ble definitivt ikke argumentert med at en fordeling av direkte ansvar er for kostbart for det offentlige, eller av andre grunner må betraktes som en politisk umulighet.

Slike andre premisser som kunne vært etablert, og dermed bidratt til å gjenopprette et logisk hele, kan vi derfor bare spekulere i forhold til. De lot seg ikke lese fram. Utsagnets egen løsning ble imidlertid en todeling av ansvarsbegrepet, som ikke oppfyller den etablerte forventningen om en direkte positiv sammenheng mellom premisser og konklusjon.

Dermed står vi igjen med en fraværende subjektposisjon som har sterke idémessige likhetstrekk med sosialpedagogikkens første spor. Dette kan utlegges som at foreldrene, hundre år etter vergerådsloven, lever innenfor et helt nytt samfunn der en rekke utfordringer i barneomsorgen er av strukturell karakter. Dette gir foreldre begrensede muligheter når det kommer til å ta ansvar for barns oppvekst. Det direkte ansvaret kan derfor ikke, i lys av den nye kunnskapen, legges til foreldrene alene, men må håndteres gjennom en fordeling mellom foreldre og samfunn.

Mine opprinnelige (naive) forventninger til utsagnet, basert på utsagnets egne premisser og logiske struktur, oppfylles med andre ord gjennom den rasjonale som sosialpedagogikkens første spor tilbyr.

Det fortrenge – et utkast til en offensiv sosialpolitikk

Dermed ligger det an til å tydeliggjøre det jeg tidligere identifiserte som en fortrengt ”ny ramme” for barnevernet. Med sosialpedagogikkens første spor som referanse, er det enklere å se hva en slik ny ramme rent konkret *kunne* tenkes å innebære i relasjon til foreldrenes subjektposisjoner og hvilket samfunnssystem den kunne tenkes å virke innenfor, hvis den hadde fått slippe fram.

Familien som fikk besøk av barnevernsarbeider Sissel Holm ville sannsynligvis ikke fått et slikt besøk, fordi situasjonen ville blitt forstått annerledes. Men en ny fortelling *kunne* gått slik:

⁷⁵ NOU 1985:18 *Lov om sosiale tjenester m.v.* slo i sin tid fast at det er et grunnleggende prinsipp i vårt samfunn at foreldrene selv skal sørge for barna sine. Selv om det ble påvist svikt hos foreldrene i forhold til barna, skulle hovedprinsippet være at problemene burde løses eller situasjonen forbedres gjennom hjelpetiltak. Begrunnelsen var et ønske om å bevare og styrke de sterke følelsesmessige båndene mellom foreldre og barn (Mona Sandbæk 1992: 29).

Familien bor i en romslig leilighet i en bydel som er skjermet for trafikk, og statistikken viser at det sjelden skjer trafikkulykker med barn involvert her – på lik linje med landet for øvrig. Skoleveien er trygget gjennom egne gangstier, noe som ble enklere å finansiere etter at Stortinget vedtok en radikal omlegging av skatte- og fordelingspolitikken. Huset de bor i er nyrenovert i tråd med de endrede forskriftene som ble vedtatt år tilbake, og som sikrer enhver barnefamilie rett til en helsefremmende bolig. Barna har hvert sitt lyse og luftige rom, slik det er vanlig i dette landet. Barnas mor, som lever alene sammen med barna, har valgt denne leiligheten fordi den ligger så nær skolen og de aktivitetene barna deltar på. Dette gir henne viktige pusterom i hverdagen, og bidrar til at hun også kan få med seg en rekke interessante kultur- og aktivitetstilbud. På den måten blir barna vant til at hun ikke er den eneste voksne de kan stole på og hygge seg sammen med, og de blir heller ikke så avhengig av at hun er til stede for dem hele tiden. De har i grunnen levd sånn bestandig, helt siden barna startet i barnehagen sammen med alle de andre ungene i strøket.

Lønnen som hjelpepleier er god etter at regjeringen for en tid tilbake trumfet igjennom et nytt lønnsystem som prioriterte lønnsvekst for helsearbeidere og andre yrkesgrupper som tradisjonelt hadde ligget lavt. Den perioden i fjor da hun var redd for å bli arbeidsledig, fordi den gamle arbeidsplassen skulle saneres og flyttes for å gi plass til et nytt flerbruksanlegg i bydelen, ble i grunnen ikke noe stort økonomisk problem, fordi hun valgte å ta et års videreutdanning. Den offentlige lønnsgarantien omfatter jo full lønn under utdanning i dette landet.

Det sosiale skole- og boligbyggingsprogrammet som alle byer og tettsteder er innordnet, har lagt opp til at all nybygging av skoler skal skje innenfor de mange store og små bydelene der folk bor – uavhengig av gamle reguleringsplaner og tomtekostnader. Det gjør at barna er uavhengig av skyss, og kan delta så ofte de vil i de ulike gruppene som bydelsutvalget har etablert og som hele tiden driver ulike typer prosjekter som trekker barna aktivt inn i det som foregår i deres eget lokalsamfunn. Blant annet lager de avis, med reportasjer og innlegg som har både lokal og global vinkling. Ekstra spennende ble det etter at de trakk inn folk fra universitetet, som hjalp dem med å lage noen undersøkelser av hvordan TV-reklame er ment å virke på forbrukeren.

Alle elevene deltar dessuten i forskjellige grupper som gjennomfører nærmiljøundersøkelser. Disse blir levert til bydelsutvalget før budsjettbehandlingen starter hver høst. Når lokalpolitikkerne kommer tilbake til skolen og presenterer resultatene, blir dette sammenliknet med oversikter over hvordan utviklingen for elevene ved vennskapsskolene i Gaza, Malawi, Nepal, Portugal og California har vært det siste året. Noen ganger holdes det debattmøter, og særlig de eldste elevene har hatt noen interessante innledninger. Det som har vakt størst oppmerksomhet er når politikkerne har kunnet vise hvordan det endelige budsjettet har tatt hensyn til det elevene har spilt inn.

Filmgruppa har også hatt mange innslag, og bl.a. vist en rekke videoer som de har laget på de obligatoriske årlige utvekslingsturene mellom vennskapsskolene. Disse videoene har også fungert som en viktig inspirasjon for de egeninitierte barnegruppene. Gjennom noen år nå har de jevnlig arrangert gateteater og sangkonkurranser med fokus på alt det barn selv opplever som viktig. Temaene de har tatt for seg har både vært alkoholbruk og stoffbruk i familien og blant ungdom, seksualitet, freds- og forhandlingsarbeid og barnekidnapping i Nepal.

Begge barna er i grunnen fornøyd med at det skjer så mye og at det er så mye som forventes av dem. Det er travelt – fra skolefrokosten om morgenen og gjennom

det meste av dagen, fram til kvelden som gjerne avsluttes i litteraturgruppa. Men de er alltid omgitt av interessante mennesker som kommer fra alle verdens kanter, som kan mye forskjellig og kan fortelle mange historier.

Sist vår ble det gjennomført et besøk fra barnevernet hos en familie i naboblokka. Det var visstnok fordi foreldrene ikke hadde sendt barna sine på skolen de siste fire dagene, og fordi den eldste gutten hadde hatt blåmerker på skuldrene og ryggen den siste uka. Han hadde dessuten blitt ganske innesluttet og taus den siste perioden. Ingen av foreldrene og bare en av de tre besteforeldrene som bodde i nærheten hadde fulgt opp de nettverksmøtene som barnevernet hadde lagt opp til med familien. Både skolen, Sosial-Pedagogisk tjeneste og prosjektansvarlig for bydelsutvalget hadde møtt gjentatte ganger uten å få treffe familien. Resultatet ble imidlertid at faren i familien flyttet ut, og barna ble boende sammen med moren. Men det går rykter blant folk om hvordan boligstyret i bydelen hadde fått flengende kritikk fordi de ikke hadde sikret familien en større leilighet, på tross av at det var fire barn i familien. Kritikken ble også rettet mot bydelsutvalget, fordi ingen av barna var trukket inn i noen av bydelsutvalgets gruppeaktiviteter, og heller ikke hadde fått plass på de populære helgeleirene, enda de hadde stått på listen over interesserte.

”*Barnemishandling*” blir det hvisket.

Gjennom å støtte seg til sosialpedagogikkens første spor, illustrerer denne fortellingen noen sentrale poeng som følger opp foreldrenes fortrenge subjektposisjon i utsagn 1. Her ser vi konturene av et annet samfunn som innebærer en annen måte å tenke oppvekst og barnevern på, og som bærer i seg ansatser til en rekke nye konsekvenser både på individ- og samfunnsnivå. Relatert til Gergens idé om ”å si det som det kan bli”, ser vi hvordan dette åpner opp for nye alternativer for tanke og handling (ref.kap.3: 106).

Innenfor en slik ”ny ramme” ville barnevernet kunne fungere som et allmennbarnevern, i betydningen at *både* foreldre og samfunn ble tillagt et direkte ansvar for barns oppvekst. Et slikt allmennbarnevern ville ikke med samme tyngde som innenfor en ”tradisjonell ramme” ensidig kunne definert foreldrene som barnas mulighetsbetingelser, og heller ikke ensidig kunne vektlegge foreldrenes tilkortkomning når det oppsto problemer i barnas liv som kunne settes i sammenheng med oppveksten. Innenfor en slik ramme ville ”samfunnets manglende mestring” være en like aktuell forståelse som ”foreldrenes manglende mestring”. Men denne endringen innebærer ikke fravær av makt. Med utgangspunkt i Foucault kan vi også her identifisere makten – som imidlertid ville virke på nye betingelser.

Innenfor en slik ny styringsrasjonale ville normen som regulerer ansvar for barns oppvekst, nødvendigvis etableres på nye premisser. Hvis den grunnleggende ordning fra samfunnets side ikke lenger definerer foreldre som de eneste direkte ansvarlige for barna, vil dette understøtte en endring av foreldrenes forventninger til seg selv i samme retning. Slik ville kulturen kunne endres gjennom strukturelle forandringer. I lys av Foucault ville dette i

sin tur måtte få konsekvenser for lovgivningen, forstått som en lovgiving som støtter opp under normen om delt direkte ansvar for barnas oppvekst.

Mindre fokus på foreldrenes ensidige mestring innenfor en slik ny styringsrasjonale ville samtidig kunne endre kravene til foreldrene. Normen og normalitetsbegrepet ville i et slikt perspektiv etter hvert kunne få et annet innhold, der det eksisterende og relativt smale normalitetsbegrepet ville erstattes av et videre, der foreldre ikke lenger skal mestre det hele. Foreldrene ville dermed ikke i like stor grad kunne skyves over normens grense. Inkludering fremstår dermed som en mer aktuell samfunnsbeskrivelse enn integrering når det kommer til forholdet mellom individ og fellesskap, slik jeg tidligere har beskrevet dette som et element innenfor sosialpedagogikkens første spør.

En slik endring ville samtidig innebære en endring av foreldrenes hverdagsliv. Gjennom at ansvaret for barns oppvekst i større grad ble lagt som et direkte ansvar på samfunnsnivå, ville en rekke av de daglige oppgavene og de valgene som foreldrene tidligere har stått ovenfor, ivaretas av det offentlige. Både antall oppgaver og valg for foreldrene vil dermed reduseres, eller i alle fall endres. Samtidig er det også et poeng at den produktive kraften som tidligere ble beskrevet som et kjennetegn ved governmentality, der foreldre utvikler kunnskap og mestring i foreldrerollen med utgangspunkt i selvdisciplin og selvkontroll, ville kunne svekkes eller i alle fall anta nye former.

Det samme ville gjelde den samfunnsmessige viten som i dag utvinnes om foreldreskap. Hvis fokus ikke lenger ensidig skulle ligge på foreldrenes mestring, og barnevernets disiplineringstiltak som følge av dette avtok eller antok nye former, ville sannsynligvis heller ikke den samfunnsmessige interessen for nyanser i foreldreskapet videreføres i samme form. Utvinning av viten om foreldre på individnivå ville ikke lenger stå like sentralt. Derimot ville viten som berører de nye offentlige sosialiseringstiltakene, disse institusjonenes evne til å fange opp og kompensere for en truende samfunnsutvikling, institusjonenes samspill med foreldrene og dessuten barnas fungering og utvikling innenfor en slik ny ordening, fokuseres på og utvikles i langt sterkere grad. Behovet for nyansert viten nettopp innenfor dette nye feltet ville sannsynligvis trenge seg fram, med prioritering av en ny viten som *både* omhandler individ og samfunn, og samspillet mellom disse. Dette innebærer en annen viten med et annet fokus.

Innenfor en slik modell ville kanskje ikke foreldreveiledning fremstå som det sentrale virkemidlet, med sitt fokus på forebygging av samspillsproblemer mellom barn og foreldre.

Foreldrenes betydning i et relasjonsperspektiv ville derimot tones ned, fordi familiens oppgave vil bli forstått på nye måter. Fokus på privatsfærens ulike målsettinger i barneomsorgen ville delvis suppleres og erstattes av samfunnsmessige målsettinger, der institusjonenes kompetanse og verdiorienteringer samtidig ville framstå som et mer sentralt anliggende. Dette innebærer at de sentrale kategoriene som i dag ligger til grunn når sosialiseringsspørsmål fokuseres, og som har individets mestring og privatsfærens sosiale system og intimitet for øye – i større eller mindre grad ville erstattes med andre kategorier, der *både* individet og kollektivet inngikk som sentrale størrelser. Diskursen ville med andre ord sannsynligvis endre retning som følge av en slik alternativt samfunnsorganisering.

En slik hypotetisk endring som beskrevet ovenfor, som jeg har utledet fra den fraværende subjektposisjonen, ville i et Foucault-perspektiv kunne karakteriseres som en forskyvning fra et tyngdepunkt på governmentality med familien og individet i sentrum, der ikke mestringsdyktige foreldre blir trukket inn i asymmetriske individorienterte pedagogiske tiltak, til det Foucault har betegnet som bio-politiske maktformer som retter seg mot befolkningen som et hele (ref.kap.4: 135). Denne siste formen for livsregulering styrer ikke først og fremst gjennom individet, men i langt sterkere grad gjennom strukturell håndtering av den kollektive samfunnskroppen.

I lys av dette ser vi at endring av det direkte ansvaret for barns oppvekst, der samfunnets nye ansvar inngår i en ny type oppgavefordeling, *også* innebærer en endring av maktformer som ville bidratt til samfunnsendring i relasjon til både normer, normalitetsbegrep, foreldrekompetanse og samfunnets viten. Og for ikke å forglemme – barn og foreldres hverdagsliv innenfor et samfunn som prioriterer annerledes. Innenfor et slikt samfunn ville sannsynligvis ulikheten i de betingelsene som eksisterer for barns oppvekst, og som er skapt gjennom historien, kunne gå mot større grad av *likhet*. Men, denne tenkningen ble ikke fulgt opp. Derimot førte bruddet til et resultat som tok opp i seg individperspektivet og fullt ut tilpasset seg den gjeldende loven, slik utsagnet selv tolker denne.

Intertekstualitet som et uoversiktlig fenomen

Den tolkningen jeg gjennomfører ovenfor, der jeg trekker linjer til sosialpedagogikken som en tankemessig ressurs for utsagn 1, er beheftet med usikkerhet. Det ligger ingen direkte henvisning i utsagnet som påviselig kan understøtte min antakelse om at sosialpedagogikkens første spor spiller en idémessig rolle i det fortrenkte. Jeg mener imidlertid å ha sannsynliggjort et slikt sammenfall gjennom å peke på de sporene jeg har fulgt i teksten.

Tekster er ikke bare kommunikative utsagn som etableres av de som skriver tekstene. Enhver tekst inneholder også andre tekster, koder og formuleringer. På denne måten er alle tekster en vev av forgangne og anonyme sitater, hevder Barthes (Barthes 1991: 78). Innenfor et slikt perspektiv plasserer ethvert utsagn seg som et historisk fenomen, der språket alltid er en form for gjenbruk som bærer med seg ideene. Det vil med andre ord alltid være et språk før og omkring teksten. Barthes fremholder at hver tekst er en intertekst; der "andre tekster er tilstede i den, på forskjellige nivåer, og i mer eller mindre gjenkjennelige former" (Barthes 1991: 78). Til daglig bruker vi ord som andre har brukt før oss. På denne måten er ethvert ord alltid allerede "bebodd" av andre stemmer og ideer (Barthes 1991). I tråd med en slik forståelse opphever Derrida på sin side forestillingen om verkets individualitet. Verket er allerede et sitat av andre verker som det står i relasjon til, og står på denne måten i en uendelig henvisningssammenheng til andre tekster. "This interweaving, this textile, is the text produced only in the transformation of another text" (Derrida 1981: 26).

Barthes viser (i takknemmelighet) til den bulgarske lingvisten og psykoanalytikeren Julia Kristeva når han omtaler intertekstualitetsbegrepet (Barthes 1991: 74). I en artikkel fra 1966 introduserte Kristeva begrepet "intertekstualitet" for å beskrive forholdet mellom tekster. I denne artikkelen, *Le mot, le dialogue et le roman*, fremhever Kristeva at "enhver tekst konstrueres som sitatmosaikk, enhver tekst er absorbering og transformering av en annen tekst" (Gundersen 1989: 68). Intertekstualitetsbegrepet framhever med andre ord den kulturelle dimensjonen i skriveprosessen⁷⁶. Gjennom å skrive, iverksetter man et intertekstuelt transaksjonsmaskineri, der språket utløser prosesser som skriveren bare i begrenset grad kan råde over (Kristeva 1969 I: Engebretsen 2006: 21). På denne måten er det *språket* som kontrollerer de intertekstuelle transaksjonene, ikke språkbrukeren.

Tekstens intertekstualitet er med andre ord andre teksters nærvær i teksten. I dette kapitlet er det nettopp en slik idé om intertekstualitet jeg har basert meg på når jeg løfter fram sosialpedagogikken og denne retningens delvise strukturelle dimensjon. Hensikten har vært å tydeliggjøre hvordan dette perspektivet har idémessig sammenfall med de premisene vi identifiserte i utsagnets del IC, som senere ble fortrent. Og som vist i det foregående, gir det sosialpedagogiske idégrunnlaget adgang til andre problemforståelser og handlingsalternativer i relasjon til ansvar for barns oppvekst enn utsagnet selv fulgte opp.

⁷⁶ En vesentlig inspirasjonskilde til Kristevas intertekstualitetsbegrep er Bakhtins teori om det "dialogiske" prinsipp. Dialogismen er den diskursive dynamikk som gjør at ethvert utsagn, også indre monologer, samtidig oppfattes som en replikk i en aldri avsluttet dialog; slik beveger det talende eller tenkende subjekt seg alltid på grensen til den andres tale og bevissthet (Gundersen 1989: 69).

De spenningene som ligger i forholdet mellom et individbasert og et mer strukturbasert perspektiv, og som jeg vil hevde har relevans både i forhold til utsagnet og til feltet som helhet, tydeliggjøres gjennom dette grepet. Blant annet er det så langt synliggjort at et mer samfunnsrelatert strukturorientert perspektiv tildeler foreldre nye subjektposisjoner og opererer med kategorier og begreper som åpner opp for andre mentale mulighetsrom enn et individorientert perspektiv. I tillegg legger dette perspektivet premisser for endring av maktformer på samfunnsnivå og peker mot nye praksiser innenfor feltet.

I spenningsfeltet mellom foreldremestrings- og oppgavefordelingsrasjonalen

De ulike rasjonalene bringer med andre ord fram ulike problemforståelser. Innenfor den individorienterte modellen blir individet og individets identitet forstått som problemets kjerne, enten gjennom individets mangel på kompetanse til å være foreldre, eller eventuell manglende vilje eller evne til endring. Innenfor en slik forståelse blir ansvaret lagt til individet gjennom det jeg har betegnet som en *foreldremestringsrasjonale*, i motsetning til hvordan en kombinasjon mellom struktur- og individmodellen vil legge ansvaret både på individ- og samfunnsnivå gjennom det jeg vil betegne som en *samfunnsmessig oppgavefordelingsrasjonale*. Den siste tankefiguren innebærer at fellesskapets håndtering av eksisterende samfunnsutfordringer blir forstått som problemets kjerne.

Det er ikke likegyldig hvilke av disse rasjonalene som skal gjelde når spørsmålet om det direkte ansvaret for barns oppvekst står på agendaen. Hver for seg peker de mot ulike handlingsalternativer. Valg av rasjonaler, hvis vi først forestiller oss at det eksisterer slike valg, står med andre ord i sammenheng både med hvilke konsekvenser de innebærer, hvilke ressurser vi mener vi har til rådighet og hvordan vi ønsker å ta disse i bruk.

Endring gjennom en offensiv oppgavefordelingsrasjonale i relasjon til ansvar for barns oppvekst innebærer imidlertid ikke bare en endring av dype og tilvante måter å tenke på i vår kultur, men også omfattende inngrep i forhold til samfunnets sentrale ansvarsområder og arbeidsmåter, med de politiske, økonomiske, verdimeslige og praktiske konsekvenser dette innebærer. En slik tanke kan virke både urealistisk og uoverkommelig, eller til og med lammende. Det enkleste ville kanskje være å tenke en videreføring av en samfunnsordning og et eksisterende lovverk som støtter opp under en mestringsrasjonale med individet i framskutt posisjon. Et slikt valg innebærer at vi som samfunn kan fastholde en rekke innarbeidede måter å tenke og leve på. På den måten vil kontinuitet i seg selv kunne oppleves som stabilitet, og dermed gi den etterlengtede opplevelse av orden – slik Foucault, sterkt inspirert av Nietzsche,

fremhever dette som et kjennetegn ved mennesket innenfor den vestlige kultur. I et slikt perspektiv kan det oppleves legitimt å holde fast ved de begreper, kategorier, rasjonaler og myter som bekrefter gjeldende normer og lovverk, og dermed holde grensen der den er – selv om det i praksis vil kunne innebære at problemene verken er meningsfylt formulert eller adressert, eller at de for den saks skyld løses.

Spørsmålet om hvilken kunnskap som skal gjelde trenger seg derfor på. Dette er imidlertid et tema som relaterer seg til avhandlingen som helhet, og vil derfor bli tatt opp i det siste og avsluttende kapitlet.

Offentlig oppdragelse som diskursens grense?

Det ligger ikke innenfor dette arbeidets fokus å sannsynliggjøre hvorvidt den fraværende subjektposisjonen i utsagn 1 ble fortrenget gjennom henholdsvis et bevisst eller ubevisst valg. Det er uansett interessant å merke seg at det faktisk skjedde. Dette *kan* tolkes som at spørsmålet om en større grad av offentlig oppdragelse med utgangspunkt i strukturell kunnskap blir forstått som et vanskelig spørsmål å sette på dagsorden, og at fortrenningen derfor må forstås som et uttrykk for diskursens grense: Det som ble formulert, var det som var mulig å fremføre. Men bare så langt, ikke lenger.

Kapittel 5: Forebygging i spill mellom alle og de Andre

Innledende betraktninger

I dette kapitlet retter jeg blikket mot forebyggende virksomhet. Utsagnet jeg presenterer er hentet fra NOU 2000:12 *Barnevernet i Norge*. Her fylles betegnelsen "forebyggende virksomhet" på ulike måter, utsagnet sett under ett.

Utsagn 2 er et komplekst utsagn med mange ulike elementer i spill. Den analysen jeg gjennomfører nedenfor speiler en slik kompleksitet. Jeg har trukket inn de elementene som viser hvilke ressurser utsagnet trekker på, hvordan dette konstituerer foreldre i ulike subjektposisjoner og peker i ulike retninger med tanke på relevant handling. De ulike maktformene som er involvert og de konsekvensene dette peker mot, vil også bli perspektivert – både på individ og på samfunnsnivå.

Utsagnet er hentet fra NOU 2000: 12, *Barnevernet i Norge*, kapittel 10: Forebygging.

Utsagn 2

A) Kapittel 10

Forebygging

[...]

10.1 Ansvar og lovgrunnlag

Ansvar for den forebyggende virksomheten er på en eksplisitt måte nedfelt i lovens kapittel 3: Barneverntjenestens generelle oppgaver. I henhold til § 3-1 skal kommunen følge nøye med i de forhold barn lever under, og finne tiltak som kan forebygge omsorgssvikt og atferdsproblemer. Det er altså kommunen, og ikke barneverntjenesten, som pålegges dette overordnede ansvaret, jf. Kapittel 3.2.1. Barneverntjenesten har på sin side hovedansvar for å avdekke omsorgssvikt, atferds-, sosiale- og emosjonelle problemer så tidlig at varige problemer kan unngås, og sette inn tiltak i forhold til dette, jf. §3-1, annet ledd. Barneverntjenesten skal imidlertid også medvirke til at barns interesser ivaretas av andre offentlige organer.[...]

Barneverntjenesten pålegges også en plikt til å samarbeide med andre sektorer og forvaltningsnivåer når dette kan bidra til å løse oppgaver som tjenesten er pålagt etter loven. Den skal delta aktivt som rådgivende instans og delta i samarbeidsfora og i generelt oppvekstarbeid i kommunen og fylkeskommunen, blant annet for å gi opplysninger om barnevernets arbeid, jf § 3-2. [...]

10.2 Forebyggingsbegrepet

Begrepet forebygging har sin opprinnelse i det medisinske fagområdet, hvor det gjerne sondres mellom diagnose, behandling og forebygging (profylakse). Forebygging betyr kort sagt å forhindre at skader eller uønskede tilstander oppstår eller får utviklingsbetingelser.

B) I barnevernet har en ofte sondret mellom generell og individuell forebygging eller, med utgangspunkt i en medisinsk tradisjon, gjerne benyttet begrepene primær, sekundær og tertiær-forebyggende. Dette har vært definert som henholdsvis å hindre at problemer eller skader oppstår, forhindre utvikling eller utbredelse av problemtilstander hos identifiserte risikogrupper, og å motvirke videre følger av manifesterte problemer.

Primærforebyggende tiltak skal nå ut til alle barn og unge og deres miljøer, og dette favner således over et meget bredt spekter.

C) Det er ofte vanskelig å dokumentere hva som er forebygget eller ikke, da forholdene i en livskontekst er svært sammensatte og da situasjonen til dem som er involvert vil variere.

Det kan være formålstjenlig å betegne primærforebygging som "tiltak for alle barn og familier." Sekundærforebyggende innsats kan betegnes som "tiltak for utsatte grupper". Tertiærforebyggende tiltak kan kalles "hjelpetiltak" i tråd med lov om barneverntjenester.

Det er ikke noe skarpt skille mellom disse tre formene for forebygging, og de er heller ikke gjensidig utelukkende.

D) På bakgrunn av de spesielle kriterier og det klare ansvar som knytter seg til tertiærforebyggende tiltak, eller hjelpetiltak, i barnevernloven, vil slike tiltak i det vesentligste behandles særskilt under kap. 11.

I denne sammenheng fokuseres det således på primær- og sekundærforebygging, men det er som sagt lite hensiktsmessig å foreta en skarp sondering mellom de to kategoriene.

E)10.3 Et mulighetenes innsatsområde

[...] De fleste støttende, stimulerende og beskyttende tiltak overfor barn og ungdom kan betraktes som forebyggende. All god pedagogikk som medfører en formålstjenlig læring og personlig utvikling, kan karakteriseres som forebyggende virksomhet. [...]

10.4 Forebygging som byggende aktivitet

I barnevernet er det som nevnt lite hensiktsmessig å skille skarpt mellom forebyggende innsats og de såkalte hjelpetiltakene. Forebygging dreier seg om å redusere risikofaktorer i barns og unges oppvekst, men også om å styrke ressurser og kompetanse gjennom lærings- og helsefremmende tiltak. (NOU 2000:12: 125-127)

Foreldrenes subjektposisjoner er inkludert

Ansvar for den forebyggende virksomheten er som vi ser definert som et offentlig anliggende, fordelt mellom kommunen og barneverntjenesten, der dette er regulert gjennom loven. Begge disse instansene har et tiltaksansvar med utgangspunkt i mulig omsorgssvikt og problemer.

Dette utsagnets forebyggingsbegrep retter seg ikke spesifikt mot foreldrene, men inkluderer foreldrene gjennom hvordan disse inngår i *familien* og *miljøet* rundt barna, og i relasjon til *omsorg*. Med utgangspunkt i dette har jeg lest utsagnet med henblikk på foreldrenes subjektposisjoner.

Fra medisinenes individperspektiv til et nytt strukturperspektiv

Forebyggende virksomhet blir i utsagnets del A i første omgang forstått som "å forhindre at skader eller uønskede tilstander oppstår eller får utviklingsbetingelser". En slik måte å fastsette et generelt betydningsinnhold innebærer noe tilnærmet altomfattende – det favner potensielt alt og alle.

Deretter ordnes og deles dette store feltet i relasjon til barnevernet, i utsagnets del B. Det vises til hvordan det tidligere har eksistert en tradisjonell medisinsk forståelse, som deler forebyggende barnevern i inn i tre kategorier, med tilhørende definisjoner:

- 1) primærforebyggende – som skal nå ut til alle barn og unge og deres miljøer, og hindre at problemer eller skader oppstår
- 2) sekundærforebyggende – som skal forhindre utvikling eller utbredelse av problemtilstander hos identifiserte risikogrupper
- 3) tertiærforebyggende – som skal motvirke videre følger av manifesterte problemer

Denne forståelsen har fokus på at forebyggende arbeid skal forhindre forekomsten av problemetablering og problemutvikling. Kun den første forebyggingsformen rettes mot alle, dvs. alle barn og unge og deres miljøer, som universelle tiltak⁷⁷. Primærforebyggende rettes med andre ord mot problemer og skader som kan tenkes å oppstå, relatert til alle barn og unges generelle livsvilkår. Denne forebyggingsformen peker ikke ut enkeltindivider, men rettes mot hele samfunnet som innsatsområde *før* spesielle problemer eller skader har vist seg innenfor gruppen som helhet. Primærforebyggende tar med andre ord utgangspunkt i et

⁷⁷ Universelle tiltak definerer her tiltak som har hele befolkningen som målgruppe

strukturperspektiv, retter seg mot de samfunnsmessige livsbetingelsene, og står på denne måten i sammenheng med den politikken som til enhver tid blir satt igjennom på dette nivået.

De to øvrige forebyggingsformene henviser til grupper av individer, med utgangspunkt i graden eller omfanget av deres ulike problemer, og gir grunnlag for partielle tiltak⁷⁸. Dette siste forutsetter identifisering, avgrensning og kategorisering av individer som antas å ha eller kunne få nettopp de problemene som motsvarer den forebyggingsformen som settes inn. Fokus rettes mot mennesker som *individer*, og ikke deres samfunnsmessige livsbetingelser. For disse to gruppene etableres med andre ord eventuelle problemer som personifiserte, det vil si at de henger sammen med personlige egenskaper og handlinger, forstått som forhold hos individet selv. Gjennom den medisinske kategoriseringstradisjonen etableres det et *individperspektiv*.

De subjektposisjonene som etableres i utsagnets del B tar på denne måten utgangspunkt i en generell forståelse av at det kan oppstå problemer i samfunnet, og at alle barn og unge og deres miljøer i sin helhet er utsatt og kan bli rammet av problemer og skader. I tillegg trekker utsagnet på en forståelse av at mennesker er individuelt forskjellige, og at den enkelte derfor kan utvikle særegne problemer med utgangspunkt i disse forskjellene.

Strukturperspektivet som kontekstuell dimensjon

Gjennom å betrakte B, C og D under ett, trer det fram en struktur som innebærer et skifte mellom det som *har vært*, og det som er *gjeldende forståelse* i dette utsagnet. Med andre ord eksisterer det en struktur som etablerer et skille mellom *før* og *nå*, forstått som *det tradisjonelle forebyggingsbegrepet* i B, og *det nye forebyggingsbegrepet* i C og D. Det nye forebyggingsbegrepet forstår jeg som utvalgets eget forebyggingsbegrep.

I del C følger utsagnet opp med en betraktning om at "Det er ofte vanskelig å dokumentere hva som er forebygget eller ikke, da forholdene i en livskontekst er svært sammensatte og da situasjonen til dem som er involvert vil variere". I denne konteksten, i relasjon til det tradisjonelle forebyggingsbegrepet, gir dette indikasjoner på noe nytt. Selv om individet her *kan* forstås som ansvarlig for egen livskontekst og situasjon, åpner denne betraktningen også opp for et annet perspektiv, der egenskaper ved eller situasjoner i *samfunnet* fører til at det oppstår vanskeligheter. Livskontekst og situasjon henspiller med andre ord på noe som ikke utelukkende er relatert til individet og dets egenskaper eller handlinger. Her gjenkjenner vi det samme som vi tidligere har sett lå til grunn for

⁷⁸ Partielle tiltak definerer her tiltak som har deler av befolkningen som målgruppe.

primærforebygging innenfor det tradisjonelle forebyggingsbegrepet, det vil si et *strukturperspektiv* i relasjon til forebygging generelt.

Gjennom å foregripe en smule, vil jeg peke på at etter hvert som vi leser videre i utsagnet, vil vi få bekreftet at et slikt strukturperspektiv følges opp når utsagnet selv etablerer sin nye forståelse av forebyggingsbegrepet. Strukturperspektivet innebærer med andre ord en tankemessig ressurs som utsagnet trekker veksler på, og som får betydning for hvordan det nye forebyggingsbegrepet etableres.

Strukturperspektivet følges opp

I utsagnets del C deles *det nye forebyggingsbegrepet* i første omgang inn i tre ulike former:

- 1) primærforebygging som "tiltak for alle barn og familier"
- 2) sekundærforebygging som "tiltak for utsatte grupper"
- 3) tertiærforebyggende som "hjelpetiltak" i tråd med lov om barneverntjenester

Dette følges opp av formuleringen: "Det er ikke noe skarpt skille mellom disse formene for forebygging, og de er heller ikke gjensidig utelukkende".

Her skjer det flere ting samtidig. Først og fremst videreføres tilsynelatende de tre forebyggingsformene gjennom de tradisjonelle medisinske begrepene. En slik videreføring av de overordnede betegnerene innebærer at de forestillingene som tidligere har vært knyttet til de tradisjonelle medisinske begrepene, til en viss grad trekkes med. Gjennom en slik konnotasjon videreføres elementer av den tradisjonelle medisinske forståelsen. De tre nye forebyggingsformene peker dermed i retning av et strukturperspektiv i relasjon til primærforebygging og et individperspektiv i relasjon til sekundær- og tertiærforebygging.

Men videreføringen av disse tre betegnerene er bare en del av dette bildet. Det ligger samtidig flere endringer her, som jeg vil peke på i tur og orden; denne måten å forstå forebygging tar ikke utgangspunkt i *problemer*, slik utsagnet selv innledningsvis har referert loven i utsagnets del A, og slik de tradisjonelle forebyggingsbegrepene ble definert i utsagn B. Her gir derimot utsagnet sin nye definisjon av forebyggende virksomhet gjennom fokus på *tiltak*. Hva som ligger i dette, vil jeg vende tilbake til.

Dessuten betegner nå primærforebyggende tiltak også tiltak for familien. Foreldre inngår ikke lenger i et mer omfattende og flytende miljø-begrep, som kan innbefatte både familien, skole, barnehage, kulturtilbud og vennegrupper m.m., men er tydeliggjort innenfor

et avgrenset familiebegrep. Familien, og dermed foreldrene, er med andre ord løftet fram som en tydeligere målgruppe.

Samtidig endres den overordnede strukturen, og dette utgjør det radikale skiftet: Gjennom å tone ned skillet mellom de tre ulike forebyggingsformene, viskes ulikhetene mellom dem langt på vei ut. Den klare differenslogikken (forskjellslogikken) som ble videreført fra medisinsens tradisjon i del B til del C, gjennom bruk av de samme betegnerene, tones nå ned. De tre forebyggingsformene slås mer eller mindre sammen til en mer overordnet forebyggingsform, og det etableres en tilnærmet ekvivalens (likhet).

Etablering av ekvivalens, der det tidligere har eksistert differens, fører til endring av betydningsinnhold. Hver og en av de tre tiltaksorienterte forebyggingsformene i C hadde opprinnelig sin egen identitet slik de fremsto i utsagnet. Gjennom den ekvivalensen som etableres her, låner imidlertid de ulike begrepene identitet fra hverandre. Gjennom å undergrave forskjellene, men også trekke på hverandres betydningsinnhold, etableres *en annen mening* (Laclau og Mouffe 2002: 81ff). Ekvivalensen oppretter et nytt terreng der det ikke lenger eksisterer noen tydelige skiller, men noe mer felles, noe som flyter sammen. Det som i utgangspunktet var *tre* ulike former for forebygging med sine spesifikke perspektiver, tiltak og målgrupper, etableres nå tilnærmet som *en* altomfattende forebyggingsform som omfatter *både* et forskjellsorientert individperspektiv og et likhetsorientert strukturperspektiv. På denne måten viskes grensene delvis ut. Det nærmest altomfattende forebyggingsbegrepet retter seg nå tilnærmet mot *alle barn og familier*.

Som en konsekvens av denne ekvivalensen endres meningen. Det etableres et kombinert perspektiv, der mennesker på denne ene siden er forskjellige, der noen ulikheter kan forklares gjennom at disse forskjellene ligger i individet selv, mens andre ulikheter kan forklares som forskjeller mellom individenes situasjon og livsbetingelser. Strukturperspektivet på forebygging, som vi tidligere identifiserte som et nytt perspektiv i forhold til forebygging generelt, har nå fått konsekvenser for alle de tre forebyggingsformene og de gruppene som disse motsvarer. Samtidig er det individuelle perspektivet fortsatt til stede, men i en svekket utgave.

Kombinasjonen av det individ- og strukturperspektivet som er gjort gjeldende for alle tre forebyggingsformene innenfor det nye forebyggingsbegrepet, innebærer at innenfor denne nye forebyggingsrasjonalen står tiltak overfor menneskelige livsbetingelser mer sentralt enn tidligere, mens individuelle tiltak er tonet ned.

Loven legger rammen – gjenoppretter en gammel orden av ulikhet

Når det kommer til del D, skjer det imidlertid et nytt skifte. Den ene store og altomfattende gruppen der alle barn og familier ut fra et kombinert individ- og strukturperspektiv blir forstått som mer like, samtidig som de også er individuelt forskjellige, brytes ned til flere. Inn kommer noe annet, som en overordnet makt, gjennom en henvisning til barnevernsloven. Med utgangspunkt i loven skilles tertiærforebyggende tiltak ut: "På bakgrunn av de spesielle kriterier og det klare ansvar som knytter seg til tertiærforebyggende tiltak, eller hjelpetiltak, i barnevernloven, vil slike tiltak i det vesentligste behandles særskilt under kap. 11." Her innskrenkes den tidligere likheten mellom mennesker til kun å gjelde to av gruppene, dvs. de gruppene som motsvarer primær- og sekundærforebyggende tiltak. Det altomfattende forebyggingsbegrepets forrige innhold, basert på ekvivalens mellom de tre kategoriene, blir ikke videreført. Dette understrekes gjennom formuleringen "det er som sagt lite hensiktsmessig å foreta en skarp sonndring mellom de to kategoriene".

Differenslogikken installeres med andre ord på *en ny måte*. Den gjelder nå bare for to av tiltakstypene, og blir styrende for tanken. Vi står igjen med en annen objektiv virkelighet: Noen mennesker er mindre like de andre på en betydningsfull måte, nemlig de som etter loven er målgruppe for tertiærforebyggende tiltak. Det er disse som nå skilles ut og etableres som egen gruppe. Her ligger det en implisitt forståelse; *alle mennesker er i sin likhet likevel ikke så like, og noen skal i tråd med lovens bestemmelser møtes med tertiærforebyggende tiltak, som er noe annet enn de øvrige forebyggende tiltakene*.

Lovens bestemmelse lister seg inn – eller kanskje heller tvinger seg på. Dette innebærer et markant *brudd* med den forståelsen som ble etablert i utsagn C, der det i tillegg til individperspektivet også var etablert et strukturperspektiv innenfor et bredt forebyggingsbegrep som gjaldt for alle.

Det doble perspektivet – der strukturperspektivet kombineres med et individperspektiv, må vike for et ensidig individperspektiv når det kommer til den gruppen som motsvarer tertiærforebyggende tiltak⁷⁹.

En stille revolusjon

Men siste ord er ikke skrevet. I utsagnets del E finner vi følgende: "I barnevernet er det som nevnt lite hensiktsmessig å skille skarpt mellom forebyggende innsats og de såkalte

⁷⁹ Formuleringen "den gruppen som motsvarer tertiærforebyggende tiltak" er en tung formulering. Jeg har imidlertid valgt en slik formulering fordi den i mindre grad fungerer egenskapsforklarende og stigmatiserende enn for eksempel betegnelsen "tertiærgruppen".

hjelpetiltakene.” Her tones grensen mellom alle de tre tiltakskategoriene enda en gang ned. Her flyter det hele sammen på ny, og forebyggende innsats blir i større grad en innsats som favner hele spekteret av tiltak og rettes mot alle barn og familier. Her utfordres loven og ”de spesielle kriterier og det klare ansvaret som knytter seg til tertiærforebyggende tiltak, eller hjelpetiltak, i barnevernloven”, slik dette er formulert i utsagnets del D. Denne utfordringen skjer implisitt – den skjer i det stille.

Resultatet blir som i utsagn C. Strukturperspektivet blir på ny ført inn, og gjelder nå, sammen med individperspektivet, for alle barn og familier. Den utsiden som listet seg inn i utsagn D, blir borte.

Innside, utside og innside igjen

Hva som skal betraktes som utside og innside i utsagn 2 er ikke gitt. Som Schaanning understreker, trekkes denne grensen av forskeren selv. Slik jeg leser utsagnet, har jeg valgt å trekke denne grensen slik at innsiden etableres i utsagnets del C, der det tas den fulle konsekvensen av de premissene som er lagt inn. Innsiden innebærer med andre ord at det nye forebyggingsbegrepet blir etablert ut fra et kombinert individ- og strukturperspektiv, i relasjon til alle barn og familier. Når tertiærgruppen deretter skiller ut i utsagn D, lister det seg inn en utside som kan føres tilbake til lovens premisser. I del E blir imidlertid denne utsiden borte.

En slik grensdragning innebærer at utsagnet vandrer fra innsiden til utsiden og tilbake til innsiden igjen. En slik dobbel bevegelse blir ikke omtalt av Schaanning. Jeg betrakter den som spesielt interessant fordi den innebærer noe annet og mer enn at fortiden kommer inn og setter sine avtrykk, slik han framstiller dette. Her vil jeg derimot beskrive denne bevegelsen som at fortiden kommer inn, setter et *midlertidig avtrykk*, som deretter viskes ut igjen.

Jeg vil ikke trekke dette inn i en avveining av forholdet mellom det bevisste og det ubevisste. En slik vurdering ligger ikke innenfor dette arbeidet interessefelt. Derimot vil jeg etter hvert reflektere over dette fenomenet via andre innfallsvinkler. Som en foreløpig konklusjon vil jeg imidlertid hevde at den doble bevegelsen framviser en særdeles sterk ambivalens eller interessemotsetning innad i utsagnet selv. Jeg tolker dette som *en følsomhet* når det kommer til forholdet mellom individ- og strukturperspektivet innenfor forebyggende virksomhet.

Oppsummerende linjer – og veien videre

I utsagnets del B har vi sett hvordan et generelt begrep om forebygging tidligere har vært definert med utgangspunkt i barnevernets bruk av tradisjonelle medisinske kategorier, der mennesker blir forstått som forskjellige, og i sin forskjellighet har, eller kan få, ulike problemer. Primærforebyggende tiltak innebærer tiltak for alle barn og unge og deres miljøer, og tar utgangspunkt i et strukturperspektiv. I forhold til sekundær- og tertiærgruppen ligger imidlertid individforklaringen tydelig i dagen, og forebygging blir forstått som partielle tiltak for disse gruppene av individer

Deretter, i del C fører utsagnet inn sin egen forståelse om alle menneskers sammensatte livskontekst og varierende situasjon. Dette innebærer en ny premiss, som resulterer i at strukturperspektivet også blir gjort gjeldende for forebyggende virksomhet i sin helhet. Dette får konsekvenser. De tre forebyggingskategoriene videreføres gjennom de samme tradisjonelle betegnelse, men med et nytt tiltaksorientert innhold, samtidig som forskjellene mellom de tre ulike forebyggingstiltakene og de gruppene disse tiltakene motsvarer, tones sterkt ned. Mennesker blir dermed i seg selv forstått som mer *like*, samtidig som de også til en viss grad er *ulike*. Den endringen som har skjedd fra utsagnets del B til C kan dermed beskrives som en endring fra en strukturell problemorientering for gruppen som motsvarer primærforebyggende tiltak, og en ensidig individuell problemorientering for gruppene som motsvarer sekundær- og tertiærforebyggende tiltak – til en ny kombinert individ- og strukturell tiltaksorientert rasjonale som gjelder for alle. Dette er de to ulike rasjonaler. Jeg velger å se dem som *den tradisjonelle* og *den nye forebyggingsrasjonalen*.

I neste omgang skjer det imidlertid *et brudd* innad i den nye forebyggingsrasjonalen. Her kommer det inn en forutsetning om individuelle ulikheter mennesker imellom, gjennom lovens bestemmelser om tertiærforebyggende tiltak. Denne ulikheten mellom mennesker står i motsetning til den likheten som tidligere ble etablert. Her ser vi at utsagnet, slik Derrida hevder er et stadig tilbakevendende fenomen i språket, konstituerer seg på ny gjennom å fortrenge noe (ref.kap.2: 61). Gjennom dette spillet – som Derrida betegner som *différance* - skjer det både en fortrenkning og en fordobling. Og det som fortrenkes er den tidligere forståelsen av at alle mennesker i seg selv er relativt like, der ulikheter oppstår på grunnlag av ulike samfunnsmessige betingelser. Det er med andre ord strukturperspektivet og den subjektposisjonen som etableres i forlengelsen av dette perspektivet for tertiærgruppen, som fortrenkes. Utsagnet tar ikke lenger fullt ut konsekvensen av de premissene som det selv etablerer, noe som innebærer *en selvmotsigelse*. Med grunnlag i denne selvmotsigelsen skilles

tertiærforebyggende tiltak ut, og dermed gjelder ikke lenger den kombinerte individ- og strukturelle tiltaksorienterte rasjonalen for alle. Fra utsagn C til D har det med andre ord skjedd en interessant endring: *Tertiærforebyggende tiltak blir etablert som en ensidig individuell tiltaksorientert rasjonale.*

Men denne endringen gir ingen varige konsekvenser; i siste runde oppheves den. Imidlertid er den identifisert som et eksisterende perspektiv. Gjennom et brudd, forstått som en begivenhet som førte til en fordobling, har jeg som leser avdekket en tredje forebyggingsrasjonale - *som deretter fortrenses gjennom et nytt brudd.*

Som jeg har vært inne på tidligere, er det av spesiell interesse å gå inn på de bruddene som lar seg identifisere i ulike utsagn. Med utgangspunkt i Derridas forståelse av *différance*, innebærer dette et fravær som er verd å reflektere over. Brudd gir på denne måten et interessant utgangspunkt for å reflektere over hvilke spenninger som ligger i møtet mellom ulike perspektiver – og her i utsagn 2 har vi identifisert en slik spenning mellom på den ene siden det individorienterte og på den andre siden det kombinerte struktur- og individorienterte perspektivet når det kommer til forebyggende barnevernspolitikk. Her produseres det med andre ord en problematikk, som innenfor en konsiderasjon kaller på en refleksjon.

En slik refleksjon omfatter også å gå inn på utvalgte kontekstuelle ressurser som ligger i utsagnet. Det nye forebyggingsbegrepet viser til en rekke forhold. Her trekkes det inn bl.a. pedagogikk, læring, reduksjon av risikofaktorer, personlig utvikling, styrking av ressurser og helsefremmende tiltak. Denne konteksten i teksten kan gjøre det mulig å få tilgang til noe mer – nærmere bestemt hvilke tankemessige ressurser utsagnet trekker på, forstått som hvilke ytterligere antakelser om virkeligheten dette utsagnet drar veksler på. Min fortolkning av disse elementene vil, som jeg tidligere har vært inne på i kapittel 3, innebære et subjektivt element i bestemmelsen av konteksten (ref.kap.3: 101).

Men før jeg går videre inn på disse forholdene, vil jeg kort kommentere hvordan det nye forebyggingsbegrepet viser seg å ha fått gjennomslag som et overordnet begrep for *alle* typer forebygging i NOU 2000: 12. Deretter vil jeg knytte en rekke mer metaorienterte betraktninger til selve utsagnet og de bruddene som ble identifisert, der det skjer en vandring fra innsiden til utsiden og tilbake til innsiden igjen. Til slutt vil jeg, på liknende måte som i kapittel 4, gå ut over den konkrete og utsagnsbaserte analysen jeg har gjennomført ovenfor, og bruke resultatet som utgangspunkt for en utvidet refleksjon der jeg bl.a. trekker på Foucaults analytisk orienterte begreper om makt.

Det altomfattende forebyggingsbegrepet videreføres

Som vi har sett ovenfor ble ”det nye forebyggingsbegrepet” i NOUens kapittel 10, gjennom utsagn 2, etablert som et omfattende forebyggingsbegrep, der skillet mellom alle de ulike forebyggingsformene ble tonet ned og etablerte alle mennesker – også foreldre – som tilnærmet like. Forebygging fremsto til syvende og sist som tiltak for alle.

Denne begrepsfastsettelsen følges deretter opp gjennom hele den resterende NOUen. De tre begrepene primær-, sekundær- og tertiærforebyggende tas ikke i bruk i den videre omtalen i kapittel 10 eller i den resterende delen av NOUen. Betegnelsen som brukes, både i forhold til nettverkstiltak, Det nasjonale foreldreveiledningsprogrammet – og alle andre tiltak av forebyggende karakter, er kort og godt *forebygging*. På denne måten kan det hevdes at utsagnets egen forståelse av forebygging har slått gjennom som et nytt og konsistent begrep i NOUens egen tekst.

Men samtidig opprettholder NOUen det skillet som loven setter, ved å behandle ”hjelpetiltak i hjemmet” i et *eget* kapittel 11. På denne måten gjennomføres det *i den faktiske organiseringen* av NOUen, sett under ett, et skille som i praksis *ikke* følger opp det nye altomfattende forebyggingsbegrepet. Begrunnelsen er klar og kan gjenfinnes i utsagnets del D; dette blir forstått som et krav som loven setter.

På denne måten kan vi se at utsagnets ambivalens videreføres og har gitt som resultat at utvalget utelukker de tre betegnelse primær-, sekundær, og tertiærforebyggende fra sin egen interne diskurs. Men i praksis bøyes det av for loven. Lovens grenser skyves ikke til side på dette nivået, selv om forebygging er det begrepet som videreføres i den videre teksten.

Antagonistiske subjektposisjoner

Vi har til sammen identifisert tre ulike forebyggingsrasjonaler i utsagn 2. Forskjellene mellom de to hovedformene, den tradisjonelle og den nye, er relativt åpent tilgjengelig. Utsagnet selv forholder seg til denne forskjellen på en selvfølgelig måte gjennom å definere det første som det som har vært, dvs. som tradisjonelt og tilbakelagt, mens det øvrige fremstår som det gjeldende nye perspektivet. *Innenfor* dette gjeldende nye perspektivet har vi imidlertid *også* identifisert to forebyggingsrasjonaler, der forskjellene er etablert gjennom et brudd som impliserer en selvmotigelse, og som får konsekvenser for de subjektposisjonene som etableres. I det følgende vil jeg derfor rette oppmerksomheten nettopp mot dette bruddet og de ulike subjektposisjonene foreldrene henvises til.

De to ulike rasjonalene som ble identifisert innenfor det gjeldende nye forebyggingsperspektivet kan beskrives som henholdsvis en kombinert individuell- og strukturell tiltaksorientert rasjonale for alle, og en ensidig individuell tiltaksorientert rasjonale for den gruppen som motsvarer tertiærforebyggende tiltak. Disse rasjonalene henviser foreldre til to *ulike subjektposisjoner*.

Disse to ulike posisjonene lar seg ikke forene, fordi de viser til en grunnleggende forskjell når det gjelder forståelsen av menneskelige identiteter: Hvis mennesker først og fremst er både like og ulike, der noen av forskjellene etableres med utgangspunkt i ulike samfunnsvilkår, mens andre forskjeller ligger i det at individene i seg selv er ulike – kan ikke mennesker samtidig utelukkende være grunnleggende ulike ved at noen har problemer som ikke kan knyttes til disse ulike samfunnsvilkårene. Dette er en ambivalens som ligger innad i denne delen av utsagnet, der den ene subjektposisjonen fungerer ekskluderende for den andre, og vise versa. Gjennom sin forskjellighet truer disse to ulike subjektposisjonene i utgangpunktet hverandres entydighet og eksistens, og kan av den grunn betraktes som *antagonistiske*.

En antagonisme betegner en bestemt type konfliktforhold mellom to motstilte aktørgrupperinger. I følge Laclau og Mouffe foreligger en antagonisme når motstilte alliansedannelser aktivt søker å blokkere hverandres identitetsmessige fullbyrdelse. En antagonistisk relasjon er dermed en relasjon mellom to poler, hvor tilstedeværelsen av den ene forhindrer den andre i å oppnå full objektivitet. Poenget er, i følge Laclau og Mouffe, at det alltid er en rekke forskjellige muligheter i de enkelte situasjoner. Og hvis forskjellige aktører tar forskjellige beslutninger, så forhindrer de andres tilstedeværelse dem i å realisere deres identitet (Laclau og Mouffe 2002).

Laclau og Mouffe hevder i denne sammenhengen at samfunnet aldri blir fullstendig forent med seg selv, av den grunn at det alltid eksisterer forskjellige muligheter, og at realiseringen av *en* mulighet alltid er en eksklusjon av andre muligheter og identiteter. Grunnlogikken i slike antagonismer er at makt-styrkeforholdet løpende endrer på de samfunnsmessige interessene og de strukturene som hører til. Dette skjer i en gjensidig vekselvirkning. Antagonismer etablerer dermed en grunnleggende negativitet i den

samfunnsmessige konstitusjon ved at ingen av dens motpoler kan realisere sin identitet fullt ut. Dermed kan ikke, innenfor en antagonistisk tilstand, en sosial orden etableres som en endelig orden (Laclau og Mouffe 2002).

I lys av dette konfliktforholdet ser vi hvordan individperspektivet, slik det er etablert gjennom lovens bestemmelse om tertiærforebyggende tiltak, vender tilbake og truer det kombinerte individ- og strukturperspektivet som ble etablert gjennom det nye forebyggingsperspektivet. Den posisjonen som etableres, er likevel midlertidig. Lovens individperspektiv tones til slutt ned gjennom en siste ekvivalens. I lys av Laclau og Mouffe forstår jeg imidlertid dette skiftet som et eksisterende og muligens vedvarende motsetningsforhold, og dermed utgangspunkt for videre kamper – som for den saks skyld kan tenkes å ha en historie lenger tilbake⁸⁰.

Så lenge det eksisterer slike særlige uavklarte forhold, det vil si så lenge lovens bestemmelser ligger fast *samtidig* som det eksisterer perspektiver som står i konflikt med lovens bestemmelse, vil dette spenningsforholdet opprettholdes og bidra til å forhindre full objektivitet også i framtida. Loven er på denne måten satt under press.

Som vi også ser, kan spenningsforholdet mellom individperspektivet og et kombinert individ- og strukturperspektiv forstås som en repetisjon av det spenningsforholdet som vi identifiserte i utsagn 1 i kapittel 4. Den alliansen som vant fram, var imidlertid alliansen mellom makten og den individorienterte kunnskapen, med utgangspunkt i det vi kan betegne som en metodologisk individualisme (ref.kap.4: 122). Her i utsagn 2 etableres det derimot til slutt en allianse mellom makten og kombinasjonen av en struktur- og individorientert kunnskap, dvs. en forståelse der påvirkningen mellom aktører og strukturer går begge veier. De to utsagnene sett under ett bærer med andre ord *også* i seg et innbyrdes spenningsforhold i form av en antagonisme.

⁸⁰ I artikkelen *Barnevern og samfunnsmakt i etterkrigstida* av Solgunn Eidem, Kjersti Ericsson og Guri Larsen blir dette motsetningsforholdet drøftet i lys av 1970-årenes politiske kamper for å endre barnevernloven. Endringsforslaget fra Sosialdepartementet og regjeringen innebar en radikal omlegging av barnevernets ansvar og makt, som i sin tur ville kunne bidra til å utvide barnevernets allmenne ansvar. Disse møtte motstand fra lokale myndigheter og deler av statsapparatet. Gjennom den endelige behandlingen av lovforslaget fram mot ny lov i 1992 ble imidlertid barnevernets ansvar avgrenset og kommunene ble gitt hovedansvaret for å følge nøye med i de forhold barn lever under – og finne tiltak som kan forebygge omsorgssvikt og atferdsproblemer. Mindretallets synspunkt bar imidlertid i seg kimen til en ny lov som *kunne* etablert et allment forebyggingsbegrep, men som ble stemt ned til fordel for et forebyggingsbegrep som rettet seg inn mot det individuelle og særegen (Eidem m.fl. 1997).

Kampen om hegemoniet innenfor ett og samme utsagn

Laclau og Mouffe peker på at antagonismer alltid utgjør den egentlige kjerne i etableringen av et hegemonisk prosjekt, og fungerer drivende på prosessen. Hegemonibegrepet henspiller på at bestemte aktørgrupper oppnår midlertidig dominans og autoritet i forhold til andre grupper (Laclau og Mouffe 2001; 2002).

Dette hegemonibegrepet er utviklet av og hentet fra Antonio Gramsci, og henviser til at det er en tendens til at noen gruppers interesser og perspektiver på verden blir oppfattet som allmenngyldige. Begrepet kan forstås som Gramscis mest kjente bidrag til marxismen, og det fungerte for ham først og fremst som et ideologisk begrep, i det han hevdet at oppgaven for arbeiderklassens intellektuelle først og fremst besto i å utvikle en ideologi som kunne framstilles som gyldig for hele samfunnet. Hegemoni viser med andre ord til betydningen av den folkelige bevissthet, i betydningen idémakt framfor statsmakt⁸¹. Etablering av hegemoni innebærer derfor å skape en gyldig fortelling for en kortere eller lengre periode, der perioden bl.a. er avhengig av hvilken motstand som etableres (Gramsci 1971: 12ff).

Dette hegemonibegrepet er overtatt av Laclau og Mouffe, og de forstår det som *et aldri avsluttet forsøk på å skape en fiksering*. Hegemonisering innebærer dermed en operasjon der det gjelder å bringe nye elementer sammen. Hegemonibegrepet er med andre ord metonymisk, fordi det er et resultat av et meningsoverskudd (Laclau og Mouffe 2002: 96). Når elementene bringes sammen kan de sies å avføde "noe mer". Bringer vi Barthes' forståelse av metonymi inn som et supplement, kan dette gi en rikere innsikt. Han beskriver metonymi som det å litt etter litt veve en fortelling, gjennom å forbinde hendelsene og inntrykkene sammen (Barthes 1998: 97). Hegemonisering innebærer med andre ord å etablere fortellinger (til og med romaner, skriver Barthes), der det skapes forestillinger og virkelighetsforståelser som oppleves som gyldige. På denne måten kan hegemonisering forstås som en fortelling som kan oppheve den antagonistiske situasjonen.

Hegemoniseringsprosessen i utsagn 2 kan dermed leses som innføringer av nye fortellinger i utsagnet. Med utgangspunkt i en ny fortelling om menneskers sammensatte livskontekst og varierende situasjon ble den nye forebyggingsrasjonalen etablert. Dette var

⁸¹ Grunnlaget for hegemonibegrepet ble lagt av Lenin. For ham var hegemoni en strategi for revolusjon, dvs. en strategi arbeiderklassen og dens representanter skulle benytte seg av for å vinne støtte hos det store flertallet. Gramsci tar i bruk hegemonibegrepet på en annen måte når han trekker inn en nasjonal-folkelig dimensjon i tillegg til klassesdimensjonen. På denne måten etableres hegemonibegrepet hos Gramsci som en mutasjon mellom klasseallianser og allianser med andre sosiale krefter, og fungerer som et redskap for å forstå samfunnet med henblikk på å endre det (Simon 2005).

ikke en veldig tydelig og omfattende fortelling. Den kan på ingen måte betegnes som en roman. Men det den henviser til, nemlig at ulike livsvilkår og situasjoner for mennesker gir ulike livsløp, har vært tematisert gjennom både muntlige fortellinger, litteratur og vitenskap gjennom flere århundrer. For så vidt kan hele dette feltet – denne veven av kunnskap og innsikt – tolkes som en kulturell ressurs og premiss for det nye forebyggingsbegrepet som etableres i C. Som Barthes understreker, kan begrepsinnholdet strekke seg over et svært stort signifikant-felt ”som svulmer av en rik historie” (ref.kap.2: 68).

Den neste fortellingen som føres inn, er en fortelling om lovens bestemmelser. Dette er heller ingen roman, men den henviser til en virkelighetsforståelse som må antas å være tungt etablert, i kraft av at den har fått gjennomslag innenfor den gjeldende loven. Den får da også midlertidig betydning i utsagnet.

Imidlertid er hegemoniene i følge Laclau og Mouffe alltid truet av strukturenes ufullstendighet og diskursens alltid helt eller delvis flytende elementer. Og forsøket på å fikserer betegnerenes glidninger er etter deres forståelse en kamp. Fikseringer er heller ikke endelige, men kun midlertidige. Laclau og Mouffe understreker dermed hvordan enhver diskurs har en partiell karakter. Det politiske mulighetsrommet er avhengig nettopp av strukturenes ufullstendighet. Nettopp fordi strukturer aldri er fullstendige, får politikken en plass. Hvis strukturen hadde vært fullstendig om seg selv, ville den utelukket det politiske. Det *midlertidige* kan med andre ord forstås som det sentrale kjennetegn i politikken. De strukturene som krever en avgjørelse eller en lukning, blir *partielt* satt fast, det vil si fram til et nytt hegemoni forsøker å skape en ny fiksering (ref.kap.2: 56f).

Det partielle og ufullstendige henspiller med andre ord på politikkenes særlige vesen. Det spesielt interessante ved utsagn 2 er imidlertid at strukturen endrer seg *innenfor* selve utsagnet, og at den politiske kampen på denne måten kan avleses som en kamp innenfor ett og samme utsagn. Jeg tolker dette som en bekreftelse på hvor sensitivt dette spørsmålet er, og at *både* kulturens fortellinger om hvordan ulike livsvilkår og situasjoner preger menneskers liv og lovens vektlegging av det individuelle og særegne, representerer sterke forestillinger som vanskelig lar seg overse.

Motmakt innenfor et ikke-subjektivt maktperspektiv

Kamp, motstand og påvirkning innenfor en diskurs kan som vi ser forstås med utgangspunkt i flere ulike perspektiver, som gir sine særlige bidrag – utover det Foucaultianske hovedperspektivet jeg har anlagt i dette arbeidet. I det følgende vil jeg dvele litt ved slike ulikheter.

Innledningsvis kan det nevnes at på det personlige plan var Foucault en aktiv deltaker i debatter som spilte seg ut i hans samtid. Han forsøkte gjennom ulike innspill, bl.a. i dagspressen, å utøve motstand og påvirke samfunnsutviklingen. Foucaults egen rolle som *politisk debattant* kan med andre ord forstås som et bilde på motmakt innenfor en intensjonal maktrelasjonsmodell, slik Laclau og Mouffes antagonismebegrep tenderer mot. Vektlegging av aktørers mulighet for innflytelse ligger hos dem relativt tydelig i dagen, nærmest i retning av at enhver aktør gjennom språklig virksomhet over kortere eller lengre tid kan bidra til endringer i diskursen. Denne forståelsen går etter mitt syn relativt langt i å peke på at motmakt kan forstås som ett eller flere subjekter som forsøker å yte motstand mot ulike hensikter, motiver og intensjoner – som bevisste aktører. I et slikt perspektiv kan aktørene bidra til konstituering av ny virkelighetsforståelse, som i sin tur kan få sosiale konsekvenser.

Det politiske feltet fremstår på dette grunnlag som svært bevegelig og aktøravhengig. Denne måten å forstå feltet på kan dermed kritiseres for å overbetone aktørenes frie vilje, og for ikke å fange de mer seige og mindre bevegelige strukturer – det vil si strukturer av mer deterministisk karakter. Aktørorienteringen modereres imidlertid hos Laclau og Mouffe i lys av deres forståelse av det politiske felt, forstått som konflikterende relasjoner mellom *ikke likestilte* grupperinger. Gjennom dette fremhever også Laclau og Mouffe diskursen som et relativt seigt system, der makt-styrkeforholdet ikke er henlagt til et rent aktørplan, uten forbindelse med et tilhørende eksisterende strukturplan (Laclau og Mouffe 2001; 2002).

Makt og motmakt innenfor det ikke-subjektivistiske, dvs. det relasjonelle maktperspektivet som Foucault var opptatt av som forsker og vitensfilosof, kan i langt mindre grad forstås som et aktørperspektiv basert på et subjektivt strategisk bidrag. Foucault ble derimot anklaget for å *underspille* aktøren, ved at subjektet nærmest ble lagt inn i en parentes. Selv begrunner han sin posisjon slik:

Ingen makt utøves uten en rekke hensikter og mål. Men dette betyr ikke at den er resultatet av et individuelt subjekts valg eller beslutning. La oss ikke lete etter den generalstaben som leder dens rasjonalitet. Verken den klassen som regjerer, de gruppene som kontrollerer statsapparatet eller de personene som tar de viktigste økonomiske avgjørelsene, styrer hele det samlede nettverket av makt som fungerer i et samfunn (og som får det til å fungere) (Foucault 1999d: 106).

Det vesentlige for Foucault er med andre ord ikke hvem som sier og gjør hva, men at det i hele samfunnet snakkes og handles på måter som gjør at maktforhold oppstår eller opprettholdes. I dette perspektivet er makten forankret på uendelig mange steder, og det er dette nettverket som utgjør mulighetsbetingelsene. På denne måten avpersonifiseres makten – i tillegg til at den også avposisjoneres – i den forstand at makten ikke blir forstått som et spill mellom individer eller grupperinger i ulike posisjoner, men derimot mellom ulike kunnskaper.

Foucault peker på at motstand ikke først og fremst er noe som fremsetter et alternativ, men noe makten selv trenger for å fungere. ”Motstanden er ’i’ makten – man unnslipper den aldri” (Foucault 1999d: 106). I maktrelasjonene spiller disse motstandspunktene rollen som holdepunkt, støtte, skyteskive og motstander, som er til stede over alt i maktnettet, og er en nødvendighet for opprettholdelsen av makten. Motstandspunktene skriver seg inn i maktrelasjonene og fungerer der som disse relasjonenes ureduserbare motpart. Makten fungerer takket være motstanden, og må være til stede for at makten skal virke. Motstandspunktene er fordelt på en uregelmessig måte, spredt rundt, og ”av og til mobiliserer de grupper eller individer på en avgjørende måte” (Foucault 1999d: 106). Slike punkter danner nettverk av maktrelasjoner, som etter hvert danner en tykk vev som gjennomtrenger institusjonene eller hele samfunnet. Det som kan muliggjøre en revolusjon, er den strategiske kodifiseringen av disse motstandspunktene, hevder Foucault (Foucault 1999d: 106f).

En slik forståelse innebærer at motmakt, så vel som makt, er et meningssystem som etableres i diskursen, gjennom språket. Dette meningssystemet er spredd over alt i maktnettet, og skaper *andre og alternative* kunnskaper om oss selv, og om hva det vil si å være menneske. Motmakten er derfor, som makten, en kompleks strategisk situasjon i samfunnet, som er skapt gjennom en ny eller alternativ produksjon av viten. Og denne nye viten kommer som et resultat av erfaringer med den viten som i utgangspunktet sto i forbindelse med makten. I motstandspunktene etableres det med andre ord nye sannheter, som *nå er det nye som kan og må tenkes*. Sannhetene er i en slik forstand basert på erfaringer – det levde livet. Når disse sannhetene etablerer seg i samfunnet, er motmakten i ferd med å slå igjennom og etablere seg som den nye makten. Foucaults motmaktbegrep må derfor forstås som etablering av ny kunnskap i betydningen nye meningssystemer, der denne nye kunnskapen inngår i relasjoner til annen kunnskap og fordeler nye dominansposisjoner. I et slikt perspektiv er imidlertid motmakt et uoversiktlig fenomen, i den forstand at det er vanskelig å vite hvor, når og på hvilken måte den kommer i stand og spiller seg ut.

Den motmakten som etableres i utsagn 2 og opponerer mot loven er, som jeg har nevnt tidligere, ikke særlig synlig og heller ikke særlig bestandig. Men den er der. Det kombinerte individ- og strukturperspektivet som etableres som grunnlag for det nye forebyggingsbegrepet – i to omganger – representerer elementer innenfor en motmakt som legger premisser for hvordan forebygging skal forstås, og legger føringer for andre handlinger enn det lovens forebyggingsbegrep gjør. Dette er et perspektiv som viser til andre og alternative kunnskaper om hva det vil si å være menneske.

Hvorvidt disse kunnskapene skal få gjennomslag, er i lys av Foucault motmaktbegrep avhengig av hva som skjer ellers i samfunnet. Gjennomslaget av motmakten vil være avhengig av at dette perspektivet bekreftes gjennom en rekke erfaringer, og etablerer det som i dette perspektivet kan betraktes som en ny sannhet: At det ikke bare er individuelle forskjeller som skaper ulikheter i barn og foreldres liv, men at slik ulikhet i høy grad har sammenheng med eksisterende samfunnsforhold. I tillegg må denne nye kunnskapen eller sannheten løftes fram fra mange steder, på rett måte og til rett tid hvis den skal få gjennomslag. Dette må gjøres gjennom individenes handlinger, enten alene eller i fellesskap med andre.

På bakgrunn av denne refleksjonen vil jeg vende tilbake til subjektets plass i Foucaults motmaktbegrep, og hevde at det tross alt ligger et relativt sterkt element av individuell handling nettopp i dette begrepet. Parentesen er på ingen måte lukket. Subjektets svake eller bare delvise tilstedeværelse i Foucaults arbeider kommer imidlertid tydeligere fram når en leser hans eldre tekster. Dette kan forstås på bakgrunn av at motmaktbegrepet først ble utviklet i Foucaults sene forfatterskap, kanskje nettopp som svar på den omtalte kritikken. Subjektet hos Foucault endret med andre ord, slik jeg ser det, karakter over tid. Selv om Foucaults subjekt på et tidlig tidspunkt i hans forfatterskap kan forstås som et subjekt i parentes, er det grunn til å betrakte denne parentesen som mindre lukket når det kommer til senere arbeider.

Politikkens konflikt mellom er og bør

I enda en omgang vil jeg dvele ved hvordan det bruddet vi identifiserte i utsagnet ovenfor kan forstås. Det stilles i utsagnets del D ingen spørsmålstegn ved eller reflekteres over den selvfølgeliggjorte orden som loven etablerer. Intertekstualiteten gjør seg gjeldende ved at dette ikke begrunnes forfra, fra Evas tid. Her kommer fortiden inn som det selvfølgelige

grunnlag, med sine tidligere etablerte strukturer, og setter sine avtrykk. Loven som objektiv virkelighet slår med andre ord midlertidig gjennom, uten noen synlige avveininger, diskusjoner eller problematiseringer. Den fungerer som en historisk og kulturell hegemonisk ressurs, der denne ressursen ikke settes under debatt. Det diskuteres ikke om det er særlige grunner til å gå på tvers av loven eller på sikt arbeide for endringer.

Jeg har tidligere pekt på at dette bruddet indikerer at vi befinner oss ved et følsomt område, og jeg har pekt på hvordan det nye forebyggingsbegrepet kan forstås som et element av motmakt. Loven trekker, slik jeg leser utsagnet, på en struktur som etablerer et tydelig skille mellom mennesker. Denne strukturen er en konfigurasjon mellom makten og en kunnskap om mennesker som innebærer at menneskers ulike livsvilkår først og fremst har sammenheng med at individer er forskjellige. Loven er vedtatt som lov, den gjelder i verden og *er* med andre ord etablert som en objektiv virkelighet. Samtidig står loven i et motsetningsforhold til den nye innsikten om at *alle* menneskers livsforhold er sosiale og dynamiske, og at menneskene derfor *burde* forstås som mer like i kraft av sin avhengighet av de samfunnsmessige betingelsene. I utsagnets del D er det imidlertid lovens forståelse som får gjennomslag. De kunnskapene den forfekter blir akseptert som gyldige, og likheten mellom mennesker, med den påfølgende brede forståelsen av forebyggingsbegrepet, forsvinner fra horisonten. Tertiærforebyggende tiltak gjeninnføres dermed som egen kategori, slik loven sier at det *er*. I utsagnets del E blir dette perspektivet igjen borte, slik utsagnets egen logikk legger opp til at det *bør* være. Konflikten mellom *er* og *bør* finner her sin midlertidige løsning.

Diskursens usikre rom

I lys av dette spenningsforholdet mellom *er* og *bør*, er det også interessant å dvele ved at utsagnet, i kraft av at det legger et tiltaksorientert og kombinert individ- og strukturperspektiv til grunn, fungerer som en opposisjon til loven uten at dette tydeliggjøres eksplisitt. Det nye forebyggingsbegrepet tar opp i seg nye måter å forstå virkeligheten på, uten at dette markeres. Derimot kan det leses fram gjennom en møysommelig nærlesning. Selve dette fraværet av tydelig opposisjon interesserer meg.

I *Diskursens orden*⁸² peker Foucault på de tre utelukkelsesprosedyrene som eksisterer i diskursen; *forbudet; skillet mellom fornuft og galskap; og skillet mellom sant og falskt* (Foucault 1999b). Disse viser til at innenfor alle felt må utsagn av ulike slag forholde seg til kontrollprosedyrer. Muligheten for å bli diskvalifisert eksisterer hele tiden som en trussel, hvis utsagnet ikke overholder reglene. I tillegg til seksualiteten, peker Foucault på *politikken* som et av de områdene som er mest utsatt og hvor de mest skremmende krefter utøves. Utelukkelsesprosedyrene er dessuten ikke alltid like tydelige, og forutsetter derfor en kompetanse med hensyn til å overskue og overholde hvilke normer som gjelder i hvilke sammenhenger. Spørsmålet som kan stilles er med andre ord hvilke kontrollprosedyrer i diskursen, om noen, det er mulig å tenke seg at utsagn 2 forholder seg til. Et slikt spørsmål kan bare besvares gjennom å trekke på en samfunnsmessig kontekstforståelse som jeg besitter som alminnelig opplyst samfunnsmedlem og forsker, og som går ut over utsagnet selv. En refleksjon over utelukkelsesprosedyrene innebærer med andre ord et relativt omfattende subjektivt element.

Med dette utgangspunktet vil jeg hevde at innenfor et fagpolitisk dokument som en NOU utgjør, er det rimelig å kreve at utsagnet i første rekke må kunne forstås som *sant*. Uten en slik sannhetsgehalt vil ikke utsagnet bli tillagt vekt innenfor det fagfeltet og det politiske miljø som det henvender seg til, og som har relativt sterke preferanser til både vitenskapelighet og det som blir forstått som sannhet.

I tillegg må utsagnets innhold, hvis det skal forventes å bli tatt alvorlig, heller ikke stride i for stor grad mot det som anses som mulig, rimelig og ønskelig innenfor det samfunnet og det politiske regimet som har gitt utvalget dets oppdrag og mandat. Utsagnet må med andre ord, i relativt stor grad, støtte opp om den etablerte samfunnsordenen – både når det kommer til økonomiske, kulturelle og sosiale forhold.

Når bruddet i utsagn 2 kommer til syne både som utydelig og svært midlertidig, kan med andre ord dette betraktes som en strategi for innordning, dvs. at det hos skriveren tross alt har skjedd en vellykket internalisering av de reglene eller kontrollprosedyrene som henviser både til forbudet og skillet mellom sant og falskt – og kanskje også skillet mellom fornuft og galskap. Kanskje vil forståelsen av at alle mennesker er relativt like med tanke på individuelle

⁸² *Diskursens orden* var Foucaults tiltredelsesforelesning holdt ved Collège de France 2. desember 1970. Dette foredraget er holdt i jeg-form, det inneholder en rekke kommentarer om ham selv som deltaker i et sosialt spill – og kommenterer dessuten forfatteren som det skrivende og intervenserende individet som både innordner seg fellesskapet eller i sin tur endrer det (Foucault 1999b: 18ff). På denne måten spiller denne teksten etter min vurdering en gryende aktørorientering i Foucaults forfatterskap – før første bind av *Seksualitetens historie* ble utgitt i 1976.

egenskaper, verken bli forstått som sant eller fornuftig? Kanskje er det ikke mulig å overse den gjeldende loven og dens premisser og fortsatt bli forstått som en seriøs politisk aktør med håp om innflytelse? Og til sist; kanskje er det fornuftig å anta at noen individer *er* annerledes enn andre i kraft av deres individuelle egenskaper – fordi alt annet vil kunne betraktes som galskap?

Utelukkelsesprinsippene har, slik jeg ser det, mye til felles med den maktformen jeg tidligere har omtalt som *governmentality*, der individet indirekte styrer seg selv. Friheten innenfor en politisk tekst i en NOU innebærer på dette feltet som på andre felt altså ikke en total frihet, men reduseres til å fungere som en egenbegrenset og egenkontrollert frihet innenfor de grenser som settes av normaliteten. I et slikt perspektiv er det samfunnsnormen som styrer utsagn innenfor en NOU, og trekker det hele i retning av en viss konformitet. At det eksisterer normer for hvordan politiske tekster kan utformes, er vel i seg selv ikke overraskende – på lik linje med at andre tekster innenfor andre sjangere også styres av normer. Men normsettene mellom sjangerne varierer. Dette kan illustreres gjennom å rette blikket mot skjønnlitterær produksjon. Da Agnar Mykles roman *Sangen om den røde rubin* i sin tid ble gjenstand for strid handlet dette om hvordan den skulle plasseres – som *pornografi* og dermed rammet av forbudet og inndratt⁸³ – eller som *litteratur*, der det meste, for ikke å si alt er tillatt. Som litteratur betraktet, ble dette verket forstått av en rekke mennesker som grenseoverskridende, genialt og verdifulle. På tross av at denne genialiteten også kunne blitt forstått som galskap, ble likevel ikke denne romanen (til syvende og sist) rammet av diskursens utelukkelsesmekanismer. Den ble derimot betraktet som litteratur som utfordret samfunnsnormene, uten selv å falle utenfor litteraturens normsett.

I lys av Foucaults begrep om utelukkelsesmekanismer er det rimelig å anta at også utsagn 2 befinner seg innenfor en diskurs som har etablert noen særegne normer som bestemmer hva som kan og ikke kan sies. Min fortolkning av det første bruddet i utsagnet innebærer at disse normene gjør det vanskelig å opponere tydelig og klart mot lovens medisinske tradisjon, som innebærer en forståelse av at noen individer *er* betydelig annerledes enn andre i kraft av sine individuelle egenskaper. Kanskje befinner vi oss her, på samme måte som i kapittel 4, ved en diskursiv grense: Så langt, men ikke lenger.

⁸³ *Sangen om den røde rubin* ble utgitt i 1956. Vurdert ut fra datidens normer, inneholdt den nærgående seksuelle skildringer og vakte både bestyrtelse og debatt. I februar 1957 ble Mykle og forlagsdirektør Harald Grieg i Gyldendal siktet for å ha forbrutt seg mot straffelovens utuktsparagraf. Ved dom i Oslo byrett i oktober 1957 ble Grieg og Mykle frikjent, men restopplaget av *Sangen om den røde rubin* ble inndratt. I juni året etter ble denne inndragelsesdommen opphevet i Høyesterett (Aschehoug og Gyldendals Store Norske Leksikon 2006).

En stille opposisjon mot loven

Derrida behandler loven og dens posisjon i noen av sine tekster. I *Before the Law* tar han opp menneskenes forhold til loven⁸⁴, hvordan loven lokaliserer oss som sine subjekter og ikke levner oss noe valg. Ethvert forsøk på å sette spørsmålstegn ved dens historie, dens opprinnelse og legitimitet skyves til side. Vi må akseptere den som den er. Lovens autoritet er hinsides kritikk. Hvis lovens subjekter ønsker å kritisere den, må kritikken gå gjennom de kanaler som er nedlagt i loven selv (Derrida 1992). I *Lovens makt*⁸⁵ går han videre: Mangel på rasjonalitet og rettferdighet i loven er ikke grunnlag for å avvise loven, fordi – og her siterer Derrida den franske filosof og forfatter Michel de Montaigne (1533-1592); ”ingenting, ifølgere fornuft, er rettferdig i seg selv; alt svinger med tiden. Sedvanen utgjør hele rettferdigheten, av den enkle grunn at den er mottatt; den er *dens autoritets mystiske grunnlag*. Den som fører den tilbake til sitt prinsipp, tilintetgjør den”⁸⁶ (Derrida 2002: 29f).

Loven utgjør i Derridas analyse en maktfaktor som er tilnærmet umulig å sette seg direkte opp mot. Og som vi ser i utsagn 2 eksisterer det heller ingen slik direkte opposisjon. Loven avfeies ikke. På den annen side framsetter heller ikke utsagnet noe forslag om å gå via de nødvendige kanalene for å gjøre endringer for framtida. Det som skjer i utsagnet er imidlertid at det etableres, uten sterke markeringer og gjennom en ambivalent tekst, et nytt og omfattende forebyggingsbegrep som avviker fra loven. Dette forebyggingsbegrepet går i retning av å favne alle og legge de samme perspektivene til grunn for alle gjennom å innføre en tilnærmet ekvivalens.

Men denne endringen er ikke total. De tidligere grensene mellom både tiltakene og de gruppene som motsvarer disse, opprettholdes til en viss grad. Dermed etableres det ikke et bastant og helt annerledes forebyggingsbegrep. Derimot tones forskjellene sterkt ned. I dette arbeidet har jeg fulgt sporene og kan peke på at det nye åpner for et strukturperspektiv i forhold til alle individer og grupper, der dette definitivt gjør seg gjeldende som eksisterende perspektiv i verden. Gjennom dette nye perspektivets *forsiktige* og til dels *utydelige* tilstedeværelse utfordres ikke loven direkte – men omgås kanskje heller.

Identifisering av bakgrunn eller motiv for en slik utydelighet ligger som nevnt ikke innenfor dette arbeidets rammer. Derimot er det interessant å registrere at utsagnets bevisste

⁸⁴ Her diskuterer riktig nok Derrida hvilke lover som fremavler litteratur, uten at det behøver å forrykke tenkningen.

⁸⁵ Her retter Derrida seg mot et bredere publikum. Tekstene i denne boken var opprinnelig holdt som foredrag for et variert publikum av litteraturteoretiker, filosofer og jurister (Derrida 2002)

⁸⁶ Derridas sitat av Montaigne har han hentet fra Pascal, som i følge Derrida siterer Montaigne uten å navngi ham (Derrida 2002: 29)

eller ubevisste vandring mellom individ- og strukturperspektivet ender opp i *en stille, men ikke helt gjennomført opposisjon mot loven.*

Konteksten peker mot et helsefremmende perspektiv

Den konteksten utsagnet er plassert inn i, er vesentlig når vi skal forsøke å få tilgang på hvilke antakelser om virkeligheten utsagnet trekker på, og som bidrar til å etablere de ulike forebyggingsrasjonalene.

I første omgang vil jeg vende tilbake til en tidligere kommentar fra min side om at det nye forebyggingsbegrepet tar utgangspunkt i *tiltak*, og ikke lenger definerer de ulike forebyggingsformene med utgangspunkt i graden eller omfanget av ulike *problemer* (ref.kap.5: 170). I et diskursperspektiv er en slik endring av begrepsbruk interessant, fordi dette indikerer en endring i måter å forstå menneskers liv og situasjon. I vår sammenheng kan et fokus på denne endringen gi en merforståelse med tanke på hvilke spenninger som ligger mellom de to hovedrasjonalene vi finner i utsagn 2.

Utsagnet viser i utgangspunktet til en medisinsk tradisjon. Denne tradisjonen har sine særlige kjennetegn, og kan beskrives på følgende måte: I medisinen ligger fokus på sammenhengen mellom observerbare ytre kjennetegn (symptomer) hos individet, og de underliggende årsakene. En slik tilnærming innebærer en patogen orientering i forståelse av helse spørsmål, der fokus rettes mot sykdommens (problemets) *årsak*, enten som individuelt medfødte eller som påførte. Blikket rettes mot signifikante sammenhenger mellom risikofaktorer og sykdom. Symptomer og årsaker blir deretter koblet til ulike kategorier av sykdommer, der moderne medisinsk forskning danner utgangspunktet for denne kategoriseringen. På denne måten blir det enkelte individ gjort til pasient i lys av disse abstrakte medisinske kategoriene, samtidig som kartlegging av risikofaktorer blir forstått som en vesentlig dimensjon i et forebyggingsperspektiv (Froestad 1999, Antonovsky 2000). I den grad medisinske kategoriseringer og rasjonale trekkes inn i det sosialpolitiske feltet som *eneste* perspektiv, slik det skjer i utsagnets del B, peker dette mot at medisinske måter å tenke på råder grunnen.

Forebyggingsfeltet er imidlertid ikke det eneste feltet som har stått under innflytelse av medisinske diagnostiserende og problemfokuserende rasjonale. Bodil Ravneberg peker i sin doktorgradsavhandling på hvordan mellomkrigstidens og 1960-årenes spesialpedagogiske idé rettet blikket mot avvikende individer og elevgrupper i skolen, der kategorisering av ulikheter og underliggende behov sto sentralt, og ble fulgt opp av tiltak som var rettet mot individuelle

problemer og avvik (Ravneberg 1998). Også her ble diagnostiserings- og problemperspektivet styrende for tanken, samtidig som hensikten var å føre det avvikende individet tilbake til normaliteten.

En rekke fag, også spesialpedagogikken, har imidlertid de seneste årene begynt å stille seg kritisk til hvordan medisinsk tradisjon styrer forståelsen i retning av individuell problem- og avviksfokusering, og hvordan denne rasjonalen legger føringer for begrensede forståelser og muligheter. Kritikken går først og fremst på hvordan den fører til en "egenskaps-essensialistisk" forståelse, som legger hovedvekten på egenskaper og persondiagnoser (Morken 2006:115, Kvalsund 2007: 145). Dette har ført til en interesse for å erstatte eller supplere de eksisterende individorienterte forståelsene med perspektiver som tar opp i seg noe annet.

Noe av denne kritikken målbæres gjennom nye måter å forstå feltet på og legger opp til andre tilnæringer. Den endringen som skjer i utsagn 2, fra et medisinsk tradisjonelt problemfokus til det nye forebyggingsbegrepets tiltaksfokus, forstår jeg som et slikt perspektivskifte⁸⁷. Gjennom å sette fokus på den konteksten som utsagnet relaterer seg til, kan vi få et mer utfyllende bilde av hvilke andre forståelser det nye forebyggingsbegrepet har tatt opp i seg.

I NOUens kapittel 10, som utsagn 2 er hentet fra, finner vi at "[F]orebygging dreier seg om å redusere risikofaktorer i barns og unges oppvekst, men også om å styrke ressurser og kompetanse gjennom lærings- og helsefremmende tiltak." (NOU 2000: 12: 126)

Læringstiltak er et begrep jeg vil vende tilbake til. I første omgang vil jeg ta for meg henvisningen til det helsefremmende, som her blir forstått som en del av forebyggingen, men skiller seg ut fra dette som *noe annet* enn å redusere risikofaktorer i barn og unges oppvekst – forstått som å hindre noe negativt. Her bringes det i tillegg inn et fokus på å gjennomføre tiltak som styrker ressurser og kompetanse, som et *positivt bidrag* til å fremme noe.

Dette er en tenkning som kan gjenkjennes som *en moderne helsefremmende tenkning*. Her tar jeg altså utgangspunkt i en intertekstualitet, slik jeg har omtalt dette tidligere. Både Barthes, Derrida og Kristeva oppfatter som nevnt alle tekster som en vev av forgangne og anonyme sitater, der ethvert utsagn plasserer seg som et historisk fenomen, ved at språket alltid er en form for gjenbruk som bærer med seg ideene (ref.kap.5: 163). I det følgende vil

⁸⁷ Mona Sandbæk hevder i sin bok *Forebyggende barnevern* at tiltaksbegrepet ansporer lettere til operasjonalisering og dermed er mer egnet til konkrete overveielser om hvordan en bør handle (Sandbæk 1992: 50). Hun gjør med andre ord en pragmatisk vurdering av disse begrepene egnethet. For egen regning vil jeg imidlertid legge til at en dreining mot tiltak framfor fokus på problemer etter min forståelse spiller et perspektivskifte innenfor barnevernet som går ut over en slik pragmatikk.

jeg gi et kort riss av hvordan disse helsefremmende ideene har utviklet seg, for å tydeliggjøre hvilke tankemessige premisser som ligger i dette.

Utgangspunktet for moderne helsefremmende arbeid på den internasjonale arenaen tar gjerne utgangspunkt i Lalonde-rapporten (Lalonde 1974), en studie om den canadiske befolkningens helsetilstand (Reaburn og Rootman 1998 I; Hauge 2003: 19). Denne rapporten viste at til tross for stadig sterkere satsing på helsesektoren, økte de helseproblemene som kunne relateres til velstandsøkning. Begrepet *livsstilssykdommer* ble lansert. Dette er sykdommer som er påvirkelige ut fra individuelle handlingsvalg. Med dette utgangspunktet ble det satt i gang en forsterket satsning på opplysningskampanjer om risikofaktorer for utvikling av sykdom, i tillegg til hvilken atferd som fremmer helse (Hauge 2003).

På Verdens Helseorganisasjons (WHO) første verdenskonferanse i helsefremmende arbeid i Ottawa i 1986, ble det reist en kritikk mot rapportens sterke fokusering på livsstil. Dette fokuset ble forstått som "victim-blaming", og dermed som en kritikk av hvordan enkeltmennesker ble lastet for en atferd som de har liten kontroll over. Denne kritikken viste til at grensene mellom individ og samfunn er uklare, at menneskers atferd er innvevd i lokale sosiale praksiser, og at individuelle endringer vanskelig kan gjennomføres eller vare ved uten samfunnsendringer. På dette grunnlaget ble det utarbeidet et politisk charter med fem strategiske innsatsområder for helsefremmende arbeid (Ottawa-charteret 1986). Samlet sett utgjør disse en overordnet strategi som rommer en sosial modell for helse og påvirkning av helse. Her er det samfunnsendringer som foreskrives, som i sin tur kan føre til individuelle endringer (Hauge 2003).

Den israelske medisineren og kunnskapssosiologisk orienterte forskeren Aaron Antonovsky kan forstås som en representant for et helsefremmende perspektiv som nettopp går ut over den tradisjonelle medisinske individ- og problemorienteringen. Han bringer inn et tiltaksfokus med utgangspunkt i en kombinasjon av individ- og samfunnspektivet, på lik linje med den generelle utviklingen av det internasjonale helsefremmende perspektivet jeg har beskrevet ovenfor. Gjennom å gå nærmere inn på Antonovskys tenkning, kan vi med andre ord legge et grunnlag for å utdype og klargjøre hva som ligger i utsagnets egen forebyggingsrasjonale når det kommer til tiltaksorientering innenfor et helsefremmende og ressursorientert perspektiv.

Antonovsky tar utgangspunkt i at det å beskjeftige seg med menneskers sykdommer når det kommer til helse, må betraktes som en svært begrenset tilnæringsmåte. I tråd med den helsefremmende tradisjonen hevder han at medisinenes individuelle årsaksfokus verken er tilstrekkelig eller har vist seg å være spesielt fruktbart. Fokus må *i like stor grad* legges på hva

det er som *fremmer* helsen. Dette siste innebærer en salutogen orientering, dvs. en fokusering på det friske. Antonovskys tilnærming innebærer, på linje med moderne helsefremmende perspektiver forøvrig, et "både og". Den tar utgangspunkt i ressurser, samtidig som den holder oppe et visst fokus på problemer. Medisinens tradisjonelle fokus på kurativ behandling av sykdom og skader er med andre ord fortsatt til stede, men står ikke alene. Til sammen utgjør disse, innenfor dette helsefremmende perspektivet, to nødvendige komplementære tilganger i forståelse av helse (Antonovsky 2000).

I et slikt perspektiv er det generelle motstandsressurser, som penger, "jegstyrke", kulturell stabilitet og sosial støtte som blir ansett som effektive virkemidler mot en lang rekke forskjellige stressfaktorer som fører til sykdom eller problemer. Dette trekkes fram som vesentlige generelle motstandsressurser for alle sosiale systemer, som familien, lokalsamfunnet, sosiale klasser og nasjoner. Perspektivet går med andre ord langt ut over de erfaringene som den enkelte gjør innenfor familien (Antonovsky 2000). Innenfor et slikt perspektiv blir mennesket hele tiden sett i sammenheng med egen livskontekst og situasjon, både på individ- og samfunnsnivå, og tiltakene skal derfor settes inn mot begge disse nivåene. Antonovsky setter på denne måten de generelle motstandsressursene inn i et samfunnsmessig og historisk perspektiv, som inkluderer både sosiokulturelle og fysiske betingelser for menneskers hverdagsliv (Antonovsky 2000).

Innenfor en slik helsefremmende tenkning står med andre ord ressursene i fokus framfor problemer. Og individets *egne* ressurser regnes i denne sammenhengen inn som sentrale. Individet blir forstått som et subjekt som kan bidra til utvikling i sitt eget liv, men er avhengig av endringer som gjennomføres på samfunnsnivå og som støtter opp under en slik utvikling. Individ- og strukturperspektivet eksisterer derfor ikke bare som to mulige og tilgjengelige perspektiver, men inngår i en syntese. Nettopp det å arbeide på flere nivåer gjennom ulike tilnærminger samtidig blir regnet som den sentrale ideen innenfor helsefremmende arbeid.

Det helsefremmende perspektivet som utsagn 2 viser til, kan ikke utelukkende gjenkjennes gjennom det sitatet jeg løftet fram ovenfor (ref.kap.5: 189). Tenkningen er samtidig reflektert inn i de tiltakene som blir beskrevet i utsagnets kontekst, gjennom *måten disse er begrunnet*: Når det legges stor vekt på nettverksbygging som forebyggende tiltak i relasjon til foreldre, begrunnes dette med at disse kan fungere som en ramme for å utvikle relasjoner, som kilde til anerkjennelse og som utgangspunkt for å utvikle en vennekrets for

gjensidig glede, støtte og hjelp. Muligheten for at slike nettverk kan fungere som sosiale sikkerhetsnett, løftes fram, særlig i relasjon til enslige unge mødre som det hevdes ofte er i en presset situasjon, med ensomhet og mange praktiske vansker (NOU 2000: 12: 128). Her ser vi at ideen om sosial støtte er vektlagt, der samfunnet legger til rette for at individet kan bidra til utvikling i eget liv.

Et annet tiltak som også får oppmerksomhet i relasjon til foreldre, er Det nasjonale program for foreldreveiledning. Her blir dette tiltakets målsetting forstått som å støtte og styrke foreldrene i deres rolle som oppdragere og omsorgspersoner med tanke på å forebygge psykososiale vansker og fastlåste samhandlingsmønstre gjennom veiledning fra fagfolk (NOU 2000: 12: 129). Her vises det til Stortingsmelding nr. 17 (1977/78), der begrunnelsen for foreldreveiledning bl.a. innebærer at "Det er viktig å gjøre forsøk med foreldreveiledning der foreldre til barn i ulike livssituasjoner får anledning til å utveksle erfaringer" (NOU 2000: 12: 29). Dette innebærer en idé om hvordan samfunnet kan legge til rette for at foreldre kan fungere som sosial støtte for hverandre.

Som vi ser blir begge disse tiltakenes forebyggende karakter forstått i lys av *både* en problemorientering og en ressursfokusering. De enslige og ensomme unge mødre har et mulig problem. Det samme har foreldre generelt i rollen som oppdragere og omsorgspersoner. Som forebygging rettes imidlertid ikke tiltakene direkte inn mot en individuell mangeltilstand med fokus på årsakssammenhenger, slik en tradisjonell medisinsk forståelse ville pekt mot. Her settes derimot foreldrene inn i en strukturell sammenheng på samfunnsnivå, hvor de blir forstått som subjekter som selv kan bidra til økt mestring gjennom gjensidighet⁸⁸. Innenfor dette forebyggingsperspektivet blir med andre ord foreldre også forstått som ressurser – for seg selv og for hverandre. Den salutogene orienteringen kan gjenkjennes. Slik etablerer det nye forebyggingsbegrepet en ny og mer subjektgjort subjektposisjon for foreldrene, som til en viss grad tar opp i seg det helsefremmende perspektivet der disse blir forstått som ressurser for seg selv og for andre. Denne rasjonale står i et spenningsforhold til den medisinske objektgjørende rasjonale i de sammenhengene denne står alene, slik den gjør innenfor det tradisjonelle medisinske forebyggingsbegrepet.

⁸⁸ Det nasjonale foreldreveiledningsprogrammet kan også forstås i et annet perspektiv. Dette vil jeg komme nærmere tilbake til i kapittel 8.

Pedagogikkens tvetydighet

Utsagn 2 og den konteksten dette utsagnet er plassert inn i henviser som vi så ovenfor også til læringstiltak. Pedagogikk og læring er en vesentlig del av det nye forebyggingsbegrepet, og kommer tydeligst fram gjennom følgende formulering:

De fleste støttende, stimulerende og beskyttende tiltak overfor barn og ungdom kan betraktes som forebyggende. All god pedagogikk som medfører en formålstjenlig læring og personlig utvikling, kan karakteriseres som forebyggende virksomhet (NOU 2000: 12: 126).

Pedagogikkens rolle kan historisk sett forstås som annerledes enn medisinen. Pedagogikken har tradisjonelt ikke hatt som oppgave å avdekke det underliggende, men å undersøke om individet gjennom flid og forbedring har nådd et dannelsingsnivå som tillater overgang til en ny status, for eksempel fra barn til voksen. "Det pedagogiske blikket var subjektiverende, opptatt av å skape, danne subjekter" (Froestad 1999: 87). Subjektet var imidlertid ikke i denne sammenhengen et tilfeldig subjekt, men sto i forhold til den samfunnsrollen som det enkelte individ ble forventet å skulle fylle – for nasjonen, i menigheten eller i arbeidslivet (Froestad 1999: 87).

En slik overordnet beskrivelse av pedagogikken står imidlertid i kontrast til både spesialpedagogikken og reformpedagogikken, spesielt slik disse fungerte i mellomkrigstiden. På den tiden gikk disse pedagogiske retningene inn i en tett og harmoniserende relasjon til medisinen, med testing, kategorisering og differensiering av individet som virkemiddel. Medisinenes objektgjørende rasjonale ble anvendt på det pedagogiske feltet. På denne bakgrunnen kan det hevdes at pedagogikkens rasjonaler impliserer et spenn fra subjektgjøring til objektgjøring av individet, der det siste var spesielt rettet mot det å beregne behovet for særlig tilrettelagt undervisning (Ravneberg 1998).

Den norske pedagogen Ivar Bråten peker på at det viktigste skillet når det gjelder læring i dag, går mellom et grunnleggende kognitivt og sosialt perspektiv. Innenfor det kognitive perspektivet står individuell tenkning og kunnskap sentralt, mens spørsmål som angår menneskets sosiale omgivelser, menneskelig samhandling og hva det vil si å være deltaker i et sosialt fellesskap, tradisjonelt ikke har fått særlig oppmerksomhet. Innenfor det sosiale læringsperspektivet derimot, har nettopp de siste spørsmålene vært fokusert. Her har de mer detaljerte analyser av individuell tenkning og forståelse verken blitt foretatt eller vært ansett som interessante (Bråten 2002: 11 ff).

Disse to perspektivene viser til ulike grunnleggende antakelser om læring når det kommer til forholdet mellom individet og det sosiale. Innenfor det kognitive perspektivet

betraktes læring som tilegnelse av *individuelle kunnskaper og ferdigheter*. Disse er mer eller mindre *dekontekstualiserte*. Det vil si at kunnskapene kan overføres mellom mange ulike situasjoner, og individet er bærer av denne kunnskapen. Et slikt syn på læring innebærer at *individet*, forstått som dets tenkning og mentale aktiviteter, står sentralt når det skal legges til rette for læring. Den svenske pedagogen Roger Säljö peker på at innenfor filosofien har dette blitt betegnet som et rasjonalistisk perspektiv (Säljö 2001: 66). Innenfor det sosiale eller situerte perspektivet derimot, betraktes læring som deltakelse i en sosial praksis. Der vektlegges ulike former for samarbeid, fordeling av ansvar, autoritet og teknologi, samt gjensidig forståelse. Säljö utdyper dette når han peker på at dette læringsynet legger til grunn at mennesker utvikles innenfor den rammen som etableres for samspill med andre mennesker, der omverdenen blir tolket for oss i felles og kollektive menneskelige virksomheter. Den blir ikke direkte bestemt av egen aktivitet (Säljö 2001: 67). Innenfor det sosiale perspektivet er det med andre ord *aktiviteter i fellesskap* som står sentralt når refleksjoner over læringstiltakene gjennomføres.

Behaviorismen kan forstås som et tredje perspektiv på læring. Her defineres læring i termer av endring av den ytre og observerbare adferden. Innenfor dette perspektivet blir læring ansett å bygge på de fysiske erfaringene individet gjør. Et slikt empiristisk syn på læring innebærer at foretelser som har med tenkning, refleksjon og mentale forløp enten ikke antas å eksistere, eller å være noe som vitenskapen ikke kan si noe om. Disse er ikke tilgjengelige for studier ved hjelp av objektive metoder⁸⁹. Roger Säljö peker på at behaviorismens idé om kunnskapens natur innebærer at kunnskap finnes utenfor individet, og er ferdigpakket i passende, lett avgrensbare enheter. Den bygges opp hos individene og settes sammen som mursteiner, og utgjør til slutt et byggverk. Mange små enheter danner til slutt noe større. Individets ansvar i et slikt kunnskapsutviklende forløp er å tilpasse de separate kunnskapsbitene i sitt atferdsrepertoar og sørge for at de blir der (Säljö 2001: 50ff).

Når utsagn 2 henviser til pedagogiske aktiviteter ved å relatere forebyggende til "all god pedagogikk som medfører en formålstjenlig læring og personlig utvikling", er det med andre ord ikke direkte avlesbart hva som ligger i dette. Derimot kan vi, gjennom å se nærmere på hvordan ulike former for læringstiltak blir tematisert, danne oss et bilde. Under overskriften "Foreldrestøttende tiltak" i NOUens kapittel 10 finner vi følgende:

Barnepsykologen Åse Grua Skard gjorde en pionerinnsetning som foreldreopplyser blant annet gjennom skriftserien: "Kva kan vi vente oss av barn på ulike alderssteg". Her ble

⁸⁹ Behaviorismen utgjorde i sin tid en radikal reaksjon på ulike psykologiske retninger som var opptatt av å studere menneskers sjelsliv. Dens krav om observerbarhet og metodisk presisjon hadde sin bakgrunn i et ønske om å komme bort fra det som ble betraktet som uverifiserbare mystifiseringer av mennesket (Säljö 2001: 55f).

det formidlet både kunnskap og klokskap til foreldre og andre med ansvar for barn og unge. Vi kan også vise til at det fra 1970-årene foreligger en hel del eksempler på opplysningsvirksomhet basert på samarbeidsopplegg mellom helsestasjonen og pedagogisk- psykologisk rådgivningskontor. Her har unge mødre og fedre fått veiledning fra erfarne psykologer og pedagoger, noe som uten tvil må anses som konstruktive, og ikke altfor ressurskrevende forebyggende initiativ. Men samtidig er dette, i likhet med pionerinnsatsen tidligere, primært tiltak av informerende karakter, med de begrensningene som ligger i det (NOU 2000: 12: 129).

Her blir ”opplysningsvirksomhet” bare i begrenset grad forstått som konstruktivt. Informasjon, der kunnskapen er dekontekstualisert og subjektet ikke er regnet inn som medskaper av den aktuelle kunnskapen, ser med andre ord ikke ut til å være det nye forebyggingsperspektivets sentrale grunnlag.

I tillegg finner vi, i samme kapittel under samme overskrift, ytterligere en omtale av Det nasjonale foreldreveiledningsprogrammet:

Det nasjonale foreldreveiledningsprogrammet er et forebyggende tiltak med et noe utvidet perspektiv. Her er det lagt til rette for at foreldre og fagfolk blant annet skal få en generell innsikt i de forhold og faktorer som er av størst betydning for barns omsorg, trivsel og læring. Og denne innsikten er det lagt opp til å gi i en konkret, kontekstuell sammenheng (NOU 2000: 12: 129).

Den innsikten som etableres i en kontekstuell sammenheng, blir med andre ord ansett som vesentlig. I første omgang kan dette kanskje leses som at den konkrete kontekstuelle sammenhengen innebærer en subjektiverende og kontekstualiserende praksis, og dermed representerer et sosialt eller situert læringssyn. Imidlertid gir ikke dette utsagnet noe grunnlag for å forstå at den omtalte innsikten skal utvikles på grunnlag av individets *samspillende deltakelse*. Derimot skal den utvikles på grunnlag av flere individers *tilstedeværelse innenfor en felles kontekst*, der fagfolk skal gi foreldre en innsikt som disse ikke har. Konteksten er med andre ord kun en ramme for situasjonen, mens læringsinnholdet er uavhengig av denne. Det at noen som har en innsikt skal gi denne innsikten til noen som formodentlig ikke har den, innebærer en *dekontekstualisering* – og føyer seg dermed først og fremst inn i et kognitivt eller behavioristisk læringssyn.

Dette står imidlertid i motsetning til den beskrivelsen jeg løftet fram ovenfor i forbindelse med helsefremming. Her trekker jeg den fram på ny: ”Det er viktig å gjøre forsøk med foreldreveiledning der foreldre til barn i ulike livssituasjoner får anledning til å utveksle erfaringer” (NOU 2000: 12: 129). Som vi ser står foreldrenes aktivitet og deltakelse i sentrum her, og i et læringsperspektiv peker dette mot et sosialt eller situert læringssyn. I lys av utsagnets kontekstuelle elementer *sett under ett* kan det med andre ord hevdes at det

læringssynet som ligger innenfor forebyggingsbegrepet i det minste må forstås som *et tvetydig læringssyn*.

Innenfor det nye forebyggingsbegrepet blir foreldrene altså på ingen måte fullt ut forstått som *deltakere* og som *handlende subjekter* innenfor en kunnskapsutviklende prosess. Deres subjektposisjon er delvis etablert ut fra en forståelse som henter perspektiver fra et kognitivt eller behavioristisk læringssyn, som i denne sammenhengen tenderer mot å plassere foreldrene i posisjon som objekt. Her ser vi klare fellestrekk med den objektgjørende og individuelle problemorienterte rasjonalen som ligger innenfor det tradisjonelle medisinske perspektivet. Fagfolkene derimot, med sitt ansvar for å gi foreldrene den rette innsikt, plasseres på sin side i posisjon som subjekt.

De motsetningene, spenningsforholdene og dermed den tvetydigheten som vi har identifisert innenfor det nye forebyggingsbegrepet, representerer imidlertid ikke hele bildet. Hvis vi går videre i en analyse av den konteksten som utsagnet er plassert inn i, finner vi at det nye forebyggingsbegrepets individorienterte objektgjørende elementer finner støtte på en måte som trekker bildet tydeligere nettopp i en slik retning.

Lytteposter – samfunnsinstitusjonenes disiplinierende funksjon

Det nye forebyggingsbegrepet som utsagn 2 etablerer i NOUens kapittel 10, henviser ikke direkte til noen form for kontrollvirksomhet overfor foreldre. Forholdet mellom hjelp og kontroll blir derimot tematisert direkte når hjelpetiltakene senere blir drøftet i kapittel 11. Der løftes kontrollelementet direkte fram: "Hjelpetiltak med hjemmel i barnevernloven bærer, og vil fortsatt bære, et visst preg av kontroll" (NOU 2000: 12: 141).

Tilsynelatende innebærer det nye forebyggingsbegrepet ingen tilsvarende tenkning om at forebygging skal innebære kontroll av foreldrene. Men under overskriften "Nettverksbygging og støtte" i kapittel 10, som utsagn 2 er hentet fra, finner jeg en formulering som vekker min interesse ut fra selve ordet som tas i bruk. Her settes forebygging og identifisering av risikofaktorer i forbindelse med "samfunnets lytteposter":

En aktiv forebygging vil ofte dreie seg om å identifisere risikofaktorer, og gjøre en spesialinnsats for å minimalisere disse. Dette krever en spesialfokusering av innsatsen. I praksis vil dette innebære at når samfunnets lytteposter, som for eksempel helsestasjonen eller barnehagen, ser tegn på tilstanden for barna i en familie ikke er tilfredsstillende, så kan det være uttrykk for at det foreligger behov for en forebyggende innsats (NOU 2000: 12: 128).

Hvis vi nærmer oss metaforen slik Roland Barthes har gjort det i sin lesning av sosiale fenomener, slik jeg framstilte dette i kapittel 2, kan vi kort repetere: I et tegnerspektiv er grunnfiguren her først å identifisere en serie fenomener som refererer til hverandre i en tekst. Disse referansene vil være metaforiske, det vil si at man snakker om et fenomen som om det var et annet, i termer som er forbundet med dette andre fenomenet. Over denne primære betydningen bygger det seg så en sekundær og konnotativ betydning, og det er denne betydningen som er myten. Myten står gjennom denne konnotasjonen i forbindelse med kulturen, kunnskapen og historien. De inkompatible elementene knyttet til begrepet, det som ikke passer inn, sjaltes samtidig ut (ref.kap.2: 67).

”Lyttelyster”, slik jeg forstår dette begrepet, er i vår kultur koblet til spionverdenen: Å være til stede, høre hva som skjer på den potensielle fiendens enemerker, for å avsløre det skjulte, men samtidig ikke gi seg selv og sine hensikter til kjenne. Spionverdenen har *dobbelrollen* som sitt kjennetegn, med infiltrasjon og forsøk på å komme både mentalt og fysisk på innsiden for å skaffe seg informasjon. Dobbelrollen innebærer å opparbeide tillit fra omgivelsene gjennom å skjule sine egentlige hensikter, og å fremstå som både vennlig innstilt og til å stole på, samtidig som spionen hele tiden har ører og øyne med seg for å registrere alt som foregår. Metoden dreier seg om å avdekke måter å tenke og handle på, og på bakgrunn av de nye innsiktene bygge opp en forståelse av den potensielle fienden. Det dreier seg om å sammenstille ulike brokker av informasjon, som ikke er åpent tilgjengelig, der opplysningene hver for seg kanskje ikke er så vesentlige, men til sammen danner et meningsfylt bilde for spionen og det apparatet som står bak.

Opplysningene fortolkes og analyseres i det skjulte, i lys av det som er spionens og apparatets egen særlige forståelse og interesse, og ikke gjennom åpne drøftinger med de som det spioneres på. Den potensielle fiendens argumenter og fortolkning er ikke av interesse, med mindre den inngår i det som kan defineres som en hensiktsmessig kartlegging av deres virkelighetsforståelser.

Spionvirksomhet innebærer heller ikke, i hvert fall ikke i første omgang, åpen militær aksjon. Den foregår i det stille. Derimot kan spionvirksomheten, hvis det viser seg å være behov for det, etablere det nødvendige grunnlaget for senere målrettet aksjon. Legitimiteten til dette dobbeltspillet hentes fra en erkjennelse av at spionasjen er nødvendig av hensyn til sikkerhet for egen nasjon og befolkning. Den tjener med andre ord en overordnet hensikt, der formålet er å beskytte.

Når ”lyttelyster” installeres som en metafor i denne teksten, tilkjennegir dette en forståelse av at samfunnet, som utsagnet selv eksemplifiserer ved helsestasjon og barnehage,

innehar en slik dobbel rolle. Disse samfunnsinstitusjonene skal fremstå som vennligsinnet og inngi tillit. Samtidig skal hjelperne, uten å tilkjenne dette, samle informasjon gjennom rollen som fordekte observatører. Dobbelrollen innebærer med andre ord på den ene siden synlig støtte og hjelp, men på den andre siden også det skjulte granskende blikket som registrerer og danner utgangspunkt for apparatets egne forståelser. Disse forståelsene skal senere kunne danne grunnlag for samfunnets eventuelle aksjoner eller inngripen overfor familien. Det som fremstår som støtte, er med andre ord ikke bare støtte – det er først og fremst kontroll. Men ikke åpen kontroll. Her dreier det seg derimot om *skjult kontroll av innsmigrende karakter*, der legitimiteten hentes fra hva som blir forstått som nødvendig beskyttelse av barnet.

Den aktive forebyggingen har med andre ord i dette utsagnet, slik jeg leser det, den skjulte kontrollen som sitt særlige kjennetegn. Den er tuftet på en forestilling om at barna trenger beskyttelse fra sine foreldre, og at ikke alle foreldre ønsker å vise fram hvordan de lever sitt daglige liv sammen med barna. Foreldrene plasseres i en subjektposisjon som objekter, og betraktes *både* som potensiell fiende *og dessuten* som en potensiell fiende som skjuler seg. Forståelsen har som utgangspunkt at alle barn kan være i en truet situasjon, og at den enkelte forelder både har et ønske om og er i stand til å skjule seg. Den aktive forebyggingen vil dermed potensielt rette seg mot alle foreldre.

Det nye forebyggingsbegrepets kontrolldimensjon dreier seg med andre ord ikke om en åpen kontroll. Det dreier seg derimot om å tilby hjelp innenfor en støttende atmosfære. Det innebærer et spill, som *foregir* tillit og åpenhet – samtidig som det *forutsetter* mistanken. Metoden er diskret og usynlig, gir inntrykk av å akseptere foreldrenes virkelighetsbilde, samtidig som informasjonen som hentes ut settes fortløpende sammen i den hensikt å etablere et alternativt virkelighetsbilde.

I dette perspektivet blir risikofaktorer forstått som faktorer som kan identifiseres i familien gjennom avsløringer. De fremkommer ikke gjennom foreldrenes egen *vilje til og ønske om* å fortelle om det som kan være relevante forhold. Risikofaktorer settes med andre ord ikke i forbindelse med foreldrenes *eget ønske om støtte*. De er derimot knyttet til en forståelse av at foreldre har noe å skjule. Dette indikerer at det avslørende blikket ikke er rettet inn mot de kontekstuelle og strukturelle samfunnsforholdene som familien lever innenfor, som for eksempel kan føre til helseproblemer, fattigdom eller dårlig boligstandard. Derimot er det avslørende blikket rettet mot hvordan foreldre *som individer* lever sine individuelle og private liv *innenfor* de rammene som eksisterer. Kontrolldimensjonen innenfor en aktiv forebygging er med andre ord en individorientert dimensjon.

Barthes peker som nevnt på at når myten installeres skjer det en utsjalting av inkompatible elementer. Myten fjerner visse fortellinger og innsetter andre, og på denne måten fordreies vår forståelser. Dette henspeler på at myten dekker over samfunnsmessige utfordringer og kompleksiteter. Gjennom metaforen ”samfunnets lytteposter”, etableres det en myte om at foreldre skjuler seg fordi de ikke vil avsløre hvilken risiko de som foreldre eventuelt representerer for barna. Som myte kan denne forståelsen verken avkreftes eller bekreftes av sannheten. Med utgangspunkt i en aksepterende og ikke-kritisk lesning – som mytekonsument – vil myten leses som naturlige årsak, og ikke som motiv (Barthes 1999). Men ut fra en lesning som inntar et dechiffrerende perspektiv vil dens fordreininger kunne avdekkes: Myten tilslører det forhold at risikofaktorer også kan være av samfunnsmessig strukturell karakter.

Slik styres blikket hovedsakelig, for ikke å si utelukkende, mot individet. Individet blir gjort til objekt, der det er *avsløringen* av foreldrene som i sin tur skal føre til en spesialfokusering av innsatsen. Kontrollen er etablert, selv om kontrollbegrepet ikke er trukket inn på en måte som gjør av vi umiddelbart kan se hva dette dreier seg om. Parallellen til et objektiviserende medisinsk blikk, der individet skal vurderes i lys av det underliggende, er samtidig slående. Det nye forebyggingsbegrepet kan på denne måten sies å installere det medisinske blikket gjennom andre begreper enn det vi tidligere har sett.

I lys av Foucaults begrep om disiplinering gjennom en panoptisk samfunnsmodell, kan vi også se hvordan barnehager og helsestasjoner kan forstås i lys av denne maktformen. Disse institusjonene blir trukket inn som del av samfunnets kontrollmaskineri ”som overvåker mennesket på ethvert sted til enhver tid og aksepteres som system” (ref.kap.4: 131). Her blir *de mange* (foreldre med barn) sett av *de få* (de profesjonelle), og under forutsetning av at foreldrene enten har en mistanke eller en visshet om en slik overvåking, gjør foreldre seg selv til objekter. De tar inn over seg den ytre maktens virksomhet, og styrer seg selv. Med utgangspunkt i dette utsagnet kan både barnehager og helsestasjoner forstås som arenaer for en aktiv forebyggende virksomhet, der disse fungerer som viktige institusjoner for samfunnets disiplinerende og normaliserende myndighet i forhold til foreldre.

Tolkningens pålitelighet

Min forståelse av begrepet ”lytteposter” som metafor tar utgangspunkt i hva jeg selv legger i dette begrepet. Underveis i arbeidet har jeg imidlertid i flere omganger lagt dette begrepet

fram for andre, både i sammenheng med min egen tolkning, og dessuten ved å legge fram utsagnet uten å legge inn slike ledende elementer. Kun en gang ble denne metaforen tolket i en annen retning da en ung kvinne på 17 år ga uttrykk for at hun forsto dette begrepet som uttrykk for en aktiv og omsorgsfull lyttende holdning. Omsorg behøver imidlertid ikke stå som en motsetning til den kontrollen jeg har lest inn i begrepet "lytteposter", men det *kan* gjøre det. Jeg har uansett valgt å vektlegge min opprinnelige tolkning, både ut fra at jeg fortsatt finner den rimelig og at jeg har fått den bekreftet av en rekke andre lesere. På denne måten kan den dechiffreringen jeg har gjennomført forstås som en subjektiv tolkning, der jeg også har prøvd ut tolkningens pålitelighet i et samspill med kulturen. En slik utsjekking av kulturens tolkning var ingen sentral dimensjon hos Barthes. For meg fungerer imidlertid dette som et element av arbeidet med en viss kollektive valideringen av prosjektet (ref.kap.3: 103).

En refleksjon over de ulike rasjonalenes styrings- og maktformer

Det nye forebyggingsbegrepet er som vi har sett, på ingen måte en entydig betegner. Dette begrepet fylles med ideer som både kan forstås som ulike, motsetningsfylte og komplekse. Gjennom den konteksten som teksten utgjør, utvides betegneren, og favner på denne måten et stort felt. Det er gjennom et slikt lesegrep vi kan forstå antagonismen, ambivalensen, tvetydigheten og det uklare forhold til loven som ble identifisert ovenfor.

De mange ulike og vekslende forståelsene etablerer forskjellige rasjonaler som innebærer ulike maktformer, retter seg inn mot ulike individer og grupper på forskjellige måter, og peker mot ulike former for handling. Disse maktformene vil også kunne oppleves på ulike måter, og de etablerer ikke minst ulike premisser for styring.

I det følgende vil jeg, med utgangspunkt i Foucaults begreper om makt, forsøke å kaste lys over de to hovedrasjonalene som jeg har identifisert, i tillegg til den tredje forebyggingsrasjonalen som framkom gjennom et brudd i utsagnet egen logikk, og deretter ble fortrent. Her vil jeg, i tråd med arbeidets intensjon, først og fremst holde fokus på hvordan de ulike forebyggingsrasjonalene kan forstås i relasjon til foreldre.

Primærforebygging – innenfor den første problemorienterte rasjonalen

Denne rasjonalens forebyggingsbegrep bygger på en medisinsk tradisjon som deler forebyggingsbegrepet inn i primær-, sekundær- og tertiærforebyggende. Primærforebygging retter seg her mot de samfunnsmessige livsbetingelsene. Denne forebyggingsformen innebærer en strukturelt basert omsorgspolitik som favner hele befolkningen, dvs. alle barn

og unge og deres miljøer (inkludert foreldre), med utgangspunkt i mulige problemer som enda ikke har oppstått.

Denne formen for forebygging vil i prinsippet kunne forstås både innenfor en smal og en bred problem- og tiltaksdefinisjon. Innenfor en *smal* forståelse vil både nasjonale og lokale tilskudd til idrettsklubber eller ungdomsklubber kunne fungere som eksempel på denne primærforebyggende formen. Med utgangspunkt i en forståelse om at det å aktivisere barn innenfor idrettslige eller sosiale fellesarenaer fungerer problemforebyggende for det enkelte individ, både i forhold til den fysiske og den psykiske helsen og kanskje også sosial tilpasning, kan slike tiltak som retter seg mot *alle barn*, fungere problemforebyggende både for individet og for samfunnet i sin helhet. En *videre* forståelse vil derimot kunne inkludere tiltak som barnehageplass og helsestasjonstjenester til alle barn, barnetrygd, fødselspermisjoner, nettverksgrupper for foreldre, foreldreveiledning osv.

Valget mellom en smal eller vid forståelse av denne rasjonalen, der hovedpoenget er å sette inn tiltak før problemene oppstår, peker i ulike retninger. Gjennom en smal forståelse vil samfunnets bidrag til fellesskapsløsninger kunne reduseres til et minimum. Eller motsatt vil en videre forståelse innebære at problemfokuset utvides betraktelig, og dermed gå langt ut over de eksemplene som er nevnt ovenfor. Jo flere livsområder som blir forstått som problemfylte i et samfunn, jo flere tiltak vil kunne bli forstått som ønskelige eller nødvendige. I den grad for eksempel fedres deltakelse i omsorgsarbeidet for barn blir ansett å være for svak, med fare for negative konsekvenser for særlig små gutters sosialisering, kan dette fremstå som et problem som må løses innenfor en slik strukturell modell. Tiltak kan for eksempel etableres både gjennom fedrepermisjonsordninger eller fedrenettverksgrupper. Tilsvarende vil også samfunnets bekymring for barns språkutvikling og eventuelle senere leseferdigheter kunne føre til at det blir innført førskoleordninger for alle barn med obligatorisk språkstimulerende og leseforberedende tiltak. Eller med fokus på foreldrene: I de sammenhengene hvor foreldre generelt blir forstått som svake, for eksempel når det gjelder å hjelpe sine barn med skolearbeidet, kan det innføres foreldreskole som gir foreldre ny og forbedret innsikt i grunnskolens pensum – kanskje med vekt på de fagene der barna etter hvert skal delta i ulike nasjonale og internasjonale tester. I prinsippet finnes det få grenser for hvilke problemer som kan tenkes forebygget gjennom tiltak med utgangspunkt i en problemorientert primærforebyggende rasjonale. Som vi ser, eksisterer det en glidende overgang mellom slik primærforebygging og generell politisk virksomhet.

Maktens premisser ligger på denne måten innvevd i hva som blir definert som et problem i et samfunn i en gitt tid. Problemdefinisjoner blir på denne måten vel så mye til et

politisk som et faglig anliggende, ikke minst fordi valg av problemdefinisjoner impliserer samfunnsøkonomiske avveininger.

Denne omsorgspolitikken kan, ved å trekke på Foucaults begrep om bio-politikk, i ett henseende forstås som frigjørende fordi den bidrar til å støtte opp om folks dagligliv og gjøre livsbetingelsene bedre. Gjennom dette kan tilværelsen oppleves mindre krevende og den enkelte kan forstå dette som en støtte. Samtidig innebærer denne forebyggingsformen at staten påtar seg et omsorgsansvar, griper inn i det sosiale og på denne måten deltar i formingen av både samfunnet og den enkeltes liv. Så lenge denne inngripen har karakter av å være god, forstått som at tiltakene støtter opp om det den enkelte forelder opplever som ønskelig, er den imidlertid ganske usynlig som maktform. Dermed oppleves den nok i mindre grad av det enkelte mennesket som makt – på et bevisst nivå. Kanskje nettopp derfor er dette en maktform som i liten grad tematiseres som undertrykkende. Å opprettholde og understøtte denne maktformen, vil derfor bl.a. måtte handle om å iverksette politikken slik at den av den enkelte oppleves som nødvendig og god. Alternativt vil en slik politikk forutsette en befolkning som på et bevisst solidarisk grunnlag aksepterer at samfunnet griper inn i hverdagslivet gjennom individ- og problemorienterte bio-politiske grep, og støtter dette både av hensyn til samfunnet som helhet eller av hensyn til enkeltindivider eller grupper. Grunnlaget for aksept av denne formen for bio-politikk kan med andre ord ligge både på et bevisst og et ubevisst individuelt eller kollektivt nivå. Dette innebærer at Foucaults begrep om bio-makt ikke bare kan fortolkes som et grunnleggende repressivt element. Først og fremst åpner kanskje denne maktformen opp for muligheter og fristiller individet – men sannsynligvis avhengig av hvor bred eller smal den aktuelle problem- eller tiltaksdefinisjonen gjøres.

Et slikt perspektiv peker i retning av at det å iverksette nye tiltak innenfor en slik bio-politikk, ikke nødvendigvis er initiert ovenfra, fra staten. Initiativene og aktiviteten kan like gjerne ha sitt utspring fra ulike samfunnslag, grupper eller sosiale bevegelser som står i spissen for det de vurderer som viktige sosialpolitiske tiltak og reformer, der dette for eksempel begrunnes med at de bidrar til å realisere en likhetsverdi. Med referanse til Foucault er det grunn til å peke på at makten kommer alle steder fra – også makten til å stadig stille nye problemorienterte samfunnsdiagnoser og etablere ny og alternativ viten om individet – som på grunnlag av en slik ny kunnskap settes i stand til å styre seg selv innenfor stadig nye områder.

På samme måte som innenfor det jeg tidligere har kalt utkast til en offensiv sosialpolitikk i kapittel 4, som tar utgangspunkt i sosialpedagogikkens første spor, dreier denne styringsformen seg om kompensasjon på samfunnsnivå (ref.kap.4: 156). Her framstår

også likhet som et bærende prinsipp, og det enkelte individ blir ikke skilt ut med tanke på senere integrering. Derimot er det inkludering som gjelder, også her. Primærforebygging innenfor en problemorientert rasjonale har imidlertid sitt fokus på det å unngå problemer – til forskjell fra sosialpedagogikkens første spor som har sitt fokus på danning, forstått som den verdien det ligger i å utvikle det enkelte individs potensial som borger. Utkast til en offensiv sosialpolitikk kan dermed forstås som et uttrykk for et idégrunnlag som springer ut av denne verdivurderingen – og som uttrykk for en idealisme som i sin tur åpner opp for endring og nyorientering. Primærforebygging innenfor en problemorientert rasjonale ser jeg imidlertid i større grad på som uttrykk for en instrumentell fornuft, som handler om å få samfunnet til å fungere innenfor noen på forhånd definerte mål og rammer. Slik kan en problemorientert rasjonale i større grad forstås som konserverende og som uttrykk for et samfunns egen selvbekreftende aktivitet.

Sekundærforebygging – innenfor den første problemorienterte rasjonalen

Dette sekundærforebyggingsbegrepet tar utgangspunkt i en *individuell problemorientert rasjonale* der hvert enkelt individ potensielt blir forstått i lys av medisinsens objektiviserende blikk. Dette innebærer en klassifisering og kategorisering der noen individer skilles ut, samtidig som ambisjonen innebærer å integrere disse i normaliteten. Allerede identifiserte risikogrupper er med andre ord denne forebyggingsformens målgruppe.

Hvem som skal betraktes som tilhørende en risikogruppe, og hva som skal betraktes som et problem, er i utgangspunktet ikke gitt. Bestemmelsen av hva som er et problem, vil derfor skje som et resultat av komplekse prosesser basert på sosiale, historiske og kulturelle forhold. De ulike forventninger baserer seg ikke utelukkende på den kunnskapen som er etablert gjennom vitenskapen eller hjelpernes profesjonelle kunnskap. I tillegg må forventningene forstås som et produkt av en rekke ulike kunnskaper og moralske forestillinger, i tillegg til politiske og samfunnsøkonomiske interesser og målsettinger. Normen utvikler seg med andre ord på grunnlag i de samlede forventningene som et gitt samfunn i en gitt tid etablerer, der det å ha problemer innebærer avvik fra denne normen.

Forutsetningen for å skille ut noen som tilhørende en risikogruppe, er derfor at det dannes en samlet kunnskap om individet, som etablerer en forståelse av normalitet. I følge Foucault utvinnes en slik kunnskap gjennom å sette fokus på nyanser, der normen etter hvert fylles med et detaljert innhold. I forhold til foreldre innebærer dette en omfattende virksomhet innenfor hele samfunnet, der foreldreskap tematiseres i ulike sammenhenger og foreldre

observeres og vurderes. Makten produserer med andre ord en stadig mer omfattende kunnskap om foreldreskap og foreldrearbeid; hva det vil si å være en normal forelder, og dermed også en kunnskap om hvordan det arter seg å ha problemer og avvike fra det normale. Denne kunnskapen blir i stor grad forstått som naturlig og sann. Dette peker i retning av at den sentrale oppgaven for ansvarlige myndigheter og deres støttespillere ligger i det å undersøke om og på hvilken måte foreldre avviker fra normen og deretter arbeide for å rette sekundærforebyggende tiltak inn mot disse gruppene.

Sett ut fra Foucaults maktperspektiv innebærer derfor sekundærforebygging innenfor den tradisjonelle individ- og problemorienterte rasjonalen en blandingsform av makt, på flere nivåer. I bunnen ligger den samfunnsmessige rammen som er etablert, hvor blant annet de primærforebyggende tiltakene inngår. Gjennom disse tydeliggjøres de samfunnsmessige målsettingene og verdiene. På det neste nivået etablerer normen en grense, som det er sannsynlig at det normaliserte subjektet frivillig vil forsøke å innordne seg. Normens innhold løfter fram, henviser til og oppmuntrer til det som er normalt, og internalisering av normen vil innebære at hver enkelt forelder begrenser og kontrollerer seg selv. Gjennom fokus på foreldrenes omsorg for sine barn, og foreldrenes forventninger om å styre seg selv, oppmuntres refleksiviteten og kunnskapen som skal til for å mestre nettopp dette.

I et relasjonelt maktperspektiv kan med andre ord sekundærforebygging, basert på en individuell problemorientert rasjonale, forstås som governmentality og kan dermed tolkes som en produktiv ressurs. Foreldrebefolkningen får i stadig større grad tilgang til og bevissthet om den kunnskapen som blir etablert. Normens nyanserte og detaljerte innhold bringer fram og tydeliggjør hva som er normalt og verdifullt foreldreskap i vårt samfunn, og hva som er avvikende og ikke blir verdsatt. Slik etableres makt og kontroll i samspillet mellom normens innhold og den enkelte foreldres evne og vilje til å styre seg selv innenfor normens grense, der loven kan fungere som en støtte.

Innenfor et liberalistisk samfunn vil det være et mål at flest mulig foreldre selv tar kontroll over eget liv, slik at statens bidrag begrenses. Dette forutsetter en normetablering og en normalitetsforståelse som ikke gjør flertallet av foreldre til avvikere. Samtidig må normen etablere tilstrekkelige krav, slik at foreldre kan oppfylle sin samfunnsmessige oppgave som omsorgspersoner og oppdragere på en måte som samfunnet kan akseptere.

I følge Foucault etableres normen og normaliteten med utgangspunkt i en logikk som spiller seg ut som i et marked. Dette innebærer bl.a. et samspill mellom en rekke forhold som

til sammen bidrar til at normalitetsbegrepet og dermed problemdefinisjonen verken blir for smal eller for vid, at den styres i noen retninger framfor andre, og at avviket lar seg kontrollere og administrere innenfor det som kan forstås som en akseptabel offentlig ressursbruk. *Omfanget* av de ulike offentlige tiltakene som blir forstått som nødvendige i forlengelsen av normetableringen, er med andre ord et vesentlig anliggende. Et liberalistisk samfunn vil ut fra dette tendere mot imperativer som bidrar til å begrense det antall individer som faller inn under problemdefinisjonene, samtidig som normen tydeliggjøres i tilstrekkelig grad slik at individet selv kan bidra til den sosiale orden gjennom selvkontroll.

Også denne maktformen – governmentality – er relativt usynlig for de mange, så lenge de lever opp til normen. Fokus på problemer i det individuelle foreldreskapet *kan* imidlertid oppleves som et ubehag av alle foreldre, kanskje først og fremst fordi denne forebyggingsrasjonalen bygger på en forståelse om at eventuelle problemer henger sammen med personlige egenskaper, handlinger eller andre forhold hos individet selv, slik jeg tidligere har vært inne på (ref.kap.5: 169). I tillegg bidrar den til å understreke en forståelse av at samfunnet er delt inn i en offentlighetsfære og en privatsfære, der barneomsorgen ikke bare er et privat anliggende. Sekundærforebygging innenfor den tradisjonelle individ- og problemorienterte rasjonalen bidrar med andre ord i seg selv til en bevissthet om at det offentlige befinner seg innenfor privatsfæren gjennom sitt blikk for individuelle problemer.

For de som ikke har evne eller vilje til å styre seg selv innenfor den normen som etableres, men derimot framstår eller lever på måter som faller inn under problembeskrivelsen, tilbys forebyggende tiltak. Den samfunnsmessige orden etableres med andre ord gjennom målrettede tiltak rettet mot grupper av individer. På dette nivået, på det tidspunktet tiltaket eventuelt settes inn, avløses governmentality – forstått som selvdisiplinering – av en ytre disiplinerende makt. Risikogruppene defineres gjennom å gjøre et utvalg av foreldrebefolkningen. Her gjelder som nevnt *individets tilkortkomning* i forhold til normen som utgangspunkt, enten ved at foreldrenes problemer blir definert av andre, eller ved at de selv av ulike grunner definerer sine problemer for hjelpeapparatet.

Differensiering av foreldre med påfølgende tiltak blir med andre ord innenfor dette forebyggingsperspektivet forstått som det beste middelet for målrettet intervensjon. Forskjellen mellom foreldre utløser ulike tiltak, som alle skal sikre den samfunnsmessige integrering og individets mulighet for å understøtte systemet. På samme måte som innenfor sosialpedagogikkens andre spor dreier denne styringsformen seg altså om kompensasjon på individnivå.

Innenfor denne rasjonalen er det først gjennom definisjoner av problemet eller avviket at forebygging som individuell problemorientert rasjonale kan administreres, i forhold til de foreldrene som peker seg ut. Innsatsen innebærer deretter målrettede partielle tiltak basert på det som blir forstått som nødvendig favorisering av svake eller avvikende grupper av individer; de som har et problem, skal motta tiltak som tar sikte på å eliminere nettopp dette problemet. På denne måten skal individet bringes innenfor normaliteten. Legitimering av innsatsen knyttes med andre ord til identifisering av avviket eller de individuelle problemene, og en sannsynliggjøring av at de tiltakene som settes inn, bidrar til å løse nettopp disse problemene. Her vil det kunne eksistere mange ulike forståelser både med hensyn til hvilke tiltak som fungerer etter hensikten, hvilke tiltak som i et etisk perspektiv er akseptable og ønskelige, og hvilke som er samfunnsøkonomisk å foretrekke på kort og på lang sikt. Mulighetene for faglige, men også politiske maktkamper, ligger tydelig i dagen.

I ett perspektiv kan slike individuelle tiltak – for eksempel definert som behandling – forstås som et humanistisk prosjekt. Slik behandling baserer seg på en kurativ optimisme, og legger til grunn at individet er behandlingsdyktig i forhold til de problemene som identifiseres og derfor på sikt kan integreres. Innenfor et slikt regime fremstår det derfor både som hensiktsmessig og legitimt å operere med målrettet støtte for spesifikke grupper av foreldre, på tross av den stigmatiseringen og annet ubehag som kan tenkes å følge i kjølvannet av slike ordninger. I følge Foucault er det derimot mer aktuelt å se på denne individorienterte problemidentifiseringen og påfølgende behandlingen som en del av et styringsprosjekt, der individet settes i stand til å inneha den samfunnsmessige funksjonen som liberalismen forutsetter. Sekundærforebygging innenfor et slikt samfunn etablerer individet som det sentrale styringsobjektet.

Foucault peker på hvordan behovet for orden ser ut til å være et sentralt fenomen innenfor vestlige samfunn, og hvordan dette behovet ser ut til å være en viktig drivkraft i det å identifisere avvik, behandle og bringe mennesker innenfor normaliteten. Gjennomslag for normalitetsforståelser legger samtidig noen særlige premisser både for samfunnsmoralen og samfunnskontrollen. En hver form for sosial kontroll, faktisk eller idealisert, uttrykker med andre ord en moralsk forestilling om hvordan samfunnet bør være⁹⁰.

⁹⁰ Et slikt perspektiv på moralen kan vi gjenfinne hos Nietzsche, og også på dette området har Foucault hentet mye av sin inspirasjon fra ham (Nietzsche 1993).

Tertiærforebygging – innenfor den første problemorienterte rasjonalen

Tertiærforebygging innenfor den første problemorienterte rasjonalen deler mange av sine kjennetegn med sekundærforebygging som ble beskrevet ovenfor, først og fremst gjennom sitt fokus på individuelle problemer og integrering framfor inkludering.

Også innenfor denne rasjonalen er individet det sentrale styringsobjektet. Til forskjell fra den sekundærforebyggende formen er imidlertid den disiplinerende makten til stede her fra første øyeblikk. Den har allerede pekt ut sitt objekt, fordi den tar utgangspunkt i et allerede lokalisert individ. Tertiærforebygging innenfor denne problemorienterte rasjonalen innebærer med andre ord en eskalering av innsatsen overfor det individet som har identifiserte manifesterte problemer. Normens budskap er tydelig, både for dem som for øyeblikket mottar tiltak, og for den gruppen som enda ikke er pekt ut - eller har henvendt seg. Disse siste gruppene bevissthet om normens tilstedeværelse økes blott gjennom kjennskap til at den disiplinerende makten eksisterer som en mulig reaksjon *per se*.

Til sammen utgjør disse tre forebyggingsformene innenfor den problemorienterte rasjonalen en allianse mellom makt og kunnskap som utsagn 2 *ikke* slutter seg til, men derimot på en svært diskret måte bruker som utgangspunkt for å etablere *et nytt forebyggingsbegrep basert på en ny rasjonale*.

Det nye forebyggingsbegrepet

Selv om det nye forebyggingsbegrepet har en rekke ambivalenser og tvetydigheter knyttet til seg, slik vi har sett gjennom lesning av utsagn 2 og dette utsagnets kontekst, har det likevel vært mulig å identifisere noen hovedlinjer i denne modellen. Dette er en forebyggingsform som er etablert med utgangspunkt i en tilnærmet syntese mellom de tre forebyggingsformene primær-, sekundær- og tertiærforebygging. Det nye forebyggingsbegrepet favner dermed vidt, men defineres til forskjell fra de tre foregående med utgangspunkt i en *tiltaksorientert* rasjonale, basert på en kombinasjon mellom individ- og strukturperspektiv. Samtidig ligger det også her en viss problemorientering. Det helsefremmende aspektet innenfor denne forebyggingsformen innebærer imidlertid at foreldre i større grad blir forstått som subjekt og som ressurser for både seg selv og andre, mens pedagogikkens syn på foreldre er mer uklart, der den befinner seg i spenningsfeltet mellom et kognitivt dekontekstualisert eller et behavioristisk læringssyn på den ene siden – og et sosialt kontekstualisert læringssyn på den annen. Foreldrekontrollen er til stede, men som en skjult kontroll – innvevd i samfunnsinstitusjoner som jevnlig kommer i kontakt med barn og foreldre.

Her er med andre ord ikke identifisering av individuelle problemtyper eller grader av disse det fremtredende poenget. Forestillinger om personifiserte individuelle forskjeller som grunnlag for tiltak er riktig nok til stede, men de dominerer ikke. I stor grad er de supplert og delvis erstattet med forestillinger om at individer lever innenfor varierende samfunnsmessige livsbetingelser, og at det er disse ulike livsbetingelsene som bidrar til å skape forskjeller. Forebygging i relasjon til foreldre handler i dette perspektivet om å tilføre ressurser *både* på individ- og samfunnsnivå. Tiltak på individuelt nivå er derfor ikke eneste løsning, selv om slike også inngår.

Forebyggingsbegrepet blir i en slik sammenheng svært vidt, nettopp fordi det i prinsippet favner alt og alle. Konsekvensene på samfunnsnivå kan forstås som tilsvarende omfattende. På denne måten etableres det her en glidende overgang mellom forebygging og generell politisk virksomhet. Spissformulert kan dette forebyggingsbegrepet forstås som et verdipolitisk program med ambisjoner om omfattende kompensasjon, både på individ og samfunnsnivå. Med utgangspunkt i min framstilling av sosialpedagogikkens første og andre spor i kapittel 4 kan vi gjenkjenne en blandingsform av disse. Det nye forebyggingsbegrepet innebærer en normalitetsvurdering *både* av individets egenskaper og fungering, og av samfunnets beskaffenhet – en rasjonale som jeg velger å betegne som *den komplekse kompensasjonsrasjonalen*.

Forebygging innebærer med andre ord innenfor denne rasjonale tiltak som forutsetter forbedrede ressursmessige samfunnsmessige rammer for *alle* individer, i den hensikt å øke den totale befolkningens forutsetninger og mestring av livet, slik at færrest mulig opplever situasjoner og livsbetingelser som bidrar til problemer. Samtidig rettes innsatsen også mot individuelle problemsituasjoner – det som innenfor sosialpedagogikkens andre spor ble betegnet som krise- og nødssituasjoner. Dette nye forebyggingsbegrepet peker dermed, sett under ett, mot en kombinasjon av inkludering og integrering. Graden av det ene eller det andre blir et spørsmål om hvilken balanse som i praksis etableres mellom et vidt normalitetsbegrep som inkluderer mange, og et smalt normalitetsbegrep som innebærer en første eksklusjon før det settes inn integrerende tiltak.

Denne rasjonale etablerer også makt – om enn på andre vilkår. Først og fremst innebærer den en dreining vekk fra governmentality som kontrollform. Gjennom en nedtoning av fokus på individuelle problemer og normetablering på det individuelle nivået, og et tilsvarende økt fokus på universelle tiltak med utgangspunkt i en vurdering av samfunnets beskaffenhet, trer bio-politikkens livsregulering sterkere inn som maktform. Økningen av denne maktformens omsorgspolitikk på bekostning av governmentality gjør makten mer

synlig, og maktens repressive dimensjon kan dermed oppleves som mer tilstedeværende. Opplevelsen av frihet for den enkelte forelder kan for så vidt tenkes opprettholdt hvis den aktuelle omsorgspolitikken harmonerer med deres livsprosjekter, men samtidig vil den kunne bidra til forming av det sosiale i et omfang som i relativt stor grad kan oppleves som regulerende og dermed undertrykkende. På denne måten kan den synlige offentlige kontroll og styring oppleves langt mer inngripende enn den mer usynlige individuelle selvkontrollen.

Dette innebærer ikke nødvendigvis mer statlig makt, men statlig makt på en tydeligere og mer identifiserbar måte. En slik tydelighet handler ikke minst om at denne rasjonalen vil kreve økte økonomiske ressurser gjennom sitt fokus på tiltak som rettes både direkte og indirekte mot hele befolkningen. Kanalisering av ressurser til dette feltet vil dermed forutsette samfunnsmessige omprioriteringer, som sannsynligvis ville kunne innebære mye politisk oppmerksomhet, for ikke å si politiske kamper.

I seg selv ville dette kunne bidra til en sterkere politisering av spørsmål som gjelder oppvekst- og barnevernsfeltet. Dermed ville også oppvekst- og barnevernspolitikk kunne få en mer framtredd plass i den offentlige bevissthet, og kanskje også settes inn i en sammenheng som får karakter av *befolkningspolitiske spørsmål* – dvs. at politikk om oppvekst og barnevern i større grad forstås som et politikkfelt som peker ut over det enkelte individs velferd her og nå, fordi det *også* kan forstås som et middel til å fremme samfunnsmessige målsettinger og verdier på lengre sikt. På denne måten kan politikk om oppvekst og barnevern få sin nødvendige og legitime plass når det kommer til sentrale retningsvalg for samfunnet.

Hvilke valg som i praksis skal tas, er imidlertid ikke et tema for dette forskningsarbeidet. Det bør etter min forståelse først og fremst overlates til politikken – mens derimot tematiseringen av dette spørsmålet definitivt hører hjemme i et avhandlingsarbeid som har intensjoner om å bidra til politikken og kulturens egen selvinnsikt og utviklingsmuligheter.

Spørsmål om gjennomslag for det nye forebyggingsbegrepet

Sett i lys av Foucault vil de bio-politiske elementene innenfor den komplekse kompensasjonsrasjonalen ikke kunne gjennomføres utelukkende som en statlig initierende makt. Staten er i stor grad avhengig av å dra veksler på og understøttes av det Foucault betegner som en *global* makt. Dette er en makt som er etablert i samfunnets *nedre* lag (Foucault 2001). Makten er med andre ord avhengig av grupperinger som setter denne type omsorgspolitikker på dagsorden. Opplevelse av at de foreslåtte tiltakene harmonerer med egne

vurderinger av hva som er nødvendig og ønskelig, står sentralt. Ulike grupperingers engasjement og støtte er derfor en viktig premisse for gjennomføringen av denne politikken.

Dette perspektivet kan imidlertid også stilles på hodet. Makten kommer, som jeg har vært inne på tidligere, aller steder fra og det kan derfor like gjerne være grupperinger *utenfor* statsapparatet som står i front når det gjelder å sette disse sosialpolitiske tiltakene og reformene på dagsorden – og som tilsvarende er avhengig av at statsapparatet understøtter disse. I følge Foucaults begrep om motmakt etableres den nye kunnskapen på grunnlag av *erfaringer* med den makten som allerede er etablert. Det innebærer at endringer gjerne skjer med utgangspunkt i noe som tidligere har vært og kanskje også fortsatt eksisterer – for eksempel erfaringer med en problemorientert rasjonale. Og slike erfaringer er sannsynligvis av mer gjennomgripende karakter for de gruppene som har vært underlagt en slik rasjonale. Erfaringene med denne makten er kanskje derfor i større grad gjort av brukerne enn av hjelperne, selv om en ikke skal se bort fra at disse kategoriene kan gå på kryss og tvers. Et annet spørsmålet vil imidlertid være hvilke grupper som har tilstrekkelig gjennomslag i diskursen – eller formulert mer i tråd med Foucaults relasjonelle maktforståelse; hvilke grupper har alternative kunnskaper som kan kodifiserer på en tilstrekkelig strategisk måte til at denne kunnskapen vil kunne gi gjennomslag.

Den komplekse kompensasjonsrasjonalen som sikkerhetsnett

Når det kommer til den innsatsen som i henhold til det nye forebyggingsbegrepet *også* skal settes inn på det individuelle nivået, vil dette fortone seg annerledes innenfor den komplekse kompensasjonsrasjonalen enn innenfor en tradisjonell individ- og problemorientert rasjonale. Siden tiltakene er tenkt å settes i sammenheng med den enkeltes situasjon, slik det helsefremmende perspektivet bærer bud om, vil alle forhold i individets liv være relevante for de som skal vurdere hvilken innsats som skal settes inn på det individuelle nivået. Dette gjelder også i forhold til det å ta i bruk individets egne ressurser. Innenfor denne rasjonalen er med andre ord ikke problemdefinisjonene standardiserte, men derimot *kontekstualiserte*. Utgangspunktet for all hjelp vil bl.a. innebære en ettersporing av hvilke problemer som har oppstått på hvilket grunnlag, der hjelpen innebærer kompensatoriske tiltak på *disse* områdene. Det innebærer i prinsippet en omfattende, eller en mulig endeløs utvidelse av den samfunnsmessige innsats. Hvor omfattende tiltak som kreves til enhver tid vil imidlertid være avhengig av hvordan den samfunnsmessige, den befolkningsmessige og den individuelle situasjonen blir definert – i sammenheng.

Utgangspunktet for slike definisjoner vil, i tillegg til en forståelse av den enkelte forelders problemer, være den samfunnsdiagnosen som etableres og forståelsen av den samlede foreldrebevolknings generelle ressurser og problemer. Kompetansekravene til de som skal gjennomføre den nødvendige analysen må med andre ord være betydelige. Spørsmålene som må besvares er blant annet hvor utsatt foreldrebevolkningen skal forstås som – i lys av den eksisterende og den ønskede samfunnsituasjonen – i kombinasjon med hva slags omsorgsnivå og hvilke kvaliteter i barneomsorgen det politiske system ønsker å styre mot. Innenfor denne rammen vil det hele bli fortolket. En slik omfattende kompleksitet innebærer at bestemmelser om strukturelle tiltak ikke kan bli forstått som nødvendige tiltak uten at det samtidig blir fremført legitime samfunnsanalyser og virkelighetsbeskrivelser av foreldrebevolknings vilkår for å oppfylle forventningene. Dessuten vil de ulike individuelle tiltakene som igangsettes ikke kunne aksepteres som gyldige uten at det samtidig blir gjort tillitvekkende analyser av den sosiale konteksten denne personen handler i. Innenfor den nye forebyggingsrasjonalen defineres med andre ord både aktuelle problemer og muligheter sosialt, noe som krever en sannsynliggjøring av at de tiltakene som settes inn, bidrar til å løse nettopp de aktuelle problemene og realisere de forespeilte mulighetene.

Det nye forebyggingsbegrepet innebærer dermed, sett under ett, en kombinasjon av inkludering og integrering, der graden av det ene eller det andre blir et spørsmål om hvilken balanse som etableres. Legitimeringsoppgavene innenfor denne komplekse kompensasjonsrasjonalen bærer dermed i seg et visst potensial for politiske og faglige maktkamper, på lik linje med det jeg påpekte innenfor den individuelle problemorienterte rasjonalen. I et styringsperspektiv har denne rasjonalen med andre ord først og fremst kompleksiteten som sitt kjennetegn.

Både samfunnet og individet etableres på denne måten som styringsobjekter innenfor denne forebyggingsrasjonalen, men på ulike måter. I relasjon til samfunnet tar makten på seg å forvalte livet, og det innebærer inngrep som i første rekke retter seg mot hele samfunnslegemet. Det politiske eser på denne måten utover og blir stående helt sentralt innenfor rammen av en slik forebyggingsrasjonale.

I lys av Foucaults begrep om den livsregulerende bio-makten, rommer denne forebyggingsformen – som baserer seg på det jeg vil betegne som *et komplekst kompensatorisk forebyggingsbegrep* – omfattende elementer av en direkte og aktiv omsorgspolitik. Den har som konkret oppgave å opprettholde, ordne og forbedre den enkeltes liv, i den hensikt å få dette samfunnet til å fungere som en stat som tar omsorg for

individene. På denne måten kan denne rasjonalen og dette forebyggingsbegrepet forstås som grunnlag for en forvaltningskunst som tilstreber å etablere et omfattende sosialt sikkerhetsnett for et mangfold av personer og situasjoner.

Det fortrenge forebyggingsbegrepet

Det *fortrenge* forebyggingsbegrepet innebærer som vi har sett, hovedsakelig den samme tiltaksorienterte rasjonalen som det nye forebyggingsbegrepet. Her skilles imidlertid den gruppen som motsvarer tertiærforebyggende tiltak ut. Noen mennesker blir forstått som mindre like de andre på en betydningsfull måte. Disse foreldrene blir i større grad egenskapsforklart, og det er loven som holder denne forståelsen fast. Dermed tones strukturperspektivet ned, og den gruppen som motsvarer tertiærforebygging blir forstått som annerledes enn de andre, uavhengig av den sosiale konteksten individene lever i.

Gjennom dette bruddet etableres med andre ord noe som forskjellig, som *det Andre*. For Foucault representerer det Andre "det uvanlige", "det fremmede", "det ukjente", "det diskontinuerlige" eller "det irrasjonelle" (Steinsholt 2004: 248). Som jeg har pekt på tidligere, understreker Foucault at på den tiden galskapen ble fordrevet, falt den utenfor den sosiale kodeksen (ref.kap.4: 130). Galskapen kan forstås i termen av det Andre. Mot denne galskapen, mot det Andre, ble det skapt en følsomhet og reist en terskel – for å utstøte. Som kjent opphørte imidlertid galskapen å være et utstøtt fenomen. Det Andre ble underlagt den rasjonelle orden. På denne måten forsøker *det Samme* å få kontrollen over galskapen. Normaliseringen suger med andre ord opp i seg det Andre, og alt trekkes inn i normaliteten. Gjennom dette blir normaliteten det dominerende, og reguleringen gjennom normaliseringen blir total.

Et slikt bakteppe gir mulighet for å forstå bruddet i utsagn 2 på en ny måte: Idet tertiærforebyggende tiltak gjenopprettes som en egen kategori, blir innsatsen i forhold til den aktuelle gruppens liv regulert. Denne reguleringen skjer ikke på de samme premissene som for de øvrige gruppene, men *på særegne premisser*. Det Andre skal fortsatt forstås som det Andre, slik loven forutsetter. Det fortrenge forebyggingsbegrepet kan dermed forstås som at her *avstår* den sterke normaliseringsmakten som dominerer innenfor utsagnets nye forebyggingsbegrep å suge opp i seg det Andre. Den gruppen som motsvarer tertiærforebyggende tiltak trekkes likevel ikke inn i en dominerende normalitet og blir ikke

gjort til det Samme. I stedet forblir den det Andre, som mottar tiltak på særegne premisser. Innenfor den fortrenkte forebyggingsrasjonalen etableres ikke den totale orden som den gjeldende orden.

Desto mer interessant er det at utsagn 2 i neste omgang vender tilbake til en rasjonale der det Andre suges opp i det Samme. Normalitetens dominans som favnet alle individer, gjenoppretted. Her slår reguleringen inn. Behovet for orden og enhet slipper gjennom. I lys av Barthes vil dette kunne forstås som en manglende forutsetning for å forestille seg det Andre: "Hvis det fremmede viser seg for småborgeren, gjør han seg blind, overser det og fornektet det, eller forvandlet det til seg selv [...] alt som er annerledes, blir redusert til det samme" (Barthes 1999: 205). Når reguleringen og behovet for orden og enhet slipper gjennom, innarbeides det som er annerledes i det Samme. Det skapes orden og enhet gjennom at den fortrenkte gruppen blir forstått mest mulig like de andre, inkludert de som ønsker å hjelpe dem – eller kontrollere dem.

Mot et slikt bakteppe kan det tenkes at den subjektposisjonen som etableres gjennom bruddet og senere ble fortrenkt, der noen foreldre blir forstått som mindre like enn andre, også innebærer en toleranse for uorden og en aksept av det Andre – som annerledes.

Kapittel 6: Rettigheter og hjelp - frihet og skjult kontroll

Barneombudet har avgitt høringssvar til NOU 2000: 12 *Barnevernet i Norge*. Det følgende utsagnet er hentet fra dette høringssvaret. Her blir forebygging tilsynelatende forstått på en radikalt annerledes måte enn det vi så i forrige kapittel i utsagn 2. Dette er interessant i seg selv, fordi det i første omgang antyder at utsagn 3 kan leses som uttrykk for en reell motmakt til utsagn 2. Den endelige konklusjonen fra min side går imidlertid i en litt annen retning.

Utsagnet rommer også noe annet. Gjennom å fokusere på logikken og de metaforene som opptrer i teksten vil jeg etter hvert avdekke hvordan det etableres et internt motsetningsforhold mellom ulike subjektposisjoner som foreldre tildeles. Gjennom brudd i den mening som kan leses ut, avdekkes det en problematikk i spenningsforholdet mellom frihet og kontroll.

Utsagn 3

A) Kap 1 INNLEDNING

[...]

Kap. 1.2 Barneombudets perspektiv

Barn er en utsatt gruppe med særlige behov for omsorg og beskyttelse. Både menneskerettighetskonvensjonene og Barnekonvensjonen bygger på et barnesyn som gir hvert individ rett til sivile, politiske, økonomiske, sosiale og kulturelle rammer som går det mulig å leve, utvikle seg og vokse. Dette må ikke forstås som forebyggende tiltak, men som iboende og ukrenkelige rettigheter. Når nå disse rettighetene er sikret, gjerne gjennom minstestandarder i forhold til et klart definert lokalt oppvekstansvar, vil det allikevel v re barn og unge som har behov for særskilte tiltak. Først da vil det bli relevant å snakke om primær, sekundær- og tertiærforebyggende tiltak, og først etter at disse er tilbudt, vil myndighetsbarnevernet ha myndighet og plikt til å gripe inn. [...]

Kap 3 Kommunens ansvar for de forhold barn og unge lever under

Kap 3.1 De folkevalgtes ansvar

Avgrensning av begrepene oppvekstvilkår, forebygging og frivillige hjelpetiltak er uklar og ordbruken i debatten derfor upresis. Gode oppvekstvilkår skal ikke defineres som forebyggende arbeid. Det må være et berettiget krav i et velferdssamfunn som har ratifisert FNs konvensjon for barnets rettigheter.[...]

B) Kap 3.2 Felles kommunal oppvekstenhet for forebyggende arbeid

Eksempler på at barn har hatt avvikende adferd eller åpenbart vanskelige hjemmeforhold siden barnehagealder uten at noe har blitt gjort før problemene blir

manifestert på ungdomsskolen, er dessverre hyppige. Den enkelte ansatte innenfor de ulike hjelpetjenester har ikke et tydelig ansvar i forhold til å reagere på vegne av barn i en mulig risikosituasjon ved å melde sin bekymring til barneverntjenesten, selv om det er både en lovpålagt plikt og et ledd i en profesjonell fokusering på barnets beste. Ansvarsfraskrivelse og beslutningsvegning i vanskelige saker skjer dessverre alt for ofte. Det er behov for en felles forståelse av dette ansvaret for å skape muligheter for å forebygge og forhindre at stadig flere kommer inn på et feilaktig spor på veien gjennom barne- og ungdomsalderen. [...] Barneombudet er enig med utvalget i at en helhetlig organisering av forebyggende arbeid og frivillige hjelpetiltak er en grunnleggende forutsetning for å sikre at enkeltbarn og deres familier ikke blir stående uten nødvendig og rettmessig hjelp. Gjennom en samlet oppvekstrelatert servicevirksomhet med familien som bruker, kan fokus på barnets beste som overordnet hensyn ivaretas. Sektorskranker i hjelpeapparatet må brytes ned, og barnefaglig kompetanse må styrkes i alle ledd. Ombudet har i en rekke ulike sammenhenger presisert at den kommunale innsatsen må styrkes og omorganiseres med barnet i fokus på det tidspunkt i barnets liv når de første problemene blir synlige. (Hørings svar til NOU 2000: 12 *Barnevernet i Norge*. Barneombudet 15.10.2000: 3-6)

Gode oppvekstvilkår som en rettighet

Utsagn 3 gjør et klart skille mellom "forebyggende tiltak" og "gode oppvekstkår", ved at det siste defineres med utgangspunkt i barns universelle *rettigheter*. Disse rettighetene innebærer en rett til "sivile, politiske, økonomiske, sosiale og kulturelle rammer som gjør det mulig å leve, utvikle seg og vokse". "Gode oppvekstvilkår" handler her med andre ord verken om universelle eller partielle *hjelpetiltak*, men rett til visse samfunnsmessige *rammer* for oppvekst.

Utsagnet innebærer en svært tydelig intertekstualitet, gjennom å henvise direkte både til menneskerettighetskonvensjonene og Barnekonvensjonen⁹¹. Disse internasjonale konvensjonene må derfor forstås som noen av de ressursene utsagnet trekker på. Gjennom å henvise til nettopp disse tar utsagnet utgangspunkt i definerte autoritative kilder, som på internasjonalt nivå tar mål av seg til å regulere forholdet mellom individet og den enkelte statsmakt. I disse konvensjonene står bl.a. forholdet mellom individets frihet og behovet for beskyttelse helt sentralt (Grøslund 1993).

Rettigheter med utgangspunkt i disse konvensjonene kan med andre ord grunnlegges på flere måter, enten i individets behov for beskyttelse eller i behovet for frihet – eller som en kombinasjon av disse to. Valg av begrunnelse er derfor det som vil gi en forståelse av hvordan begrepet er brukt. Som vi ser i utsagnets del A er det ikke friheten som fremheves, men at

⁹¹ Rettigheter som er gitt barn i Barnekonvensjonen, omfatter grunnleggende menneskerettigheter som forut for Barnekonvensjonens tilblivelse var nedfelt i en rekke andre internasjonale menneskerettighetskonvensjoner. FNs konvensjon om barnets rettigheter (Barnekonvensjonen) ble vedtatt av De forente nasjoners generalforblytning i 1989, og ble ratifisert av Norge i 1991 (Grøslund 1993).

barn er "en utsatt gruppe med særlige behov for omsorg og beskyttelse". Det er med andre ord som sårbare og omsorgstrengende, og ikke som frihetsutøvende personer, at barn oppbærer rettigheter her i utsagn 2. Slik er rettighetsbegrepet fylt med innhold.

Med dette utgangspunktet etablerer utsagnet i første omgang en grunnleggende *rettighetsrasjonale* med fokus på omsorg og beskyttelse. Disse rettighetene er individuelle, og gjelder alle barn. Rettighetene gjelder på denne måten som samfunnets grunnleggende ordning, der barnet som individuell rettighetsinnehaver skal gis "gode oppvekstvilkår" som "gjør det mulig å leve, utvikle seg og vokse". Med utgangspunkt i disse rettighetene er barnet ikke et privat anliggende innenfor en familie, men blir forstått som et eget individ med egne behov. Hvorvidt dette innebærer at barnet blir forstått som et fritt subjekt, vil jeg imidlertid vende tilbake til.

På dette nivået er det *samfunnet*, og ikke foreldrene, som fungerer som barnets aktive garantist i forhold til omsorg og beskyttelse. Barnets rettigheter innebærer dermed en relasjon som går *direkte* mellom barnet og samfunnet. Barnet er på dette nivået *samfunnets barn*, der ansvaret for barnets rammer innebærer et samfunnsansvar. Dermed er det samfunnet som står i posisjon til å definere barns behov for rammer i en oppvekstsammenheng. I denne delen av utsagnet fremstår med andre ord barnet som en politisert størrelse.

Rettighetsbegrepet er imidlertid ikke fylt med et konkret innhold. Som vi ser går ikke utsagnet nærmere inn på hvordan de "sivile, politiske, økonomiske, sosiale og kulturelle rammene" skal forstås, ut over de vide formuleringene som innebærer at disse rammene skal gjøre det mulig for barnet "å leve, utvikle seg og vokse". Samfunnets forpliktelser overfor barnet er med andre ord ikke utdypet⁹².

Tre ulike rasjonaler

Den *rettighetsrasjonalen* vi finner innledningsvis i utsagnets del A og som fokuserer på barns rett til sivile, politiske, økonomiske, sosiale og kulturelle rammer, fungerer imidlertid ikke som et fullstendig svar på spørsmålet om hvordan barns oppvekst skal sikres. Den er kun å forstå som et første nivå – basert på en direkte linje mellom barnet og samfunnet.

Leser vi videre i utsagnets del B, vil vi se at i de sammenhengene der denne

⁹² FNs barnekonvensjon fyller disse kategoriene med et mer konkret innhold, selv om det også innenfor konvensjonens formuleringer er til dels stort tolkningsrom. Når det gjelder de økonomiske, sosiale og kulturelle rettighetene, er dette positive rettigheter som krever ressurser fra den enkelte stat. Her har statene forpliktet seg til en *gradvis* gjennomføring. Og siden disse rettighetene ikke forventes oppfylt i samme grad i fattige som i rike land, er forpliktelsen også *relativ* i forhold til ulike staters økonomiske forutsetninger (Grøsland 1993, Opsahl 1996).

samfunnsmessige rammen *ikke* fører til en forventet mestring, utløses det en annen rasjonalitet: Hvis eller når barnet ikke er i stand til å oppfylle forventningen om å "leve, utvikle seg og vokse", blir dette forstått som at barnet har behov for "ytterligere tiltak". På dette andre nivået tilbys hjelp i form av forebygging og frivillig hjelpetiltak. Denne *hjelperasjonalen* må forstås som et neste nivå innenfor en samfunnsmessig styringsrasjonale. Her beskrives den samfunnsmessige innsatsen som anses som nødvendig i de sammenhengene der rettighetsrasjonalen ikke fungerer som tilstrekkelig. Barn og unge og deres familier skal møtes med *tilbud* om hjelp, forstått som frivillige og partielle tiltak, når de har behov for det. Spørsmålet om hvem som definerer dette behovet og på hvilken måte, vil stå sentralt i den videre undersøkelsen av utsagnet.

På det tredje og siste nivået er det "myndighetsbarnevernet" som har "myndighet og plikt til å gripe inn". Med utgangspunkt i en *tvangsrasjonale* er det samfunnet som definerer barnets behov og griper inn, hvis hjelpen viser seg ikke å ha den tilsiktede virkning. Også her eksisterer det som vi ser en direkte forbindelse mellom barnet og samfunnet.

Når problemene oppstår, er barnet familiens barn

Den direkte relasjonen mellom barnet og samfunnet som vi finner på nivå en og tre, er ikke på samme måte til stede på nivå to – innenfor *hjelperasjonalen*. Hvilke relasjoner som gjelder mellom barnet og samfunnet her, er i utgangspunktet mer skjult, og må leses fram.

I utsagnets del B er forebyggende arbeid og frivillige hjelpetiltak innenfor *hjelperasjonalen* nærmere beskrevet, og blir forstått som nødvendig og rettmessig hjelp til "enkeltbarn og deres familier". Denne hjelpen kan gis gjennom "en samlet oppvekstrelatert servicevirksomhet med familien som bruker". Gjennom disse formuleringene fremkommer flere interessante poeng. Her blir ikke barnet eller den unge betraktet som et selvstendig individ med egne ønsker og behov. Det er familien som *samlet enhet* som skal motta tilbud om hjelp eller service, med utgangspunkt i et fokus på "barnets beste". Familien og barnet utgjør en enhet.

Når problemene oppstår, er med andre ord ikke barnet først og fremst samfunnets barn. Når problemene oppstår er barnet *familiens barn*, og barnets posisjon endres fra å være en politisert til å bli en *privatisert størrelse*. Hva dette i sin tur innebærer for foreldrenes subjektposisjon, kan vi få en nærmere innsikt i gjennom å undersøke de begrepene som er tatt i bruk.

Servicebegrepet viser til både frihet og kontroll

Begrepet "servicevirksomhet" i utsagnets del B er i denne sammenhengen spesielt interessant å gå nærmere inn på, fordi det bringer med seg en mening som etablerer en sentral premiss i utsagnet. Jeg velger å betrakte begrepet "service" som en metafor, der det snakkes om et fenomen som om det er et annet, i termer som er forbundet med dette andre fenomenet.

"Service" er et begrep jeg forbinder med tilbud og etterspørsel, forstått som et kundeforhold innenfor et marked. I et kundeforhold får kunden tilbud om en vare, som kunden fritt kan bestemme om hun eller han vil kjøpe – eller ikke. Innenfor en slik rasjonale er det kundens egendefinerte behov i forhold til et marked som gjelder. I tillegg utløser kundeforholdet vanligvis forbrukerrettigheter. Som kunde og forbruker har man en rekke krav til at den varen man kjøper står i forhold til de forventningene som er skapt, enten gjennom reklame, produktgarantier eller annen kommunikasjon. Kunden kan med andre ord stille krav til produktet eller avstå fra produktet, eller for den saks skyld gå et annet sted for å skaffe seg det – som et fritt subjekt. Her etableres myten; gjennom de konnotasjonene som begrepet "service" bringer med seg etableres det på det sekundære nivået, dvs. på mytenivå, en forestilling om *familien som fri*, med rett til selv å definere *om* og i tilfelle *hvilken* hjelp den vil motta.

Som jeg har vært inne på tidligere, peker Barthes på hvordan myten fjerner visse fortellinger og innsetter andre, og fordreier vår forståelse. Myten dekker på denne måten over samfunnsmessige utfordringer og kompleksiteter, hevder han. Dette gjelder også her i utsagn 3. Gjennom formuleringen "servicevirksomhet med familien som bruker" etableres det en myte om frihet som dekker over et vesentlig forhold, nemlig at en fri familie ikke nødvendigvis betyr frihet for alle i familien. En fri familie som selv definerer *om* og i tilfelle *hvilken* hjelp den vil motta, består av mer enn ett individ, som alle kan ha *ulike* behov og interesser, og dessuten ulike virkelighetsforståelser⁹³. Familien er ikke nødvendigvis et harmonisk hele.

I en slik situasjon vil ikke friheten kunne gjelde for alle. Noen vil måtte underlegges andre. Den friheten familien som helhet tilkjennes gjennom servicebegrepet, installerer med andre ord samtidig en kontrolldimensjon. Dette er en kontroll som etableres *innad* i familien, der alle familiemedlemmene potensielt kan tenkes å være den som innehar kontrollen – forstått som den som har makten til å definere *om* og *hvilken* hjelp familien ønsker å motta.

⁹³ Forskning på ulike virkelighetsforståelser mellom familiemedlemmer viser hvordan disse bl.a. har sitt utspring i forskjeller mellom barns og voksnes sosiale verden, der en rekke faktorer spiller inn, bl.a. barns kjønn og alder (Butler og Williamson 1994 I; Schelderup m.fl. 2005)

Imidlertid, med utgangspunkt i utsagnets henvisning til Barnekonvensjonen, er det rimelig å forstå at det *ikke er barna* som blir tildelt en slik posisjon. Barnekonvensjonen har lagt til grunn en forståelse av at barn, og fremfor alt små barn, ikke i særlig grad kan overlates til egne avgjørelser i viktige spørsmål som gjelder dem selv (Grøslund 1993, Opdal 2008).

Menneskerettigheter har tradisjonelt hatt det voksne individ for øye. Gjennom FNs barnekonvensjon har imidlertid også barn som gruppe fått formalisert sine rettigheter. Disse rettighetene innebærer bl.a. både rett til beskyttelse mot overgrep, rett til medbestemmelse og rett til fritid og lek. De formelle rettighetene spenner derfor vidt, og de er dessuten i prinsippet tilkjent barnet uavhengig av sin familie. De fleste bestemmelsene i konvensjonen er imidlertid ikke utformet som egne rettigheter for barnet, men som en plikt for statene (Smith 1996).

Dette er imidlertid ikke et entydig bilde. Artikkel tolv i Barnekonvensjonen fremheves gjerne som den artikkelen som også har barnets frihetsrettigheter for øye (Grøslund 1993, Smith 1996, Holthe 2003, Opdal 2008). Her inngår det bestemmelser om at barn som er i stand til å danne seg egne synspunkter, skal gis rett til fritt å gi uttrykk for disse synspunktene i alle forhold som gjelder dem selv. Dette er likevel ikke ensbetydende med at barn tilkjennes fulle frihetsrettigheter. Som den norske jussprofessor Lucy Smith påpeker, markerer Barnekonvensjonen på denne måten først og fremst et skifte i samfunnets syn på barnet, ved at barnet heretter skal betraktes som subjekt og ikke lenger som objekt for voksnes beslutninger. Foreldrenes eiendomsrett over barnet blir på denne måten gitt en begrensning, og innebærer for så vidt en tenkning om at barnet er et selvstendig individ som i utgangspunktet skal ha de samme rettighetene som voksne (Smith 1996). Disse rettighetene skal imidlertid gis *gradvis*, avhengig av barnets alder og modning⁹⁴. Nettopp her ligger det et innebygget motsetningsforhold i Barnekonvensjonen selv. Den markeringen av barns subjektstatus som Barnekonvensjonen legger opp til, der barnet gradvis tilkjennes frihetsrettigheter, vektlegger først og fremst beskyttelse av barna, og ikke deres rett til frihet (Smith 1996, Holthe 2003, Opdal 2008). Dermed blir det et åpent og uavklart spørsmål hvor vidt barnet blir forstått som et fritt, autonomt individ med subjektstatus i Barnekonvensjonen.

⁹⁴ Graden av barns frihetsrettigheter er et politisk anliggende i stadig endring. Barns rett til informasjon og til å uttale seg i saker som vedkommer dem selv slik Barnekonvensjonen legger opp til, er innarbeidet i norsk lov, og dessuten endret etter 2004 (Schelderup m.fl. 2005).

Dette har også blitt påpekt i en rekke sammenhenger, bl.a. av barnerettsforkjemperne⁹⁵. Dette innebygde motsetningsforholdet blir etter min forståelse re-presentert⁹⁶ i utsagn 3.

Gjennom den intertekstualiteten som utsagn 3 har etablert til Barnekonvensjonen, er det derfor rimelig å tolke utsagnet i tråd med denne, og at kontrollen i familien hovedsakelig tilkjennes foreldrene fremfor barna⁹⁷. På denne måten blir foreldrene plassert i en subjektposisjon der det er disse, og ikke barna, som gis mulighet til å definere om og hvilken hjelp familien skal motta. Foreldrene tildeles posisjonen som subjekt. Barna derimot blir, i spørsmål som angår hjelp, underlagt sine foreldres autoritet og kontroll – som objekt for deres beslutninger.

Innenfor hjelperasjonalen står som vi ser ikke lenger det politiserte barnet med rett til samfunnets omsorg og beskyttelse i fokus. Her er det prinsippet om det privatiserte barnet som gjelder. På dette nivået, når problemene oppstår, blir barnet ikke lenger forstått som et selvstendig individ med egne ønsker og behov, men derimot som underlagt familien. Barnet gjøres avhengig av foreldrenes virkelighetsforståelser, behov, fortolkninger, interesser, prioriteringer og gjennomføringskraft. Barnet blir med utgangspunkt i denne rasjonalen ikke betraktet som en selvstendig hjelpesøker og primærperson i møte med samfunnets hjelpeapparat⁹⁸. Gjennom formuleringen "servicevirksomhet med familien som bruker", der foreldrene fungerer som familiens autoritetspersoner, blir foreldrene plassert i en subjektposisjon med frihet i relasjon til samfunnet, samtidig som de også utøver kontrollen i relasjon til sine barn.

⁹⁵ "Barnerettsforkjemperne", som er en betegnelse på de som har engasjert seg i kampen for å fremme barns frihetsrettigheter i samfunnet, hevder at det er regelrett diskriminering å begrense barnets rettigheter med alder og modning alene. De hevder at det finnes en rekke eksempler på at voksne verken har en mer selvstendig eller kompetent måte å tenke på som kvalitativt skiller seg fra barns tenkeevne og autonomi. Dette får imidlertid ikke konsekvenser for de voksnes frihetsrettigheter. Derfor er det problematisk å la frihetsrettighetene avhenge av antall leveår (Holt 1974, Farson 1974).

⁹⁶ Derrida viser i sin bok *Stemmen og Fænomenet. Introduksjon til tegnproblematikken i Husserls fænomenologi*, til forskjellen mellom representasjon og re-presentasjon. Den første viser til den generelle betydningen av *Vorstellung*, der man tar i bruk språket som talende og meddelende subjekt. Den andre viser til betydningen av *Vergegenwärtigung*, forstått som gjentakelse av en presentasjon som allerede er gjort gjennom en tidligere representasjon (Derrida 1997: 78ff).

⁹⁷ Barnekonvensjonene gir heller ikke noe klart svar på *om* eller *hvordan* barnets rett skal ivaretas, hverken når det kommer til fritt å kunne handle eller øve innflytelse ut fra de beslutningene det selv har fattet (Grøslund 1993, Opdal 2008).

⁹⁸ Her er det interessant å trekke linjer til en studie av Elisabeth Gording Stang. I hennes juridiske doktoravhandling om hjelpetiltak og barnets rettsstilling i saker etter barnevernloven §4-4, argumenterer hun for at barnevernet burde sette i verk hjelpetiltak i hjemmet med tvang, selv om foreldrene motsetter seg dette. Foreldre skal med andre ord ikke ha rett til å hindre at barnet får hjelp. Hjelpetiltak i hjemmet ved hjelp av tvang blir på denne måten svaret på "hvordan man kan arbeide for et mer offensivt, aktivt og ressurssterkt barnevern som tar barna og deres behov på alvor" (Stang 2007: 451).

Paternalisme som logisk konsekvens

Her kan vi gjenkjenne en paternalistisk tenkemåte. I et idéhistorisk perspektiv knyttes denne gjerne til romerrettens prinsipp *patria potestas*, som innebærer å gi faren absolutt råderett over familiens og dermed barnas livssituasjon. Barnet ble ut fra denne retten ikke gitt frihetsrettigheter fordi det ikke ble betraktet som noen egen juridisk person, på linje med dyr og slaver (Opdal 2008).

Paternalistiske tenkemåter har også vært utlagt på andre måter. Filosofen og liberalisten John Locke framsatte i sin tid en teori om at en person må anses som eier av det vedkommende selv har frambrakt. Dermed ble faren, og i enda sterkere grad moren, å anse som rettmessige eiere av sine barn. I neste omgang bestred imidlertid Locke selv denne eiendomsretten, denne gangen med utgangspunkt i at barn er skapt av Gud og at foreldrenes eiendomskrav derfor var et lite berettiget krav (Opdal 2008). I stedet vektla Locke, ut fra et empirisk ståsted, den *avhengigheten* som barnet utviklet til sine foreldre og oppdragere. Ut fra denne posisjonen framholdt han at friheten først kunne tilkjennes barnet gjennom dets alder, modning og utvikling av kompetanse (Holthe 2003).

Som en tredje variant av paternalistisk tenkning, med bakgrunn i romantikkens Rousseau-inspirerte barnesyn, utviklet det seg en forståelse av barndommen som en uskyldsren og ideell tilstand. Innenfor denne tradisjonen ble det vektlagt at barnets omsorgspersoner har som sin fremste oppgave å holde uheldig påvirkning unna, og dermed sikre det sårbare barnet full utfoldelse i fri og uhindret lek. Barndommen ble her forstått som det ekte og opprinnelige uttrykk for den menneskelige natur. Denne ideen hvilte på forståelsen av at i barndommen er mennesket enda ikke preget av kulturen, og av den grunn uskyldsren og verneverdig. Nettopp denne ideen om det uberørte ga barnet et tilstrekkelig grunnlag for frihet, og tilkjente omsorgspersonene rett til å bestemme over barnet (Opdal 2008).

Sett under ett må de ulike paternalistiske tenkemåtene som er skissert ovenfor, og i denne sammenhengen malt med bred pensel, forstås som et syn på barn som innebærer at disse ikke kan ha de samme frihetsrettigheter som voksne fordi de mangler vesentlige betingelser for å kunne bestemme over egne liv. Disse ulike tenkemåtene vektlegger, med hver sin begrunnelse, de voksnes kontroll over barnet. Og som vi ser, er det nettopp en variant av denne foreldrekontrollen som kan leses fram som en premiss innenfor forebyggende arbeid og frivillige hjelpetiltak i utsagn 3. Denne meningen fremkommer imidlertid *ikke gjennom et juridisk rettighetsbegrep* der foreldrene tilkjennes rett til kontroll over barnet, men som en

logisk konsekvens av at familien i dette utsagnet betraktes som en fri og uavhengig enhet – i kombinasjon med barnets relativt underordnede posisjon i familien som fremkommer gjennom den intertekstualiteten som er etablert til Barnekonvensjonen.

Men foreldrenes subjektposisjon innenfor hjelperasjonalen, som subjekt med frihet⁹⁹ i relasjon til samfunnet, i kombinasjon med kontroll over sine barn, er ikke foreldrenes eneste posisjon i dette utsagnet. Gjennom å forfølge dette perspektivet i den videre teksten vil vi se at det også dukker opp noe annet – noe som etablerer et internt motsetningsforhold til foreldrenes frie subjektposisjon.

Blikket som avleser overflaten produserer et brudd

I utsagnet del B er det familien det fokuseres på når det kommer til forebyggende arbeid og frivillige hjelpetiltak, og det overordnede hensynet er ”barnets beste”¹⁰⁰. Utgangspunktet for å tilby hjelp defineres som ”en mulig risikosituasjon” ”når de første problemene blir synlige”. Samtidig fylles synlige problemer med følgende innhold: ”avvikende adferd eller åpenbart vanskelige hjemmeforhold”. Går vi nærmere inn på hva dette innebærer, vil vi se at her er det *overflaten* som skal avleses. Det er med andre ord ikke individets egen opplevelse av å ha det vanskelig eller ikke mestre livsutfordringer, som kvalifiserer til avvik. Grensen skal settes og innsikten etableres gjennom kunnskap som er frambrakt av noen andre enn gruppen selv. Utgangspunktet er heller ikke at ”synlige problemer” er en tilstand som fra tid til annen opptrer i livet og dermed inngår i et sedvanlig livsløp.

Den normen som trer fram i B, innebærer dermed at det enkelte barnet eller familien totalt sett, først og fremst skal demonstrere *ytre tegn* på en tilpasset livsstil overfor omgivelsene. Fokus ligger på observerbare ytre kjennetegn, dvs. på de individuelle og familiemessige *symptomene* som kan indikere at noe underliggende er som det ikke burde være. Her ser vi konturene av en hjelperasjonale basert på et medisinsk-terapeutisk perspektiv, med utgangspunkt i en diagnostiserende praksis overfor barn og familier som ikke har henvendt seg til hjelpeapparatet med tanke på hjelp, eller bedt om en slik diagnose.

⁹⁹ Posisjonen som fritt subjekt er imidlertid ikke en selvfølge for alle foreldre. Heller ikke foreldre innenfor en og samme familie utgjør nødvendigvis en harmonisk enhet. Utsagnet peker imidlertid ikke mot hvem av foreldrene som til syvende og sist forventes å etablere den faktiske kontrollen i de tilfellene disse ikke har sammenfallende virkelighetsforståelser, interesser og behov, slik utsagnet gjør i forhold til barna gjennom å vise til Barnekonvensjonen. Foreldrenes subjektposisjon er med andre ord *en potensiell* subjektposisjon, der alle gis *mulighet* til å være den som fungerer som subjekt. Harmoniforståelsen av familien slik den fremkommer i utsagn 3 kan med andre ord problematiseres fra flere kanter.

¹⁰⁰ Det gis ikke noen konkret definisjon på hva som er barnets beste. En slik innholdsutfyllelse finnes heller ikke i Barnekonvensjonen. Denne betegneren kan, som andre betegnere, fylles med ulikt innhold fra mange kanter.

De barna og de familiene som ikke lykkes med egen kontroll av livsstil og dermed ikke lever opp til normen, skal med andre ord skilles ut gjennom *de andres blikk* – av de ”ansatte innenfor ulike hjelpetjenester”, som både har en lovpålagt plikt og et profesjonelt ansvar i forhold til dette. Hjelpetjenestens klassifisering og kategorisering av individet skal legges til grunn når det bestemmes hvem som har problemer og befinner seg i en mulig risikosituasjon. Deretter skal hjelpen tilbys, som partielle tiltak.

Både barnet og den samlede familien gjøres gjennom denne definisjonen av normalitet og avvik til *objekt* for blikket. Samfunnet ved sine hjelpere tildeles posisjonen som subjekt. Barnet blir dermed gjort til objekt *både* i relasjon til foreldrene og til samfunnet innenfor hjelperasjonen. Foreldrene på sin side plasseres derimot, til forskjell fra det vi tidligere har sett, i en *ny* subjektposisjon i relasjon til samfunnet; de transformeres fra den frie subjektposisjonen de innehadde i kraft av å bli forstått som subjekt innenfor en fritt handlende familie, til objekt for blikket. Innenfor hjelperasjonen totalt sett plasseres de med andre ord i subjektposisjoner både som subjekt og objekt.

Nettopp her, gjennom formuleringen ”servicevirksomhet med familien som bruker” på den ene siden, og fokus på barnet og familien ”når de første problemene blir synlige” på den andre, tar ikke teksten konsekvensen av sine egne premisser. Her skjer det et brudd i teksten som produserer en forskjell, som etablerer et motsetningsforhold innad i utsagnet når det kommer til foreldrenes subjektposisjon: Familiens og dermed foreldrenes frihet i relasjon til samfunnet, som servicebegrepet ga løfter om, står i motsetning til den offentlige kontroll og seleksjon som befestes gjennom denne normen – som igjen henter sin støtte i loven.

Gjennom dette spillet, som Derrida omtaler som *différance*, skjer det med andre ord en fordobling av foreldrenes subjektposisjon (ref.kap.2: 61). Subjektposisjonen som objekt for den offentlige kontroll og seleksjon kommer til syne og fortrenger foreldrenes subjektposisjon som fri i relasjon til samfunnet. Utsiden kommer på denne måten på innsiden, som Schaanning uttrykker dette – i den grad åpen kontroll og seleksjon kan betraktes som et fortidig fenomen i denne diskursen. Her aktualiseres forholdet mellom frihet og kontroll i relasjonen mellom samfunnet og foreldrene innenfor forebyggende arbeid og frivillige hjelpetiltak. Og i tråd med mitt tidligere etablerte konsiderasjonsbegrep vil jeg hevde at nettopp her fremkommer det et internt motsetningsforhold som produserer en problematikk. Men før jeg går nærmere inn på denne, vil jeg trekke fram enda et element i utsagnet som tydeliggjør den normen som er identifisert ovenfor ytterligere.

Synlige problemer som feilaktig spor

Her velger jeg, for tydeliggjøringens skyld, på ny å løfte fram utsagn 3B. Der pekes det på at

[A]nsvarsfraskrivelse og beslutningsvegring i vanskelige saker skjer dessverre alt for ofte. Det er behov for en felles forståelse av dette ansvaret for å skape muligheter for å forebygge og forhindre at stadig flere kommer inn på et feilaktig spor på veien gjennom barne- og ungdomsalderen.

Bruken av metaforen "feilaktig spor" bringer forståelsen i retning av at det her er snakk om et mekanisk hendelsesforløp med et gitt resultat. Vanligvis er det tog eller trikk som går på spor, og disse objektene forflytter seg langs sporet uten mulighet for å velge en annen retning enn dit hvor sporene går. Sporet eksisterer før og uavhengig av det enkelte objektet. Denne metaforen bringer dermed inn en betydning av at det å ha synlige problemer er starten på et livsløp som er forutbestemt og der resultatet er gitt – forstått som et feil eller uheldig resultat.

Barn med synlige problemer forstås med andre ord som objekter som går i en forutbestemt retning. Her understrekes normens innhold ytterligere: Disse barnas livsløp endres ikke når det først har tatt en retning, verken gjennom egen eller foreldrenes innsats. Myten som etableres, er at de barna som har synlige problemer, uten unntak går mot en determinert og dårlig framtid, med mindre hjelpeapparatet griper inn.

Mytens mulighet til å fordreie ligger her i det naturaliserende språket, der "feilaktig spor" overfører en mening som får betydning for den som leser teksten. Dette er en mening som dekker over komplekse sammenhenger og sammensatte årsaksforhold. Historien forvandles her til natur. Som Barthes påpeker; mytens verdi kan ikke bekrefte eller avkrefte av sannheten. Den fremtrer imidlertid som forkynnelse og som fastslått faktum på en og samme gang (Barthes 1999: 179f). Vi gjenkjenner en form for fornuft, som en blanding av moral og logikk. Moralen er enkel, den arter seg som et gjengjeldelsesunivers bestående av forbrytelse og straff, årsak og virkning; kommer du på feil spor, vil det ende dårlig med deg!

Her blir normens innhold om å demonstrere ytre tegn på en tilpasset livsstil utdypet gjennom dette moralske budskapet, noe som definerer foreldrenes subjektposisjon ytterligere: Innenfor en helhetlig fri familie står foreldrene ansvarlig for sine barn, de skal forhindre at synlige problemer oppstår, fordi synlige problemer uvegerlig fører til et dårlig resultat. Normen om å demonstrere ytre tegn på en tilpasset livsstil utgjør på denne måten en skjør og tynn overflate, der det sosiale og kulturelle nivået plasserer seg som et slør over det som eventuelt oppleves vanskelig og problemfylt for både voksne og barn.

En refleksjon over kategoriene og rasjonalenes innretning

Kunnskap er innvevd i de samfunnsmessige forutsetningene, der forutsetningene for kunnskapsproduksjonen er innvevd i det samfunnsmessige og det kulturelle. Ulike individer og gruppers muligheter for å demonstrere ytre tegn på en tilpasset livsstil vil derfor avhenge av hvem som ser og hvilke kategorier som velges ut som sentrale når beskrivelsen skal foretas.

Når ”synlige problemer” etableres som utgangspunkt for å diagnostisere barn og familier, definere en risikosituasjon og tilby hjelp, vil det derfor ikke være selvfølgelig hva som inngår i en slik overordnet kategori. Dermed er det heller ikke selvfølgelig hvilke individer eller familier som blir definert som avvikende. Den overordnede kategorien må derimot fylles med innhold, med utgangspunkt i en nærmere beskrivelse som innebærer nye underkategorier.

Kategorier rapporterer imidlertid ikke bare fra virkeligheten. De er derimot basert på et særlig selektert utvalg av informasjon som trekker oppmerksomheten i bestemte retninger. Gjennom valg av kategorier *skapes* det en versjon av virkeligheten. Verden ligger med andre ord ikke klar der ute og venter på at vi skal avsløre dens hemmeligheter, men konstitueres i samme bevegelse som den studeres og beskrives – med utgangspunkt bl.a. i hvilke kategorier som blir valgt. Grensene for avviket, for hva som defineres som ”synlige problemer” og som indikerer en risikosituasjon, utgjør dermed en kulturelt basert kunnskap om hvilken standard som skal gjelde for barnet og familien.

Denne kunnskapen er imidlertid ikke selvfølgelig og sann, i betydningen entydig. Historiske studier viser at det konstant foregår en kulturell og politisk dekonstruksjon og rekonstruksjon av definisjoner på hva som er uakseptable oppvekstvilkår¹⁰¹ (Egelund & Sundell 2001). Dette skjer både gjennom faglige og politiske prosesser der ulike forståelser spilles inn, og gjennom hvordan fagfolk i sin tur fortolker og omsetter det som kommer ut av disse prosessene¹⁰². Både politikken og fagfolks kategorier skaper med andre ord, gjennom en historisk og språklig basert konstruksjon, en verden som etablerer noen særlige sosiale grenser.

¹⁰¹ Tilsvarende skjer det fortløpende prosesser i forhold til forestillinger om hva som er årsaker til barns problemer, og hvordan de skal løses (Egelund & Sundell 2001:48)

¹⁰² En rekke norske og internasjonale kritiske forskningsundersøkelser de seneste årene viser at sosialarbeideres vurderinger verken er klassemessig, kjønnsmessig eller etnisk nøytrale, og at barnevernet i stor utstrekning påtvinger minoritetskulturer majoritetskulturens normer (Swift 1995, Turney 2000, Satyamurti 1981, Thorpe 1994, Dingwall, Eekelaar & Murray 1983, Egelund 1997, Parton, Thorpe & Wattam 1997 og Swift 1995 I: Egelund & Sundell 2001: 151)

I utsagn 3, der ”synlige problemer” utgjør den overordnede kategorien, innebærer dette et innspill i den politiske diskurs som legger til grunn at det rettes et observerende og diagnostiserende blikk mot det sosialt avvikende; mot det som skiller seg ut, mot det som forstyrrer den etablerte orden og det som ikke fungerer i tråd med gjeldende idé om hva som er verdifullt og hensiktsmessig. Det rettes kort sagt et observerende og diagnostiserende blikk mot de barna og familiene som ikke lever opp til dominerende forventninger i gjeldende kultur.

Selv om det ikke fremgår hvilke individer eller familier som blir definert som avvikende i utsagn 3, kan vi likevel i stort si noe om selve tenkemåten. Hjelperasjonalen i utsagn 3 har ikke trukket inn de samfunnsmessige og strukturelle vilkår for barn og familier, som for eksempel fattigdom, arbeidsløshet, sosial isolasjon m.v. Perspektivet kan dermed ikke gjenkjennes med utgangspunkt i for eksempel en sosiologisk rasjonale der faktorer *utenfor* individet står i sentrum. Med samme begrunnelse kan utsagnet heller ikke identifiseres med utgangspunkt i en sosialpedagogisk rasjonale som vektlegger *samspeillet* mellom individet og omgivelsene. Det er individets, inkludert familiens avvik, som er rasjonalens grunnlag og den tankemessige ressursen dette utsagnets hjelperasjonale trekker på¹⁰³.

Den hjelperasjonalen som kan leses ut av utsagnet, peker dermed i retning av *en problemorientert hjelperasjonale basert på et atferdsfokus med individets stabile tilpasning som mål*. En slik tenkning kan hente sin forklaringsmodell fra medisinen, nærmere bestemt psykologiens fagtradisjon, der personlighetsvariablene står i sentrum. Men disse personlighetsvariablene er, som vi har sett, ikke i første rekke fokusert med tanke på ivaretagelse av individets følelsesliv og hjelp til å bearbeide eventuelle indre konflikter, men som grunnlag for samfunnets segregering av individet.

Dermed har vi i utsagn 3 samlet sett identifisert en rettighetsrasjonale som tar utgangspunkt i samfunnsmessige og strukturelle forhold i relasjon til barn, i kombinasjon med en individuell problemorientert hjelperasjonale som har barnet og familien for øye med tanke på kontroll på individnivå.

¹⁰³ Studier viser at fokus på individuelle avvik gjennomgående har hatt høy grad av gjennomslagskraft i USA, bl.a. i forhold til lovgivingen, og flere forskere hevder at en slik problemforståelse stemmer godt overens med den politiske ønskerverdige definisjonen. Derimot har det vist seg vanskeligere å få gjennomslag for forskningsresultater som betoner sosiale og strukturelle årsaker til barns problemer. (Howitt 1992, Nelson 1984, Parton 1979 og Pfohl 1976 I; Egelund & Sundell 2001: 49). I andre vestlige land er slike undersøkelser foreløpig ikke gjennomført i særlig grad (Egelund & Sundell 2001: 49f).

En refleksjon over maktens former og forkledning

Med utgangspunkt i den lesningen av utsagn 3 som jeg har gjennomført, tar jeg nå i bruk disse resultatene i en mer omfattende refleksjon over maktens former. I første omgang innebærer dette å peke på hvordan familien kan forstås som et objekt for makten og dermed inngå i en overordnet styringsstrategi.

Innenfor hjelperasjonalen i utsagnets del B har vi sett hvordan foreldrene plasseres i en motsetningsfylt og konflikterende subjektposisjon i relasjon til samfunnet. De inngår som subjekter i en helhetlig og fri familie, der barnet gjøres til objekt for deres kontroll, samtidig som de alle er under overvåking og kontroll av hjelpeapparatet i den hensikt å avgjøre om de – enkeltvis *eller* samlet – lever opp til de samfunnsmessige kravene om å demonstrere ytre tegn på en tilpasset livsstil. Dette systemet, der familien også vurderes som en samlet helhet, er med andre ord innrettet slik at hvis ett medlem av familien ikke lever opp til denne normen, definerer dette den samlede familien: Faller ett individ igjennom, faller alle. Gjennom en forståelse av familien som et hele blir barn og foreldre knyttet tett sammen i et skjebnefellesskap, der foreldre forventes å styre seg selv og kontrollere sine barn uavlatelig i forhold til normens innhold

Med Foucault kan vi hevde at *familien* på denne måten trer fram som samfunnets sentrale styringsinstrument i relasjon til et større samfunnsprosjekt – som i et bio-politisk perspektivet handler om, gjennom kontroll og modifisering, å gjøre befolkningen stabil, anvendbar og egnet for føyelig deltakelse i produksjonen innenfor et kapitalistisk system. Innenfor hjelperasjonalen er som vi har sett den juridiske makten fraværende og erstattet av ivaretagelse av livet. Styring av familien innenfor hjelperasjonalen skjer med andre ord ikke i første rekke gjennom ytre tvang, men gjennom den normen som etableres. Barn og foreldre gjøres enkeltvis og samlet både til objekt og kilde for sin egen underkuelse – både gjennom de andres blick og gjennom internalisering av normens innhold. Slik fungerer hjelperasjonalen som en frivillig innordning. Frivillig hjelp som styringsform kan i utsagn 3 dermed forstås med grunnlag *både* i en bio-politikk som har som intensjon å beleire livet fra begynnelse til slutt, *og* i governmentality. Denne siste maktformen innebærer som vi har sett tidligere både self-government og eksternt kontroll utført av sentrale aktører i statens tjeneste, i strategisk hensikt. Denne eksterne kontrollen kan vi gjenkjenne i utsagnets henvisning til lovpålagte krav og forventninger til de ansatte innenfor de ulike hjelpetjenestene om å melde sin bekymring til barneverntjenesten.

Selv om utsagnet på denne måten viser til loven og dermed til den juridiske herskermakten når det kommer til *fagfolkernes* oppgaver, er det i relasjon til *familien* likevel en relativt myk maktform som retter seg mot foreldrene. Men det forhindrer ikke at disse maktformene kan *oppleves* sterkt undertrykkende av det enkelte individ. Særlig kan ubehaget oppleves som svært påtrengende for den som selv erfarer å være i fokus for de andres blikk, og kanskje enda mer bastant for den som opplever å være tvunget til en konform livsform som går på tvers av eget livsprosjekt¹⁰⁴.

I tillegg til vissheten om å være i fokus for de andres blikk og selv gjøre seg til gjenstand for egen kontroll, ligger trusselen om tvangstiltak som en mulig konsekvens i forlengelsen av hjelperasjonalen. En erkjennelse av at systemet faktisk har metoder i bakhånden for å sanksjonere avvik fra normen, innebærer en understreking av at hvis barnet og familien i utgangspunktet ikke innordrer seg normen, eller hjelpen som eventuelt tilbys ikke gir det forventede resultat, følger den juridiske herskermakten. Innenfor hjelperasjonalen ligger med andre ord trusselen om tvangstiltak som et mulig virksomt element for enhver som kjenner systemet.

Den juridiske herskermakten inngår med andre ord i dette bildet som en mulig reell konsekvens. Dette er en maktform som skiller seg ut både fra bio-politikkens fokus på det å forvalte livet, og fra governmentality som et selvdisiplinerende prosjekt, og kan tolkes som en slags siste skanse i en moderne stat, der andre maktformer ikke fører til det forventede resultat. I dette perspektivet kan den juridiske herskermaktens funksjon, i tillegg til å fungere som en tvangsmakt, også forstås som et bidrag til en *tydeliggjøring* av normen, der denne normen fungerer som et helt nødvendig virkemiddel i dette styringsprosjektet. Trussel om tvang fungerer dermed som et viktig insitament for selvdisiplin.

I et slikt perspektiv blir det vanskelig å forstå hjelp utelukkende som et bidrag i et humanistisk begrunnet prosjekt, forstått som at hjelp først og fremst skal fungere som et frivillig basert tilbud om et bedre liv for den enkelte. Familiens frihet blir også vanskelig å få øye på. Derimot står kontrollen helt sentralt, selv om dette begrepet ikke inngår i utsagnets vokabular.

På denne bakgrunnen er det mer nærliggende å tolke det slik at budskapet om frihet og hjelp på frivillig grunnlag fungerer som en nødvendig *maskering av makt*. Foucault peker nettopp på hvordan makten bare kan tåles på betingelse av at den forkler en viktig del av seg selv:

¹⁰⁴ Som eksempel kan nevnes hvordan medlemmer av Romanifolket i Norge gir uttrykk for en opplevelse av å være presset til å etablere seg i fast bolig etter å ha fått barn.

Dens suksess er proporsjonalt med i hvilken grad den lykkes i å skjule sine mekanismer. Ville makten bli akseptert hvis den var fullstendig kynisk? For makten er hemmeligholdelsen ikke en form for misbruk, den er uunnværlig for dens funksjonsmåte. Og ikke bare fordi den pålegger dem som den underkuer hemmeligholdelse, men kanskje fordi hemmeligholdelse er likeså uunnværlig for dem; Ville de akseptere makten hvis de ikke i den så en enkel grense som ble satt for deres begjær, en grense som derved lot en del av friheten få være intakt, selv om denne delen var liten? Makten som ren grensedragnings for friheten, det er – i det minste i vårt samfunn – den mest generelle måten makten kan fremstå som akseptabel på (Foucault 1999d: 97).

Makt i forkledning, her som kontroll maskert som frihet og hjelp på frivillig grunnlag, er med andre ord ingen ny tanke – i hvert fall ikke for Foucault. Samtidig er dette en rasjonalitet som vekker et visst ubehag i en kultur med røtter i en humanistisk¹⁰⁵ selvforståelse. Tilbud om hjelp til en fri familie kan dermed ikke lenger utelukkende forstås som hjelp, men også som kontroll, der denne kontrollen hviler på løftet om å beholde en viss grad av frihet. I utsagn 3 framsettes dette løftet gjennom servicebegrepet.

Individet fremstår i et slikt perspektiv ikke som styringssystemets mål, men som dets middel. Politikk om oppvekst og barnevern peker på denne måten ut over det enkelte individs velferd, fordi det *også* kan forstås som et middel til fremme noe annet. I lys av dette blir følgende poeng tydeliggjort; barnevernets frivillige hjelperasjonale, som gir løfter om frihet og frivillig hjelp, må også forstås som *samfunnsvern*¹⁰⁶.

Den tette familien som betingelse for kontroll

Styring gjennom en helhetlig familie forutsetter imidlertid at familien med alle sine medlemmer selv orienterer seg mot å fungere som en stabil, tett og forpliktende enhet, der de voksne har ansvar for å kontrollere seg selv – og ikke minst barna. Hvordan en slik mentalitet kan etableres, vil jeg tydeliggjøre gjennom å trekke fram elementer fra Foucaults studie av seksualitetsdiskursen.

I *Seksualitetens historie I, Viljen til viten* peker Foucault på hvordan kjernefamilien historisk sett bl.a. vokste fram med utgangspunkt i et kontrollbehov av det onanerende barnet. Kirken hadde et sterkt engasjement i dette, og i samfunnet for øvrig vokste det fra begynnelsen av 1700- tallet fram en omfattende litteratur omkring masturbasjonens

¹⁰⁵ Humanistisk selvforståelse skal i denne sammenhengen forstås i en generell og vid betydning, som et livssyn eller en filosofi som gjør mennesket, dets velferd og dets verdier til det sentrale.

¹⁰⁶ Dette er for så vidt ikke noe nytt poeng. Tove Stang Dahl har gjennom sitt doktorgradsarbeid *Barnevern og samfunnsvern* fra 1978 pekt på hvordan barnevernet helt fra vergerådsloven ble vedtatt i 1887 må forstås som et samfunnsforsvar – på tross av at dette i stor grad ble framstilt som et interessefellesskap mellom samfunn og klient (Dahl 1992).

skadevirkninger, kombinert med anvisninger om hvordan dette kunne bekjempes. Denne storstilte kampanjen var i første rekke rettet inn mot borgerskapet og deres barn (Foucault 1999d).

Kjernen i de fortellingene som ble lagt fram, både av leger og pasienter, var beskrivelser av hvor dårlig det etter hvert gikk med barn som masturberte. Helsen deres ble brutt ned og eksempler på seinvirkninger var mange¹⁰⁷. Samtidig ble et sunt og friskt barn forstått som et viktig bidrag til et velfungerende samfunn, og i denne konkrete situasjonen ble barnas helse derfor etablert som foreldrenes biologisk-moralske ansvar. På dette grunnlaget vokste det fram et krav om at foreldrene måtte sørge for å overvåke sine barn. Siden foreldrene ble forstått som ansvarlige, ble også skylden deres hvis de ikke lyktes i å bekjempe masturbasjonen.

I aksepten og etterlevelsen av denne normen ligger i følge Foucault kimen til kjernefamilien. Organiseringen av den "kanoniske" familien omkring 1830 årene, slik Foucault beskriver dette, oppsto "som et redskap for politisk kontroll og for den økonomiske reguleringen som var nødvendig" (Foucault 1999d: 135). Det var med andre ord ikke det onanerende barnets seksuelle aktivitet i seg selv som kan forstås som den vesentligste trusselen mot samfunnet, men frykten for at det onanerende barnet skulle svekkes i den grad at det ikke ville bli i stand til å bidra til det samfunnsmessige fellesskapet gjennom deltakelse i arbeid og produksjon. Kjernefamilien framstår dermed som et middel til å bringe fram en sunn befolkning som kan delta i produksjonen gjennom sitt potensial for kontroll av barnet, og kjernefamiliens framvekst kan i et slikt perspektiv forstås som en viktig brikke innenfor en økonomisk rasjonale.

Samtidig hevder Foucault at arbeidet ikke bare fikk sin verdi gjennom sitt bidrag til samfunnets overlevelse og velstand. Arbeidet fremstår også som en etisk nødvendig øvelse. Den dypere meningen var knyttet til en særegen etisk arbeidsbevissthet som la "mindre vekt på problemene i de økonomiske mekanismene enn på en bekreftelse av verdiene" (Foucault 1999a: 60). Arbeidet var kjennetegnet av makten til å oppheve fattigdommen. Ikke først og fremst i kraft av sin produktive evne, men "ved en moralsk trollbindende kraft" (Foucault 1999a: 60). Den Calvinistiske arbeidsetikken representerte i denne sammenhengen en viktig dimensjon. Denne etikkens forståelse av arbeid som fruktbart gjennom Guds velsignelse bidro

¹⁰⁷ I Norge publiserte Ludvig Dahl en artikkel i 1855, der han hevdet at det eksisterte en forbindelse mellom onani og tap av hjernen og ryggmargen. På denne tiden var dette den alminnelige forklaringen på hvordan alvorlige skader oppsto (Lie og Roll-Hansen 2001: 131).

til at arbeidet også fikk mening som etisk eksersis og moralsk garanti (Foucault 1999a: 60ff). Kjernefamiliens kontroll av barna som garanti for deres helse og kommende arbeidsinnsats sto på denne måten forankret i et bredt felt.

I vår sammenheng er denne forbindelsen mellom politisk kontroll og foreldrekontroll interessant med tanke på det som er lest fram i utsagn 3. Myten om hvordan det går med barn som har synlige problemer finner her sin parallell i myten om hvordan det går med det seksuelt aktive barnet. Uten å ta stilling til det øvrige innholdet i disse mytene kan en si at de har til felles en idé om at foreldre og barn må knyttes tettere sammen, og at foreldrene skal settes i posisjon til å kontrollere sine barn – uavlatelig. Gjennom en slik rasjonale bygges det opp en forventning som trekker i en særlig retning: Jo tettere familie jo bedre kontroll – og jo bedre kontroll med barna, jo færre synlige problemer – og jo færre synlige problemer, jo mer velfungerende samfunn der barna etter hvert kan bidra i et samfunnsmessig fellesskap gjennom arbeid som bidrag til økonomisk verdiskapning og som etisk dimensjon.

Med utgangspunkt i at foreldrene er tillagt et slikt moralsk ansvar for seg selv og sine barn, er også skylden deres hvis de ikke lykkes i å forhindre synlige problemer.

Barns rettigheter konverteres til omsorgspolitik for familien

Gjennom lesning av utsagn 3 har vi sett at når de synlige problemene oppstår, er barnet familiens barn. Paternalisme- og foreldreavhengighetstenkningen stenger barnet inne i familien og kutter det direkte båndet til samfunnet. Gjennom denne forståelsen er det den frie familien, med foreldrene i framskutt autoritetsposisjon, som blir gjort ansvarlig for å oppfylle den samfunnsmessige fordring. Den friheten som foreldrene tilkjennes, tildeler dem med andre ord også det hele og fulle ansvaret for det barnet som har synlige problemer – og for at det barnet som enda ikke har framvist slike problemer, heller ikke skal komme til å gjøre det. Innenfor denne rammen forventes familien å styre seg selv, der grensene settes av normaliteten. Dette innebærer egenbegrensning og egenkontroll. I ett liberalistisk perspektiv¹⁰⁸ kan dette oppfattes som en stat som gir individet tilbake det som framstår som individets naturlige frihet. I et governmentality-perspektiv ser vi derimot konturene av en stat som styrer ved hjelp av normen som indirekte virkemiddel.

Denne selvstyringen skjer imidlertid ikke uten visse samfunnsmessige bidrag. Familien er innenfor denne rasjonalen på ingen måte overlatt til seg selv. Som vi har sett, har

¹⁰⁸ I denne sammenhengen henviser liberalismen til en politisk idé som siden Locke og Kant kjennetegnes av et sterkt forsvar for individets ukrenkelige verdighet, der staten er til for å beskytte den enkelte borgers rett til liv, frihet og eiendom.

samfunnet forpliktet seg til å bidra med samfunnsmessige ressurser gjennom de rettighetene som barn er innrømmet. Disse rettighetene som utsagnet selv viser til, er rettigheter med vekt på omsorg og beskyttelse, i form av "sivile, politiske, økonomiske, sosiale og kulturelle rammer som gjør det mulig å leve, utvikle seg og vokse". Det offentlige er med andre ord til stede i det private på minst to ulike måter: Både gjennom normen og gjennom ressurstilførsel. Grensen mellom det offentlige og det private er i denne situasjonen ingen absolutt grense.

Bidraget fra samfunnet er imidlertid ikke definert, fordi barns rettigheter ikke nødvendigvis utløser noe i seg selv. Denne gruppen er derimot avhengig av den samfunnsmessige fortolkning, prioritering og gjennomføringskraft. Selv om formelle¹⁰⁹ rettigheter nedfelles i samfunnets lov- og regelverk, vil disse rettighetene og barnets situasjon hele tiden være avhengig av hvordan den enkelte stat eller det enkelte samfunn til enhver tid tolker og fyller disse universelle rettighetene med innhold. Det betyr at det vil være opp til den enkelte stat å fatte beslutninger om hva disse rettighetene innebærer og hvilke tiltak som skal etableres for å virkeliggjøre disse. Grensen mellom det offentlige og det private varierer på denne måten med karakteren og omfanget av disse tiltakene. Jo flere og mer omfattende tiltak, jo mer flyter samfunnet og familien sammen. På grunnlag av dette kan omfattende rettigheter med vekt på omsorg og beskyttelse, uten vektlegging av barns frihetsrettigheter, forstås som et relativt tradisjonelt velferdsstatlig prosjekt. Barns universelle rettigheter framstår som *barns universelle velferdsgoder*, som er avhengig av den velferdspolitikken som staten til enhver tid fører.

Så lenge familien betraktes som en enhet, må imidlertid barnas velferdsgoder også betraktes som et gode for *den samlede familien*. En rekke bidrag til gode økonomiske, sosiale og kulturelle rammer for barn vil innebære bidrag til *hele* den samlede familiens velferdsøkning og sikkerhetsnett. Her gjenfinner vi skjebnefellesskapet. På denne måten vil barns rettigheter, så lenge disse først og fremst vektlegger omsorg og beskyttelse, til en viss grad konverteres til generell velferdspolitik for alle barnefamilier.

Barns rettigheter med vekt på omsorg og beskyttelse vil dermed i praksis kunne innebære mye av det samme som jeg tidligere leste fram som "det komplekse kompenserende forebyggingsbegrepet" innenfor "den komplekse kompensasjonsrasjonalen" i utsagn 2. Dette forebyggingsbegrepet er nettopp fylt med et innhold som jeg langt på vei leste som et verdipolitisk program med ambisjoner om vektlegging av universelle velferdstiltak i den

¹⁰⁹ Det er forskjell på formelle rettigheter og reelle rettigheter, der de sistnevnte viser til hva som blir gjennomført i praksis.

hensikt å sikre gode oppvekstkår for alle barn – nærmest som en generell politisk virksomhet, basert på en omsorgspolitik som tilstreber å sikre velferd og et omfattende sosialt sikkerhetsnett, rettet mot hele befolkningen.

Poenget jeg ønsker å framheve her, er med andre ord at når betegnelsen ”gode oppvekstkår” fylles med et innhold som inkluderer ”barns rettigheter”, der disse rettighetene viser til omsorg og beskyttelse og ikke til frihetsrettigheter, fylles ”gode oppvekstkår” med et innhold som utgjør mye av det samme som ”*det komplekse kompensatoriske forebyggingsbegrepet*” i utsagn 2 – på tross av at nettopp forskjellen mellom disse begrepene ble gjort til et poeng i utsagn 3.

Barns subjektstatus som mytisk motmakt og premiss for foreldreskapet

Rettighetsbegrepet innenfor Barnekonvensjonen er som jeg har antydnet ovenfor i utgangspunktet hentet fra et annet felt – fra menneskerettigheter utformet som både frihetsrettigheter og beskyttelsesrettigheter for voksne uavhengige mennesker. Rettighetsbegrepet konnoterer på denne måten ideer om subjektstatus.

I utsagn 3 fungerer dermed rettighetsbegrepet som en metafor som bringer med seg forestillinger om subjektstatus. For mytekonsumenten – dvs. den som leser uten ambisjoner om å dechiffere myten – vil dette kunne fremstå som en sannhet. Men gjennom analysen i det foregående har vi sett at barns rettigheter kun forbindes med rett til beskyttelse, og ikke med frihetsrettigheter. Når rettighetsbegrepet tas i bruk i forhold til barn som *både* lever innenfor en enhetlig fri familie der de innehar posisjonen som objekt *og* i tillegg er tilkjent begrensede frihetsrettigheter, blir barna gjort til objekter både for foreldre og samfunn. I et slikt perspektiv er barns subjektivitet gitt et svekket og begrenset innhold. ”Barns rettigheter” bidrar på denne måten til å fordreie noe – nemlig at rettighetsbegrepet i relasjon til barn ikke i særlig grad sikrer barnets subjektstatus, men *dets velferd som objekt*. ”Barns rettigheter”, slik dette konnoterer subjektstatus i utsagn 3, betrakter jeg med andre ord som en myte.

Det som i første omgang kunne tolkes som uttrykk for reell motmakt til utsagn 2, vil jeg derfor velge å forstå først og fremst som en politisk ideologisk eller *mytisk motmakt*. Den er en verdi – som verken kan bekreftes eller avkreftes av sannheten. Den framtrer imidlertid, slik Barthes hevder at myter gjør, som forkynnelse og som fastslått faktum på en og samme gang. For *foreldrene* innebærer en slik myte at de innenfor hjelpepersonalen plasseres i en politisk ideologisk eller mytisk subjektposisjon, som foreldre til subjektgjorte barn. Om dette skal betraktes som et gode eller et onde, er ikke mitt fokus her. Jeg vil derimot framheve at

siden myten innebærer en verdi, vil den potensielt etablere et sett med normer for foreldreskapet – som vil kunne internaliseres av både foreldre, fagfolk og det politiske nivå.

Myten om barns subjektstatus, i den grad denne får gjennomslag, innebærer med andre ord makt. Dette er en makt som vil kunne endre betingelsene for foreldreskapet. Over tid vil den kunne innebære nye standarder for foreldreskapet som igjen legger grunnlag for å bedømme hvilke foreldre som trenger hjelp, og hvilke som i tillegg muligvis bør underlegges tvangsmakt. Mytens makt innebærer med andre ord at det som i utgangspunktet ikke er en sannhet, kan bli en framtidig sannhet. Dermed kan myten om barns subjektstatus, her etablert med utgangspunkt i metaforen "barns rettigheter", forstås som en historisk og språklig basert konstruksjon – som etablerer en kunnskap om hvilke standarder som skal gjelde når foreldre underlegges hjelpeapparatets objektiviserende blikk med hensyn til hva som indikerer en risikosituasjon.

Hjelperasjonalens frie og fortrenkte subjektposisjon

Her forlater jeg refleksjonene over forholdet mellom forebygging og rettigheter og vender blikket mot det fortrenkte. Selv om utsagn 3 innebærer en hjelperasjonale som etablerer familien, og slik jeg har tolket dette – *foreldrene* – i en tydelig objektgjort subjektposisjon med hjelperne som kontrollører, har vi sett sporet av en hjelperasjonale som har foreldrenes frihet i fokus. Utsagn 3 peker, gjennom formuleringen "servicevirksomhet med familien som bruker", mot forståelsen av at foreldrene innenfor hjelperasjonalen tilkjennes en frihet til selv å velge om og eventuelt hvilken hjelp de ønsker. Denne subjektposisjonen blir imidlertid fortrenkt gjennom normens kontrolldimensjon, der kategorien "synlige problemer" fungerer som en markering av en "mulig risikosituasjon", dvs. en grense for hva som ikke kan eller skal overses når det kommer til å sikre "barnets beste". Kontrollen trer dermed fram som det endelige og nødvendige resultatet, mens friheten fortrenkes. Imidlertid kan det være av interesse å tenke videre på hva den friheten som foreldrene tilkjennes i utsagnet kunne innebære hvis *denne* rasjonalen hadde blitt fulgt opp. Det er imidlertid ikke mange holdepunkter å støtte seg til innenfor dette utsagnet i en perspektivering av hva som kunne tenkes å ligge i en slik frihetsrasjonale. Når jeg nå vil forsøke å beskrive et samfunn som i praksis tar utgangspunkt i foreldrenes frihet innenfor den frivillige hjelperasjonalen, vil en slik beskrivelse nødvendigvis være av en prøvende og hypotetisk karakter.

Det er med andre ord ikke alltid like enkelt å beskrive det som *ikke er*. Det er lett å bli fanget i det gitte, og tilsvarende vanskelig å tenke annerledes, hvis en ikke har noen

holdepunkter for hvordan en alternativ modell eventuelt kunne ta seg ut. I første omgang har jeg derfor valgt å gå inn på noen ulike forhold som står på spill når frihet innenfor hjelperasjonalen skal fokuseres. På denne måten tar jeg sikte på både å skape en mental distanse til den kontrollbaserte hjelperasjonalen vi har identifisert ovenfor, og samtidig etablere et annet tankemessig grunnlag – for etter hvert å kunne løfte fram en rasjonalitet som har foreldrenes frihet for øye.

Frihetsbegrepet er imidlertid ikke et entydig begrep. Det kan fylles med innhold fra mange kanter. I denne sammenhengen velger jeg å reflektere over foreldrenes frihet med utgangspunkt i utsagnets egen meningsdanning; som foreldrenes *frihet til* – forstått som deres frihet til selv å velge *om* og eventuelt *hvilken* hjelp de ønsker, som subjekt. En slik "frihet til" vil imidlertid samtidig forutsette en *frihet fra* den objektgjørende kontrollformen som barnevernets og hjelpernes undersøkende blikk representerer, på linje med den kategoriseringspraksis og normetablering som jeg har identifisert i utsagn 3. I første omgang nærmer jeg meg dette gjennom en refleksjon over hvordan ulike kategoriseringspraksiser kan fungere både undertrykkende og frigjørende.

Fra etablerte kategorier og modeller til fokus på kontekst

Foucault har gjennom *Galskapens historie* vist hvordan den store innesperringen på 1600-tallet endte opp i en prosess der de innesperrede ble skilt fra hverandre; de gale og kriminelle ble igjen bak lukkede dører, men den gang i klart atskilte institusjoner. Deretter fulgte en utvikling av asylene, og Foucault beskriver dette som en sammenhengende utvikling av et nitidig klassifikasjonssystem som ble brukt til å skille pasientene fra hverandre. Bare gjennom en slik klassifikasjon kunne man få en oversikt over omfanget og typen av sinnssykdom og gi grunnlag for en bedre behandling¹¹⁰. Sosial kategoriseringspraksis kan i et slikt perspektiv forstås som humanitet, men gjennom Foucaults analyser har vi sett hvordan dette også kan oppfattes som undertrykking; oppdeling og kategorisering ga grunnlag for administrering og kontroll.

Sosiale kategorier viser til forskjeller mellom grupper av mennesker, der det som beskrives innen en bestemt kategori i en forstand er likt, eller i alle fall kan oppfattes å være likt (Lie og Roll-Hansen 2001). Enhver kategori vil potensielt kunne fungere undertrykkende

¹¹⁰ En av de to hovedaktørene i siste kapittel i *Galskapens historie* er den franske psykiateren Philippe Pinel. Han sto bak de omfattende reformene ved de parisiske asylene Bicêtre og Salpêtrière. Foucault framstiller her Pinel som den fremste bæreren av den moderne psykiatriens tvetydighet; barmhjertighet og humanitet – som på samme tid innebar oppbygging av et system som underkuet galskapen i normaliteten og moralens tjeneste (Foucault 1999a).

for noen, ved at den sementerer noen kjennetegn som de det gjelder hverken kjenner seg igjen i eller kan akseptere som typiske kjennetegn. Når noen mennesker på denne måten blir definert inn sammen med andre som de ikke opplever at de har så mye felles med, vil dette kunne oppleves både meningsløst og krenkende, især når dette innebærer å bli plassert innenfor en gruppe som i utgangspunktet fremstår som lite verdsatt¹¹¹. I tillegg kan det gi helt konkrete og uønskede konsekvenser for den enkelte.

I arbeidslivet kan for eksempel kvinner bli ansett for å være ustabil arbeidskraft, fordi de som gruppe skårer høyere enn menn på sykemeldingsstatistikken. Samtidig er det kvinner som bærer fram barn og utsetter kroppen for store påkjenninger, og dermed også oftere rammes av plager som fører til sykemeldinger. Men ikke alle kvinner føder barn, og alle kvinner er dessuten ikke gravide til enhver tid. Det å innlemmes i kvinnekategorien i sykemeldingsstatistikken kan derfor av den enkelte oppleves som undertrykkende, ved at de erfarer å bli presset inn i en kategori som verken er gyldig for dem eller fungerer rettferdig. Det kan dessuten gi som konsekvens at kvinner blir mindre attraktive på arbeidsmarkedet enn menn, og derfor blir valgt bort i konkrete ansettelsessituasjoner. På den annen side kan sammenlikninger med utgangspunkt i kjønns kategorier også synliggjøre eventuelle uønskede ulikheter mellom menn og kvinner i forhold til lønn, karrieremuligheter, medvirkning, innflytelse, rettferdighet osv – og dermed på sikt fungere frigjørende.

Ytterligere et eksempel på hvordan bruken av kategorien "kvinne" kan fungere som et positivt bidrag, kan vi hente fra medisinsk forskning. Der kan undersøkelser som tar utgangspunkt i den biologiske forskjellen mellom kvinner og menn bidra til innsikt i kvinners sykdommer og helseplager, for eksempel i hjerte-karsystemet, på den kvinnelige biologiens premisser. Men etablering av kjønns spesifikk kunnskap kan også fungere som utgangspunkt for å administrere og kontrollere den kvinnelige befolkningen gjennom hvilke helsetjenester som blir tilbudt, og hvilke som ikke blir ansett som viktige. Kvinners opplevelse av muskelsmerter i kroppen kan for eksempel, slik dette blir bekreftet innenfor nyere forskning, bli møtt med tilbud om psykoterapi, fordi disse smertene av legen ofte fortolkes som et kvinnefenomen som har sammenheng med dårlige kroppsvaner og tap av kontroll (Werner 2008). En slik vektlegging av psykososiale forklaringsmodeller står i kontrast til en forklaringsmodell som vektlegger smertene som biomedisinske og reelle. Gjennom tilbud til kvinner om psykoterapi som behandling for slike smerter kan kjønns kategorier fungere som redskap til kontroll og administrering av kvinner gjennom det fokuset som anlegges.

¹¹¹ En slik kategoriseringspraksis som jeg her antyder, vil jeg komme nærmere inn på i kapittel 7 gjennom en konkret analyse.

Denne dobbeltheten står også sentralt innenfor oppvekst- og barnevernsfeltet. Innenfor samfunnsforskningen framkommer kategorien "barnevernsbefolkningen" gjennom å koble barnevernstatistikk med befolknings- og utdanningsstatistikk ¹¹². Slik kan "barnevernsbefolkningen" sammenliknes med den norske befolkningen generelt, gjennom å ta utgangspunkt i tilgjengelig statistikk over familier som på et eller annet tidspunkt har vært i kontakt med barnevernet. Kjennetegnene ved denne gruppen framkommer gjennom å vise til at kvinner er langt sterkere representert enn menn i denne gruppen, og hvordan kvinnene er svake på områder som utdanning, samliv med barnets far og tilknytning til arbeidslivet. Når gruppen blir beskrevet gjennom sin *svakhet* på nettopp denne måten, viser dette til en samfunnsnorm som tilsier at det er ønskelig for foreldre i vårt samfunn å ha god utdanning, leve i samliv med barnets far og ha god tilknytning til arbeidslivet. Det å bli plassert innenfor kategorien barnevernsbefolkningen kan dermed oppleves som å bli plassert i en gruppe som bryter med samfunnsnormen, som avviker – og kan dessuten føre til at hjelpeapparatet retter en forsterket kritisk oppmerksomhet mot enkeltindivider som har liten utdanning, liten tilknytning til arbeidslivet og ikke lever sammen med barnets far. Det å bli plassert innenfor kategorien barnevernsbefolkningen vil dermed kunne oppleves som undertrykkende, fordi denne kategorien relateres nettopp til svakhet og svikt, der dette etableres som det bærende element i beskrivelsen av gruppen som helhet. På linje med hvordan oversikten over de gale innenfor asylene ga kunnskap om denne gruppens omfang av og type problemer, gir det å koble barnevernstatistikk med befolknings- og utdanningsstatistikk en oversikt over barnevernsbefolkningen og omfanget og typen av *denne* gruppens problemer. Deretter kan gruppen administreres gjennom for eksempel tiltak som tar sikte på å styrke deres utdanningsnivå, arbeidsmarkedstiltak som kan føre til større arbeidslivsdeltakelse og familierådgivning som tar mål av seg til å motvirke samlivsbrudd. I *ett* perspektiv kan dette oppleves som undertrykkende – i et *annet* som frigjørende.

Det undertrykkende elementet i slike kategoriseringspraksiser ligger med andre ord i at kategoriene gir retning både for tanke og handling, som i mange sammenhenger kan gå på tvers av den kunnskap og virkelighetsforståelse som gjelder for det enkelte individ. Det frigjørende elementet ligger imidlertid i kategoriernes muligheter til å tydeliggjøre urettferdigheter eller uønskede samfunnmessige forhold. Det å se bort fra de mulighetene som kategoriseringer innebærer, kan dermed føre til at viktige samfunnsanliggender forblir ufokusert.

¹¹² I NOU 2000: 12 *Barnevernet i Norge* tas det utgangspunkt i en slik kobling mellom barnevernstatistikk og befolkningsstatistikk, gjennomført av Kristoffersen, Clausen & Jonassen i 1996 (NOU 2000: 12: 34f)

Mot et slikt bakteppe er det ikke urimelig at ekspertene ofte blir regnet som helt sentrale i utvikling og valg av kategorier når viktige samfunnsforhold står på dagsordenen, også innenfor feltet oppvekst og barnevern. Både forskere og fagfolk innenfor praksisfeltet blir i slike sammenhenger gjerne tatt til inntekt for nødvendig oversikt over og innsikt i hva som er viktige og vesentlige kategorier. Disse forskerne og fagfolkene har, i alle fall ideelt sett, en fagkunnskap som blir ansett som verdifull når barns oppvekst- og omsorgssituasjoner skal vurderes i forhold til for eksempel mulige risikosituasjoner for barn i forhold til oppvekst.

På dette feltet, som på andre felt, har det imidlertid gjennom historien vist seg at forskernes og fagfolks modeller og kategorier ikke nødvendigvis er de riktige, i betydningen eneste sanne, meningsfulle eller for den saks skyld entydige¹¹³. I forskningsoversikten *Til barnets beste, undersøgelser af børn og familier – En forskningsoversigt* av Tine Egelund & Knut Sundell, vises det til hvordan ulike forskere som undersøker mulige risikosituasjoner i forhold til oppvekst, bl.a. støtter seg til *forskjellige* modeller som vektlegger *ulike* kategorier, og derfor i mange sammenhenger peker i hver sine retninger¹¹⁴ (Egelund & Sundell 2001). De vitenskapelige forklaringene på hva som skader barns utvikling, er med andre ord delvis motsetningsfylte (Egelund & Sundell 2001: 48ff). Med dette utgangspunktet vil den konkrete vurderingen av et barns oppvekst- og omsorgssituasjon kunne variere i tråd med hvilken forskning hjelpeapparatet velger å stole på og inndra på hvilken måte. I tillegg viser en rekke enkeltstående undersøkelser at fagpersoners konkrete risikovurderinger av barns oppvekstssituasjon ofte ikke tar utgangspunkt i forskernes analyser og resultater, men er basert på sosiale og kulturelle forestillinger – ofte stereotypier – om hva som kjennetegner ”den gode barndom” og ”det sosialt akseptable foreldreskap” (Egelund & Sundell 2001: 83f). Det eksisterer med andre ord betydelig uenighet og uavklarhet mellom ulike forsknings- og faggrupper når det kommer til forståelsen av hva som kan true eller skade et barn under oppveksten. En slik erkjennelse bidrar til å svekke tilliten til at ekspertenes kategorier og deres forståelsesmåter er de eneste gyldige.

I den samme forskningsoversikten fremheves det hvordan en ”tredje diskurs” har begynt å etablere seg blant enkelte forskere. Kjernen i denne er en kritikk som tar utgangspunkt i at den rådende diskurs ikke i tilstrekkelig grad fokuserer på barnets og

¹¹³ Gjennom de seneste 35-40 år har for eksempel definisjonen av omsorgssvikt gjennomgått en utvikling der flere og mer diffuse områder av barnets liv inkluderes i omsorgssviktbegrepet. Begrepet ”diagnostisk inflasjon” er brukt om denne situasjonen, der barnevernet forventes å intervenere mot bokstavelig talt alle mulige atferdsformer fra foreldrenes side som kan antas å ha negativ innflytelse på barnet (Dingwall 1989 I: Egelund & Sundell 2001: 49)

¹¹⁴ Denne forskningsoversikten har fokus på gjennomgang av internasjonal forskning, men har med utgangspunkt i forfatternes nasjonalitet og deres tidligere arbeid et tyngdepunkt innrettet mot danske og svenske sosialpolitiske forhold.

foreldrenes kontekstuelle opplevelse av egen situasjon, eller lar disse opplevelsene komme til orde i konkrete barnevernsundersøkelser¹¹⁵ (Ferguson 1997, Houston & Griffiths 2000, Krane & Davies 2000 I; Egelund og Sundell 2001). I Norge kan bl.a. den norske barneforskeren Agnes Andenæs forstås som representant for denne relativt nye tradisjonen¹¹⁶, der nettopp barna og foreldrenes egne beskrivelser av deres komplekse hverdagsliv blir vektlagt, og hvor dette anvendes som grunnlag for å utfordre gjengse forståelsesmåter (Andenæs 1996; 1997).

”Den tredje diskurs” kan dermed forstås som et bidrag til en frigjøring av foreldre og barn i relasjon til den makten som ligger i de modellene og kategoriene som er utviklet *uten* å ha gått veien om et utstrakt samspill med de det gjelder. Et slikt nytt fokus i forskningen kan dermed forstås som en bevegelse fra det å forske *på*, mot det å forske *med* barn og foreldre. Den grunnleggende premissen i slike prosjekter innebærer at den kunnskapen som etableres skal utvikles i samarbeid med barn og foreldre, slik at deres kunnskaper om eget liv får betydning for analysen – og vil kunne innebære at kategoriene blir utmeislet på et annet grunnlag og ut fra andre modeller enn det ekspertene *alene* ville legge til grunn. I vår sammenheng kan dette forstås som frigjøring fra en kategoriseringspraksis som tvinger menneskers virkelighet på begrep på en måte som kan beskrives som undertrykkende.

Gjennom en slik ny forskningspraksis, med utgangspunkt i foreldres egne opplevelser av sin hverdag og særegne omsorgsinnsats, og av barns opplevelser av sitt eget hverdagsliv slik det fortoner seg for dem selv – peker dette mot en prinsipiell annen praksis enn samfunnets fokusering på de som har ”synlige problemer” – eller for den saks skyld defineres inn under andre kategorier hentet fra de mer tradisjonelle vitenskapsbaserte modellene. En slik *frihet fra* etablerte kategorier peker mot en praksis der de som utfører omsorgen, selv bidrar til å legge premisser for definisjoner av sammenhengene mellom omsorgspraksiser og eventuelle hjelpebehov¹¹⁷. Slik vil modellene og kategoriene kunne etableres mer i tråd med virkelighetsbeskrivelser som foreldre generelt selv kjenner seg igjen i.

¹¹⁵ I den grad familiens egen vurdering av problemer i hjemmet blir hentet inn, er det heller ikke sikkert at dette får konsekvenser for myndighetenes bedømmelse av situasjonen (Hessle 1988 I; Egelund & Sundell 2001).

¹¹⁶ Andenæs viser til Hanne Haavind som en norsk inspirasjon til et slikt perspektiv, gjennom hennes bok *Liten og stor. Mødres omsorg og barns utviklingsmuligheter* (Haavind 1987 I; Andenæs 1996). Også Mona Sandbæk har i sin doktoravhandling *Barn og foreldre som sosiale aktører i møte med hjelpetjenesten* lagt vekt på å la barnas og foreldrenes stemme komme til uttrykk (Sandbæk 2002).

¹¹⁷ Når mødre beskriver hva som skaper problemer i barneomsorgen trekker de i større grad enn saksbehandleren fram kontekstuelle forhold som økonomi, problemer med å kombinere barn og jobb, og problemer med barnets far. Saksbehandlerens forståelsesmodeller er imidlertid sentrert rundt egenskaper ved, og psykiatiske problemer hos mor (Andenæs 1997).

Men folk lever ulike liv. En modell med tilhørende kategorier som blir utviklet i dialog mellom forskeren og noen utvalgte barn og familier, vil kanskje ikke kunne fungere godt nok for andre barn og familier innenfor andre kontekster. Jo større grad av pluralisme i et samfunn, jo mer sannsynlig vil dette være. Enhver standardisering av modeller og kategorier vil derfor på et eller annet tidspunkt kunne oppleves som et problem av de som dette er ment å gjelde, og framkalle de samme opplevelsene av å være gjenstand for en undertrykkende praksis: Denne kunnskapen gjelder ikke for meg – jeg kjenner meg ikke igjen i dette. I dette ligger en erkjennelse av at forskningens vesen i seg selv er en reduksjonistisk praksis som ikke fullt ut er i stand til å fange og beskrive forskjellige livsformers særegenheter innenfor et pluralistisk samfunn. Noe av det som er forskjellig vil nødvendigvis måtte beskrives som likt. Med et *slikt* utgangspunkt vil det være nærliggende å hevde at kunnskap som i praksis skal oppleves som et gyldig utgangspunkt for subjektets frihet innenfor en frivillig hjelperasjonale, til en hver tid og i en hver sammenheng må skje som en kunnskapsutvikling i en maktfri dialog med *det konkrete individet* som ønsker denne hjelpen. Som jeg var inne på i kapittel 5, er en slik kontekstualisert hjelp, der premissene for den kunnskapen som skal utvikles ikke er ferdig etablert i forkant, en kompleks og krevende form for hjelp. Det å utvikle et felles kunnskapsgrunnlag gjennom dialog i slike konkrete møter mellom foreldre og fagfolk – uten at de faglig etablerte kategoriene og modellene får forrang, støter på en rekke utfordringer – bl.a. fordi en slik praksis også berører et maktaspekt knyttet til *selve språket*. I det følgende vil jeg, gjennom å fokusere på dette maktaspektet, gå nærmere inn på hvordan mulighetene og begrensningene for slik felles kunnskapsutvikling har vært gjenstand for debatt i møtet mellom noen sentrale skikkelser med røtter innenfor filosofi og sosiologi. Slik supplerer jeg med andre ord Foucaults begreper om makt i det moderne samfunn med ytterligere maktorienterte teoretiske perspektiver på makten i språket. Jeg vil allerede her foregripe konklusjonen ved å hevde at en frivillig hjelperasjonale med utgangspunkt i en dialog som tar sikte på etablering av ny og omforent kunnskap mellom de ulike deltakerne, ikke nødvendigvis fungerer som en sikring av foreldrenes frihet.

Makten i dialogen

Det eksisterer en rekke ulike posisjoner i forståelsen av sammenhenger mellom dialog, kunnskapsutvikling og makt. I diskusjonen mellom den tyske sosiologen Jürgen Habermas og

den franske filosofen Jean-Francois Lyotard framkommer to av disse posisjonene. Habermas og Lyotard er begge opptatt av hvordan ny kunnskap etableres i møte mellom ulike mennesker. Men denne felles interessen er etablert på ulike premisser. Habermas har et sterkt og positivt engasjement i det å etablere slik felles forståelse gjennom *kommunikativ deltakelse i et fellesskap*. Utgangspunktet for en slik kommunikasjon ligger etter Habermas forståelse i at det i vår moderne kultur finnes et stort potensial for den frie samtalen, og at det eksisterer gode muligheter for å leve sammen i en tilfredsstillende balanse mellom autonomi og avhengighet. Lyotard stiller seg på sin side kritisk til forventningen om en slik balanse, bl.a. fordi han er skeptisk til muligheten for å overskride språkets iboende makt. I det følgende har jeg ikke tatt mål av meg til å gi en fullstendig framstilling av deres omfattende teoretiske bidrag, men derimot vektlagt elementer ved deres teoretiske posisjoner som kan bidra til å kaste lys over ulike forståelser av kommunikasjonens muligheter og begrensninger.

Kunnskap i betydningen *ny forståelse* utvikles i følge Habermas gjennom deltakelse i et fornuftsbasert fellesskap som har preg av å være en kommunikativ samhandling, dvs. at deltakerne søker å opprette en gjensidig forståelse og enighet som skal gjøre felles handlinger ønskelige og mulige. Habermas gjør i den sammenhengen et skille mellom kommunikativ og strategisk samhandling, der den første sikter til en ekte kommunikativ bruk av språket for å oppnå felles mål, mens den siste kjennetegnes av at partene søker å framkalle noe hos den andre *uten* et slikt formål. For at ekte kommunikativ samhandling skal finne sted, må partene i dialogen forholde seg til den andre som et mål i seg selv, og ikke som middel til å oppnå et mål, hevder Habermas (Habermas 1999b). Partene i dialogen må dessuten forplikte seg til å etablere likeverdighet gjennom fire gyldighetskrav. Disse forutsetter ideelle betingelser som; *åpenhet*, der ingen som kan levere et relevant bidrag får utelukkes fra deltakelse; *likhet*, der alle deltakere skal gis samme mulighet til å bidra; *oppriktighet*, der deltakerne må mene det de sier og; *tvangsfrihet*, der kommunikasjonen må være fri for ytre og indre tvang (Habermas 1997; 1999c: 210).

Lyotard argumenterer ut fra et annet perspektiv. Han fremhever at ulike mennesker har ulik kunnskap, og at ulike typer kunnskap har sine særlige karakteristika. Dette gjelder både vitenskapsbasert kunnskap, men også annen kunnskap, som han med en samlebetegnelse kaller narrativ kunnskap. Disse ulike kunnskapstypene kommuniseres gjennom språket.

Lyotard forstår ikke språket som avbildning av virkeligheten, men som ulike språkspill¹¹⁸, alle med sine ulike regler (Lyotard 1984; 1996; 1998).

I møtet mellom slike ulike språkspill skjer det i følge Lyotard noe annet enn et møte mellom ulike kunnskaper – det skjer et møte mellom ulike regler. Disse reglene er ikke synlige for deltakerne, men de styrer likevel. Som en følge av at reglene ikke er synlige, opererer hver enkelt deltaker implisitt med sine egne regler i kommunikasjonen, uten at disse reglene blir gjenstand for metakommunikasjon, forstått som avklaring og etablering av felles regler. Og nettopp et slikt møte uten avklaring og etablering av felles regler innbyr etter Lyotards forståelse til en form for ”den sterkeste rett”, der nettopp likeverdighet er fraværende.

Men Lyotard har ingen enkle og alternative løsninger å tilby. Han stiller seg imidlertid sterkt kritisk til Habermas, som han mener bygger på to sentrale og feilaktige antakelser:

The first is that it is possible for all speakers to come to agreement on which rules or metaprescriptions are universally valid for language games, when it is clear that language games are heteromorphous, subject to heterogeneous sets of pragmatic rules. The second assumption is that the goal of dialogue is consensus (Lyotard 1984: 65).

Lyotards argument bygger på at innenfor den sosiale virkeligheten i et høyt utviklet samfunn eksisterer det et vell av overlappinger av heterogene språkspill som definerer hva som kan sies og gjøres, der alle disse språkspillene styres etter ulike regler. Han konkluderer derfor med at det ikke er grunnlag for å tro at det kan etableres felles metaforskrifter for alle disse språkspillene som kan fungere i praksis, og at det å fremheve konsensus, slik Habermas gjør, dermed er en utopisk og foreldet idé (Lyotard 1984).

Lyotard underbygger sin kritikk ved å peke på at forutsetningen for å lage felles regler må basere seg på at disse, hvis de skal fungere, må være oversiktlig for deltakerne i dialogen, at de må være mulige for begge parter å gå inn i, og at de dessuten må være mulig for begge parter å oppheve. Begge parter må med andre ord ha de samme mulighetene og rettighetene.

¹¹⁸ Her bygger Lyotard på den sene Wittgenstein med utgangspunkt i verket *Philosophische Untersuchungen*, som utkom første gang i 1953, etter Wittgensteins død. Den norske fullstendige oversettelsen har fått tittelen *Filosofiske undersøkelser*, og ble utgitt i 1997. Her framstiller Wittgensteins sitt syn på språket med utgangspunkt i en refleksjon over og en opposisjon til det augustinske representasjonalistiske språkbildet, der språkets primære funksjon er å representere virkeligheten og dermed som en tilordning mellom uttrykk og gjenstander i verden. Wittgenstein ser derimot språket i lys av en praksissammenheng, dvs. hvordan språket brukes innenfor varierende livsformer. Her trekker Wittgenstein inn en rekke elementer, bl.a. hvilke regler og kriterier kompetente brukere av språklige uttrykk faktisk anvender, hvilke formål denne bruken har, og den teknikken som ligger til grunn for bruken eller anvendelsen av uttrykket. Alle disse momentene henger sammen seg i mellom og med begrepet, og inngår i det Wittgenstein kaller et språkspill. Samtidig må et språkspill forstås som en praksis som ikke bare er av rent språklig karakter, men utgjør en del av våre liv. Det å forstå et begrep innebærer derfor å beherske et språkspill, som igjen henger sammen med å delta i en bestemt livsform (Wittgenstein 1997).

Det er ikke tilstrekkelig at den ene parten forstår og behersker de ulike reglene. En slik situasjon vil stille den andre parten i en situasjon uten oversikt over premissene for egen deltakelse, og dermed etablere en form for underordnethet (Lyotard 1984). Lyotards innvendinger innebærer med andre ord et kritisk blikk på hvilke forutsetninger som kan gjelde, og dermed hvilke mål som er mulig å sette for dialogen i et pluralistisk samfunn¹¹⁹.

Dialogens mål og muligheter

Lyotard hevder at den normativiteten Habermas bygger på har sitt utspring i opplysningstidens fortellinger om å kunne beherske utviklingen av verden, naturen og samfunnet gjennom det moderne prosjektet. Denne ideen er for Lyotard "utgått på dato", selv om det for så vidt kan beskrives som et godt etisk-politisk mål. Grunnlaget for uenigheten om dialogens muligheter kan med andre ord forstås som ulike forståelser av samfunnet *per se*.

Lyotard tar imidlertid ikke fullstendig avstand fra dialogen. Han argumenterer derimot for at en anerkjennelse av språkspillenes forskjellighet *i seg selv* fungerer som et bidrag til en mer rettferdig praksis. Ikke tildekking, men en *synliggjøring* av denne forskjelligheten, vil med andre ord kunne bidra til dialogens muligheter. Dermed er uenigheten ikke først og fremst en uenighet om dialog som middel, men mer å forstå som en kamp om hvordan dialogen skal forstås. Lyotard aksepterer ikke Habermas' harmonisering av dialogen, og han avviser at dialogen kan fungere som grunnlag for utvikling av en gyldig og maktfri kunnskap.

For så vidt har Lyotard et poeng her som likner mye på Habermas' eget anliggende, nemlig hvordan bevisstheten om et problem kan fungere frigjørende i forhold til selve problemet. Når Habermas etterstreber emansipasjon gjennom tillit til at de fire gyldighetskravene om åpenhet, likhet, oppriktighet og tvangsfrihet i seg selv fungerer som grunnlag for å kunne utøve kritikk mot makthavere – og at kritikk på disse betingelsene implisitt fungerer som drivkraft i utviklingen av moderniteten – er begge opptatt av at *bevisstheten om hvordan makten virker* kan fungere frigjørende fra den samme makten. Men deres syn på *hva* som fungerer som makt og hvilken type kritikk som skal utøves, er likevel forskjellig.

¹¹⁹ Richard Rorty peker i sin artikkel *Habermas og Lyotard om postmoderniteten* på at Lyotard, på samme måte som Foucault og Deleuze, fjerner den dynamikken som liberal samfunnsstenkning tradisjonelt har tatt for gitt, der den liberale tenkeren sier til sine medborgere: "Vi vet at det må være en bedre måte å gjøre tingene på: la oss sammen finne den." På denne måten tilbyr verken Foucault, Deleuze eller Lyotard, i motsetning til Habermas, noen 'teoretisk' begrunnelse for å bevege oss i en samfunnsretning framfor en annen" (Rorty 1995: 28). Denne artikkelen ble første gang utgitt i 1984 som *Habermas and Lyotard on Postmodernity* i *Praxis International*, Vol. 4, nr. 1, Oxford.

Universalisme, konsensus og sannhet

På denne måten deler Lyotard og Habermas et felles fokus gjennom sin interesse for kommunikasjonen i samfunnet. Men der stopper også mye av fellesskapet. Derimot er det nettopp ideen om et eksisterende fellesskap, eller fravær av det samme, som blir det sentrale omdreiningspunkt for deres uenighet.

Habermas klare vektlegging av de gode mulighetene for konsensus gjennom dialog hviler på hans forutsetning om en eksisterende universalisme. Ut fra hans oppfatning kan kommunikativ handling som fører til konsensus realiseres på et felles grunnlag på tvers av ulike samfunns- og livsformer. En slik realisering kan skje med utgangspunkt i det felles fornuftspotensial Habermas mener å ha påvist gjennom sine analyser av språket (Habermas 1997, 1999b: 147ff). Lyotard formulerer derimot dette som *vitenskapens løsning* i forhold til sannhet, i form av å overholde en dobbelt regel:

Denne dobbelte regel begrunder det, som videnskapen i det 19. århundre kalder for verifikasjon og i det 20. århundre for falsifikasjon. Den gjør det muligt at tegne en konsensushorison for debattens medspillere, afsender og modtager. Det er ikke enhver konsensus som er tegn på sandhed; men man antager, at et udsagns sandhed ikke kan undgå at fremkalde konsensus (Lyotard 1996: 51).

Implisitt i dette ligger en påstand fra Lyotard om at Habermas i sin forståelse av språkspillene ikke er i stand til å se ut over den rasjonelle vitenskapen som eneste gyldige kunnskapsform. Lyotard holder på sin side fast på mangfoldet i kunnskapsformene og språkspillenes heterogenitet, og mener at Habermas i sin analyse overser og øver vold mot denne heterogeniteten.

Her ser vi konturene av de ulike sannhetsbegrepene som disse to opererer innenfor: Lyotard som forkjemper for at det *eksisterer flere sannheter* og Habermas på sin side som forsvarer av *en sannhet*.

Fellesskap og subjekt

Når Habermas setter fokus på samfunnet og forholdet mellom fellesskap og subjektet, gjør han dette gjennom å forutsette en *felles eller overlappende livsverden*:

Implementeringen av demokratiske prinsipper bygger på forutsetningen om at et samfunn rår over mekanismer som gjør at det kan bli oppmerksom på og mestre problemer av nasjonal politisk betydning. Kravet om selvobservasjon eller selvrefleksjon på den ene side, og selvrefererende viljesdannelse og evne til å påvirke

seg selv på den annen side, forleder oss ofte til å betrakte et politisk fellesskap som et subjekt i stor målestokk. Vi har en tendens til å snakke om stater, nasjoner, folk, klasser osv som om dette var makrosubjekter som kan operere på tilsvarende måte som individer. Tidligere tiders historiefilosofier inviterer til denne uheldige formen for tenkning. Projiseringer i form av kollektive aktører mislyktes selvsagt i å gripe de kontingente trekkene ved virkelige historiske prosesser. Den motsatte tilnærmingen i form av metodologisk individualisme gjør det imidlertid ikke stort bedre. Derfor har jeg i stedet tilstrebet en intersubjektivistisk tilnærming sentrert omkring forestillingen om felles eller overlappende livsverden (Habermas 1999a: 72f).

Denne felles livsverden hos Habermas er fra hans side ingen garanti for at individer forstår verden på samme måte og dermed forstår hverandre. Derimot fremhever han at den spiller en betydelig rolle for *mulighetene* til å forstå hverandre.

Liotard stiller seg på sin side svært skeptisk til en ide om en felles livsverden, og understreker dette ved å hevde at det nærmeste en slik sammenfallende forståelse mellom mennesker kan komme, er å frembringe en "fellesskapssky" (Lyotard 1998: 67).

I spørsmålet om eksistensen av en felles livsverden er det derfor å si, at hvis ideen om intersubjektivitet faller, faller også ideen om konsensus. Det er ikke mulig å snakke om reell enighet mellom ulike mennesker hvis en godtar at grunnlaget for disse menneskenes enighet representerer ulike og ugjennomtrengelige verdener. Konsensus vil på et slikt grunnlag representere en *forestilling, og like gjerne en falsk forestilling*, om de andres forståelser av verden – som de ulike deltakerne slutter seg til. Reell enighet gjennom optimal bruk av språket, uten å ta de ulike språkspillreglene i betraktning, blir da også for Lyotard en utopisk idé.

Usikkerhet som summeres

Liotard trekker imidlertid diskusjonen om livsverdenen videre, ved å henvise til den tyske sosiologen Niclas Luhmann. Luhmann forholder seg, som Habermas, til begrepet livsverden med utgangspunkt i Edmund Husserls (1859-1938) forståelse av intersubjektivitet, men ender opp i en annen konklusjon. Der Habermas finner begrepet om livsverden meningsfylt som grunnlag for å forstå menneskers kommunikative samhandling, understreker Luhmann usikkerheten i dette.

Den danske pedagogen Jens Rasmussen illustrerer Luhmanns ståsted på en treffende måte ved følgende formulering: "Min livsverden er ikke din livsverden, fordi det, jeg er fortrolig med, er helt forskjellig fra det, du er fortrolig med. Intet bliver mer sikkert af, at usikkerhederne summeres i intersubjektivitet" (Rasmussen 1999: 80).

Hos Luhmann blir *subjektet nødvendigvis alene med seg selv*, og Luhmann har som Lyotard ingen illusjoner om at det er mulig å forsone det splittede moderne med seg selv. Nettopp her ligger essensen i deres felles forståelse av samfunnet, som definitivt skiller seg fra den forståelsen Habermas opererer med¹²⁰.

Autonomi og avhengighet

Å trekke på den tyske sosiologen og systemteoretikeren Niklas Luhmanns perspektiv inn i forhold til kunnskapssosiologiske spørsmål innebærer et vitenskapsteoretisk brudd både med tilvante begrepsmessige og erkjennelsesteoretiske forestillinger. Hans posisjon er likevel interessant, ikke minst fordi han gjør et radikalt brudd med en del tilvante forestillinger om hvordan erkjennelse og kunnskapsutvikling skjer. Nettopp dette kan gi muligheter for å se noen vesentlige forhold på nye måter.

Innenfor vitenskapsfilosofien eksisterer en rekke erkjennelsestradisjoner, og disse tradisjonene legger grunnlag for å stille ulike spørsmål. Luhmann er hverken opptatt av kausalitet eller vesensbestemmelse. Han vil derfor ikke, som en del andre filosofer¹²¹, være opptatt av å stille det klassiske spørsmålet om *hva kunnskap er* – altså hva tingene er i seg selv. Luhmann vil i en kunnskapssosiologisk sammenheng heller være opptatt av å stille spørsmålet "hvordan kan vi forstå kunnskap?". Og kunnskap må i følge Luhmann undersøkes relasjonelt – i relasjon til omverdenen.

Noe overraskende opererer ikke Luhmann med noe subjekt overhode. Mennesket består derimot av flere systemtyper. Betegnelsen "et psykisk system" innebærer et system som har bevisstheten som base, mens "et sosialt system" er et system som baserer seg på kommunikasjon¹²². Men siden bevisstheten hos de ulike psykiske systemene ikke er tilgjengelige for hverandre, fordi tanken ikke kan forlate bevisstheten qua tanke, vil det eneste tilgjengelige være den kommunikasjonen som skjer i det sosiale system. Systemet er noe som

¹²⁰ Habermas stiller seg ikke totalt avvisende til Luhmanns teoridanning. Imidlertid hevder han at Luhmann går for langt når han trekker sine konklusjoner, og at overslaget har sammenheng med hans valg av systemteoretiske grunnbegreper. Habermas argumenterer med at Luhmanns teoridanning ikke inkluderer begreper om sosial handling, på tross av at det moderne samfunn "trenger sosial og ikke bare funksjonell integrasjon" (Habermas 1999a: 68f). Habermas argumenterer på denne måten for sine egne teoretiske grunnbegreper på normativt grunnlag, ut fra hva han anser som *nødvendig* for å sikre samfunnsmessig integrasjon. Gjennom en slik "teoretisk" begrunnelse ser vi hvordan Habermas på sin side tar sikte på å bidra til å ivareta fellesskapets samfunnsmessige behov.

¹²¹ Som for eksempel Kant.

¹²² Luhmann peker selv på at denne terminologien er vanskelig å innføre, samtidig som han hevder at den er mindre utsatt for missbruk enn subjektbegrepet. Vanskeligheten er "at subjekt-terminologien sniger sig ind, hvis den kan" (Luhmann 2000: 504).

står sammen – men hva en beskriver som stående sammen, kommer an på hvem som beskriver (Luhmann 2000).

Omverden er for Luhmann ikke en felles forstått virkelighet, som deles av flere mennesker. Systemet og omverden konstitueres i samme bevegelse, i samme differensieringsprosess, og deres eksistens etableres gjennom relasjonen til hverandre. Det finnes ikke en iaktakeruavhengig omverden, og omverdenen er alltid mer kompleks enn systemet. Ved å trekke en grense reduseres kompleksiteten for systemet (Luhmann 2000). Luhmanns poeng, som er et interessant poeng i denne sammenhengen, er at fordi systemene inngår i hverandres omverden, eksisterer det ikke to systemer med en identisk omverden. Av dette følger at det ikke eksisterer noe som kan forstås som en intersubjektiv livsverden. Derimot er *livsverden individuelt eksisterende*, og det er *denne* livsverden som det enkelte system er fortrolig med (Luhmann 2000: 110). Livsverden kan på denne måten beskrives som det vi ikke stiller spørsmål ved.

Selv om Luhmann ikke snakker om det aktive og villende subjekt, er han definitivt ikke bærer av en ide om mennesket som reaktivt. Hos Luhmann er det systemet selv som innhenter informasjon, og dette gjøres ved hjelp av at det erkjennende system introduserer en forskjell. Forskjellene oppstår ikke av seg selv – de må *velges* gjennom en aktiv erkjenneshandling. Dette er en forutsetning for overhode å gjøre det mulig å beskrive noe. Forskjellen blir til kun på grunnlag av iakttagelser, der denne operasjonen innebærer valg. Disse valgene består av to komponenter som ikke kan atskilles; valget av side og valget av den grensen som atskiller det valgte fra det som ikke velges¹²³. Erkjennelse svarer hos Luhmann dermed til det å kunne dra en grense, der noe kan beskrives og noe annet ikke (Luhmann 1998). Den omtalte forskjellen fremkommer ved at det dras en grense mellom det som defineres som systemet og det som defineres som omverdenen, der grensen trekkes på grunnlag av de forutsetningene som den erkjennende har. På denne måten blir grensen å forstå som uttrykk for den enkeltes indre kompleksitet.

Når Luhmann hevder at det erkjennende system selv innhenter informasjon, gir dette på den ene side et grunnlag for å hevde at systemet selv har stor grad av autonomi. Imidlertid understreker samtidig Luhmann at systemet står i en ubrytelig sammenheng med omgivelsene¹²⁴. Mulighetsbetingelsene for systemets erkjennelsesprosess ligger på denne

¹²³ Luhmann kaller sin oppfatning av konstruktivisme for "operativ konstruktivisme", noe som harmonerer godt med at han betrakter erkjennelse som en operasjon som innebærer å markere en forskjell (Rasmussen 1999:76).

¹²⁴ Denne forståelsen baserer seg på at Luhmann i sin teoridanning har tatt opp i seg det poeng som Heinz von Foerster har løftet fram, nemlig at en iaktaker selv er del av og deltar i den verden, han eller hun iakttar (Götke 1997).

måten i systemets omgivelser, og vil rimeligvis innebære avhengighet. Luhmanns teori om erkjennelse understreker på denne måten at premisene for kunnskapsutvikling innebærer begge forhold – både autonomi og avhengighet.

Erkjennelse og vitenskapens gyldighet i et systemperspektiv

Luhmann har problematisert vitenskapens gyldighet gjennom begrepene *iakttakelse* og *beskrivelse*, og hevder at det moderne mennesket står overfor kravet om refleksjon – å kunne iakttå deres egen iakttakelse (Luhmann 1998). Dette gjør Luhmann også gjeldende som et krav til den moderne vitenskap. Forskeren må også iakttå sin egen iakttakelse; være bevisst på og gjøre rede for hvordan en ser det en ser. Dermed hevder han at iakttakelsen av verden ikke kan ses som grunnlag for erkjennelse¹²⁵. Han vektlegger derimot at den radikale konstruktivisme begynner med den empiriske konstatering at ”erkendelse er kun mulig, fordi den ikke har adgang til realiteten utenfor sig selv” (Luhmann 1998: 164). For Luhmann er ethvert utsagn, også vitenskapelige utsagn, dermed utsagn om iakttakelse og ikke utsagn om virkeligheten.

Luhmanns tese om samfunnet – differensieringstesens – er det grunnlaget som gjør at de forskjellige sosiale delsystemer må tenkes som selvreferensielle¹²⁶. Dette gjelder også vitenskapen. På grunn av systemenes selvreferens bortfaller ethvert basalt fellesskap mellom systemer. Innenfor en slik forståelse finnes det heller ingen nøkkel som kan anvendes av det iakttakende system til å låse seg inn i et annet iakttakende system. Erkjennelsen må da forstås som den differens som systemet selv har oppstilt, og intet system kan analytisk dekomponere et annet og på den måten komme fram til substansene (Götke 1997, Luhmann 2000).

I dette perspektivet må en kunne hevde at den vitenskapsbaserte kunnskapen produseres innenfra, og at vitenskapsbasert kunnskap dermed er en kunnskap basert på de særlige iakttakelser som kun det vitenskapsbaserte systemet er i stand til å gjøre. Denne forståelsen er imidlertid, etter Luhmanns mening, forbeholdt den radikale konstruktivisme. Han understreker at denne står i sterk kontrast til annen konstruktivisme, en *ja-men-utgave av konstruktivisme* (Luhmann 1998: 163). Dette er konstruktivisme som etter hans forståelse er svakelig og ubesluttsom:

¹²⁵ Luhmann hevder i den sammenhengen at han står i opposisjon til Immanuel Kants erkjennelsesteori, men peker samtidig på at Kant gjorde et tilbaketog i annet opplag av *Kritik der reinen Vernunft* i forhold til sin tidligere posisjon i spørsmålet om erkjennelse (Luhmann 1998).

¹²⁶ Luhmann bryter med klassisk sosiologi ved at han ikke legger vekt på skillet mellom individ og samfunn. Grunnelementer i de sosiale systemene er hos ham verken individ eller handling. Disse blir derimot en del av systemenes omverden. Det er systemene som er meningsbærere, og individer og handlinger har ikke mening foruten systemene.

Man tager alle argumenter til efterretning, som synes at lede i denne retning, men siger så, at helt så hårdt bør man ikke utrykke sig, helt og holdent konstruktivt kan erkendelsen ikke forstås, for i sidste ende må der dog kunne forudsættes en eller anden relation til realiteten (Luhmann 1998: 163f).

Gyldighet i Luhmanns perspektiv vil dermed måtte forstås i lys av at han tar den fulle konsekvens av erkjennelsens manglende adgang til realiteten utenfor seg selv.

I forlengelsen av posisjoner som gjerne betegnes gjennom begrepet radikal eller operativ konstruktivism, blir det dermed aktuelt å spørre seg hva som er sann kunnskap i en verden der det ikke finnes felles forståelse og objektive og faste rammer, bare variasjoner av subjektive forståelser og kontekstuelle rammer. Innenfor et slikt perspektiv blir svaret ikke selvsagt. I kraft av dette er spørsmålet om hva som er sann kunnskap åpent for innflytelse fra ulike hold.

Kritisk holdning som utgangspunkt for et kreativt subjekt

Når Habermas framhever dialogen som grunnlag for emansipatorisk kunnskap tar han utgangspunkt i et sett med forutsetninger; universalitet gjennom språket, erkjennelse gjennom rasjonalitet, eksistensen av *en* sannhet og intersubjektivitet gjennom en felles livsverden. På denne bakgrunn hevder han muligheten for en enhetlig forståelse, dvs. et stort fornuftsbasert fellesskap – et "Vi". Denne tilnærming hos Habermas legger grunnlaget for å fortolke forholdet mellom kunnskap, makt og fellesskap ut fra en ideell forståelse. Konsensus utviklet gjennom tvangsfri kommunikasjon, basert på prosedyrer som må foreligge for enhver samtaleføring, gir dermed den nødvendige sikring mot etablering av kunnskap som speiler særlige innflytelsesrike gruppers interesser. Selv om jeg ikke leser Habermas som utopiker, dvs. som om de fire gyldighetskravene og den herredømmefri kommunikasjon lar seg etablere i en hver sammenheng, opplever jeg likevel hans posisjon som problematisk. Den innebærer etter min forståelse å se bort fra innsikten om makten i språket som den språklige vending har løftet fram, og dermed å overse sentrale maktforhold.

Lyotards tenkning om kunnskap, makt og fellesskap står som vist i skarp kontrast til Habermas; han aksepterer ikke universalitet gjennom språket og fremhever erkjennelse gjennom vitenskapens rasjonalitet som *kun en* av flere mulige erkjennelsesformer. Dessuten stiller han seg avvisende til ideen om intersubjektivitet på bakgrunn av en felles livsverden, og vektlegger eksistensen av flere mulige sannheter. Konklusjonen i forhold til fellesskap blir i første rekke at han vektlegger *mangfold* framfor enhet, der rettferdighet fremheves som det sentralt mål, og en kritisk holdning til søken etter konsensus. I forlengelsen av dette ligger det

en kritikk av dialogen som fremstår som ubehagelig: At dialogen ikke nødvendigvis sikrer sannheten, men *kan* innebære konsensus og fellesskap – vel å merke hvis en er villig til å akseptere at fellesskapet i praksis vil kunne innebære en utelukkelse av mange stemmer og dermed innebære *noens* makt over *andre*. Hos Lyotard eksisterer det ingen idé om at denne makten fullt ut kan elimineres. Den kan imidlertid *avhjelpes* gjennom erkjennelse og synliggjøring av makten i språket.

Luhmann og Lyotards forståelse av et ikke-eksisterende samfunnsmessig fellesskap har mange likhetstrekk, selv om de begrunner dette på ulike premisser – Lyotard gjennom de heterogene språkspillene og Luhmann gjennom systemenes selvreferens. For begge leder imidlertid dette til en innsikt om at etablering av sann kunnskap *ikke kan* forstås ut fra premissen om enhet – men derimot ut fra mangfold og differens.

Luhmanns tilnærming til erkjennelse, livsverden, intersubjektivitet og universalitet bidrar til en sterk problematisering av ideen om konsensus og fellesskap. Spørsmålet om etablering av en maktfri kunnskap er for ham derfor ikke et spørsmål om likeverd i dialogen eller det rasjonelle i språket, men mer et spørsmål om de *mulighetsbetingelsene* som det enkelte system eksponeres for, det vil si de elementer av autonomi og avhengigheten dette innebærer og de konsekvensene dette gir for kommunikasjon og kunnskapsutvikling. I forhold til kommunikasjonen vil fokus nettopp måtte rettes mot dette; systemets egne betingelser for kommunikasjon og meningsdanning i møte med andre systemers kommunikasjon og meningsdanning. Luhmann bidrar på denne måten til å rette blikket mot noe annet – nemlig at det er systemet selv som til enhver tid trekker grensen for egen erkjennelse og at kunnskapsutvikling derfor i begrenset grad kan planlegges og styres på vegne av andre.

Også Lyotard retter blikket mot noe annet. På tross av erkjennelsen av språkets iboende makt, som han betrakter som en mulig og sannsynlig trussel mot rettferdigheten, peker han på hva som kan være et alternativt grunnlag for legitimitet:

Den postmoderne viden er ikke kun magtinstansernes instrument. Den forfiner vores følsomhet over for forskjellene og styrker vores evne til at udholde det inkommensurable. Den finder ikke sin berettigelse i ekspertenes homologi, men i de opfindsommers paralogi (Lyotard 1996: 9).

Dermed løfter Lyotard fram *et kreativt subjekt* i spørsmålet om kunnskapsutvikling, dvs. et subjekt som ikke bare underlegger seg og handler innenfor en gitt ramme der konsensus er målet, men som kan sprengte disse rammene og bidra til en ny sosial praksis.

Utkast til en slik ny sosial praksis vil jeg vende tilbake til i dette kapitlets avslutningsdel. I første omgang vil jeg ta i bruk de perspektivene på makt som jeg har løftet

fram ovenfor, i den hensikt å lyse opp konkrete eksempler på hvordan den frivillige hjelperasjonen innenfor oppvekst- og barnevernsfeltet etter min forståelse befinner seg i sentrum av et kommunikativt spenningsfeltet.

Familiens frihet – refleksjoner over to konkrete eksempler

Spenningsforholdet mellom frihet og kontroll er ikke noe nytt innenfor feltet oppvekst og barnevern, heller ikke innenfor frivillige hjelpetiltak. I noen sammenhenger tematiseres dette spenningsforholdet tydelig og eksplisitt, mens det andre ganger må leses fram som et iboende spenningsforhold slik jeg har gjort gjennom nærlesningen av utsagn 3. Tiltak som tilsynelatende kan håndtere eller overskride dette spenningsforholdet har også jevnlig vært tematisert eller igangsatt. Felles for flere slike løsninger er at de vektlegger hjelp som et *tilbud* der frivilligheten står helt sentralt. Det at brukeren selv er den som tar det første initiativet til kontakt med hjelpeapparatet blir med andre ord forstått som et sentralt poeng. Deretter skal den frie samtalen eller dialogen fungere som garantist for utvikling av en omforent forståelse mellom brukere og fagfolk, der resultatet av en slik kommunikasjon skal kunne etablere en ny felles innsikt som skal styre det videre hjelpearbeidet. I det følgende vil jeg gjennom to konkrete eksempler fra dette feltet belyse hvordan det jeg betrakter som forsøk på slike overskridelser innenfor en frivillig hjelperasjonale møter noen særlige utfordringer, og trekker med seg de elementer av makt som Lyotard og Luhmann har vært opptatt av.

I første omgang tar jeg utgangspunkt i et forslag til tiltak som er beskrevet i NOU 2000: 12 *Barnevernet i Norge*. Der går utvalget inn for at det bør vurderes å innføre lovfestet tilbud om frivillig, gratis og anonym veiledning for barn, ungdom og deres familier, både enkeltvis¹²⁷ og samlet. Modellen er hentet fra Danmark, der de har en lovfestet rett til anonym veiledning for foreldre og barn, og der denne veiledningen skal være av en "helt forebyggende karakter" – forstått som at barn eller familier *selv* tar kontakt med hjelpeapparatet. Muligheten i et slikt tiltak ligger etter utvalgets forståelse i første omgang i det å kunne gi støtte og få til samarbeid på et tidlig tidspunkt, der initiativet til dette ligger hos barn og foreldre selv. Dette tiltaket må derfor forstås som et universelt tiltak; alle barn og familier blir gitt dette tilbudet, og ingen betegnes i utgangspunktet som mer trengende enn andre (NOU 2000: 12: 220).

Siden initiativet til kontakt ligger hos barnet eller familien, innebærer dette også en frihet fra de andres blikk og kategoriseringspraksis som grunnlag for utvelgelse. En slik

¹²⁷ Innenfor *denne* modellen blir barnet betraktet som en selvstendig hjelpesøker og primærperson i møte med hjelpeapparatet

frivillighet innebærer tilsynelatende en frihet for barn og familier til selv å velge om og eventuelt *hvilken* hjelp de ønsker.

Den danske modellen som utvalget viser til, innebærer at i den grad det er behov for flere tiltak, "motiveres familien til selv å ta kontakt med barnevernet" (NOU 2000: 12: 220). Hvorvidt et slikt motivasjonsarbeid er ment å være en del av den tenkte norske modellen, fremkommer ikke tydelig. Et slikt element vil i tilfelle få betydning for forholdet mellom frihet og kontroll, og nettopp av den grunn er det uansett interessant å gå nærmere inn på dette.

Det sentrale spørsmålet som melder seg hvis et slikt motivasjonsarbeid skal være en del av tiltaket, blir *hvem* som skal definere hvilke barn og foreldre som har behov for flere tiltak. Hvis barnet eller familien *selv* definerer at de har slike behov, faller naturlig nok motivasjonsarbeidet bort, selv om det muligens gjenstår et behov for informasjon om hvor de kan henvende seg for å be om videre hjelp osv. Motivasjonsarbeid for barn eller familier som allerede har en egenopplevelse av at de ønsker flere tiltak, er med andre ord ikke en aktuell situasjon. Motivasjonsarbeid kommer først inn som et virksomt element i de sammenhengene der det er *hjelpeapparatet* som har en oppfatning om at barnet eller familien har behov for flere tiltak. Igangsetting av motivasjonsarbeidet er med andre ord ene og alene hjelpeapparatets anliggende, i den forstand at de i noen sammenhenger vil starte et motivasjonsarbeid overfor barn og familier som ikke enda "har innsett sitt behov" for hjelp.

I slike situasjoner vil det være hjelpeapparatets virkelighetsforståelse som danner utgangspunktet for den videre kommunikasjonen med familien. Denne virkelighetsforståelsen innebærer en kunnskap som i alle fall delvis er forankret i den fagkunnskapen hjelpeapparatets rår over, dvs. de vitenskapsbaserte modellene, kategoriene og det språkspillet dette er nedfelt i – som med stor sannsynlighet er et annet enn det språkspillet barnet eller familiens kunnskaper er nedfelt i. I lys av Lyotard vil reell konsensus i en slik situasjon være vanskelig å oppnå. Motivasjonsarbeidet, som ideelt sett kunne tenkes å føre til at familien oppnår en ny forståelse av sin situasjon og selv innser behovet for å ta kontakt med barnevernet, vil derimot kunne fungere som et møte mellom ulike kunnskaper som er nedfelt i ulike språkspill, og dermed som en maktsituasjon som etablerer den sterkeste rett. Med referanse til Lyotard vil sannsynligheten for være stor for at det vil være hjelpeapparatet og deres språkspill som inntar maktposisjonen innenfor en slik motivasjonssituasjon. Friheten vil i dette perspektivet ikke kunne sikres fullt ut hverken gjennom Habermas krav om åpenhet, likhet, oppriktighet eller tvangsfrihet, eller for den saks skyld en generell lyttende holdning,

respekt, ydmykhet, vilje til symmetri eller det å ville det gode. Friheten kan heller ikke oppnås gjennom at hjelpeapparatet eventuelt har kunnskap og oversikt over både hvilket språkspill deres egne kunnskaper står nedfelt i til forskjell fra de som de skal veilede, for dermed å overskride de forskjellene som måtte eksistere. En slik situasjon vil derimot i følge Lyotard gi hjelperne ytterligere en styrket posisjon, både i analysen av dens andres betingelser og gjennomføringen av kommunikasjonssituasjonen, fram mot en tilsynelatende konsensus. Brukernes innflytelse vil med andre ord ikke styrkes gjennom fagfolkens merinnsikt, men derimot svekkes. Som Lyotard påpeker; hvis situasjonen skal kunne beskrives som likeverdig for begge parter må begge parter kjenne spillets regler, kunne overskue dem, velge om de vil delta gjennom disse språkspillreglene eller oppheve dem.

En målsetting om å drive motivasjonsarbeid som etablerer ny og felles innsikt innenfor en ramme av frivillighet, hviler etter min forståelse på en forestilling om mulighetene for å kommunisere og oppnå konsensus med utgangspunkt i en idé om felles overlappende livsverden og språkspillenes homogenitet. En slik forestilling står imidlertid i et direkte motsetningsforhold til de forutsetningene som både Lyotard og Luhmann hevder eksisterer i møter mellom mennesker med ulik bakgrunn og erfaringer. Innenfor de kommunikative arenaene som her er beskrevet, vil menneskene være *overlatt til dialogen*. Samtidig er den samme dialogen belagt med begrensninger som er vanskelige å overskride – fordi, som Luhmann peker på, det ikke "eksisterer en nøkkel som kan anvendes av det iakttakende system til å låse seg inn i et annet iakttakende system" (ref.kap.6: 248). Resultatet av dialogen vil derfor kunne bli en maktutøvelse av uoversiktlig og kanskje også uintendert karakter, men ikke mindre maktfylt av den grunn. Nettopp denne kompleksiteten bidrar til å problematisere selve ideen om dialog som grunnlag for frihet til selv å velge *om* og eventuelt *hvilken* hjelp den enkelte ønsker – også når det kommer til tiltak som handler om frivillig motivasjonsarbeid.

Vender vi tilbake til utvalgets forslag, ligger det i tillegg en intensjon her om at mangler ved foreldrenes omsorgsevne og barnas omsorgssituasjon kun skal vektlegges når dette er av betydning i forhold til lovens vilkår for iverksetting av tiltak (NOU 2000: 12: 221). Den samme hjelpeinstans som tilsynelatende tilbyr frihet gjennom frivillighet, opererer med andre ord *også* etter den direkte disiplinens rasjonale. Det etableres en arena for hjelp som har friheten som inngang, samtidig som den samme arenaen sikrer hjelperne tilgang til å observere og skaffe seg innsikt i brukernes liv gjennom dialog, for senere å møte den aktuelle brukeren med lovens bestemmelser. I slike sammenhenger fungerer ikke lenger dialogen utelukkende som utgangspunkt for å hjelpe, men som det *instrumentet* hjelpeapparatet

anvender i sitt arbeid der resultatet svært direkte kan beskrives gjennom begrep som makt, kontroll, disiplin og tvang.

Det andre eksemplet jeg vil trekke fram for å belyse det som kan betraktes som forsøk på å overskride det vanskelige forholdet mellom hjelp og kontroll innenfor en frivillig hjelperasjonale, er *Det nasjonale foreldreveiledningsprogrammet*. Som jeg tidligere har vært inne på er dette et konkret eksisterende forebyggende barnevernstiltak som ble etablert i 1995 (ref.kap.1: 17). Dette er også et universelt frivillig tiltak, i den forstand at alle foreldre fra alle samfunnslag, grupper og typer foreldre blir tilbudt veiledning og samarbeid i den hensikt å støtte og styrke foreldrerollen i barnefamiliene.

Dette programmet har ikke lagt inn noe tydelig element av motivasjonsarbeid når det gjelder å etablere kontakt mellom brukere og barnevernet, slik vi så i eksempelet ovenfor¹²⁸. Programmet har derimot som mål å bidra til å utveksle erfaringer og ta opp spørsmål som gjelder å oppdra egne barn. De som skal tilby samarbeid og veiledning er helsesøstre, førskolelærere og lærere, og dessuten ansatte i helse-, barnevern og Pedagogisk-psykologisk tjeneste. Det er utviklet opplæringsprogrammer for disse, som tar sikte på å utvikle den nødvendige kunnskapen om hvordan fagfolk kan støtte og styrke foreldrene i deres rolle som foreldre, forebygge psykososiale vansker hos barn og unge og bidra til forebygging av samspillsproblemer i familien.

I forbindelse med programmet er det utgitt forskjellig materiell. Noe av dette er ment som hjelp for foreldre, i tillegg til at det også er laget materiell som spesielt rettes mot fagfolkene som arbeider med foreldreveiledning. Det er med andre ord fagfolk, med utgangspunkt i sin faglige bakgrunn, den særlige opplæringen de får og det materiellet som utvikles, som skal støtte og styrke foreldrene i deres oppdragerrolle, gjennom den dialogen som etableres i ulike veiledningssammenhenger.

Med utgangspunkt i Lyotard og Luhmanns problematiseringer av språkspillenes homogenitet og menneskers felles delte livsverden, vil det være vanskelig å tenke seg at et slikt program er i stand til å overskride helt grunnleggende kommunikative utfordringer i relasjon til makt. På tross av at intensjonen kan være den beste, vil de profesjonelles modeller, kategorier og språkspill sannsynligvis legge premisser som fungerer styrende for kommunikasjonen. I den grad intensjonen er at foreldre skal snakke om erfaringer som

¹²⁸ Et vist element av motivasjonsarbeid kan imidlertid tolkes inn i følgende formulering: "Departementene forutsetter at det i forbindelse med etablering av tilbud også utvikles hensiktsmessig oppfølging av familier som trenger støtte ut over det som inngår i den generelle foreldreveiledningen. Når nye tiltak skal igangsettes bør en ta utgangspunkt i å samordne den oppfølging som i dag gis av blant annet Pedagogisk-psykologisk tjeneste, helse-, sosial- og barneverntjenestene (Rundskriv Q-5/95: 4).

inkluderer dem selv, egne barn og deres felles liv, vil de profesjonelles kunnskaper sannsynligvis fungere sterkt styrende, ikke minst fordi de rår over et språk som henter sin status og sin legitimitet fra et kunnskapsgrunnlag og en rasjonalitet som har fått en opphøyet posisjon i vestlige samfunn – nemlig vitenskapens språk (Lyotard 1984). Det er dette språket som ligger til grunn for deres opplæring i den profesjonelle rollen, og det er dette språket som danner utgangspunkt for utviklingen av det materialet som er utviklet for fagfolkene. Dette språket vil, i møte med en rekke andre språkspill med utgangspunkt i andre praksiser og livsformer, vise til sine særegne modeller, kategorier og rasjonaliteter. Fagfolkene språkspill vil dermed legge føringer for hvilken kunnskap som skal gjelde, uten at dette nødvendigvis er fullt ut overskuelig for *noen* av deltakerne. Dette vil kunne føre til at *alle deltakerne* på denne arenaen, inkludert de profesjonelle, befinner seg i en situasjon preget av en rekke overlappende språkspill, som de verken kan overskue, styre eller oppheve. I en slik situasjon, der synliggjøring av denne forskjelligheten ikke inngår som en sentral premiss, vil denne arenaen ligge åpen for den sterkeste makt. Og i denne sammenheng vil dette sannsynligvis være fagfolkene.

Skjult i begge disse tiltakene ligger det med andre ord et dilemma, nemlig at det å gi hjelp og tilby samarbeid som ikke nødvendigvis er ment å innebære makt og kontroll, møter noen *iboende* vanskeligheter. En ting er at kontrollen kan komme til å liste seg inn i tiltak som i utgangspunktet tar mål av seg til å være basert på frivillighet, der dette enten bidrar til at brukerne "innses sitt behov" for hjelp og underlegger seg normen – eller i sin ytterste konsekvens fører til direkte tvang. Noe annet er at den maktfrie dialogen, selv om den fullt ut baserer seg på frivillighet, innebærer å overskride dialogens og språkets umulighet, fordi makten ligger innleiret i menneskenes ulike livsverden med utgangspunkt i de erfaringene den enkelte har, og dermed også i selve språket. Som et resultat av dette vil en hjelp som har intensjoner om å unngå kontrollen og vektlegge friheten gjennom frivillighet, med stor sannsynlighet kunne vise seg å bli noe annet.

Så lenge samarbeidet skjer i møter mellom fagfolk og brukere, der de første har sin kunnskap organisert gjennom vitenskapelige og faglige modeller med tilhørende kategorier, som er etablert gjennom de språkspillreglene som gjelder for denne type kunnskap – eller for den saks skyld i fagfolkene mer privatiserte kunnskaper med utgangspunkt i deres livsverden – vil dialogen ikke kunne fungere maktfri. De tiltakene jeg har tolket som forsøk på overskridelse av forholdet mellom frihet og kontroll, og som jeg har belyst i det foregående,

kan derfor i lys av Lyotard og Luhmann ikke sies å imøtekomme den vektleggingen av foreldrenes frihet som vi identifiserte i utsagn 3 – dvs. en frihet til selv å velge *om* og eventuelt *hvilken* hjelp de ønsker. Kontrollen ser ut til å være et gjennomgående tilstedeværende fenomen innenfor forebyggende og frivillige tiltak, på tross av at nettopp frivilligheten blir vektlagt (i alle fall i første omgang). Foreldrenes frihet ser derfor ut til å være vanskelig å oppnå innenfor de etablerte rammene – det vil si i de kommunikative møtene mellom fagfolks og brukernes ulike modeller, kategoriseringspraksiser og heterogene språkspill.

Spørsmålet som melder seg er om det kan tenkes andre muligheter, der initiativet til kontakt skjer med et reelt utgangspunkt i brukernes initiativ, der den kunnskapen som eksisterer utenfor fag og profesjoner kan løftes fram som gyldig kunnskap og tillegges vekt, og der det kan etableres en situasjon som ivaretar brukernes behov for å meddele seg gjennom et språk som fungerer meningsfylt for dem – med forventninger om å bli forstått og oppnå innflytelse.

Foreldrenes frihet – utkast til en ”fjerde praksis”

Her har jeg kommet fram til det som jeg tidligere omtalte som en intensjon, nemlig å forsøke å løfte fram en rasjonalitet som har foreldrenes frihet for øye, gjennom å beskrive hva den friheten som disse tilkjennes i utsagn 3 innenfor hjelperasjonalen *kunne* innebære hvis denne intensjonen var blitt fulgt opp. Den innebærer som vi har sett foreldres frihet til selv å velge *om* og eventuelt *hvilken* hjelp de ønsker, noe som samtidig forutsetter en frihet fra den objektgjørende kontrollformen som barnevernets og hjelpernes undersøkende blikk representerer gjennom kategoriseringspraksiser og påfølgende normetableringer.

Frihet innenfor hjelperasjonalen må ut fra det foregående muligens tenkes på radikalt andre måter. For egen del har jeg hentet inspirasjon fra de konklusjonene som Lyotard løfter fram når han peker på hvordan den postmoderne viten kan tas i bruk av et subjekt som ikke bare handler innenfor en gitt ramme, men som faktisk også står bak *en ny sosial praksis*.

Innenfor queerteori har en slik tilnærming blitt et viktig fokus gjennom en interesse for dekonstruksjon og destabilisering av kategorier. Det vil si å problematisere, kritisere og oppløse kategorier som blir betraktet som undertrykkende, og i forlengelsen av dette basere seg på en mer aksjonistisk politikk¹²⁹ (Butler 1999, Rosenberg 2002). En slik praksis kan

¹²⁹ Den amerikanske filosofen Judith Butler blir regnet som en sentral inspirasjon for queerteorien. På 1990-tallet påpekte hun at det var en viktig del av det queerteoretiske utgangspunktet at queer-begrepet i seg selv ikke skulle defineres med en eksakt betydning. Den queere oppgaven var å bryte opp kategorier, ikke å forvandles til en.

illustreres gjennom det den svenske idéhistorikeren Pia Laskar peker på som etablering av "tilfeldige vi-konstellasjoner", det vil si sammenslutninger på bakgrunn av enkeltsaker, der deltakerne tar sikte på stadig omdefinering av kategorier (Holmøy 2006). Slike omdefineringer innebærer gjerne nydannelser, og må forstås som forsøk på å konstituere verden på nye betingelser. En slik praksis kan åpne opp for nye måter å beskrive mennesker, livspraksiser og samfunnsforhold for grupper som ikke kjenner seg igjen verken i eksisterende fortellinger om majoriteten eller minoriteten.

Slike grep, der ekspertkategoriene avvises og der ikke-eksperter går sammen om utformingen av nye og annerledes kategorier, tar utgangspunkt i de erfaringene som deltakerne rår over. I et Foucault-perspektiv kan dette betegnes som motmakt, der motmakten handler om å fastholde og hevde de meningssystemene som skaper andre og alternative kunnskaper om oss selv, det vil si en kunnskap som forteller en annen historie om hva det vil si å være foreldre – og som dermed også representerer andre normer.

En slik alternativ kunnskap kommer, hevder Foucault, som et resultat av erfaringer med den kunnskapen som i utgangspunktet sto i forbindelse med makten. Den etableres i motstandspunkter som en ny sannhet, som den måten å tenke på som vi ikke kan unngå, på bakgrunn av erfaringene med den tidligere makten. Med utgangspunkt i utsagn 3 vil det si erfaringer med at barn og familier med "synlige problemer" blir gjenstand for en hjelp som har kontrollens kjennetegn. Hvorvidt en slik ny og alternativ kunnskap vil kunne få gjennomslag, er imidlertid ikke lett å spå. Som vi har sett avhenger dette i følge Foucault av den eksisterende strategiske situasjonen, det vil si hva som skjer ellers i samfunnet. Denne nye kunnskapen er avhengig av å bli løftet fram fra en rekke steder, til rett tid og på rett måte.

Et slikt alternativt grep legger opp til en annen praksis enn å relativt ukritisk akseptere de kategoriene som den tradisjonelle forskningen har frembrakt, eller for den saks skyld at forskerne trekker foreldre (og barn) med i utformingen av nye og omforente kategorier, slik "den tredje diskursen" legger opp til. Her er det brukerne selv som med utgangspunkt i eget liv som utformer de språklige kategoriene. Kunnskapene om mennesket vil dermed baseres på en annen viten enn den som helt eller delvis er produsert med utgangspunkt i den

Sosialantropologen Don Kulick fulgte opp med en definisjon av queer der han vektla at queer ikke betegner en identitet, men en kritisk innstilling til det normative. Den svenske forskeren Tiina Rosenberg definerer queerteori som en åpen og dermed tilgjengelig posisjon for alle som kritisk vil granske det heteronormative. Dermed løfter de alle tre queer-begrepet bort fra 1990-tallets forståelse av queeraktivisters selvforståelse som queere i betydningen homoseksuelle, og plasserer begrepet i en mer fagfilosofisk sammenheng. Dette innebærer at queerteori kan forstås som en poststrukturalistisk inspirert teoretisk innsikt om det illusoriske i forestillingen om et helt, udelbar og selvgenerert individ. Dermed må selv forstås som et produkt av sosiale prosesser, og ikke som de sosiale prosessenes opphav (Rosenberg 2002).

observerende vitenskapen. En slik "fjerde praksis" som jeg velger å betegne dette som, holder med andre ord vitenskapens kategorier og språkspill *på avstand* – og forsøke å fremme *alternative* kunnskaper – som tildeler *andre* subjektposisjoner enn vitenskapens kunnskaper. En slik praksis innenfor oppvekst- og barnevernsfeltet kan med andre ord kun etableres gjennom å legge vekt på at dekonstruksjon og nydanning i første omgang skal skje i møte mellom mennesker som ikke først og fremst er involvert i fag og vitenskap på dette feltet.

Tenkt inn i vår sammenheng, kan dette åpne opp for at fokus ikke bare rettes mot familiære eller individuelle "synlige problemer" slik vi har sett det i utsagn 3, men også inndrar både sosiale, økonomiske, kulturelle og politiske forhold i analysen – i den grad dette vurderes som relevante og legitime forhold av de aktuelle tilfeldige vi-konstellasjonene. Slike stadige omdefineringer vil også kunne fange opp hvordan betingelsene for den enkeltes særegne situasjon stadig endrer seg med de samfunnsforandringene som uavlatelig er på gang. På denne måten vil en slik fjerde praksis også kunne bidra til stadig ny kunnskapsproduksjon med utgangspunkt i den hverdagen barn og foreldre til enhver tid lever innenfor.

På den annen side, hvis vi trekker med oss Lyotard og Luhmanns problematiseringer av språkspillenes homogenitet og menneskers felles delte livsverden inn i en slik ny sosial praksis, kan vi vanskelig hevde at slike tilfeldige vi-konstellasjoner nødvendigvis *opphever* makten i språket. Legger vi erkjennelsen av et pluralistisk samfunn til grunn, vil også de som møtes på frivillig grunnlag for dekonstruksjon og destabilisering av kategorier, måtte gjennomføre slike kommunikasjonsprosesser med utgangspunkt i språkspillenes heterogenitet. Dette vil nødvendigvis innebære nye maktkonstellasjoner, der noen vil få sterkere gjennomslag enn andre, og der noens erfaringer og interesser blir ivaretatt bedre enn andres. I et Foucault-perspektiv vil makten på denne måten stå i forbindelse med den kunnskapen som får gjennomslag.

Imidlertid vil fraværet av det vitenskapsbaserte språkspillet innenfor en fjerde praksis kunne etablere en situasjon der andre språkspill, som er nedfelt i andre livspraksiser, i større grad ville kunne få mulighet for gjennomslag i slike avgrensede situasjoner. Dette vil i seg selv kunne åpne opp for etablering av ny lokal kunnskap som i neste omgang med større tyngde kan brytes mot annen kunnskap, inkludert den vitenskapsbaserte kunnskapen. Med referanse til Lyotard ser jeg det imidlertid som nødvendig at et møte mellom den lokale og den vitenskapelige kunnskapen inkluderer en metode som tilstreber å synliggjøre overfor alle deltakere hvilke språkspill som er på gang innenfor et slikt møte. I seg selv er nok dette en krevende utfordring for alle de involverte.

Spørsmålet om det er mulig å etablere en frivillig hjelperasjonale som innebærer fravær av kontroll og sikrer foreldrenes frihet til selv å bestemme om og i tilfelle *hvilken* hjelp de ønsker, kan i lys av det foregående først og fremst besvares gjennom en erkjennelse av at *frihet fra* og *frihet til* begge er uløselig knyttet til de uoversiktlige og uunngåelige dimensjoner av makt og motmakt som menneskets deltakelse i et kommunikativt samfunn innebærer. Makten og friheten blir i et slikt perspektiv aldri oversiktlig og styrbar. Det som derimot i større grad kan styres er hvilke ulike aktiviteter som settes i gang eller støttes opp om i den hensikt å veilede foreldre, hvem som trekkes inn i arbeidet på hvilken måte, og dermed også hvilke arenaer for kommunikasjon som etableres og gis legitimitet.

En rasjonalitet som har foreldrenes frihet for øye vil sannsynligvis kunne tenkes på ulike måter. Det utkastet jeg har utviklet ovenfor, som er etablert med utgangspunkt i det foretrengte innenfor utsagn 3, skal i denne sammenhengen forstås som en "generative theory" som tar mål av seg til "å si det som det kan bli" (ref.kap.3: 106). Gjennom dette utkastet kan vi se at den generative teorien som Gergen framhever som den postmoderne psykologiens potensiale, tar opp i seg det som Foucault betegner som frigjøring gjennom motmakt. Dette er en frigjøring som han hevder kun kan komme fra angrep på selve den politiske rasjonalitetens røtter, og handler om gjennomslag for ny og alternativ kunnskap (ref.kap.4: 139)

I kapittel 7 vil jeg gå nærmere inn på hvordan motmakt fra en gruppe som kan forstås som en tilfeldig vi-konstellasjon, rent konkret kan arte seg som et mulig frigjørende prosjekt.

Et apropos til min egen tilstedeværelse i teksten

Det å lese en tekst vil fra tid til annen innebærer noen valg som får konsekvenser for hvilken problematikk som leses ut av utsagnet. Utgangspunktet for identifisering av et internt motsetnings- og spenningsforhold i utsagn 3B var en analyse av servicebegrepet – og hvordan dette begrepet konnoterer frihet for familien, samtidig som disse ble forstått som objekt for de andres blikk og for kontrollen. Servicebegrepet kan imidlertid forstås annerledes en slik jeg tolket det. Den franske filosofen Jean Baudrillard ville sannsynligvis ha framsatt en annen tolkning, med utgangspunkt i det som er hans innsikter, nemlig at *markedet kontrollerer forbrukeren* gjennom individets behov for de objektene som tilbys gjennom forbrukerens fascinasjon av disse objektene (Eriksen 1994). Innenfor en slik forståelse er det subjektet som kontrolleres av objektene eller varene. Gjennom en slik alternativ fortolkning av begrepet "service" ville meningen i utsagn 3 ikke lenger kunne forstås i retning av en fri familie der foreldrene er subjektgjort. Derimot ville foreldrenes posisjon som kontrollerte objekter kunne

defineres som den gjennomgående subjektposisjonen i *hele* utsagn 3. En slik lesning ville med andre ord ikke gitt noe grunnlag for å stoppe opp ved utsagnet, og ville heller ikke ført til identifisering av en problematikk, fordi det ikke ville være mulig å påvises noe spenningsforhold eller brudd. Dermed ville det heller ikke foreligge noe grunnlag innenfor dette utsagnet for å gjennomføre en konsiderasjon.

I dette arbeidet er imidlertid min egen subjektive fortolkning av utsagnene et sentralt poeng. Jeg støtter meg i denne sammenhengen til hvordan Barthes fremhever at en dechiffrering av myten må ta utgangspunkt i den alminnelige kunnskapen om samfunnet som myteleseren innehar (Barthes 1999). I et slikt perspektiv var det et rimelig valg å gjennomføre analysen med utgangspunkt i min fortolkning av service-metaforen. I motsetning til Barthes har imidlertid jeg valgt å sjekke ut min egen forståelse gjennom å legge fram mine fortolkninger for noen utvalgte lesere, og dermed etablert en form for kollektiv validering underveis i prosjektet. Ut fra den støtten (eller kanskje heller mangel på motstand) jeg fikk på min fortolkning av service-begrepet, gjennomførte jeg den videre analysen. At jeg på et tidspunkt sto overfor et valg og tok stilling til hvordan jeg skulle fortolke service-metaforen, bidrar imidlertid til å illustrere at jeg som leser kan gjenfinnes i den teksten jeg selv undersøker.

Kapittel 7: Motmakt fra en truet gruppe

Innledende betraktninger

Laclau og Mouffe hevder at kampen om subjektposisjoner innenfor den politiske diskurs for ulike grupper i stor grad dreier seg om å konstituere seg selv og andre på måter som oppleves som rimelig og fungerer i tråd med aktørenes egne virkelighetsforståelser (Laclau og Mouffe 2002). I dette kapitlet vil jeg gå nærmere inn på hvordan en slik selvkonstituering kan arte seg.

AdoptivForeldreForeningen (AFF) er en forening for foreldre som har adoptert barn og unge. I likhet med andre foreldre berøres disse av politikk på området oppvekst og barnevern. AFFs høringssvar kan i et slikt perspektiv forstås som et bidrag til å fremme egne virkelighetsforståelser. Intertekstualiteten i det følgende utsagnet er eksplisitt gjennom den direkte henvisning til *NOU 2000: 12 Barnevernet i Norge*, der denne NOUens begrep om "treffsikkerhet" videreføres og kan forstås som en begrepsmessig ramme for høringssvaret fra AFF. Høringssvaret inngår på denne måten i en harmonisk sammenheng med NOUen. Samtidig skal vi se hvordan dette høringssvaret innebærer både egne selvstendige grep og brudd når denne gruppen konstituerer seg i diskursen.

Kompleksiteten i denne analysen er med andre ord stor, bl.a. fordi teksten innenfor *ett* dokument fungerer som kontekst for et utsagn innenfor et *annet* dokument. For å lette forståelsen for leseren har jeg derfor streket under og fremhevet i fet skrift noen sentrale elementer både i utsagn 4 og i det tekstutsnittet jeg siterer fra NOU 2000: 12.

I AFFs høringssvar, som er dette kapitlets hovedfokus, finner vi følgende omfattende utsagn:

Utsagn 4

A) Ut fra vårt ståsted gir det mening å vurdere NOU'en ut fra tre familietyper som alle er i kontakt med barnevernet:

- i familier med "omsorgsunderskudd" – som ikke klarer å gi barnet *tilstrekkelig* omsorg.
- ii familier med omsorgssvikt – som systematisk og grovt svikter barnet gjennom *manglende* omsorg.
- iii familier med adekvat omsorgsevne – men hvor barnet likevel trenger hjelp fra barnevernet.

Vi vil knytte noen kommentarer til de tre

B) Familier med omsorgsunderskudd

"Barnevernet i Norge" har et særlig fokus på familier som ikke makter å gi barnet tilstrekkelig omsorg. Løsningsstrategiene utvalget lanserer er økt støtte til familien og større forståelse. Dette skal dyktiggjøre foreldrene i omsorgsoppgaven med det resultatet at barn får bli boende i familien. I den grad barnet i en periode må ha en annen omsorgsbasis skal denne søkes i barnets nære krets. Vi slutter oss til at dette er en riktig og ivaretaende strategi for mange familier, og at det biologiske prinsipp skal og bør komme til anvendelse *i denne type familier*.

Familier med omsorgssvikt

Det ligger en fare i at sterk fokusering på det biologiske prinsipp hindrer adekvat hjelp til barna som opplever omsorgssvikt og som trenger en varig og stabil omsorgsbasis utenfor hjemmet i hele oppveksten. [...]

C) Familier med adekvat omsorg

Den tredje familietyper som kommer i kontakt med barnevernet er familier hvor omsorgen er adekvat, og årsaken til barnet/ungdommens problemer ligger utenfor familien. Utvalget lanserer begrepet "oppvekstperspektivet" som de forklarer på følgende måte:

"Selv om virkeligheten har endret seg radikalt, har barnevernet fortsatt familien som primært ansvarsområde, og problemene tilskrives hovedsakelig forhold i familien. Andre instanser og arenaer unngår en oppvekstfaglig kritisk oppmerksomhet. Utvalget påpeker også at ungdom og nye faktorer i ungdomsalderen er et sterkt forsømt område. Ungdomsalderen preges nå av en snever skoleideologi sammen med kommersielle krefter"

Den utvidede forklaringsmodellen utvalget skisserer vil – hvis den blir tatt på alvor – utfordre barnevernet på flere områder. Det ligger en vesentlig forståelsesforskjell mellom det tradisjonelle barnevernet og det som i mange henseende er dagens

situasjon. Barn og unge må forstås ut fra en tekstuell sammenheng, der samfunnet, skolen, fritid og kommersielle krefter trekkes inn. I sine løsnings- og endringsstrategier må barnevernet utvikle et langt større repertoar – slik at **treffsikkerheten** i tiltakene øker.

Som en følge av det oppvekstperspektivet utvalget lanserer, vil et økende antall barn/ungdommer som sliter med atferdsproblemer komme fra et sosioøkonomiske skikt barnevernet bare unntaksvis har hatt kontakt med. Innenfor denne gruppen er det også i større grad foreldrene selv som kontakter barnevernet for hjelp til sine barn/ungdommer. Ikke for å verne dem mot den omsorgen de får, men for å verne dem mot et skole-, ungdoms-, eller utemiljø som skaper en negativ utvikling og asosial adferd. AFF savner en vurdering av hvilke arbeidsmetoder barnevernet bør utvikle for å aktivere denne foreldregruppen til innsats.

Selv om barnevernet i mange tilfelle møter foreldregrupper som er ressurssterke og initiativrike, er det en vanlig erfaring at barnevernet bruker sin tradisjonelle innfallsvinkel og leter etter årsakene til barnas problemer i foreldrenes omsorg i stedet for å forene krefter, ressurser og initiativ til barnets beste. AFF har derfor gjentatte ganger reist spørsmål om hvorvidt barnevernet er riktig instans for familier der barnets problemer ikke kan forklares ut fra manglende eller sviktende omsorg. Vi har lansert tanken om et familieverninstitutt, og tror at også andre familier enn adoptivfamiliene vil være tjent med en hjelpeinstans som er mer ressurs- og relasjonsfokustert og som bygger sin faglige fundament på en videre problemforståelse og en bredere faglighet. Vi tror et slikt fagmiljø finnes i skjæringspunktet mellom PPT, familievernkontorene og barne- og ungdomspsykiatrien, som i sin beste varianter står for mestringsopplevelser, konfliktløsning, relasjonsbygging og traumbearbeiding.

Statistisk sentralbyrå [...] har gjennomført en kartlegging av utenlandsadopterte barn i barnevernet [...] Samlet avslører undersøkelsen *konturene av en egen ungdomsproblematikk for utenlandsadopterte*.

(Mine fremhevinger gjennom fet skrift og understrekninger)

(AdoptivForeldre-Foreningens høringsnotat vedr NOU 2000:12 om barnevernet i Norge s 2-3)

Treffsikkerhet som krigslogikkens og teknologiens domene

Utsagn 4 er som nevnt svar på en allerede eksisterende tekst, nærmere bestemt *NOU 2000: 12 Barnevernet i Norge*. Denne NOUen utgjør derfor en del av konteksten for AFFs utsagn, og begrepet "treffsikkerhet" kan spores tilbake til denne konteksten. Gjennom denne relasjonen er utsagn 4 vevd inn i en språklig struktur som etablerer en særlig mening. I det følgende vil jeg vise hvordan denne meningen kan forstås som en mulig premiss for AFFs tenkning.

I NOUens drøfting, under overskriften "Hjelpetiltak i hjemmet", finner vi følgende:

Hjelpetiltak i hjemmet

Hjelpetiltak mens barn og unge bor hjemme er de klart mest brukte tiltakene i norsk barnevern.[...]Felleskriteriet er at det er barnet som i første rekke er hjelpetrengende på grunn av forholdene i hjemmet eller av andre grunner.[...] Grensen mellom hjelpetiltak hjemmet i barnevernloven og tiltak som er beskrevet i kapitlet om forebyggende tiltak er til dels flytende.[...]

11.2 Tilbudsstyrte og behovsstyrte hjelpetiltak

Begrepsskillet mellom tilbudsstyrt ("supply-led") og behovsstyrt ("needs-led") er i første rekke utviklet av forskere fra Dartington Social Research Unit i England (som bl.a. har relativt hyppig kontakt med norske forskningsmiljøer i barnevernet).

Hensikten med begrepsparet er å trekke et skille mellom tiltak som utgår fra det eksisterende spektrat av tjenester og tiltak som styres av barns og foreldres behov. På et overordnet nivå prøver disse forskerne å bidra til utvikling av tjenester som er mer styrt av tjenestemottakernes behov. Imidlertid fokuserer de også på behov for å få saksbehandlere til å bli bedre kjent med barn og foreldre, slik at de førstnevnte kan utvikle større treffsikkerhet i valg av tiltak (min utheving gjennom fet skrift og understrekning) (NOU 2000: 12 *Barnevernet i Norge*: 135-138).

I teksten ovenfor skjer det en overføring av mening gjennom begrepet "treffsikkerhet". Jeg betrakter med andre ord i denne konteksten "treffsikkerhet" som en metafor.

"Treffsikkerhet" er et begrep som jeg knytter til *våpenteknologi og krigføring*, der målet er å eliminere uønsket fiendtlig virksomhet. Måltrett aktivitet og presisjon er med andre ord en forutsetning innenfor krigens logikk. Skal målet treffes, kan en ikke holde seg tilbake. Det gjelder for skytteren å handle overfor det utvalgte objektet og bruke våpnene aktivt. Her er det eksperten som handler, som *subjekt*. Denne eksperten har sine ordre fra øverste hold, fra den ledelsen som legger krigsstrategien. Det er denne ledelsen som har plassert ut sine tropper i det aktuelle terrenget. Utvikling av denne strategien er ikke et anliggende for eksperten, dvs. skytteren. Hun eller han har derimot sin avgrensede oppgave; å treffe det definerte målet på best mulig måte.

Hvilken ammunisjon som skal brukes, må vurderes nøye av eksperten i forkant. Raketter har for eksempel en annen virkning enn håndgranater, eller for den saks skyld geværkuler. Derfor er det utviklet ulike typer ammunisjon for ulike formål, avhengig av hvilke objekter som skal elimineres. Samtidig gjelder det å treffe, i betydningen ikke ramme det som ligger utenfor. Dette er et helt klart krav. Treffer en utenfor målet, er det å anse som uheldig og har gjerne utilsiktede konsekvenser. Slike utilsiktede konsekvenser bør i størst mulig grad begrenses, men samtidig kan det ikke garanteres mot slike. Krigen krever sine ofre, og rammer både fortjent og ufortjent. Dermed kan det skje uheldige og uønskede hendelser.

Samtidig, jo bedre treffsikkerheten er og jo bedre intensjonene oppfylles, jo mer effektiv, human og rettferdig vil krigen med alle dens konsekvenser kunne oppleves.

Utfordringen ligger bl.a. i at når noe skal treffes på den mest effektive måte, er *det nødvendig å skille noe fra noe annet*. Det som skal treffes er et *objekt*. Objektet må gjenkjennes, avgrenses og defineres som mål. Objektet befinner seg innenfor et område, det kan være stort eller lite, og er dermed en del av en sammenheng. Det kan være lett eller vanskelig å skille objektet ut fra den sammenhengen det opptrer i, men skal målet treffes, er nettopp dette en forutsetning. Objektet må derfor kunne skilles ut på bakgrunn av noen *særlige kjennetegn*. Dette krever kategorier som kan anvendes for å skille mellom objektene; soldater er noe annet enn våpenfabrikker, veier til militær transport er noe annet enn kampfly osv. Denne utskillingen skjer gjennom *blikket*, enten det menneskelige ved hjelp av synet eller ved hjelp av andre instrumenter. Dette siste krever et ekspertsystem i betydningen en godt utviklet teknologi, samt mennesker som behersker bruken av denne teknologien.

Når "treffsikkerhet" dukker opp som metafor i denne teksten om hjelpetiltak i hjemmet i NOU 2000: 12, overføres det forestillinger fra et felt til et annet, og tanken ledes i en bestemt retning. Saksbehandleren blir eksperten som definerer objektet, dvs. problemene eller forholdene i hjemmet. Barn og foreldre plasseres i en subjektposisjon der deres livssituasjon skal defineres av andre, i den hensikt å eliminere problemene. Over den primære betydningen bygger det seg så *en sekundær mytisk betydning*, nemlig at vi her forholder oss til en *teknologisk* utfordring. Objektet, forstått som problemene i hjemmet, framstår på denne måten som avgrenset, direkte avlesbare og som om de kan innkretses gjennom blikket eller andre metoder, slik at saksbehandleren på et slikt grunnlag kan innhente den rette informasjon – for deretter å vurdere hvilke problemkategorier det er snakk om og hvilke tiltak som bør settes inn. Dette er mytens innhold.

Barthes peker som nevnt på at når myten installeres skjer det en utsjalting av inkompatible elementer. I dette ligger det at myten verken tildekker eller skjuler, men fordreier. Dette kan gjenkjennes også her. Fordreiningen innebærer at når barnevernet skal identifisere problemene eller forholdene i hjemmet i den hensikt å sette inn tiltak, dreier ikke dette seg om kategorier som er selvfølgelige, relativt enkle og statiske – som for eksempel objekter som soldater, våpenfabrikker, veier til militær transport eller kampfly. Objektet, forstått som de problemene eller forholdene i hjemmet som skal møtes med treffsikre tiltak, har derimot kjennetegn som ikke er direkte avlesbare. De defineres gjennom samfunnsvitenskapens fortolkende kategorier, som ser noe som tegn på noe annet – samtidig som hver teori er en kompleks intellektuell struktur som skaper sin egen kunnskap gjennom

sitt eget språk. Objektet innenfor hjemmet vil med andre ord i et slikt perspektiv måtte *velges ut, defineres, tolkes og bedømmes* i lys av ulike menneskeskapte teorier¹³⁰. Kompleksiteten er stor: Det som noen ser, gjennom utvalgte begreper, blir ikke sett gjennom andre begreper – og det som blir forstått som et problem i lys av *en* teori, kan i lys av en *annen* framstå som relativt uproblematisk. Mye av det som blir forstått som viktig, sant og riktig i lys av en type kunnskap kan med andre ord bli forstått som feilaktig eller uinteressant i lys av en annen. Metaforen ”treffsikkerhet” etablerer imidlertid noen forestillinger gjennom den myten som etableres. Myten gjør – på en helt selvfølgelig måte – vurderinger som i et perspektiv kan forstås som svært komplekse og til dels rommer motsetningsfylte forhold, om til spørsmål av langt enklere teknologisk karakter. Den etterlater en forståelse av at vi har å gjøre med et spørsmål der det eksisterer en fast grunn.

Foreldre og barns livssituasjon blir i et slikt perspektiv, gjennom denne myten, transformert fra en diskurs som har faglig, samfunnsmessig og menneskelig kompleksitet og usikkerhet som sitt omdreiningspunkt, til en langt mer oversiktlig diskurs av teknologisk karakter¹³¹. Foreldre og barns livssituasjon blir, gjennom den mening som myten etablerer, forstått som oversiktlig, tilgjengelig og lesbar.

Hjemmet pekes ut

Men myten har enda en dimensjon. ”Treffsikkerhet” innenfor en krigslogikk forutsetter at noen av objektene faktisk *eksisterer* og kan *gjenfinnes* innenfor det territoriet som er pekt ut av krigsstrategene – som for eksempel soldater, våpenfabrikker, veier til militær transport eller kampfly innenfor det arealet som er pekt ut – og kan identifiseres, kategoriseres og treffes. Treffsikkerhet forutsetter med andre ord eksistensen av objekter innenfor et definert område. Dette er i utgangspunktet gitt – ellers ville det ikke være noe eller noen å føre kampen mot, og ikke noe som kunne treffes.

Og nettopp spørsmålet om territorium står sentralt her. Overført til oppvekst- og barnevernsfeltet innebærer det at de objektene som eksisterer – dvs. problemene og forholdene som skal avhjelpes – kan gjenfinnes og kategoriseres *innenfor et definert territorium*. Og territoriet som er definert gjennom bruken av ”treffsikkerhet” i NOUens tekst,

¹³⁰ Teorier skal i denne sammenhengen forstås både som anerkjente faglige teorier og mer private hverdagsteorier som saksbehandleren legger til grunn i møte med familien.

¹³¹ Identifisering av en slik rasjonale på dette feltet er i seg selv interessant, sett i lys av Lyotards sterke anklage mot den ”VestligeVerden” om at teknologiens rasjonale har enorm utbredelseskraft, og at det er denne formen for vitenskapelig tenkning som koloniserer verden i vår tid (Lyotard 1996: 22ff).

er ikke et hvilket som helst. "Treffsikkerhet" tas ikke i bruk som betegnelse når spørsmål om tiltak *utenfor* hjemmet diskuteres i NOUens kapittel 12, og heller ikke i noen av de øvrige kapitlene. Derimot opptrer dette begrepet når hjelpetiltak i hjemmet diskuteres. Når myten etableres, er det *hjemmet* – og *kun* hjemmet som utgjør det Barthes betegner som signifikantfeltet (ref.kap.2: 68).

"Treffsikkerhet" i NOUen etablerer på denne måten et blikk mot hjemmet og familien – og ikke mot det som ligger utenfor – mot samfunnet. Den som konsumerer myten vil med andre ord forstå at hjemmet står helt sentralt i forhold til treffsikkerhet. På denne måten etableres det en meningsstruktur på mytenivå som kan tenkes å legge tankemessige føringer for utsagn 4.

Men før jeg går inn på dette, vil jeg se nærmere på hvordan dette utsagnet tar i bruk språket på en ny og selvstendig måte – der teksten også framviser et brudd som etablerer en alternativ subjektposisjon for noen foreldre.

Ikke bland oss med de andre

I utsagnets del 4A deles foreldrene i tre grupper. Denne inndelingen er ikke hentet fra *NOU 2000: 12 Barnevernet i Norge*. Den er derimot etablert gjennom et selvstendig grep, og kan betraktes som en ny og annerledes kategorisering innenfor denne diskursen. Jeg vil i det følgende trekke fram hvordan dette på en interessant måte legger nye premisser for *noen utvalgte* foreldres subjektposisjoner.

Jeg tar i første omgang utgangspunkt i hvordan de ulike gruppene betegnes. De to første gruppene (*gruppe i* og *gruppe ii*) blir benevnt i kraft av *det de ikke er og ikke kan gi*; de er ikke en familie som klarer å gi barnet *tilstrekkelig* omsorg, og de *svikter* barnet gjennom *manglende* omsorg. Her fastsettes normen nettopp gjennom å peke på det mangelfulle, og det som kan leses ut er at et hjem forventes å ivareta sine barn gjennom å gi barnet tilstrekkelig omsorg.

Den tredje *gruppe iii* navnes gjennom betegnelsen "Familier med adekvat omsorgsevne". Dette er en navngiving som skjer på positive betingelser, der hjemmene benevnes i kraft av *det de er*; dette er en gruppe familier som ivaretar sine barn gjennom adekvat omsorg, uten svikt eller mangel. Disse familiene fungerer med andre ord i tråd med den normen som ble etablert av utsagnet selv.

Kategoriseringen og gruppeinndelingen i dette utsagnet innebærer som vi ser en etablering av forskjellighet, som gir mulighet til å identifisere familier som er på innsiden

gjennom å referere til de som er på utsiden. De som er på utsiden i denne sammenhengen, karakteriseres gjennom *underskudd* og *svikt*. På grunnlag av denne forskjellen kan noen andre identifiseres som de som er på innsiden, som familier med *adekvat* omsorg. Gjennom dette etableres grunnleggende *ulike* subjektposisjoner, der foreldre i *gruppe iii* som overholder normen, ikke kan forveksles og blandes med de andre – selv om de alle har som felles kjennetegn at de har kontakt med barnevernet.

Utviklingspotensialet bestemmer tiltakene

AFFs utsagn angir ulike løsningsstrategier for de forskjellige gruppene når det kommer til tiltak. For *gruppe i*, dvs. familier med omsorgsunderskudd – henvises det direkte til NOU 2000: 12. Det refereres til NOUens formuleringer om ”økt støtte til familien og større forståelse”, ved at barnevernet ”skal dyktiggjøre foreldrene i omsorgsoppgaven” – noe som aksepteres som en riktig strategi også av AFF (4B). Denne løsningsstrategien innebærer pedagogiske tiltak med utgangspunkt i et *mangelperspektiv*. Tiltakene er rettet mot familien, her forstått som foreldrene, og ikke mot barna. Denne tiltakslogikken har som indre konsistens at svake foreldre styrkes nettopp på de områdene de er svake.

En slik logikk innebærer en velkjent måte å tenke på, og kan sies å ha felles kjennetegn med mellomkrigstidens og 1960-årenes spesialpedagogiske idé. Fokus den gang lå på avvikende elevgrupper og kategorisering av ulikheter og behov, der denne inndelingen ble etablert bl.a. med tanke på tilrettelagt undervisning. Samtidig innebar spesialpedagogikken en sontring mellom de individene som kunne læres opp og på denne måten føres tilbake til normaliteten gjennom spesialundervisning, og de som bare måtte gis opp (Ravneberg 1998). På denne måten ble det etablert et skille mellom dannelsedyktige og ikke-dannelsedyktige elever. Gjennom å ta i bruk denne spesialpedagogiske logikken som en analogi, ser vi at foreldrene i *gruppe i* uten unntak blir tildelt subjektposisjonen som *hjelpetrengende og dannelsedyktige elever*.

Når det gjelder *gruppe ii*, familier med omsorgssvikt, blir det derimot foreslått tiltak som ikke fokuserer for sterkt på det biologiske prinsipp, forstått som ”adekvat hjelp til barna”, som trenger ”en varig og stabil omsorgsbasis utenfor hjemmet i hele oppveksten” (4B). Løsningen for disse familiene som ”systematisk og grovt svikter barnet gjennom manglende omsorg” (4A), innebærer at barna flyttes ut av familien og over i en varig og stabil omsorgsbasis utenfor hjemmet. Tiltakslogikken som etableres innebærer en forståelse av at det

ikke er aktuelt å sette tiltak inn i familien, fordi denne er uten det nødvendige utviklingspotensialet. Den spesialpedagogiske elevposisjonen er dermed ikke aktuell for denne gruppen foreldre. Disse foreldrene skal ikke utvikles med utgangspunkt i et mangelperspektiv – heller ikke med tanke på eventuelt seinere foreldreoppgaver. Foreldrene i *gruppe ii* blir derimot tildelt subjektposisjonen som *ikke-egnete, og heller ikke på sikt dannelsesdyktige*¹³². De er med andre ord, med utgangspunkt i normen for hva en familie skal være, ingen aktuell målgruppe verken innenfor et spesialpedagogisk eller andre typer pedagogisk prosjekt. Likevel er mangelperspektivet rasjonalens grunnlag også her, gjennom at disse foreldrene erstattes med en annen omsorgsbasis for barna.

En hegemonisk fortelling

I 4C omtales familier med adekvat omsorg, som er betegnelsen på *gruppen iii* – som også kommer i kontakt med barnevernet. Denne gruppen forklares gjennom en rekke karakteristika, der familiens ”barn/ungdommer sliter med atferdsproblemer”. Gruppen blir forstått som ”ressurssterke og initiativrike”, med potensiale til å kunne ”forene krefter” med barnevernet. Samtidig tilhører denne foreldregruppen et annet ”sosioøkonomisk skikt”, som i større grad selv ”kontakter barnevernet for hjelp til sine barn/ungdommer”. *Gruppe iii* bygges på denne måten opp som en kategori med gode økonomiske ressurser, adekvate omsorgsressurser og dessuten ressurser til selv å ta nødvendige grep for å hjelpe sine barn/ungdommer. Slik fylles denne betegnelsen med et omfattende og positivt ladet innhold, som etablerer en forståelse av at denne gruppen har en rekke kvaliteter som ikke gjelder for de andre gruppene. Gjennom å bringe en rekke elementer sammen, skapes det her en omfattende fortelling om *gruppe iii*. Dette framstår som en gyldig fortelling, og må derfor betraktes som et forsøk på hegemonisering (ref.kap.5: 179).

Denne hegemoniske fortellingen innebærer også en forståelse av at ”barnets problemer ikke kan forklares ut fra manglende eller sviktende omsorg”. I disse familiene er derimot omsorgen ”adekvat, og årsaken til barnet/ungdommens problemer ligger utenfor familien” – nærmere bestemt gjennom kontakt med ”skole-, ungdoms-, eller utemiljø som skaper en negativ utvikling og asosial adferd”.

Her skjer det noe vesentlig i utsagnet. Gjennom at *årsakssammenhengen* trekkes inn i

¹³² Dette er for øvrig en problemstilling som tas opp i rekke av høringssvarene, og det argumenteres bl.a. for at foreldre som ikke lenger har omsorgen for sine barn bør følges opp av barnevernet med tanke på utvikling av framtidig omsorgskompetanse.

forhold til nettopp *gruppe iii*, fylles den hegemoniske fortellingen om denne gruppen med et innhold som gir en merinnsikt i denne gruppens situasjon. En tydeliggjøring av dette forutsetter imidlertid at vi går nærmere inn på begrepet "årsakssammenhenger".

Årsaksmodellen etablerer motmakt

Forklaringer basert på årsakssammenhenger er, slik vi kjenner disse innen vår kulturkrets, først og fremst ivaretatt gjennom naturvitenskapens kunnskapsproduksjon – der det fremste ideal nettopp er kausalitet eller årsakssammenhenger. Dette er en forklaringsmåte som har hatt stor gjennomslag innenfor den vestlige verden, ikke minst med bakgrunn i hvordan naturvitenskapen har etablert seg som det gjeldende paradigme innenfor vestlig kultur. Denne naturvitenskapen er på leting etter regelmessigheter basert på empiriske observasjoner, og søker å finne lover for slik regelmessighet, dvs. årsaksforklaringer. Den bygger sin søken etter slik regelmessighet på eksperimentelle metoder, der målet er å finne fram til *avhengighetsforhold* mellom deler, der delene betraktes som uavhengige av den helheten de er deler av. Blir forholdet uttrykt i tall, har man den høyeste grad av entydighet (Østerberg 1971: 41ff). Bekreftelsen på avhengighetsforhold ligger med andre ord i *regelmessigheten* i forholdet mellom to fenomener, slik Dag Østerberg påpeker i sitt klassiske lille skrift *Metasosiologisk essay* (Østerberg 1971: 41ff).

En årsaksforklaring består med andre ord *ikke* i å vise fenomenets avhengighet av så mange fenomener som mulig. En slik forklaring vil kunne innebære at alt er avhengig av alt, eller at alt er årsak til alt. Et slikt perspektiv innebærer innenfor et naturvitenskaplig paradigme en meta-empirisme, og gir ingen innsikt i regelmessigheter. Å årsaksforklare et fenomen må derfor bestå i å vise at det er *avhengig av ett eller noen få andre fenomener*. Avgrensning, innsnevring og reduksjon av antall hendinger som kommer i betraktning, er det som gir muligheter for å identifisere regelmessigheter midt i alle tilfeldigheter. Kretsløpet viser dermed noen fenomeners avhengighet av hverandre, og uavhengighet i forhold til alle øvrige fenomener (Østerberg 1971: 45).

Det å forklare sammenhenger gjennom årsaksforklaringer har over tid etablert seg som en tankemåte innenfor vår kultur, både innenfor naturvitenskaplige og til dels samfunnsvitenskaplige miljøer, og dessuten utenfor academia – som *en allmenn* forståelse. Forestillinger om at ulike fenomen kan årsaksforklares i en eller annen forstand, er dermed allment tilgjengelig og utbredt. Her i utsagn 4C velger jeg ut fra en slik vurdering å betrakte årsaksbegrepet som en metafor, som overfører forestillinger fra et felt til et annet.

Gjennom dette årsaksbegrepet som jeg her har identifisert på språkets primære nivå, etableres det på sekundært nivå en myte som etablerer en selvfølgelig forståelse av at det eksisterer en regelmessighet når barn og unges problemer skal forklares; enten har barn og unges problemer sammenheng med det som befinner seg *innenfor* hjemmet, eller det har sammenheng med det som befinner seg *utenfor* hjemmet. Dette er mytens innhold.

Gjennom utsagnets bruk av årsaksbegrepet som metafor overføres en forestilling om at spørsmålet om rett tiltak for rett gruppe baserer seg på empirisk observerbare og direkte avlesbare forhold som dreier seg om å identifisere hvorvidt barn og unges problemer skyldes forhold som ligger *innenfor* familien, eller om de skyldes forhold som ligger *utenfor* familien. Dermed gjøres det som i ett perspektiv kan forstås som et komplekst sosialiseringsspørsmål – som omhandler hvordan en rekke menneskelige og samfunnsmessige forhold står i sammenheng med barn og unges eventuelle problemer – om til et langt enklere spørsmål av kausal karakter. På denne måten re-presenteres også den myten som ble etablert gjennom metaforen "treffsikkerhet" i NOUen, der forståelsen av foreldre og barns livssituasjon ble transformert til en diskurs av teknologisk karakter – forstått som oversiktlig, tilgjengelig og lesbar.

Som Barthes peker på og som vi har vært inne på tidligere; myten overfører ikke bare forestillinger fra et felt til et annet, den fordreier også. Gjennom denne årsaksmodellen, der årsakskategoriene er rene, etableres det en dikotomi; enten skyldes barns problemer forhold som ligger utenfor familien – eller de skyldes forhold som ligger innenfor familien. Denne dikotomien etterlater en forståelse av at de to alternativene er *de to eneste mulige alternativene*. Blandingsforhold der barns problemer kan forstås *både* som relatert til familien og til samfunnet, utelukkes. Her ser vi at Barthes framstilling av mytespråket som et maktspråk, som dekker over komplekse sammenhenger og erkjennelsen av sammensatte årsaksforhold, spiller seg ut. Utsagnet tar, gjennom bruken av årsaksbegrepet, regien for hvordan verden skal forstås.

Utsagnets måte å etablere sammenhenger på, med utgangspunkt i årsaksbegrepets rådende idé om regelmessighet, rene kategorier og dikotomi, etableres her som *en motmakt* til NOU 2000: 12 *Barnevernet i Norge*. Og dette gjøres gjennom å ta i bruk den ressursen som ligger i den alminneliggjorte utgaven av den klassisk naturvitenskaplige vitenskapstradisjonens årsaksbegrep. Myten som etableres gjennom denne bruken av årsaksbegrepet rydder feltet. Den etablerer en rasjonale som frikjenner foreldrene i *gruppe iii*, fordi denne gruppens problemer forklares utelukkende som forårsaket av forhold utenfor

hjemmet. Dermed oppheves enhver potensiell mistanke om svakhet og svikt i hjemmet. I forlengelsen av dette etableres det en subjektposisjon der foreldrene i *gruppe iii* blir forstått som noe eget – som en annen gruppe foreldre enn både de dannelsedyktige og de ikke-dannelsedyktige elevene i *gruppe i* og *gruppe ii*.

Når det kommer til tiltak for denne gruppen, tar utsagnet utgangspunkt nettopp i dette særegne, og legger fram sine egne forslag som følger opp den subjektposisjonen som utsagnets del 4C har etablert for *gruppe iii*.

Logikken endres

Den interne logikken i utsagn 4 sett under ett, etablerer en særlig struktur når det kommer til hvilke hjelpetiltak som skal settes inn for hvilke grupper. Denne strukturen er sentral for min lesning. Strukturen bygges opp som en rasjonale som innebærer at når problemene forklares som vanskeligheter i hjemmet i form av omsorgssvikt, og foreldrene blir forstått som ikke dannelsedyktige, blir løsningen å flytte barna over i en annen omsorgsbasis.

Mangelperspektivet følges her opp med et *direkte* kompenserende tiltak. I neste omgang, når vanskelighetene i hjemmet blir forklart i form av omsorgsunderskudd, og foreldrene blir forstått som dannelsedyktige, følges også her mangelperspektivet opp med et *direkte* kompenserende tiltak. Løsningen blir å sette inn tiltak i hjemmet.

I relasjon til den tredje gruppen brytes imidlertid dette mønsteret. Her skjer det noe annet. Når årsaken til problemene identifiseres som vanskeligheter *utenfor* hjemmet, foreslås *også* tiltak inn i hjemmet. Logikken endres ved at mangelperspektivet ikke lenger følges direkte opp og forblir styrende for tanken. En oppfølging av mangelperspektiv også her, ville i tråd med den tidligere etablerte strukturen innebære direkte tiltak i relasjon til de arenaene som utsagn 4C selv har pekt på som problemskapende, dvs. skole-, ungdoms- eller utemiljø. En oppfølging av mangelperspektivet ville med andre ord innebære direkte tiltak på samfunnsnivå, rettet mot de arenaene som barna/ungdommene befinner seg på.

Men et slikt forslag framsettes ikke. Logikken brister og noe ”selvfølgelig annet” slipper igjennom, nemlig kompenserende tiltak av *indirekte karakter*: Når barna rammes av problemer *utenfor hjemmet*, skal foreldrene møtes med tiltak – *i hjemmet*. Et slikt brudd kan, i lys av dette arbeidets teoretiske fundament, forstås som en begivenhet. Og (enda en gang) med referanse til Derrida, kan vi forstå dette som et spill der det produseres en *différance* – som innebærer en fordobling av denne foreldregruppens subjektposisjoner (ref.kap.2: 61).

Trekker jeg inn Schaannings begrep om innside og utside, vil jeg velge å trekke en linje som tydeliggjør en forestilling som AFF trekker med seg, og som dukker opp i dette utsagnet – som fra ingen steder. Denne forestillingen gjenkjenner jeg som en forståelse som ble identifisert i utsagn 1, som innebar at uansett hvilke problemer som måtte oppstå for barn eller ungdommer, er det hjemmet og foreldrene som representerer løsningen på problemene (ref.kap.4: 142ff).

Uansett, i dette utsagnet er det som vi har sett foreldrenes subjektposisjoner innenfor gruppe *iii* som er av spesiell interesse, både som en nærværende posisjon slik denne slås fast av utsagnet selv – og som en fraværende posisjon slik den *kanne* vært bestemt hvis utsagnets egenetablerte logikk hadde blitt fulgt opp. Her etterlates det et spor i teksten som indikerer en problematikk, som kan analyseres med henblikk på nettopp dette. Før jeg går nærmere inn på dette vil jeg imidlertid dvele kort ved hvordan "treffsikkerhet" i utsagn 4 impliserer det samme som vi har sett i NOUens tekst, og hvordan årsaksbegrepet får betydning for foreldrenes nærværende subjektposisjon.

Treffsikkerhet – mytekonsum eller et harmonisk sammenfall

I forlengelsen av bruddet som ble beskrevet ovenfor, ser vi hvordan AFF omtaler sin egen tenkning gjennom følgende formulering:

"[B]arn og unge må forstås ut fra en tekstuell sammenheng, der samfunnet, skolen fritid og kommersielle krefter trekkes inn. I sine løsnings og endringsstrategier må barnevernet utvikle et langt større repertoar – slik at treffsikkerheten i tiltakene øker. [...] Vi har lansert tanken om et familieverninstitutt" (4C).

Her dukker begrepet treffsikkerhet opp i utsagn 4. Og som i NOUens tekst, rettes blikket mot hjemmet. "Treffsikkerhet" i AFFs utsagn blir på denne måten sammenfallende med NOUens treffsikkerhetsbegrep, ved at det re-presenterer en meningsstruktur på mytenivå der blikket rettes mot hjemmet som gjeldende arena for endring (ref.kap.7: 267).

Et slikt re-presentasjon og harmonisk sammenfall med NOUen utsagn, *kan* tolkes som at NOUens innramming av hjemmet som gjeldende territorium gjennom begrepet "treffsikkerhet" slår igjennom i forhold til AFF, som *konsumpsjon* av myten. Samtidig er det ikke urimelig å regne med at *de begge* står under innflytelse av en kultur der hjemmet er omdreiningspunkt for tiltak – både når problemene blir begrunnet med det som skjer *utenfor* hjemmet, og når de blir begrunnet med det som skjer *i* hjemmet.

Årsaksmodellen gjør denne foreldregruppen til medarbeidere

I forlengelsen av AFFs konklusjon, der treffsikkerhet impliserer tiltak inn i hjemmet, rettes etter hvert oppmerksomheten mot selve tiltaket. Her etterspørres det, på vegne av *gruppe iii*, en hjelpeinstans som er relasjons- og ressursfokuset (4C). Denne ressurssterke og initiativrike foreldregruppen bør få tilbud om hjelp til å bygge relasjoner og ta i bruk sine ressurser fra et fagmiljø som bygger sitt faglige fundament på "en videre problemforståelse og en bredere faglighet", dvs. et annet fagmiljø enn de som skal bidra med tiltak overfor foreldre i *gruppe i* og *ii*. Det fagmiljøet som etterspørres er et miljø som kan bidra til "å aktivere denne foreldregruppen til innsats", og kan "forene krefter, ressurser og initiativ til barnets beste". Her er det i første rekke *barnet* som blir betegnet som den som trenger hjelp, mens foreldrene betegnes som *hjelpere* for sine barn.

Foreldrenes subjektposisjon i *gruppe iii* blir på denne måten forstått i et symmetriperspektiv i relasjon til fagfolkene. De framstår som *medarbeidere*. I den grad de har behov for hjelp, fokuseres det på "mestringsopplevelser, konfliktløsning, relasjonsbygging og traumbearbeiding"; det vil si en terapeutisk ressursorientering til forskjell fra et spesialpedagogisk prosjekt.

Siden årsakskategoriene i relasjon til *gruppe iii* er rene og entydige, blir den logiske konsekvensen at tiltakskategoriene også blir entydige. Ingen av tiltakene som *gruppe iii* skal motta blir forstått i lys av et blandingsforhold. Foreldrene i *gruppe iii* blir med andre ord, i motsetning til foreldrene i *gruppe i* og *ii*, på ingen måte forstått i et spesialpedagogisk perspektiv der deres dannelsingspotensial bestemmer deres elevposisjon.

Foreldremestringsrasjonalen i ny drakt

Her vender jeg tilbake til en refleksjon over den problematikken som ble avdekket ovenfor gjennom identifisering av et brudd i utsagnets egen logikk, der utfallet ble at problemer utenfor hjemmet, det vil si på samfunnsarenaene, ikke skal løses gjennom tiltak på samfunnsnivå. Slike tiltaksformer blir fortrent av utsagnet selv. Derimot foreslår AFF terapeutisk behandling som kompensatorisk løsning rettet mot foreldrene, gjennom å etablere en ressursforløsende symmetrisk relasjon. Den grunnleggende ide som dette henviser til for denne gruppen familier, kan med andre ord spissformuleres som *en tilpasning av familien til et dysfunksjonelt samfunn gjennom behandlende og ressursforløsende terapi for individet*.

Innenfor AFFs utsagn ligger det ingen utfordring av det samfunnsmessige nivået. Dette er det fraværende. Å arbeide for å avhjelpe barn og unges problemer gjennom tiltak på dette nivået kan dermed tolkes som et ikke tenkbart alternativ. Det er *individet og privatsfæren* som gjelder når barn og unges problemer står på dagsorden. Dermed er det foreldrene som er i fokus for oppmerksomheten når det kommer til barns og unges oppvekst og barnevernets tiltak, også for denne foreldregruppen. Hjemmet defineres på denne måten som det *egentlige stedet for oppvekst*, og de adekvate foreldrene forstås i utsagnet fullt og helt som nøkkelen til en god oppvekst. På denne måten skal den innsatsen som settes inn i hjemmet fungere som det kompenserende element for de problemene som ligger utenfor hjemmet. Hjemmet er forandringsarenaen, mens samfunnsarenaen er gitt. Privatsfæren skal med andre ord bære og løse det hele i den direkte relasjonen til de barna/ungdommene som har problemer. Offentlighetssfæren derimot blir ikke forstått som noe som kan, bør eller er mulig å kreve noe av. Her dukker på ny den individuelle *foreldremestringsrasjonalen* opp, slik vi tidligere har sett det i kapittel 4 (ref.kap.4: 143f). På denne måten plasseres foreldrene i en subjektposisjon der disse står helt sentralt når det gjelder å hjelpe egne barn og unge, også når det kommer til de forholdene som foreldrene ikke har direkte innflytelse over. Hvordan dette kan forstås i et maktperspektiv, vil jeg gå nærmere inn på i det følgende.

Stigen trekkes opp

Utsagn 4C tar som vi har sett utgangspunkt i at "barn og unge må forstås ut fra en tekstuell sammenheng, der samfunn, skolen, fritid og kommersielle krefter trekkes inn". I dette ligger det et strukturelt samfunnsmessig perspektiv på barnas situasjon, som i neste omgang blir trengt tilbake av en individuelt foreldremestringsrasjonale. Som vi har sett tidligere ble en slik rasjonale innenfor utsagn 1 forstått i lys av governmentality – en indirekte maktteknikk der individet internaliserer samfunnsnormer, slik at individet styrer, begrenser og kontrollerer seg selv.

Governmentality kjennetegnes imidlertid ikke utelukkende gjennom internalisering av samfunnsnormer. Denne maktformen rår også over praksiser og teknikker som for eksempel behandlings- og utviklingsfremmende tiltak, i de sammenhengene der dette anses som nødvendig. På denne måten skapes individer som i neste omgang tjener en sosial orden. Hjelp fra en relasjons- og ressursfokuseret hjelpeinstans kan dermed forstås som et innslag i denne maktformen. I utsagn 4 etableres med andre ord foreldrene i *gruppe iii* – gjennom eget grep –

som maktens objekt gjennom en foreldremestringsrasjonale der de også henter støtte fra et relasjons- og ressursfokusert hjelpetiltak.

Innenfor en slik subjektposisjon kan imidlertid opplevelsen av frihet for det enkelte individ være vel så framtrepende som opplevelsen av å være kontrollert. Selvråderetten kan forstås som relativt omfattende, kanskje særlig i kontrast til hvordan hjelp fra et tradisjonelt barnevern kan fortone seg. I lys av dette kan vi forstå foreldrenes vilje til selv å håndtere ansvaret for barna og deres problemer som en situasjon der de opplever seg selv som maktens subjekt – selv om det innebærer å akseptere hjelpeinstansens inntreden på det som tradisjonelt blir forstått som deres private sfære, og gjennom dette underlegge seg terapiens ressursforløsende premisser. I den grad det å selv håndtere ansvaret for barna og deres problemer oppleves som meningsfullt og riktig for den enkelte forelder, oppleves dette kanskje likevel ikke som å bli definert som maktens objekt – og dermed heller ikke som undertrykkende.

Kanskje kan det til og med være motsatt, nemlig at foreldrene opplever samarbeidet med en slik relasjons- og ressursfokusert hjelpeinstans som et verdifullt gode. Det å etablere et "vi" gjennom en symmetrisk allianse med en relasjons- og ressursfokusert hjelpeinstans gjennom et fellesskap med disse fagpersonene, vil muligens kunne bidra til å tydeliggjøre forskjellen i forhold til *de Andre*, kanskje først og fremst i forhold til foreldrene i *gruppe ii* som er tiltenkt tradisjonell hjelp fra barnevernet. En slik forskjellighet kan bidra til å kunne hevde og holde fast på egen opplevelse av seg selv som noe eget – som en markering og bekreftelse av egen identitet. Gjennom et slikt fellesskap reises en terskel mot *de Andre*, som en beskyttende grense.

Og på lik linje med slik vi så det i kapittel 4, vil all den viten som utvinnes i forlengelsen av foreldrenes selvdefinerte ansvars- og omsorgsoppgaver, spesielt i møte med hjelpeapparatets behandlere, kunne forløse en stor aktivitet som oppleves som konstruktiv. Møter, samtaler, rapporter, foredrag, fagbøker og forskningsarbeider vil sannsynligvis kunne følge i kjølvannet av et slikt fokus. Denne aktiviteten vil i sin tur kunne bidra til å definere og utvikle et vitensfelt, nærmere bestemt det feltet som i utsagnets del C blir omtalt som "en egen ungdomsproblematikk for utenlandsadopterte". På denne måten vil makten kunne fungere produktivt. Etablering av et slikt kunnskapsfelt vil definitivt kunne oppleves som en styrke, ved at enkeltforeldre får tilgang til nye innsikter om seg selv og sine barn; som for eksempel hvilke særlige utfordringer som knytter seg til det å adoptere barn fra utlandet og hva som skal til for å mestre en slik situasjon over tid. Gjennom en slik utmeisling av et eget vitensfelt

for denne problematikken, der foreldrene i utgangspunktet har definert seg selv som adekvate, vil også statusen kunne styrkes og avstanden til *de Andre* økes. Forhold som styrker foreldrenes opplevelse av seg selv som maktens subjekt er med andre ord ikke vanskelig å få øye på.

Også en annen dimensjon kan virke i en slik retning. Gjennom den måten utsagnet skaper en hegemonisk fortelling og etablerer identifikasjonsfigurer for sin foreldregruppe og eventuelt noen utvalgte andre familier, skjer dette på *bekostning* av andre grupper. Gjennom å plassere sin egen gruppe høyt oppe i det sosiale, kulturelle og økonomiske hierarkiet med et eget hjelpeapparat for seg og sine, samtidig som *gruppe i* og *ii* defineres gjennom et hjelpebehov som skal løses gjennom det tradisjonelle barnevernets hjelpetiltak, skapes det en forskjell og etableres en terskel mot disse. *Gruppe iii* frigjøres på denne måten fra *de Andre* når de billedlig talt trekker stigen opp etter seg.

Terapiens frigjøring som konvertering til nye former for undertrykking

Men spørsmålet om frigjøring kan også betraktes i et annet perspektiv. Når utsagnet etterspør en hjelpeinstans som er fokusert på "mestringsopplevelser, konfliktløsning, relasjonsbygging og traumbearbeiding", etterspør de samtidig en hjelpeinstans "som finnes i skjæringspunktet mellom PPT, familievernkontorene og barne- og ungdomspsykiatrien". Hjelp fra disse gruppene forutsetter med andre ord den enkelte forelders vilje til kommunikasjon og introspeksjon – i betydningen å samtale om egne opplevelser av situasjonen. En slik hjelpe- eller behandlingsform blir ofte forstått som frigjørende. Foucault har derimot pekt på hvordan en slik frigjøringsprosess, der menneskene gis anledning til å snakke om seg selv og sine liv, legger grunnlaget for maktformer i samfunnet. Ikke fordi det snakkes, med fordi det til enhver tid etableres rammer rundt *hvordan* det snakkes og dermed *hva* som observeres og registreres. Innenfor disse rammene framkommer det viten som legger grunnlag for å peke ut og forme forståelsen av hva som er normalt eller ikke. På denne måten utvikles viten om hva som er avvikets karakter.

Det er med andre ord ikke først og fremst den enkeltes samtale med de nye type hjelpere som vil kunne oppleves som makt, selv om det også ligger en slik mulighet her. Derimot vil det være summen av de mange samtale innenfor den rammen som legges og som etablerer en viten om denne gruppen foreldre og barn, som etablerer grunnlaget for *en framtidig makt*. Den nye kunnskapen legger grunnlag både for normfastsettelse og for påfølgende intervensjon, og innebærer på denne måten et utgangspunkt for framtidig

administrering av *gruppe iii* som helhet. En slik pastoral makt, som Foucault betegner en slik maktform, etablerer grunnlag for styring av individer *gjennom* individet, ved hjelp av deres egen sannhet, og karakteriseres som et villet prosjekt (ref.kap.4: 140).

Det som i ett perspektiv kan forstås som etablering av en hegemonisk fortelling der AFFs kategorier etablerer en annen rasjonalitet som opphever grunnlaget for det tradisjonelle barnevernets potensielle tiltak for *gruppe iii* – kan dermed også forstås som AFFs eget bidrag til en konvertering fra en maktform til en annen, som på sikt kan innebære en ny form for undertrykking. Frigjøring, slik Foucault benevner dette, og som han hevder kun kan komme fra angrep på selve den politiske rasjonalitetens røtter (ref.kap.4: 139), blir i et slikt perspektiv et relativt fenomen. Det som fungerer frigjørende i ett perspektiv, framstår som et repressivt element i et annet.

Initiativet til å invitere et nytt offentlig hjelpeapparat inn i det som kan kalles privatsfæren, kan dermed først og fremst forstås i et *systemomformende* perspektiv. Denne invitasjonen peker i retning av at det offentlige får innpass på en slik måte at grensen mellom disse to sfærene blir mindre absolutt. Det private blir ikke lenger like privat, men mer privat-offentlig gjennom samarbeidet, bekjennelsen og den terapeutiske diskursen. I *ett* perspektiv vil dette kunne gi gode muligheter for støtte, hjelp, selvinnsikt og selvaktelse. I et annet perspektiv er det dette som også vil kunne gi muligheter for makt og kontroll, bl.a. gjennom foreldrenes internalisering av de nye normene som et slikt nytt kunnskapsmessig fellesskap vil kunne avføde.

Hvorvidt en slik ny grensedracting kan bli en realitet, er høyst usikkert. Her ser vi eksempel på hvordan en gruppe som befinner seg utenfor det sentrale statsapparatet, og som kan forstås som en tilfeldig vi-konstellasjon, bringer inn et særegent bidrag i diskursen. I lys av Laclau og Mouffes forståelse av det politiske felt, forstått som konflikterende relasjoner mellom ikke likestilte gruppering, kan vi forstå dette som en konflikterende relasjon mellom grupperinger som nettopp *ikke* er likestilte. Makt-styrkeforholdet vil dermed relateres til et strukturplan hvor noen innehar posisjon, mens andre kan forstås i lys av opposisjon. Dette innebærer et relativt seigt system, der det kan være vanskelig for AFF å få gjennomslag for sine kunnskaper.

Også i et Foucault-perspektiv vil dette bidraget kunne være vanskelig å få gjennomslag for, med mindre det etableres en strategisk situasjon der den kunnskapen dette utsagnet løfter fram, blir akseptert og støttet som en ny type sannhet. Det er med andre ord opplevelsen av at nettopp den kunnskapen som utsagnet bringer fram er sann, som i følge

Foucault står sentralt i denne maktkampen. Gjennomslag for denne kunnskapen kan imidlertid ikke utelukkes – fordi makten et meningssystem som etableres i diskursen, den kommer alle steder fra, like gjerne nedenfra som ovenfra.

Selvstendige innspill i diskursen

Sosialantropologen Edwin Ardener har omtalt hvordan det generelt ser ut til at slike selvstendige innspill som vi finner i utsagn 4, der det skjer etablering av nye kategorier gjennom selvstendige grep i diskursen, er relativt uvanlige. Han betrakter det som en krevende oppgave for en gruppe å ta denne type egne grep innenfor en diskurs, i den hensikt å få gjennomslag for egen kunnskap og virkelighetsforståelse (Ardener 1977a; 1977b).

Ardeners poeng i denne sammenhengen er at ikke-dominerende grupper gjerne er henvist til å uttrykke sin virkelighetsforståelse gjennom den dominerende gruppes språk og meningsstruktur. Dette språket er ofte lite hensiktsmessig for slike grupper, fordi den dominerende meningsstrukturen ikke harmonerer med de kunnskapene og de virkelighetsforståelsene de selv har etablert – med utgangspunkt i erfaringer fra *sitt* hverdagsliv. De ikke-dominerende gruppene levnes på denne måten færre muligheter til å fremme *sine* særlige forståelser gjennom det dominerende språket. Manglende reell innpass og påvirkningsmulighet i diskursen blir ofte resultatet (Ardener 1977a; 1977 b).

Ardener har vist hvordan slike grupper etter hvert har en tendens til å utgjøre en *muted group*¹³³, dvs. en taus eller stum gruppe. De finner ikke mening i den dominerende gruppens diskurs, og er heller ikke i stand til å omforme meningsstrukturen slik at de kan bidra med egen kunnskap i diskursen. Alternativet til taushet er å fremme sine forståelser gjennom en form for oversettelsesarbeid, fra eget til den dominerende gruppens språk og meningsstruktur, på et slik måte at deres egne virkelighetsforståelser kan komme til uttrykk. Et slikt oversettelsesarbeid viser seg imidlertid i praksis å være krevende (Ardener 1977a; 1977b).

Ut fra Ardeners perspektiver vil jeg peke på at det oversettelsesarbeidet som er gjort i utsagn 4, må betraktes som virkningsfullt. Her har utsagnet omformet meningsstrukturen med utgangspunkt i en selvstendig kategoriseringsstruktur, en hegemonisk fortelling og gjennom årsaksmodellens overføring av regelmessighet, rene kategorier og dikotomi. Dette grepet tildeler foreldre i *gruppe iii* en særegen subjektposisjon; som subjekt og medarbeider framfor spesialpedagogikkens potensielt dannelsedyktige elev.

¹³³ Betegnelsen "muted group" er et bidrag som sosialantropologen Charlotte Hardmann har gitt, i forlengelsen av Edwin Ardeners arbeid, og som Ardener i sin tur har ført videre (Ardener 1977b: 22)

AFF tvinges med andre ord ikke til taushet. De finner derimot sin egen løsning på det som kan forstås som deres dilemma. Dette gjennomføres på tross av den strukturen som allerede er skapt gjennom NOUens bruk av metaforen "treffsikkerhet", der det potensielt legges noen premisser og handlingsrommet innskrenkes. Men dette forhindrer ikke AFF i å ta det resterende handlingsrommet i bruk, der de etablerer sin egen rasjonalitet.

Denne tankefiguren innebærer i sin nærværende form det vi kan gjenkjenne som foreldremestringsrasjonalen. Denne har jeg tidligere beskrevet som en tradisjonell rasjonalen med stor oppslutning i vår kultur. Gjennom å trekke på nettopp denne rasjonalen legger ikke utsagnet opp til større omveltninger. Derimot kan dette beskrives mer som at AFF på denne måten gjør en situasjon som er truet av de tradisjonelle barnevernstiltakenes undertrykkende elementer, mer utholdelig og levelig, samtidig som de unngår direkte konfrontasjon med systemet. I et slikt perspektiv vil den nærværende subjektposisjonen *kunne* forstås som en aksept av egen undertrykking – men som tross alt innebærer en forbedring – og som kanskje til og med kan oppleves som et betydelig gode. Samarbeidet med det nye hjelpeapparatet vil til og med kunne oppleves *utelukkende* som et gode. Samtidig ligger det en mulighet her for at dette vil fortone seg annerledes i et lengre perspektiv enn innenfor en kortere erfaringshorisont.

Likhetsmakt – den nye maktformen

Den nye subjektposisjonen som etableres for gruppe *iii* gjennom AFFs eget grep, der denne gruppen både kan defineres som maktens objekt, men også som dens subjekt, kan som nevnt forstås innenfor rammen av den maktformen som benevnes *governmentality*. Med utgangspunkt i den strukturen som AFFs utsagn bygger opp, ender *gruppe iii* i allianse med et nytt hjelpeapparat som har en terapeutisk ressursorientering som sentralt kjennetegn. Denne relasjonen innebærer som vi har sett en posisjon som medarbeider, der foreldrenes posisjon blir lik med hjelpenes; de er alle hjelpere for barna.

Dette skal skje gjennom å åpne opp den private sfære for hjelperne, slik at hjemmet blir en arena som mer kan forstås som privat-offentlig. Her er det som vi ser den globale makten, det vil si den makten som Foucault beskriver som en makt som kommer nedenfra, som initierer til en slik sammensmelting av det private og det offentlige. Det nye hjelpeapparatet med sine fagfolk blir gitt den nødvendige kommunikative tilgang til det private rom. Gjennom dette dreies maktformen fra den ytre disiplinens maktteknologier til *governmentality* – og makten kan dermed utfolde seg på nye måter.

Gjennom dette tar AFF hånd om sin egen situasjon, slik de vurderer dette som gunstig for seg. Dette framstår som helt naturlig gjennom å vektlegge *likheten* mellom dem selv og hjelperne; de er begge hjelpere for barna. En slik maktform, som jeg vil betegne *likhetsmakt*, handler dypest sett om hvordan en gruppe foreldre forsøker å konstituere seg selv som et verdig subjekt innenfor diskursen – innenfor det maktfeltet den er situert i – på en måte som kan aksepteres og sammenfalle med deres egen virkelighetsforståelse. Dette grepet legger opp til en likeverdig relasjon mellom gruppe *iii* og det nye hjelpeapparatet, samtidig som det etableres et kommunikativt samspill som konstituerer makt på nye betingelser. Likhetsmakt kan dermed forstås som et grep som ivaretar individets verdighet, *samtidig som det fungerer systemomformende*; det peker mot endringer i forholdet mellom det private og det offentlige.

Et slikt samfunn, der det offentlige og det private smelter sammen og våre måter å leve på og våre relasjoner til andre endres, er beskrevet av den franske filosofen Gilles Deleuze (1925-1995) som et annet type samfunn enn det Foucault har anskueliggjort. Deleuze har arbeidet videre med den makt- og samfunnsforståelse som Foucault la til grunn, og beskrevet hvordan etterkrigstida innebærer en overgang fra det Foucault betegnet som disiplinsamfunnet til det han selv betegner som kontrollsamfunnet¹³⁴. Dette siste samfunnet kjennetegnes av at murene som tidligere avgrenset institusjonene bryter sammen gjennom en altomfattende krise¹³⁵, og samfunnet går over fra en samfunnsform til en annen. Denne endringen vil gjelde for en rekke institusjoner, også familien. Forskjellen mellom innsiden og utsiden blir gradvis mindre. Det blir etter hvert umulig å skille privatsfæren fra offentlighetssfæren, og det gir ikke lenger mening å forstå sosiale organisasjoner som en dialektikk mellom private og offentlige rom. Kontrollen av privatsfæren tar nye former, ved at familieverdienes diskurser og praksiser tenderer mot å være til stede over alt i det sosiale feltet. Strømmen av kontroll gjennom den "intim-offentlige sfæren" har i følge Deleuze blitt sluppet løs (Deleuze 1991). Gjennom en slik utvikling er det ikke lenger mulig å lokalisere makten. Den er over alt – og ingen steder. I en slik situasjon er det ingen grunn verken til frykt eller håp, hevder Deleuze. Derimot er det grunnlag for å gjøre nødvendige analyser som kan tydeliggjøre hva denne nye maktformen består i og hva som er dens "telos" – dens mål eller hensikt (Deleuze 1991: 7).

¹³⁴ Deleuze kan sies å inngå i den samme tradisjon som Michel Foucault, Jacques Derrida, Roland Barthes, Jean-Francois Lyotard, Jacques Lacan og Julia Kristeva. Selv om flere av dem i ulike sammenhenger har uttrykt misnøye med å knyttes til en spesiell tradisjon, er det vanlig å betrakte dem alle mer eller mindre som representanter for poststrukturalismen. Deleuze har i deler av sitt forfatterskap hatt et nært samarbeid med psykiateren Félix Guattari. De har skrevet fem bøker sammen (Deleuze og Guattari 1996).

¹³⁵ En slik krise er i følge Deleuze ikke en moralsk krise, men innebærer at dominans og kontroll går fra en form til en annen. De disiplinerende logikkene som tidligere eksisterte innenfor institusjonene, generaliseres der gjennom hele det sosiale feltet i frittflytende form (Deleuze 1991).

Deleuzes begrep om kontrollsamfunnet er ikke utlagt på en konkret og inngående måte av ham selv. Betegnelsen er mer å forstå som en beskrivelse av konturene av et nytt samfunn med en ny maktform som foreløpig bare er anskueliggjort på et overordnet nivå¹³⁶. Det sentrale i vår sammenheng er imidlertid at gjennom en lesning av utsagn 4 har vi identifisert en tankefigur som, hvis den får gjennomslag, nettopp kan forstås som bidrag til en markant forvitring av grensene mellom det private og det offentlige rommet.

Likhetsmakten, som i denne konkrete sammenhengen kan tolkes som en form for motmakt, innebærer med andre ord et initiativ som kan forstås som en invitasjon eller tilrettelegging for governmentality, som bidrar til en utvikling der grensene mellom privat- og offentlighetssfæren forvitrer. For AFFs *gruppe iii* innebærer dette å stille seg til rådighet for internalisering av vitenskapsbaserte og eventuelt andre mer private kunnskaper og normer i møtet med hjelpeapparatet, og dermed underlegge seg den indirekte selvdisiplinen – kanskje fordi AFF beregner dette som den beste strategi i en gitt situasjon, eller kanskje fordi dette oppleves som en positiv mulighet. *Samtidig* ser vi at likhetsmakten bidrar til å støtte opp om et nytt samfunnsfenomen der familieinstitusjonens vegger forvitrer og kontrollen slipper løs innenfor privatsfæren gjennom slangens uavgrensede og uendelige bølgebevegelse, slik Deleuze beskriver dette som et kjennetegn ved det nye kontrollsamfunnet (Deleuze 1991). Samlet sett antyder dette at likhetsmakt kan forstås som en maktform som i større grad fungerer befordrende på kontrollsamfunnets generaliserte kontroll enn på disiplinsamfunnets eksplisitte kontrollform.

En mer inngående refleksjon over en slik maktform og hva den kan innebære vil jeg imidlertid ikke forfølge i denne omgang, men vende tilbake til i kapittel 8 i del IV. Der vil jeg sette likhetsmakt inn i en sammenheng som viser hvordan denne maktformen ikke bare kan forstås som en motmakt til disiplinen, men som en selvstendig maktform.

I det følgende vil jeg imidlertid se nærmere på hvordan AFFs høringssvar, forstått som et høringssvar fra en ”vi-konstellasjon”, kan forstås innenfor rammen av den fjerde praksis.

En fornyet refleksjon over den fjerde praksis

Ardeners empiriske undersøkelser viser til hvor krevende det kan være å destabilisere og dekonstruere allerede etablerte kategorier. Og som vi har sett demonstrert i dette kapitlet, innebærer AFFs høringssvar et komplekst grep som til syvende og sist etablerer kategorier

¹³⁶ Deleuzes essay om kontrollsamfunnet *Postskript on the Societies of Control* ble utgitt første gang i 1990. Det er kort, bare på fem sider (Deleuze 1991).

som gir helt nye subjektposisjoner for foreldrene innenfor *gruppe iii*, samtidig som disse subjektposisjonene bærer i seg kimen til en mulig ny og undertrykkende praksis. Dette indikerer at et dekonstruerende og destabiliserende grep innenfor politikken ikke bare kan være krevende å gjennomføre, men også vanskelig å overskue konsekvensene av.

Imidlertid er ikke dette noe argument som nødvendigvis taler *mot* "den fjerde praksis", slik jeg har antydnet denne i forrige kapitlet; som en ny sosial og politisk praksis der ulike gruppers kunnskaper og språk etter hvert kan brytes mot det etablerte språket innenfor forskning, fag og politikk. Det å overskue konsekvenser kan være en utfordring for noen og enhver, og hva som skal anses som gode eller dårlige konsekvenser vil avhenge av hvem som skal bedømme dette på hvilket grunnlag. Og at noe er krevende, er ikke nødvendigvis en begrunnelse for å la være – spesielt ikke hvis det blir vurdert som viktig i relasjon til hva som oppleves riktig og rettferdig. Slike vurderinger gjøres stadig vekk i vår samfunn, for eksempel gjennom lovendringer innenfor rettens og jussens område. På tross av at slike prosesser er svært krevende, blir lover diskutert og endret med jevne mellomrom – som bidrag til et mer rettferdig samfunn¹³⁷ (Eckhoff 1989).

Og det er nettopp forholdet mellom loven og rettferdigheten jeg vil rette blikket mot her, gjennom å trekke på Derridas refleksjoner over hvordan spørsmålet om rettferdigheten og loven er viklet inn i hverandre. Loven er for Derrida i denne sammenhengen lover av *ulike* slag – ikke bare juridiske lover, men også lover om "praktiseringen av språk" (Derrida 2002: 69). I et slikt perspektiv må arbeid med språket også forstås innenfor rammen av politisk virksomhet.

Først til forholdet mellom *loven og rettferdigheten*: Derrida setter opp tre nær beslektede aporier for hvordan innviklingen mellom loven og rettferdigheten kan forstås; *regelens epokhe; de ubestemmeliges spøkelse* og; *det presserende som stenger for kunnskapens horisont*. Helt sentralt innenfor disse aporiene er at rettferdigheten "ikke venter". Rettferdigheten er derimot det som *ikke skal* vente. Kompleksiteten i den menneskelige tilværelsen er så stor at rettferdigheten ikke uten videre kan identifiseres, men derimot er en impuls som ligger i avgjørelsens øyeblikk, i innstiftelsen av nye lover. Derfor må man av hensyn til rettferdigheten stadig utarbeide nye regler og lover. Politiseringen må aldri ta slutt, selv om den aldri kan bli dekkende eller fullstendig. Hvert tilfelle er et annet, noe nytt, og

¹³⁷ Den norske rettsteoretikeren og jussprofessoren Torstein Eckhoff belyser rettsvesenets historiske tilblivelse i spenningen mellom moral og politikk. Han peker på hvordan lovgivningen i vår tid må forstås som et av de viktigste virkemidlene som det politiske system har for å fremme sine perspektiver på hva som er rettferdig, og ikke bare samfunnsnyttig (Eckhoff 1989: 23f).

krever en unik fortolkning. Ingen eksisterende kodet lov kan garantere den absolutt. Framskritt i politikk og etikk finner sted ved at man stadig tar opp lovene på nytt, ved å forholde seg til dem på nye måter og stadig revurdere dem, hevder Derrida (Derrida 2002: 53ff).

Så til forholdet mellom *språket og rettferdigheten*: I vår sammenheng, der det er snakk om revurdering av språklig praksis – forstått som dekonstruksjon og destabilisering av kategorier som legger premisser for individer og grupper innenfor oppvekst- og barnevernsfeltet, kan Derridas utlegning ovenfor leses som at rettferdigheten er en impuls som ligger i avgjørelsens øyeblikk – i etableringen av *et nytt språk*. Kategoriene i språket fungerer ut fra en slik lesning som eksisterende lover som kan forandres. Derridas formulering ovenfor kan dermed anvendes som grunnlag for en tydeliggjøring fra min side – av at en mer rettferdig praksis er avhengig av at *språkets lover* stadig endres. En slik tydeliggjøring av Derridas poeng om forholdet mellom loven og rettferdigheten, fra min side, går som følger:

så fort *språket* med sine kategorier er etablert, er rettferdigheten borte. Derfor må det stadig utarbeides *et nytt språk* med nye kategorier. Politisering må aldri ta slutt, selv om det aldri kan bli dekkende eller fullstendig. Framskritt i politikk og etikk finner sted ved at man stadig tar opp *språket* og kategoriene på nytt, ved å forholde seg til dem på nye måter og stadig revurdere dem.

Språk er med andre ord i dette perspektivet et politisk virkemiddel som styres av språkets lover, på lik linje med hvordan *retten* er et politisk virkemiddel som styres av juridiske lover. Begge er foranderlige gjennom målrettet arbeid, og begge kan forandre menneskers samfunnsmessige vilkår. Dette har vi sett konturene av gjennom AFFs utsagn.

AFFs innspill i diskursen er en ytring innenfor rammen av en høringsuttalelse, og kan forstås som et bidrag til endring av politikken gjennom en variant av den fjerde praksis. Deres språklige formuleringer og kategoriseringspraksiser vil kunne brytes mot forskning, fag og politikk. Et slikt tekstbasert innspill som AFF har levert er kanskje ikke mulig å gjennomføre for alle grupper som har sin egen kunnskap og et eget anliggende innenfor den politiske kommunikasjonen om oppvekst og barnevern. Men andre former for innspill til den politiske diskursen kan nok la seg gjennomføre, uten at jeg innenfor dette arbeidet vil gå lenger i en slik konkretisering. Jeg vil derimot løfte fram at den fjerde praksis innenfor en slik horisont kan peke mot muligheter for mange forskjellige aktører på en rekke ulike arenaer, som en kontinuerlig praksis i arbeidet med språket og politisk innflytelse.

De arenaene og den tilrettelegging som en slik fjerde praksis eventuelt ville kreve, behøves strengt tatt ikke å etableres av deltakerne innenfor de tilfeldige vi-konstellasjonene selv. Slike arenaer kan også etableres i regi av andre personer og institusjoner som har et engasjement, og som ser det som viktig å bidra – for eksempel med begrunnelsen om at en slik bred deltakelse kan gi en mer rettferdig politisk praksis. Skriftlige høringsuttalelser på linje med den som er formulert av AFF kan med andre ord forstås som *ett* alternativ innenfor en slik fjerde praksis, men definitivt ikke som det eneste.

Så langt, men ikke lenger, ser jeg det som rimelig å trekke Gergens begrep om en generativ teoretisering innenfor dette arbeidet gjennom ”å si det som det kan bli” med utgangspunkt i det foreliggende utsagnet (ref.kap.3: 106).

Den fortrenge subjektposisjonen

Helt til slutt i dette kapitlet vil jeg peke på hvordan den fortrenge subjektposisjonen i utsagn 4 etablerer helt andre premisser for tenkning enn det vi har sett ovenfor. I tillegg vil jeg også, i lys av Foucaults utelukkelsesprosedyrer, reflektere over denne fortrenningen.

Den fortrenge subjektposisjonen formes som vi har sett på grunnlag av en logikk som innebærer oppfølging av mangelperspektivet. Og i tråd med det utsagnet selv peker på, blir både skole, fritid og kommersielle krefter forstått som sentrale når det kommer til de problemene som barna/ungdommene innenfor gruppe *iii* utvikler. I utsagn 4C vises det dessuten til NOU 2000: 12, *Barnevernet i Norge*, og AFF gjør deres ord til sine. Der pekes det på at ”ungdom og nye faktorer i ungdomsalderen er et sterkt forsømt område.

Ungdomsalderen preges nå av en snever skoleideologi sammen med kommersielle krefter”.

En oppfølging av mangelperspektivets logikk peker på denne måten mot direkte tiltak på samfunnsnivå, i den hensikt å endre det som er problemskapende for barn og unge.

Det fortrenge kan med andre ord forstås som tiltak av *systemomformende karakter*, der samfunnet endres på måter som har både barnehagen, skolen, fritidsarenaene og andre samfunnsforhold som påvirker barn og ungdom, direkte eller indirekte for øye. Foreldrenes subjektposisjon kan innenfor det fortrenge ikke lenger beskrives som sentrale hjelpere for sine barn og unge i relasjon til de problemene som oppstår. Derimot kan deres subjektposisjon innenfor en slik rasjonale beskrives som at de er sine barn og unges hjelpere innenfor det de med stor grad av sannsynlighet *kan* ha innflytelse på, mens det øvrige overlates til fellesskapet.

Det fortrente har med andre ord sammenfallende trekk med det jeg tidligere har beskrevet som utgangspunktet for *den samfunnsmessige oppgavefordelingsrasjonen* i utsagn 1, der fokus ble rettet mot fellesskapets håndtering av eksisterende samfunnsutfordringer (ref.kap.4: 164). Også her ble samfunnet slik det er i seg selv, dvs. skolen, fritiden, de kommersielle kreftene og skoleideologien, forstått som problemets kjerne. Og på lik linje med det som skjer her i utsagn 4, ble de systemomformende perspektivene fortrent.

Spørsmålet som kan stilles er hvorfor nettopp de individbaserte løsningsforslagene vinner fram innenfor disse to ulike utsagnene, mens de tankefigurene som peker mot systemomformende tiltak på samfunnsnivå ikke slipper fram. Er det fordi slike systemomforende tiltak framstår som en utopi? Innebærer en slik fortrenting en manglende tillit til det eksisterende samfunn, forstått som et foranderlig system i relasjon til det som oppleves problematisk? Bli den nærværende subjektposisjonen som velges, der foreldrenes innsats løftes fram *framfor* samfunnsendringer, den eneste realistiske muligheten? I så fall kan dette tolkes som at utsagn 4, og kanskje også utsagn 1, innebærer noe som ikke blir eksplisitt formulert, men hvor de individbaserte alternativene som anses som mulige (eller tross alt ønskelige), er de som blir valgt. I så fall kan dette forstås som en *distansering* fra det eksisterende samfunnet – som et samfunn det er mulig å ha tillit til når det kommer til barn og ungdoms nåværende og framtidige problemer. Og kanskje kan dette valget også forstås som en form for *avvisning* – forstått som en avvisning av det eksisterende og framtidige samfunnet som et system som kan håndtere nettopp de problemene som oppstår i forhold til barn og ungdom på en tilfredsstillende måte.

Utsagn 4 representerer en form for motmakt. Å utøve motmakt innebærer å inneha en særlig sårbar posisjon. Relatert til Foucaults utelukkelsesprosedyrer kan vi forstå en eventuell distansering og avvisning som vanskelig å tematisere eksplisitt for AFF, først og fremst fordi dette vil kunne fungere diskvalifiserende for utsagnet i seg selv. Det er ikke hvem som helst som kan snakke om hva som helst. Utsagnet ville dermed kunne rammes av *forbudet* – forstått som at distansering og avvisning ikke ville kunne aksepteres som premiss for deltakelse i en statlig initiert politisk debatt om oppvekst og barnevern av en gruppe som i utgangspunktet blir forstått som hjelpetrengende, slik AFF selv har tolket dette og kjemper i mot. *Skillet mellom fornuft og galskap* ville kanskje også utfordres. En høringsuttalelse som skaper distanse til eller avviser det eksisterende samfunn, kan raskt bli definert som ikke-seriøs eller ikke fornuftig – selv om den henter støtte fra en NOU. Troverdigheten er ikke selvfølgelig. En ting er å kritisere det bestående og kanskje til og med forsøke å fremme systemendringer når en innehar en etablert posisjon som samfunnsstøtte slik NOU-utvalgets posisjon kan

beskrives. En annen ting er det å utøve kritikk og forsøke å bidra til endring når en i utgangspunktet er plassert lavt nede i hierarkiet som potensielt hjelpetrengende. I forhold til den siste av de tre utelukkelsesprosedyrene, som peker på *skillet mellom sant og falskt*, vil den påstanden og den virkelighetsforståelsen som ligger til grunn for en slik distansering til og avvisning av samfunnet i seg selv, kunne bedømmes som helt feilaktig.

Kanskje er dette noe av bakgrunnen for at utsagn 4 etablerer en allianse mellom makt og kunnskap som har involvering, verdighet, likeverd og framtidshåp som bærende elementer – framfor det som *kunne vært*: en motmakt som hevder foreldrenes manglende forutsetninger for å hjelpe sine barn og unge med problemer som etter deres forståelse skriver seg fra de samfunnsmessige betingelsene, og dermed krever noe annet enn likhet og foreldreterapi.

Et siste apropos til alternativ tolkning

Da jeg leste begrepet "treffsikkerhet" i teksten for første gang, var jeg rask til å gjenkjenne dette som en metafor hentet fra en krigslogikk. Etter hvert begynte jeg imidlertid å vurdere om denne metaforen også kunne forstås med utgangspunkt i ballspill, for eksempel håndball eller fotball. Imidlertid konkluderte jeg etter hvert med at treffsikkerhet fungerer som metafor i mange sammenhenger. Den bringer etter min forståelse med seg en kampflogikk nær sagt uansett i hvilken kontekst den tas i bruk – inkludert ballspill og oppvekst- og barnevernsfeltet. Jeg så derfor ingen grunn til ikke å holde fast på min første tolkning, og har heller ikke så langt fått innsigelser på dette fra andre som har lest teksten. Derimot har min fortolkning av krigslogikken i etterkant ført til noen sporadiske, men interessante, diskusjoner om fotballens særlige vesen – som har bidratt til å styrke meg i det valget jeg gjorde.

Del IV – Avslutning

Kapittel 8: Et overblikk og et utvalg

Innledning

Denne avslutningen vil til en viss grad følge kronologien i avhandlingen, selv om jeg også vil reflektere over spørsmål som har forgreininger på tvers av denne strukturen. Jeg vil starte med å diskutere hvordan konsiderasjonsbegrepet har fungert og hva det har bidratt med i dette arbeidet. Dette fører meg over på hvordan konsiderasjon innebærer en kritikk, der konsekvensene ikke nødvendigvis er forutsigbare. Deretter fokuserer jeg på hvordan den språkvitenskaplige og den samfunnsvitenskaplige analysestrategien ble utviklet på litt forskjellige premisser, og hvordan dette har ført til litt ulik innretning med hensyn til hvor empiri- og teori styrt de ulike delene av avhandlingsarbeidet kan forstås. I forlengelsen av dette tar jeg for meg avhandlingens maktbegrep, før jeg gradvis går over til å reflektere over og videreutvikle noen av de begrepene jeg har etablert underveis i de empiriske analysene i del III.

Det vil alltid være et spørsmål om forskeren selv skal løfte fram det som kan forstås som vesentlig og kanskje også overførbar kunnskap, eller om leseren er den som ut fra sitt ståsted finner noe særlig interessant. Uansett er det ikke mulig å oppsummere alle de analytiske poengene i de tidligere kapitlene. I stedet har jeg valgt å løfte fram og reflektere over noen sentrale begrep som jeg selv mener bidrar med innsikter som kan være av verdi utover den konteksten de er framkommet i. For meg står betegnelsene *likhetsmakt* og *foreldremestringsrasjonalen* sentralt i dette, ikke minst fordi de begge kan forstås som maktformer som inngår i samfunnstransformasjoner.

Jeg vil også svært kort dvele ved de metaforene jeg har stoppet opp ved underveis i analysearbeidet, og dessuten kommentere hvordan et arbeid som utforsker makten i andres språk også bør ha et bevisst forhold til eget språk og egen makt. Og nettopp fordi makt står helt sentralt i dette arbeidet, har jeg også valgt å gå inn på hvordan dette arbeidets fokus på makt i forhold til foreldrene ikke gir et uttømmende bilde av makten. Implisitt i mine egne drøftinger framkommer det subjektposisjoner for barna som ikke tas direkte opp til drøfting, noe som kan betegnes som en underkommunisering av maktforhold som angår barna.

Avslutningsvis vil jeg diskutere spørsmålet om hva dette arbeidet kan bidra til, før jeg avslutter med en kort refleksjon over det store og uhåndterlige metaspørsmålet som dette arbeidet avføder: Hvilken kunnskap skal gjelde i politikken innenfor oppvekst- og barnevernsfeltet?

Konsiderasjonsbegrepet

Konsiderasjonsbegrepet er et sentralt begrep i dette avhandlingsarbeidet. I forlengelsen av avgrensningen av oppvekst- og barnevernsfeltet, med fokus på foreldrene, er det nettopp konsiderasjonsbegrepet som legger en rekke premisser for den endelige problemstillingen som avhandlingen er organisert rundt. Dermed bidrar konsiderasjonsbegrepet også til å etablere avhandlingens struktur. Begrepet tydeliggjør både hva jeg har ønsket å gjennomføre og hva jeg vil avholde meg fra. Konsiderasjonsbegrepet har med andre ord gitt retning for arbeidet.

Konsiderasjonsbegrepet har mye til felles med intervensjonsbegrepet hos Schaanning og Utaker. Dette begrepet er derfor på ingen måte en fullstendig selvstendig nydanning. Det hviler tungt på skuldrene av tidligere arbeider. Men selv om konsiderasjonsbegrepet i større grad enn intervensjonsbegrepet innregner forskerens normativitet gjennom den praksisen som forskeren gjennomfører, har heller ikke jeg hatt en intensjon om å avgi noen former for verdidommer i dette arbeidet. Intensjonen om å gjennomføre en konsiderasjon har på denne måten bidratt til at jeg selv har kunnet holde distanse til spørsmål som handler om rett og galt innenfor dette politiske feltet. På denne måten har jeg i større grad kunnet vektlegge refleksjoner, uten å gå inn i det politiske som i større grad vektlegger konklusjoner.

Det *har* til tider vært vanskelig å avholde seg fra å diskutere de moralpolitiske implikasjonene av alliansen mellom makten og de ulike kunnskapsrasjonalene jeg har identifisert underveis. Som forsker med både faglige og politiske normative holdninger til de spørsmålene som står på spill, har det fra tid til annen vært en utfordring å holde seg tilbake. Konsiderasjonsbegrepet har i et slikt lys støttet opp under ambisjonen om å fokusere på fenomenene framfor å forsøke å bidra til hvordan det politiske styringsprosjektet for oppvekst- og barnevernsfeltet burde utformes.

Et kritisk blikk på eget konsiderasjonsbegrep

Begrepet konsiderasjon vil muligens kunne kritiseres for manglende radikal endringsvilje. Det kan forstås som et mykere begrep enn intervensjon, gjennom sitt fokus på mentale dimensjoner mer enn målrettet handling. Begrepet konsiderasjon kan dermed framstå som mindre kraftfullt enn intervensjon. Innvendingen vil derfor kunne gå på at dette arbeidet ikke tar sin egen kritiske posisjon på alvor.

Imidlertid vil jeg hevde at konsiderasjon er et begrep som nettopp er utviklet for å ta forskerens epistemologiske og erkjennelsesmessige ståsted alvorlig. Kunnskap innenfor et

samfunn blir innenfor dette arbeidet forstått som noe som vokser fram som en enhet mellom makten og de forståelsesformene som er tilgjengelige i samfunnet, og som bringes videre gjennom språklige praksiser. Konsiderasjon innebærer å identifisere alliansen mellom makten og de ulike kunnskapsrasjonalene og identifisere spenningsforholdene mellom disse enhetene. Hensikten er å vise hvordan den problematikken som framkommer har sammenheng med de motsigelsene som ligger i de politiske utsagnenes fundament.

Konsiderasjonen som gjennomføres gir dermed ingen bastante svar på hvilken kunnskap som er rett og galt, eller for den saks skyld ønskelig. Konsiderasjonens konklusjon er kort og godt resultatet av den analysen som gjennomføres og de fortellingene som etableres, der disse refleksjonene kan bidra til å se tingene på nye måter. Til sammen innebærer dette en tydeliggjøring av maktens former og konsekvenser på individ- og samfunnsnivå – både slik som det ble og slik som det kunne blitt. Konsiderasjonen representerer derfor ingen krigsdiskurs som forfølger forutbestemte mål og hensikter. Derimot søker den å bringe fram en viss bredde, inkludert den Andres stemme, forstått som den stemmen eller det perspektivet som ble foretrekket. I dette farvannet ligger dens engasjement.

Konsiderasjonsbegrepet tar dermed opp i seg en ettertenksomhet i forhold til hvilke effekter i omgivelsene et prosjekt av dette slaget med rimelighet kan forvente å oppnå. Denne ettertenksomheten henger igjen sammen med min forståelse av at et forskningsarbeid vanligvis ikke snur opp ned på verden, men har begrenset innflytelse. Det er i dette møtet mellom ettertenksomhet og engasjement at konsiderasjonsbegrepet kan etablere mening som et kritisk begrep. Det er også slik konsiderasjonsbegrepet kan fungere meningsfylt i kombinasjon med et kritikkbegrep som har til hensikt å avdekke grenser for tenkning gjennom analyse av noen sentrale utvalgte utsagn.

Kritikk som risikoprojekt

Kritikk kan være meningsfylt både for den som utøver kritikken og for de som blir utsatt for den. I dette arbeidet er kritikken rettet mot et politisk felt, og ikke mot enkeltpersoner eller grupper. På tross av en slik intensjon, kan likevel kritikken oppleves støtende. I alliansen mellom kunnskap og makt kan vi gjenfinne både individer og grupper som har produsert tekster, der noen utsagn støtter seg til noen kunnskapsrasjonaler framfor andre. Som Schaanning vil jeg derfor peke på at kritikk kan være en risikofylt øvelse (Schaanning 2000a). Den kan føre til reaksjoner. Og disse reaksjonene kan variere fra det å samtykke i kritikken til

det å finne den totalt uviktig og uinteressant, eller motsatt: kritikken kan oppleves svært provoserende.

Den første reaksjonen, samtykket, kan for så vidt være et tegn på at forskeren ikke har maktet å komme opp med noe som har potensial til å røre ved eller utfordre feltet. Et slikt resultat er ikke etterstrebellesverdige. Den andre reaksjonen, der kritikken framstår som uviktig og uinteressant, er imidlertid like ille, om enn på en annen måte. Dette kan forstås som at det vitenskapelige arbeidet ikke fyller de kvalitetskravene som forskerfellesskapet og feltet anser som nødvendig for at kritikken skal tas alvorlig og kunne spille en rolle. Kravet til en kritikk, i denne sammenhengen en konsiderasjon, er dermed først og sist faglig soliditet. Vitenskapeligheten i slike prosjekter vil, som Schaanning presiserer, dermed være forskerens eneste måte å legitimere kritikken (Schaanning 2000a). Det siste mulige utfallet, provokasjonen, er på mange måter det etterstrebellesverdige. Kritikken har nettopp som formål å røre ved og uroe feltet. Konsiderasjon og provokasjon kan dermed sies å være to sider av samme sak. I det foreliggende arbeidet kan det dermed hevdes at det ligger an til en viss *forpliktelse til å provosere*.

Provokasjon fører ikke nødvendigvis til et ensartet forutsigbart resultat hos leseren. Den kaller imidlertid på sterke reaksjoner, som for eksempel både omfavnelser, indignasjon og sinne. Omfavnelsen kan skje i de tilfeller der den provoserende tanken for enkelte lesere gir etterlengtet ammunisjon som ikke tidligere har vært tilgjengelig i forhold til kontroversielle og vanskelig spørsmål. Dermed kan den vekke en begeistring som er begrunnet i tilgang på argumenter i seg selv, framfor argumentasjonens faglige soliditet.

Indignasjon og sinne derimot kan føre til andre komplikasjoner som også får konsekvenser. For forskeren som bruker år av sitt liv på å arbeide med relativt avgrensede spørsmål, kan det være viktig etter hvert å etablere god kommunikasjon med de som til daglig arbeider i og med feltet. Det kan imidlertid oppstå et motsetningsforhold mellom provokasjon og muligheter for kommunikasjon. De som kjenner sterkt på provokasjonen, vil kunne komme til å avvise arbeidet ut fra andre kriterier enn de vitenskapelige. Dette kan avskjære forskeren fra kommunikasjon med feltet. Dermed kan det stilles spørsmål ved om en konsiderasjon kan ha et berettiget håp om å oppnå fullt ut det som er formålet, nemlig å *bidra til å bevege vitensfeltet*. Svaret er ikke enkelt å gi, og kan vel strengt tatt bare besvares gjennom å forsøke.

Når jeg tidligere har pekt på at konsiderasjonsbegrepet kan forstås som mindre radikalt enn intervensjonsbegrepet, var det under henvisning til at konsiderasjon i mindre grad konnoterer intensjon om direkte målrettet inngripen. Om dette begrepet dermed gir bedre

muligheter i møtet med feltet er ikke godt å si. Poenget er at det ikke er enkelt å beregne i forkant hva det er som skal til for å bevege et politisk felt. Det er ikke nødvendigvis slik at det mest målrettede og kraftfulle prosjekt gir det beste utgangspunkt for bevegelse. I noen sammenhenger vil det mer undersøkende være et kjennetegn ved det som igangsetter de vellykkede refleksjons- og endringsprosessene, gjennom sin mer *utforskende* holdning til makten. Her kan begrepet konsiderasjon konnotere nettopp et slikt utgangspunkt. Men hva som til sist blir vellykkede prosesser vil være avhengig av en rekke faktorer, og som vi vet eksisterer det ulike forståelser av sammenhengen mellom slike faktorer innenfor samfunnsvitenskapen. Spørsmål av denne type står daglig i sentrum innenfor forskningen, og kan også for dette prosjektet gjøres til gjenstand for videre drøftinger eller studier. Men i denne omgang faller slike spørsmål utenfor dette arbeidets nedslagsfelt.

Den språkvitenskapelige analysestrategien

Som samfunnsforsker er mitt språkfokuserende analysegrep først og fremst *et middel* til innsikt i diskursen – forstått som en samfunnsvitenskapelig analyse der fokus på språket fungerer som *et redskap* for å utvikle innsikt. Selv om det er det samfunnsvitenskapelige resultatet som står i fokus, det vil si det som peker mot det politiske og det sosiale, oppfatter jeg at utprøvingen av min egen relativt selvstendige språkorienterte lese- og analysestrategi også står sentralt i dette arbeidet. Før jeg etter hvert retter oppmerksomheten mot resultatdelen velger jeg derfor å gå nærmere inn på noen elementer ved utviklingen av denne strategien.

Som vi har sett er kritikkbegrepet i denne avhandlingen hentet fra Foucault og leder via konsiderasjonsbegrepet etter hvert til en dekonstruktiv lese- og analysestrategi. Den kritiske og dekonstruktive lese- og analysestrategi utgjør en felles inspirasjon i forhold til de ulike teoretikernes bidrag som blir trukket inn. Eller mer presist; det er i hovedsak det kritiske og dekonstruktive ved deres lese- og analysestrategi som jeg har valgt å fokusere på, både når det gjelder Schaanning, Laclau og Mouffe, Derrida, Barthes og Lacan. Gjennom et slikt teoriutvalg har jeg styrt denne avhandlingens samlede språkvitenskapelige analyseperspektiv. Det innebærer at denne ikke kan reduseres til noen av de teoretiske enkeltbidragene jeg har trukket veksler på.

Samtidig har det å basere seg på et slikt bredt utvalg av teorielementer ført til en analysestrategi som rommer *mange* begreper. Noen er trukket inn fordi de er nødvendige i framstillingen av de teoretiske poengene jeg ønsket å bringe fram. De fungerer med andre ord som nødvendig premiss for en forståelig og rimelig framstilling. Andre har en mer direkte funksjon i det konkrete lese- og analysearbeidet. Et enkelt eksempel på det første kan være

framstillingen av Lacans tre ulike ordener som tre faser i subjektets tilblivelse; det reelle, det imaginære og det symbolske (ref.kap.2: 75). Her danner de to første ordenene en nødvendig premisse for å forstå den siste, og derfor må alle tre presenteres for å kunne forstå det subjektposisjonsbegrepet jeg baserer meg på i den praktiske analysen. Faren ved et slikt grep kan være at lese- og analysestrategien totalt sett truer med å bli en opphopning av krevende begreper som ikke fyller noen umiddelbar funksjon, og kan oppleves som begreper "på tomgang" fordi de ikke blir trukket inn i den konkrete analysen.

I et forsøk på å motvirke dette, valgte jeg på et tidspunkt å trekke ut flere begreper som jeg i første omgang hadde vurdert å ta i bruk. De fleste av disse var hentet fra Laclau og Mouffes diskursanalytiske teori. De begrepene jeg sto tilbake med, vurderte jeg som nødvendige, meningsfulle og tilstrekkelige for det konsiderasjonsbegrepet jeg hadde utviklet, den problemstillingen jeg formulerte og det språkanalytiske grepet jeg ønsket å gjennomføre i forhold til de konkrete utsagnene.

Det språkanalytiske grepet ble på denne måten utviklet gjennom en nødvendig seleksjon av begreper i spill *både* med intensjonen om å gjennomføre en konsiderasjon, med den problemstillingen som etter hvert ble formulert *og* med det empiriske materialet. En slik prosess innebar at dynamikken mellom disse elementene etter hvert dannet grunnlaget for det jeg betegner som mitt eget analysestrategiske ståsted. Motivasjonen for en slik prosess hadde både sammenheng med en grunnleggende nysgjerrighet i forhold til hvilke muligheter som eksisterte og dessuten hvor selvstendig det var mulig å gå til verks. Alternativet hadde vært å basere meg på en ferdig utviklet metode, uten å gå veien om alle disse valgene. Det ville gitt et annet analysestrategisk ståsted som hadde brakt fram et annet resultat.

Men det er vel først og fremst i lys av den gjennomførte lesningen og i refleksjonene over analyseresultatene at utformingen av analysestrategien får sin innløsning. Det er her den legitimeres. Spørsmål som i etterkant står sentralt for meg er: Hvilken yteevne hadde den? På hvilken måte har den vist seg å være fruktbar? Og hva kunne jeg valgt annerledes?

Her vil jeg antyde et svar gjennom følgende resonnement; den nitidige leting etter utsagn som kunne analyseres med tanke på motsetninger og spenningsforhold som jeg har beskrevet i kapittel 3, skapte på et tidspunkt en viss uro med hensyn til om det virkelig var mulig å identifisere slike, og ikke minst om de som eventuelt lot seg identifisere var interessante og vesentlige nok til å få oppmerksomhet innenfor et forskningsarbeid. For egen del har jeg konkludert med at den problematikken som ble avdekket gjennom konsiderasjonene i tråd med de språkvitenskapelige begrepene og den problemstillingen jeg utviklet, har utfordret det jeg selv har tatt for gitt. Og for meg er dette et første signal om både

yteevne, fruktbarhet og vesentlighet. I tillegg har jeg i møte med studenter, kollegaer og andre samtalepartnere møtt et stort engasjement i forhold til de motsetningsforholdene som analysestrategien avdekker. Dette er et engasjement som først og fremst kan betegnes som politisk, fordi det gjerne kretser rundt hvilke overordnede politiske valg som er mulig og ikke minst tilsynelatende umulig – og dessuten hva som er riktig og rettferdig. For meg er det en indikasjon på at de spenningsforholdene jeg har identifisert, oppleves som reelle, sentrale og engasjerende for flere enn meg.

Så langt jeg fra mitt ståsted er i stand til å vurdere spørsmålet, har jeg med andre ord til en viss grad lyktes i å komme i berøring med spenningsforhold innenfor feltet som kan oppleves som betydningsfulle for levende mennesker og deres hverdagsliv. Hvorvidt dette samtidig oppfyller min intensjon om å uroe, gjøre feltet mindre stabilt, destabilisere makten og identifisere og utfordre grensene for alliansen mellom kunnskapen og makten, er imidlertid et spørsmål som først kan besvares når dette arbeidet blir utsatt for en bredere resepsjon. Sannsynligvis er det også her jeg vil få innspill som gjør meg i stand til å se hvordan jeg kunne ha gjort ting annerledes.

De ulike elementene av analysestrategien som teori- og empiristyr

Valget av Foucault som en sentral begrepsleverandør for det jeg betegner som den samfunnsvitenskapelige analysen vitner (med rette) om at jeg i utgangspunktet ikke hadde planlagt å trekke inn et bredt repertoar av sosialfilosofisk og samfunnsvitenskapelig teori. Jeg ønsket derimot i første omgang å prøve ut hvorvidt Foucaults begreper hadde vesentlig og tilstrekkelig forklaringsverdi innenfor dette feltet. Som det imidlertid går fram av del III, har jeg supplert analysene med begreper og teorielementer både fra bl.a. Laclau og Mouffe, Lyotard, Luhmann, Ardener og Deleuze. Dette har først og fremst sammenheng med at jeg underveis i arbeidet vurderte disse som fruktbare tilskudd for å lyse opp resultatene av den språkvitenskapelige analysen. På denne måten må den samfunnsvitenskapelige analysen forstås som relativt empiristyr.

Den språkvitenskapelige analysestrategien ble derimot utviklet med utgangspunkt i en rekke utprøvinger av materialet i forhold til mulige måter å lese ulike utsagn. Dette viste seg å kreve en omfattende innsikt både i ulike språkfilosofiske teorier og utprøving av hvilke analyseresultater de kunne gi tilgang på, før jeg kunne falle ned på et endelig valg. Etter at en rekke utprøvinger var gjennomført ble valget tatt, og fra det tidspunktet ble alle språkanalyser gjennomført i tråd med denne beslutningen. Den endelige språkvitenskapelige

analysen må derfor, med utgangspunkt i denne beslutningen som skapte retning for hvordan jeg skulle lese det videre materialet, forstås som relativt teoristyr.

Disse prosessene representerer to ulike arbeidsformer og en rekke ulike erfaringer. Den siste formen der jeg supplerte Foucaults begreper med andre begreps- og teorielementer viste seg å være langt enklere både i forhold til planlegging og styring av arbeidsprosessen. Her var det resultatene fra de språkvitenskapelige analysene som ga føringer for valg av samfunnsvitenskapelige begreper og teorielementer, og disse kunne jeg i større grad håndtere fortløpende. Den første formen opplevde jeg derimot som svært krevende fordi den la opp til en høy grad av oversikt over hva ulike språkvitenskapelige perspektiver kunne bidra med, hvordan de kunne kombineres og hvordan jeg i praksis skulle ta dem i bruk – i møte med det feltet jeg sto overfor. Dette var ingen enkel utfordring, og utvikling av den endelige språkvitenskapelige analysestrategien var langt mer krevende enn jeg var forberedt på. Men denne erfaringen er nok også farget av at jeg i utgangspunktet, da jeg startet opp med dette prosjektet, ikke hadde mer innsikt i lesing og språkanalyse enn en gjennomsnittelig elev fra gymnasets naturfaglinje anno 1973. Ut over det er jeg vel heller ikke den første som erfarer at en avhandling med et tverrfaglig tilsnitt gir noen ekstra utfordringer.

Maktbegrepet hos Foucault

Makt er et omstridt begrep innenfor forskning, og maktforskere bygger på ulike forståelsesformer når de gjennomfører sine samfunnsvitenskapelige analyser. Jeg har i dette arbeidet ikke vært opptatt av maktens personlige eller institusjonelle plassering. Derimot har jeg dratt veksler på hvordan Foucault forstår makten. Dette innebærer at jeg har latt meg inspirere av et maktbegrep der makten ikke først og fremst har behov for å legitimere seg, fordi den i stor grad oppfattes som naturlig, selvfølgelig, god eller sann¹³⁸. Gjennom et slikt valg dreies blikket mot makt som en usynlig, systematisk og innleiret del av hverdagslivet, der makten etableres gjennom meningsdannende prosesser i språket. Dette innebærer et fokus på språk som virkelighetskonstituerende – på det som gjør at noe framstår som nettopp naturlig, selvfølgelig, godt eller sant. Med dette utgangspunktet har jeg studert spenningsforholdene i diskursen, der noen måter å tenke på fortreges til fordel for andre. Spenninger mellom slike tankefigurer innebærer samtidig spenninger mellom subjektposisjoner i diskursen, der noen posisjoner vinner fram mens andre forsvinner fra horisonten.

¹³⁸ Maktens legitimitet står sentralt både hos Weber og Habermas. De er begge opptatt av at all makt har behov for å legitimere seg for at den skal bli forstått som rettmessig (Weber 1990, Habermas 1999a).

Makt kan oppleves provoserende, fordi makt ofte blir assosiert med noe ondt – noe som undertrykker og holder mennesker nede. I et slikt perspektiv blir det vanskelig å se verdien av makt. Men Foucaults maktbegrep er ikke først og fremst et moralsk begrep, det retter seg mot *maktens virke*. Det innebærer at dette maktbegrepet har potensiale for *både* å identifisere og forstå det som kan fungere nedbrytende – og det som kan forstås som noe produktivt. I dette ligger det med andre ord en mulighet for å gå bakenfor spørsmålet om godt og ondt, fordi det hele tiden vil kunne eksistere ulike svar på spørsmålet om hva som skal forstås som det ene eller det andre¹³⁹. Samtidig er en slik ikke-normativ innstilling vanskelig å følge opp når makten studeres innenfor oppvekst- og barnevernsfeltet, fordi samfunnets umulighet og individets sårbarhet innenfor dette feltet jevnlig kommer til syne. Når alt kommer til alt var også dette en vesentlig begrunnelse for at jeg i utgangspunktet valgte å gjennomføre en konsiderasjon innenfor nettopp oppvekst- og barnevernsfeltet¹⁴⁰.

På tross av at jeg har forsøkt å holde mine egne verdidommer på avstand innenfor dette sammensatte og utfordrende feltet, står *en* erkjennelse likevel tilbake og kan vanskelig relativiseres; innenfor oppvekst- og barnevernsfeltet er det noen som havner nederst i det hierarkiske systemet – *noen* må bære byrden av hvordan alliansen mellom makt og viten etableres og spiller seg ut. Dette aktualiseres ikke bare i forhold til foreldrene. Innenfor et samfunn som vektlegger foreldrenes ensidige direkte ansvar for barns oppvekst og på denne måten rammer inn nettopp dette fellesskapet (slik kapittel 4 i denne avhandlingen viser særlig tydelig), deler foreldrene denne posisjonen med sine barn. Gjennom en slik allianse mellom makten og kunnskapen legges det et grunnlag for skjebnefellesskap mellom disse. Ikke minst gjelder dette for de som plasseres på stigenes nederste trinn¹⁴¹.

¹³⁹ Denne maktforståelsen kan føres tilbake til Nietzsche, som var opptatt av den konstruktive siden ved makten. Hans utgangspunkt var at makt også er liv, og han ville åpne for livet på alle nivåer. Dersom man fjerner makten så fjerner man også livet, var Nietzsches oppfatning. Makten som innebærer å åpne opp for alt det som stenger og si ja til livet, innebærer for Nietzsche en makt som i stor grad må rettes mot kristendommen – forstått som hjertet av den europeiske kultur de siste to-tusen år – og alle andre statiske sannhetsregimer (Nietzsche 1993; 1997; 2008). Også Deleuze har trukket vekslers på en slik maktforståelse (Deleuze og Guattari 2002; 2005). Og mitt eget utgangspunkt i Foucaults maktbegrep innebærer at også jeg i det foreliggende arbeidet er inspirert av denne maktforståelsen.

¹⁴⁰ Min egen posisjon blir på denne måten relativt sammenfallende med Webers. Han argumenterte for at den fortolkende samfunnsforskeren må forsøke å holde sine verdidommer på avstand og på denne måten skille seg fra politikken – samtidig som han mente at valg av forskningsobjektet bør være moralsk begrunnet (Weber 1999).

¹⁴¹ Gjennom å løfte fram en slik refleksjon på tampen av dette arbeidet kommer selvfølgelig min normative grunn eksplisitt til syne – den som jeg allerede tidlig i dette arbeidet var opptatt av å peke på som en implisitt dimensjon. For meg innebærer imidlertid ikke dette annet enn å bekrefte at også jeg tilhører en gren av den vestlige kulturtradisjonen – hvor det at noen må bære slike byrder gir meg en opplevelse av subjektivt ubehag som jeg vanskelig kan oppheve og som jeg her velger å løfte fram.

Makt som grunnlag for hierarkisering gjennom de vitensstrukturene som etableres i diskursen med utgangspunkt i et samfunns historiske og kulturelle valg, kan med andre ord forstås som *en* side ved makten. Gjennom slike strukturende prosesser fungerer makten repressivt, der noen individer og grupper defineres ut av normaliteten, blir plassert nederst på rangstigen og underlegges den direkte disiplinen – hvis de da ikke blir definert som dannelsedyktige og stenges ute fra fellesskapet. I tillegg bærer makten i seg muligheten for å realisere noe nytt – for uavlatelig å skape nye samfunnsmessige og dermed nye menneskelige betingelser. Samtidig som det skjer en hierarkisering, skapes det med andre ord også nye muligheter – intendent eller uintentent.

Mot et slikt bakteppe har det også vært en dimensjon å følge opp dette flersidige maktbegrepets potensial gjennom å reflektere over de ulike sidene ved makten – uten at jeg vil hevde at de positive sidene ved makten har fått det helt sentrale fokus i dette arbeidet. Derimot har det vært et viktigere anliggende for meg å stille makten til skue, og dessuten forsøke å innkretse sider ved makten som tidligere ikke har vært tydelig tematisert. Dette siste har jeg først og fremst gjort gjennom å etablere noen nye begreper som kan bidra til å åpne opp for nye forståelser og innsikter.

Likhetsmakt som privatsfærens initiativ – i forlengelsen av Foucault

På tross av den rikholdigheten som maktforståelsen hos Foucault byr på, har jeg i tillegg til de maktformene han selv beskriver i sin omfattende produksjon, identifisert en maktform som jeg har valgt å betegne *likhetsmakt* (ref.kap.7: 280ff). Denne makten er som vi har sett etablert som en *motmakt* innenfor AdoptivForeldre-Foreningens utsagn. Den tar hånd om en truende asymmetri mellom foreldre og fagfolk gjennom å etablere disse som medarbeidere, og gjenoppretter foreldrenes verdighet og frihet fra en truende disiplinerende makt med utgangspunkt i et likeverdig samarbeid. I det følgende vil jeg i første omgang ytterligere utdype mitt eget begrep likhetsmakt med utgangspunkt i de maktformene som Foucault har bidratt med. Deretter vil jeg gå inn på hvordan likhetsmakt er en betegnelse på et fenomen som ikke utelukkende kan gjenkjennes som motmakt, men også som en intensivert utgave av governmentality basert på det offentliges initiativ – før jeg på ny vender tilbake til hvordan Deleuzes begrep om kontrollsamfunnet kan forstås som en nyvinning som tilbyr en egnet ramme å sette begrepet likhetsmakt inn i.

Likhetsmakt kan i utgangspunktet virke som et litt meningsløst begrep. Rent umiddelbart kan en tenke at likhet fører til jevnbyrdighet og symmetri, og derfor ikke har noe

med makt å gjøre. Likhetsmakt er imidlertid ment som betegnelse på et fenomen som legger opp til likeverdighet i kommunikasjonen gjennom en sikring av symmetrien. Den sikter med andre ord, i kraft av å være en motmakt, mot å *oppheve* trusselen om å bli underlagt den direkte disiplinen. I utsagn 4 skjer dette som jeg har vist med utgangspunkt i å etablere en ny sannhet gjennom en hegemonisk fortelling om adoptivforeldres egne ressurser – som gjør det naturlig, selvfølgelig og riktig å åpne opp privatsfæren for et likeverdig samarbeid med representanter for et nytt hjelpeapparat. På denne måten fungerer likhetsmakten som en døråpner for et hjelpetiltak – en intensivert form for governmentality. Som jeg har vært inne på tidligere, er governmentality ifølge Foucault en makt som virker på avstand, samtidig som den ofte støttes oppe og *intensiveres* gjennom direkte behandlings- eller hjelpetiltak.

Slik Foucault videre beskriver governmentality har denne maktformen sitt utspring i individets opplevelse av plikt til å realisere sin frelse, der det er hyrdens ansvar å legge til rette for at det skjer (ref.kap.4: 137). Likhetsmakten legger nettopp opp til foreldrenes innordning til hyrden – her forstått som det offentlige. Og premissen for en slik innordning er at det etableres et nytt hjelpeapparat som møter foreldrene med utgangspunkt i likhet. På nettopp denne premissen inngår motmakten i allianse med governmentality.

Likhetsmakt som motmakt *anerkjenner* med andre ord governmentality. Den suger opp i seg denne maktformen og bruker den til sitt eget formål. Likhetsmakten blir på denne måten, som governmentality, både refleksiv og relasjonell; den forutsetter et visst kulturelt nivå på menneskelig samhandling. I tillegg innebærer den, også dette på linje med governmentality, et strategisk element (Foucault 2002b). Den frihetsgraden som selv et alltid har, brukes i AFFs utsagn til å etablere likhet gjennom en hegemonisk fortelling som plasserer foreldrene i *gruppe iii* som medarbeidere. Slik benyttes det strategiske rommet.

Spørsmålet blir imidlertid om likhetsmakt sikrer likhet *over tid*. Dette spørsmålet vil avhenge av hvilket perspektiv som anlegges. Likhetsmakt legger som vi har sett opp til kontinuitet. Den likeverdigheten som etableres innenfor et slikt samarbeid, vil dermed som jeg har vært inne på tidligere, kunne transformeres til en makt som *på sikt* fungerer undertrykkende (ref.kap7: 278). Samarbeidet mellom foreldre og fagfolk vil over tid kunne danne grunnlag for en utmeisling av fagfolks kunnskap om hva som er et normalt adoptivforeldreskap. Dermed vil likhetsmakten kunne legge grunnlag for en strukturell makt som etter hvert får som konsekvens at noen adoptivforeldre blir skilt ut fra normaliteten. Men en slik utskilling vil ikke gjelde for alle. Den vil kun gjelde de som i en slik situasjon ikke

lenger defineres som innenfor adoptivforeldrenormaliteten. Dette kan med andre ord bli en gruppe som på tross av utgangspunkt i likhet, ender innenfor en gruppe som på sikt blir underlagt den direkte disiplinen. En slik kontrollmekanisme kan, som vi har vært inne på tidligere, gjenkjennes som en del av governmentality.

Å anse dette som et gode forutsetter bl.a. at de som blir skilt ut og underlagt disiplinen med sikkerhet trenger nettopp denne formen for hjelp/kontroll i utøvelsen av foreldreskapet. En slik forutsetning vil imidlertid alltid avhenge av at alliansen mellom makten og den kunnskapen som legges til grunn, trekker på en sikker viten. I lys av dette arbeidet er det rimelig å peke på at viten om foreldreavvik ikke først og fremst kan betraktes som sikker, den er alltid en konsekvens av makten – for eksempel den kategoriseringsmakten som fagfolkene modeller etablerer. Kanskje er det derfor mer nærliggende å hevde at gjennom en slik prosess der noen blir skilt ut fra normaliteten, er dette den prisen som må betales – ikke for de som blir tilbake i normaliteten, men for de Andre. Konsekvensen blir med andre ord at den stigen som tidligere ble trukket opp i forhold til gruppe *i* og *ii*, på sikt vil kunne trekkes opp enda en gang – for ytterligere en ny gruppe.

I et slikt langsiktig samarbeidsperspektiv, der offentlighetssfærens kunnskaper etter hvert smelter sammen med eller også fortrenger privatsfærens kunnskaper, slik at privatsfærens kunnskapsgrunnlag endres, kan vi også se konturene av noe annet. Likhetsmakt vil i et slikt perspektiv befordre kunnskapsmessige strukturelle endringer som samlet sett vil kunne fungere som en *langsiktig kunnskapsmessig selvutslettelse* for hele gruppe *iii* – i relasjon til den kunnskapen denne gruppen i utgangspunktet er i besittelse av.

Selv om en slik selvundertrykkende praksis kan forstås som en begrensning av egen frihet gjennom tap av egne kunnskaper eller forståelsesformer, vil internalisering av den nye kunnskapen også kunne oppleves som et gode. Gjennom internalisering av fagfolkene kunnskaper vil den nye kunnskapen kunne realisere en ordnet og systematisk måte å forstå foreldreskapet på, som peker i retning av større grad av anerkjennelse for kompleksiteten i den oppgaven det er å være foreldre for barn og unge som er adoptert. Adoptivforeldre vil kunne oppleve at den nye kunnskapen fungerer som en støtte i forhold til de vanskelige og krevende situasjonene som dukker opp, og som et nyttig bidrag til refleksjon over alternative måter å møte disse situasjonene på. Selve samarbeidssituasjonen kan med andre ord innebære hjelp til for eksempel å planlegge egne initiativ, bl.a. måter de som foreldre kan møte barnehagen, skolen og øvrige omgivelser på, slik at det legges et bredere grunnlag for innsikt, forståelse og aksept av egen og barnas og ungdommenes situasjon.

Gjennom å betrakte eget foreldreskap gjennom fagfolkenes begreper og kategorier vil adoptivforeldre på sikt også kunne etablere nye og *felles* modeller å forstå sitt eget foreldreskap ut fra. Dette kan oppleves som en viktig støtte, fordi felles modeller å tenke ut fra kan innebære en opplevelse av tilhørighet. Om etablering av slike felles modeller og kategorier eventuelt ville vise seg å være mer hensiktsmessig og av større verdi også for samfunnet i sin helhet, er ikke mulig å vurdere fra et forskningsmessig ståsted alene. Dette er et verdimessig spørsmål som etter mitt syn må brynes mot det politiske. Dette kan illustreres gjennom følgende poeng; når kunnskapen blir felles vil dette også kunne føre med seg større grad av felles praksis. Nettopp av den grunn vil felles virkelighetsforståelser kunne undergrave de tallrike og forskjellige leveverdener og levemåter som eksisterer, og kan dermed også forstås som en innsnevring av mangfold. For noen vil dette vurderes som en uheldig samfunnsutvikling. Men i lys av Foucaults maktbegrep må en slik innsnevring av mangfold også kunne forstås som et produktivt element, som sikrer et mer homogent og dermed et mer oversiktlig foreldreskap totalt sett. Hva som er et onde eller et gode her, må derfor vurderes i relasjon til politiske målsettinger.

Likhetsmakt som det offentliges initiativ

I forlengelsen av hvordan jeg til nå har beskrevet likhetsmakten, der samarbeid mellom foreldre og hjelpeapparatet etableres som et symmetrisk samarbeid med utgangspunkt i *foreldrenes initiativ*, vil jeg i det følgende reflektere over hvordan likhetsmakt også kan betegne det som spiller seg ut når initiativet til likhet mellom foreldre og hjelpere kommer fra *det offentlige*. I kapittel 6 tok jeg for meg to eksempler på tiltak som nettopp hadde samarbeid mellom foreldre og fagfolk som sentralt anliggende, og her vil jeg dvele ved ett av disse.

Det nasjonale foreldreveiledningsprogrammet kan i utgangspunktet også leses som et tiltak der samarbeidet skal skje gjennom en form for likhet. Foreldrene betegnes innenfor dette programmet som eksperter på sine barn, mens fagpersonene er eksperter med utgangspunkt i sitt fag. Begge gruppene er med andre ord eksperter, og i den forstand er de like. Gjennom foreldreveiledningsprogrammet etableres en offentlig arena for frivillig samarbeid i skjæringspunktet mellom den private og den offentlige sfære, der begge parter i utgangspunktet tilkjennes verdighet og gis en verdi. Dette kan forstås som at ingen av gruppene står over den andre i form av mer verdifull ekspertkunnskap. Foreldre og fagfolk blir i et slikt lys hverandres medarbeidere – begge til beste for barnet.

Foreldreveiledningsprogrammet kan med andre ord *også* forstås som et medarbeiderprosjekt. På lik linje med hvordan AFF aktivt inviterer til samarbeid med det nye hjelpeapparatet, kan også foreldreveiledningsprogrammet forstås som det offentliges invitasjon eller tilrettelegging for en intensivert governmentality – med utgangspunkt i likhet. Også innenfor dette programmet skjer nedbryting av skillet mellom privat- og offentlighetssfæren gjennom en prosess der kunnskapen som fagfolkene representerer, er ment å virke inn i privatsfæren. Foreldre skal bli foreldre på en annen måte enn tidligere gjennom å tilegne seg den vitenskapsbaserte kunnskapen som fagfolkene besitter. Den særegne kvaliteten som måtte ligge i de mange ulike og varierende *private* kunnskapene, og som tidligere i større grad har ligget til grunn for foreldreskapet, blir på denne måten forsøkt supplert eller erstattet med en annen type kunnskap – en kunnskap som i stor grad er etablert med utgangspunkt i vitenskapen, der foreldrenes egne sannheter over tid har dannet oppfatninger av hva som er normalt foreldreskap, og som etter hvert utgjør fagmiljøenes og offentlighetssfærens kunnskaper. I den grad foreldreveiledningen lykkes og foreldrene internaliserer den nye kunnskapen, er offentlighetssfæren uavlatelig til stede i det private gjennom den viten og de normene som dette bærer med seg.

Verken terapeutene innenfor den nye hjelpeinstansen som AFF tar til orde for, eller veilederne innenfor foreldreveiledningsprogrammet som er initiert av det offentlige, befinner seg med andre ord fysisk innenfor hjemmets fire vegger. Kontrollen etableres som en selvkontroll for begge foreldregruppene gjennom foreldrenes nye innsikter og normdanning – på lik linje med hvordan kontrollen fungerer som en selvkontroll innenfor den maktformen Foucault har beskrevet gjennom governmentality. Men samtidig *intensiveres* den gjennom de spesielt tilrettelagte arenaene, der foreldre og fagfolk møtes. Likhetsmakt blir på denne måten, enten initiativet til samarbeid gjennom likhet kommer fra AFF eller det offentlige, en døråpner for en intensivert governmentality – og en produksjonsbetingelse for et nytt og mer vitenskapsbasert foreldreskap. Begge deler vil på sikt kunne innebære et nytt samfunn.

Deleuze som supplerende forståelsesramme for likhetsmakt

De maktformene som Foucault opererer med innenfor det han betegner som disiplinsamfunnet, og som jeg har tatt i bruk i analysene så langt, har vist seg å være hensiktsmessige et godt stykke på vei. På tross av hvordan de har kunnet bidra til å lyse opp en rekke av de fenomenene jeg har identifisert, strekker de likevel ikke fullt ut til for å beskrive

likhetsmakten som fenomen. Jeg savner noe som tematiserer og danner en forståelsesramme rundt den intensiverte og alminneliggjorte kommunikasjonen mellom privat- og offentlighetssfæren. Her opplever jeg at Deleuze har noe å tilby, og i det følgende vil jeg vise hvordan hans begrep om kontrollsamfunnet fungerer som en meningsfull ramme å sette begrepet likhetsmakt inn i.

Deleuzes særlige bidrag ligger, som jeg har vært inne på tidligere, i hvordan han mer spesifikt vektlegger den bølgende bevegelsen av kommunikasjon der grensene mellom institusjonene brytes ned – der våre måter å leve på og våre relasjoner til andre endres, og der det ikke lenger finnes noe sted hvor makten ikke slipper til innenfor den nye samfunnsformen. Både AFFs invitasjon av nye typer hjelpere som kommunikasjonsparter inn i deres private sfære, og det offentliges invitasjon av foreldrene til en ny form for kommunikasjon på en offentlig arena om deres private hverdagspraksis som foreldre, kan forstås som eksempler på slike institusjonsforvittringer.

Likhetsmakt fungerer i et slikt perspektiv som *en premiss* for institusjonsforvittring. Denne makten spilles som vi ser inn som bidrag til samfunnsendringer både nedenfra og ovenfra. Den tar sikte på å etablere en jevnbyrdig samarbeidsrelasjon mellom foreldre og fagfolk, og gjennom dette legger den til rette for å bryte ned skillet mellom den private og den offentlige kunnskapen i postmoderniteten. Jeg forstår derfor likhetsmakt som et fenomen som blir meningsfylt i lys av de kjennetegn som Deleuze peker på i sin beskrivelse av kontrollsamfunnet som en postmoderne samfunnsform; murene som tidligere avgrenset institusjonene bryter sammen gjennom en altomfattende krise og familien inngår som en del av dette; samfunnet går over fra en samfunnsform til en annen; forskjellen mellom utsiden og innsiden blir gradvis mindre; det er ikke lenger mulig å lokalisere makten, den er over alt og ingen steder; og kontrollen kan beskrives som slangens uavgrensede og uendelige bølgebevegelse.

Essayet om kontrollsamfunnet var noe av det siste Deleuze skrev før sin død i 1995. Deleuze har imidlertid også tematisert makten i det postmoderne samfunn i tidligere produksjoner. Her beskriver han en rhizomatisk maktform, forstått som en postmoderne maktform som kjennetegnes av det *horisontale*, som en motsetning til en hierarkisk orientert

maktform¹⁴² (Deleuze og Guattari 2002; 2005). Utviklingen av rhizomatikkbegrepet er på denne måten utviklet i forkant av beskrivelsen av kontrollsamfunnets generaliserte maktform. Jeg finner det imidlertid interessant også å beskrive likhetsmakt gjennom rhizomatikkbegrepet, fordi likhetsmakt betoner samarbeid mellom likestilte grupper, til forskjell fra modernitetens tendens til å vektlegge den hierarkisk orienterte forskjellen mellom lek og lærd – mellom bruker og hjelper.

Likhetsmaktbegrepet, som beskriver en pluralistisk og språklig kontrollerende praksis gjennom samarbeidsrelasjon som forutsetter et jevnbyrdig forhold mellom foreldre og fagfolk, og gjennom dette bidrar til å bryte ned skillet mellom den private og den offentlige kunnskapen, kan derfor først og fremst forstås som et maktbegrep som står i tett forbindelse med den nye maktformen etter disiplinsamfunnet. Likhetsmakt som min egen nydanning innebærer dermed både et forsøk på et supplement til Foucaults maktbegrep, og en bestrebelse på en nærmere innkretsing av en spesifikk maktform som på et mer overordnet nivå allerede er beskrevet av Deleuze. I dette ligger det et forsøk fra min side på å konkretisere og tydeliggjøre hva kontrollsamfunnet kan tenkes å innebære, og av hva som står på spill. Og som jeg har vist, kan dette bl.a. forstås som å tilkjenne alle parter likhet og verdighet gjennom ekspertstatus, som et livsbejaende initiativ for å fornye gamle og etablerte praksiser. Samtidig kan det samme initiativet innebære langsiktige konsekvenser i form av nye generaliserte former for kontroll som kjennetegnes av en horisontal maktform med nedbryting av etablerte kunnskapsformer og av grensen mellom det offentlige og private – som også vil kunne få konsekvenser i forholdet mellom ensretting og mangfold.

Deleuzes tolkning av Foucault som svaret på en kritikk

Min egen vektlegging av hvordan Deleuze har klargjort noen sentrale poeng ved det nye kontrollsamfunnet, faller for så vidt sammen med den kritikken som er reist mot Foucaults arbeid. Der hevdes det at Foucault ikke fullt ut er i stand til å fange den samfunnsformen som

¹⁴² Utviklingen av dette maktbegrepet er gjort gjennom et mangeårig samarbeid mellom Deleuze og Guattari, og henter sin inspirasjon for den doble maktforståelsen hos Nietzsche – der makten må forstås som både god og ond (Nietzsche 1993, 2008 og 2009). Rhizomat-betegnelsen står sentralt i to samarbeidsprosjekter mellom Deleuze og Guattari om kapitalisme og schizofreni, nærmere bestemt *Anti-Ødipus* og *Tusind plateauer*. Rhizomat viser til en buskvekst som vokser langs bakken og forgreiner seg utover. Denne maktforståelsen etableres som en motsetning til en maktforståelse forstått som treets form, med en autoritet i toppen over trinnvise underordninger. Rhizomatikk har livsutfoldelsen og livsbejaet som sitt kjennetegn, og innebærer en begjærsmakt som utvikler seg gjennom stadig knoppsskyting. Makten er på denne måten kontinuerlige produksjoner, den er prosesser. Dens begjærsmessige utgangspunkt innebærer styrke, liv, intensitet – ikke undertrykkende nivåer. Rhizomatikk sikter til begjærets *virkning*, til livsutfoldelse. Gjennom rhizomat-betegnelsen har Deleuze og Guattari etablert en tydelig avstand til den hierarkiske represjonsmakten som eneste maktform, og understreket at makt må forstås i en langt videre betydning (Deleuze og Guattari 2002; 2005).

har vokst fram etter siste verdenskrig – etter at det disiplinære regimet ble utsatt for en så altomfattende motstand at dets maktteknikker ikke lenger er like virkningsfulle (Karlsen 2007: 8).

En slik kritikk er både viktig og interessant. Imidlertid har Deleuze selv tatt brodden av denne når han i sitt lille essay viser til hvordan Foucault allerede hadde identifisert den maktformen som Deleuze selv noen år etter ga betegnelsen ”kontrollsamfunnet”, og omtalte den som ”our immediate future” – som et nært forestående fenomen (Deleuze 1991: 4). Den amerikanske filosofen Michael Hardt er en av dem som har arbeidet videre med å forsøke å tydeliggjøre Deleuzes begrep om kontrollsamfunnet¹⁴³. Han stiller seg imidlertid tvilende til Deleuze når denne hevder at innsikten om kontrollsamfunnet *er* i tråd med Foucault, og at denne ideen allerede ligger som en antydning i Foucaults arbeider. Hardt leter imidlertid etter, slik han selv formulerer seg, ”et klart uttrykk for overgangen fra det disiplinerte samfunnet til kontrollsamfunnet” i Foucaults tekster (Hardt 2000: 116). Det finner han ikke. Dermed konkluderer han med at det i virkeligheten er slik ”at Deleuze gjennom å kunngjøre denne overgangen uttrykker (etter Foucaults død) en idé han mener er klart uttrykt, eller slett ikke formulert, i Foucaults verk” (Hardt 2000: 116).

For egen del slutter jeg meg imidlertid i denne lille, men interessante kontroversen, til Deleuze. Foucaults begrep om governmentality bærer etter min forståelse i seg ansatser til å beskrive en maktform som trenger inn over alt og bryter ned de institusjonelle grensene, fordi denne maktformen tar utgangspunkt i det som ikke kjenner institusjonelle grenser, nemlig individets kunnskap om seg selv og vilje til bekjennelse (ref.kap.4: 137). Governmentality kan dermed forstås som en antydning om et kommende kontrollsamfunn – selv om navnetingen av kontrollsamfunnet definitivt må tilkjennes Deleuze¹⁴⁴. Og når jeg selv peker på likhetsmakt som en postmoderne maktform, trekker jeg nettopp veksler på hvordan denne maktformen står i allianse med governmentality og utgjør en maktform innenfor kontrollsamfunnet. På denne måten ser jeg med andre ord likhetsmakt som et fenomen som har sitt utspring i disiplinsamfunnet forstått som self-government, men finner sin mer sofistikerte form innenfor kontrollsamfunnet – som dermed må forstås, i stor grad, som vårt samfunn i dag.

¹⁴³ Hardts artikkel tar utgangspunkt i en diskusjon om rasismens endrede former og strategier innenfor det han betegner som ”dagens imperiale kontrollsamfunn” (Hardt 2000: 122).

¹⁴⁴ Betegnelsen ”kontrollsamfunnet” har Deleuze hentet fra William Burroughs. Deleuze betegner dessuten dette samfunnet som ”det nye monsteret” (Deleuze 1991: 4)

Foreldremestringsrasjonalen som en transformert morsmestringsrasjonale

En annen selvstendig nydanning i dette arbeidet som jeg vil trekke fram er *foreldremestringsrasjonalen*. I kapittel 4 viste jeg hvordan denne rasjonalen etablerer seg i alliansen mellom makten og den individorienterte kunnskapen. Foreldrene tildeles på denne måten subjektposisjonen som de sentrale og viktige personene i barnas liv, og tilkjennes et ensidig direkte ansvar for barnets oppvekst. Denne posisjonen innebærer forventninger om at foreldre skal sette barna i stand til å mestre en kompleks tilværelse både i nåtid og framtid. Den samfunns- og strukturorienterte kunnskapen som peker mot en løsning der samfunnet trer inn i et direkte ansvarsforhold overfor barna, er en tankefigur som ikke blir valgt, på tross av at den foreligger som et mulig alternativ. På denne måten er det foreldrene som gjennom foreldremestringsrasjonalen blir gitt et individuelt direkte ansvar for barnet *i familien*, samtidig som deres ansvar for barna også strekker seg *ut over familien*. Privatsfæren blir på denne måten direkte adressert i forhold til foreldrenes ensidig direkte ansvar for barna, både i nåtid og framtid. Med utgangspunkt i denne individorienterte rasjonalen danner foreldrene det naturlige utgangspunktet for sosialiseringprosessen, mens det offentlige skal fungere som en støttespiller.

At noe blir forstått som naturlig – i denne sammenhengen forstått som hvem som har det ensidig direkte ansvaret for barna og hvem som på den andre siden har et bistands-ansvar, må forstås som et resultat av historiske og kulturelle prosesser. Hva som vinner fram og blir forstått som en naturlig og god ordening i et samfunn, er i et slikt perspektiv ikke nødvendigvis gitt. Allianser mellom makt og kunnskap kan etableres på ulike måter. I utsagn 4 er det som vi har sett foreldremestringsrasjonalen som blir valgt. I det følgende vil jeg gå nærmere inn på hvordan denne rasjonalen kan forstås som videreføring av et tidligere patriarkalsk grunnmønster – en videreføring som samtidig innebærer endringer.

Et blikk tilbake på familielivets kulturelle betingelser på 1950-60 tallet i Norge kan gi tilgang til en idémessig parallelitet. På den tiden ble ansvaret for barna lagt til barnas mødre, som stort sett var hjemmeværende husmødre. Mødre ble på denne måten bundet til hjemmet, med relativt stor grad av isolasjon, liten personlig frihet og få valgmulighet til for eksempel å delta i yrkeslivet. Fedre sto derimot langt friere. Menn kunne bidra til å sette barn til verden, uten samtidig å oppleve en tilsvarende innskrenkning av sin personlige frihet. Men helt fristilt var de ikke. I tillegg til deres rolle som forsørgere av familien, innebar de kulturelle forventningene at de skulle være støttende og "hjelp" husmødrene med å ta seg av barna (Korsvold 2008). Et slikt system innebærer en ordening basert på en komplementær

oppgavefordeling mellom kvinner og menn; kvinner sørget for ivaretagelse av hjemmet og barna, og menn sørget for lønnsinntekt til familien. Denne ordningen hadde patriarkalske trekk¹⁴⁵, ved at kvinnenes frihet ble gjort avhengig av menns interesse, vilje og evne til en slik støtte og bistand. Menns makt over kvinner er med andre ord det sentrale omdreiningspunktet innenfor et slik patriarkalsk system¹⁴⁶, der kvinner plasseres innenfor det som jeg vil velge å betegne som en *morsmestringsrasjonale*.

Innenfor foreldremestringsrasjonalen anno år 2000, slik den framkommer i utsagn 4, er imidlertid det direkte ansvaret for barna lagt til *foreldre generelt* – uavhengig av kjønn. Posisjonen som den ansvarlige og ufrie parten, som mødrene tidligere ble plassert i, er her overført til foreldre av begge kjønn – mens posisjonen som den relativt frie, men hjelpsomme og samtidig mektige far, bekles av det offentlige.

Her kan vi gjenkjenne det omtalte patriarkalske mønsteret – i nye former. Skillet mellom de som har det direkte ansvaret og de som har makten, men hjelper til, går ikke lenger først og fremst mellom kvinner og menn, men mellom privat og offentlig. Grunnmønsteret videreføres med andre ord, samtidig som vi ser konturene av både bevegelse og forandring, slik Ericsson påpeker i sin omtale av patriarkatbegrepet (ref.kap.8: 308, note 146).

Også her opplever jeg det som fruktbart å trekke på Deleuzes begrep om kontrollsamfunnet, først og fremst som en tankefigur som kan bidra til å få øye på hvordan kontrollformene omformes på nye og hittil ukjente måter. *Hvordan* de omformes har strengt tatt ikke Deleuze beskrevet – han holder seg til noen mer overordnede antydninger og oppfordrer til videre undersøkelser. Deleuzes hovedpoeng er imidlertid at vi befinner oss ved starten av noe nytt, der nye kontrollformer gjenoppstår i modifiserte, variable og transformerte former, innenfor en verden som flyter mer og mer (Deleuze 1991).

Selv om ikke Deleuze er særlig konkret i sin omtale av det nye kontrollsamfunnet, gir han likevel noen antydninger gjennom løse, korte eksempler: *Fengselssystemet* erstatter innesperring i fengselet, i det minste for de minste forbrytelsene, med elektroniske halsbånd. På denne måten tvinges den dømte personen til å holde seg i hjemmet (Deleuze 1991: 7). Her

¹⁴⁵ Patriarkat forstås her som et strukturelt fenomen som fører til at kvinner blir avhengige av menn. Det er med andre ord ikke et spørsmål om hvordan enkeltindivider oppfører seg, men et stratifiseringssystem som gir fordeler til menn framfor kvinner. Patriarkat kan derfor defineres som summen av institusjonelle mekanismer som tjener til å begrense kvinners økonomiske selvstendighet i forhold til menn (Cain 1993).

¹⁴⁶ Kjersti Ericsson peker på at det er framført omfattende kritikk av patriarkatbegrepet som begrep innenfor internasjonal forskning, og særlig innenfor kjønnsforskning. Denne kritikken retter seg i hovedsak mot at patriarkatteori lett blir en statisk teori som gir lite perspektiver på endring, men fastholder en ubevegelig struktur som holder kvinner nede i evig underordning. Kjersti Ericsson peker imidlertid på hvordan det er mulig å se både bevegelse/forandring og videreføring av noen grunnmønstre samtidig, der grunnmønstrene stadig gjenskapes i nye former (Ericsson 1996: 29ff).

kan vi gjenkjenne den nye formeren for kontroll som er Deleuzes poeng når han omtaler kontrollsamfunnets kontrollformer som kjennetegnet av nedbryting av skillet mellom privat- og offentlighetssfæren. *Skolesystemets* endrede regime er et annet eksempel. Innenfor dette systemet tenderer skolen mot å erstattes av permanent utdanning. Denne kontinuerlige kontrollen erstatter eksamen ved at mennesket holdes på plass gjennom permanent utdanning gjennom hele livsløpet, slik at man i kontrollsamfunnet aldri blir ferdig med noen ting (Deleuze 1991: 7). Gjennom slike korte antydninger sannsynliggjør han at de kontrollformene som nå står på trappene definitivt atskiller seg fra de tidligere, samtidig som de bærer med seg elementer av det gamle.

I denne sammenhengen er selve ideen om transformasjon det sentrale, og det er denne ideen jeg vil trekke på i forhold til den parallelliteten jeg har påpekt mellom morsmestringsrasjonalen og foreldremestringsrasjonalen. Gjennom det som er presentert ovenfor kan vi se hvordan den tidligere enheten mellom mor og barn, der far yter bistand og hjelp, erstattes av enheten mellom barna og foreldre generelt, med det offentlige som mektig bistandsyter. Patriarkatet som en undertrykkende logikk, der det offentlige overtar den tidligere relativt frie farsposisjonen og *bistår* med ulike tiltak, mens far nå inngår i en direkte ansvarlig foreldreenhet, kan med andre ord forstås som en transformasjon av en tidligere maktform. Foreldremestringsrasjonalen kan i lys av dette tolkes som en transformert paternalistisk morsmestringsrasjonale der den tidligere kontrollen innenfor familien nå løses opp og kan gjenfinnes på samfunnsnivå. Innenfor det jeg vil benevne som et *bistandspatriarkalsk system* brytes på denne måten grensen mellom det offentlige og det private ned, og familiemessige kontrollformer transformeres til samfunnmessige kontrollformer. Med Deleuze kan vi hevde at vi ser konturene av "the progressive and dispersed installation of a new system of domination", det vil si den framadskridende og utbredte installeringen av et nytt regime for dominans (Deleuze 1991: 7).

Fra offentlig til transformert patriarkat

En slik Deleuze-inspirert forståelse, der grensen mellom det offentlige og det private brytes ned og de familiemessige kontrollformene transformeres til samfunnmessige kontrollformer, gir inntak til å tenke omkring både samfunn og foreldre på nye måter. I første rekke blir det iøynefallende hvordan foreldrenes ensidige ansvar for barna, på tross av samfunnets bistand og hjelp, etablerer foreldre (enkeltvis eller i fellesskap og uavhengig av kjønn) som en enhet sammen med barna – på samme måte som mødre og deres barn tidligere utgjorde en

tilsvarende enhet. Foreldremestringsrasjonalen plasserer *begge foreldrene* i en tett daglig samspillsrelasjon med barna. Som mødrene tidligere var avhengig av og underlagt fedrene og farsmakten innenfor et definert familierom, er foreldrene nå avhengig av og underlagt det rommet som samfunnet totalt sett utgjør og dette samfunnets interesse, vilje og evne til å tre støttende til¹⁴⁷. Innenfor et samfunn som tilbyr omfattende bistand, for eksempel i form av sterk satsning på barnehage, skole, kulturtilbud og klubbvirksomhet, vil foreldrene kunne oppleve dette som en viktig avlastning i forhold til egen situasjon. I de sammenhengene samfunnet tilbyr lite, og kanskje til og med reduserer det som har vært etablerte ordninger tidligere, blir imidlertid foreldrene stående tilbake med oppgavene – på samme måte som en mor på 1950-60 tallet ble stående med det hele hvis far sviktet.

Foreldreskapet innenfor foreldremestringsrasjonalen trer på denne måten fram både som en undertrykt og en fristilt posisjon. Gjennom den transformerte paternalismen ser vi hvordan foreldre er underlagt en makt som legger betingelser for hvordan hverdagslivet skal leves og hvor grensen for deres frihet skal gå. Avhengighet og sårbarhet blir ett sentralt kjennetegn for foreldrene i en slik situasjon, på tross av den selvstendighet og frihet som foreldremestringsrasjonalen isolert sett innbyr til i relasjonen mellom foreldre og barn.

Om denne avhengigheten og sårbarheten oppleves som påtrengende i hverdagen, vil nok avhenge av hvordan den enkelte forelders livsprosjekt sammenfaller med de tilbudene som det offentlige gir. For de foreldrene som ikke har noe ønske om eller interesse av for eksempel et barnehagetilbud, vil nok ikke manglende barnehageplass være av betydning. Det samme vil kunne gjelde for eksempel med hensyn til om barna får tilbud om musikkundervisning ved en offentlig kulturskole. For andre vil slike manglende tilbud kunne velte om på viktige prioritering i dagliglivet, av både økonomisk og verdimesig karakter. Om slike situasjoner erkjennes av den enkelte forelder som å være underlagt strukturell makt i det daglige, er vel mer et spørsmål om hvilke begreper og tankefigurer den enkelte er fortrolig med. Spørsmålet vil sannsynligvis også stå i sammenheng med hvilke krav den enkelte forelder mener er rimelig og ønskelig å stille til seg selv og til fellesskapet. På denne måten kan den transformerte paternalismen med andre ord først og fremst bedømmes som et onde eller et gode i lys av den generelle samfunnsutviklingen og den enkeltes politiske ståsted. Som jeg har vært inne på en rekke ganger tidligere vil den herskende samfunnsnormen, forstått som governmentality, bidra til å forme den enkeltes opplevelse av hva som er rimelig og rettferdig. Samtidig er motmakt mulig.

¹⁴⁷ Foreldremestringsrasjonalen peker mot en likestilling av kjønn. Hvor reell en slik likestilling er i praksis, tar jeg ikke stilling til her.

Av ulike og ofte svært sammensatte grunner vil noen samfunnsspørsmål politiseres i større grad enn andre, og må kanskje erfares både på godt og vondt før de blir tydelig tematisert. Kvinners avhengighet av menn var lenge både ufokusert og lite debattert. Etter hvert ble imidlertid denne avhengigheten problematisert og forstått som et paternalistisk system. Samfunnet gikk i forlengelsen av en slik politisering igjennom store endringsprosesser. I den sammenhengen beskrev bl.a. Helga Hernes på 1980-tallet den norske velferdsstaten som en "kvinnevennlig stat", gjennom alliansen mellom staten og kvinnene – der staten både er kilde til kvinners lønnsarbeid, forsørgelse gjennom trygder, stønader og andre offentlige ytelser, og ikke minst som kilde til avlastning for omsorgsarbeid. Samtidig problematiserte Hernes dette som et "offentlig patriarkat", der en slik struktur førte til at kvinner ble avhengige av det offentlige, på linje med hvordan de tidligere var avhengige av menn¹⁴⁸ (Hernes 1982; 1987).

Avhengigheten av samfunnet for *foreldre generelt*, uavhengig av kjønn, forstått som transformert farsmakt og systemmakt, har ikke i samme grad vært problematisert eller politisert. På samme måte som kvinners underordnede og avhengige posisjon i tidligere tider i stor grad ble akseptert som naturlig og selvfølgelig – først gjennom avhengighet av mannen og etter hvert det offentlige, kan det i vår samtid argumenteres med at foreldremestringsrasjonalen er det eneste rimelige og naturlige. Men gjennom å identifisere foreldremestringsrasjonalen som transformert paternalisme med staten i mektig posisjon overfor foreldre av begge kjønn, blir det enklere å se at en slik allianse mellom makten og kunnskapen ikke er naturlig, men kulturell. Mot en slik klangbunn blir det rimelig å hevde at spørsmålet om hvilken allianse mellom kunnskap og makt som skal gjelde på dette feltet, er et utfordrende anliggende som står i tett forbindelse med hva slags samfunn vi ønsker og for den saks skyld mener er mulig, hvis vi – slik Deleuze hevder – står overfor en ny type samfunn som han har gitt betegnelsen kontrollsamfunnet.

Metaforene og mytene

Det er i seg selv interessant at to av de metaforene jeg har stoppet opp ved og sett som viktige å trekke inn i analyser av myter, begge refererer til en krigslogikk. Både "lytteposter" og "treffsikkerhet" inngår i denne kategorien. Men jeg har også analysert begrepene "årsak" og "service" som metaforer. I tillegg til krigsdiskursen har jeg med andre ord identifisert begreper fra den naturvitenskapelige og den markedsliberalistiske diskurs når jeg har stoppet

¹⁴⁸ Menns status, inntekt og innflytelse står på sin side i større grad i et avhengighetsforhold til markedet, påpeker Hernes (Hernes 1982: 33f).

opp ved det jeg har definert som sentrale elementer i de utsagnene jeg har analysert. De nevnte begrepene er med andre ord hentet fra det som gjerne betegner som de mer "harde" områdene innenfor kunnskapsverdenen, og kan ikke gjenkjennes som de mer "myke" humanistiske begrepene som hentes fra områder som litteratur, musikk, billedkunst e.l.

I et dechiffreringsperspektiv, der det handler om å lese og tolke myter, er det interessant at det er nettopp slike mer "harde" kunnskapsfelt som er bidragsytere når det etableres motsetningsforhold innenfor politikk om oppvekst- og barnevernsfeltet i mitt materiale. Ett spørsmål som kan stilles er om de metaforene som bidrar til slike spenninger, bærer med seg en fortid som står i et verdimesig motsetningsforhold til andre nyere tankefigurer som etter hvert har begynt å prege feltet, slik at vi står overfor et spenningsforhold mellom fortidige og samtidige verdier. I forlengelsen av dette kan det spørres om hvilke perspektiver på menneskelig samspill som den politiske styringsdiskursen på dette feltet eventuelt ikke er i berøring med, og hvilke tankefigurer som dermed kan tenkes å gå tapt.

Jeg har imidlertid ikke grunnlag for og vil derfor heller ikke forsøke å trekke ut noe generelt fra disse mer tilfeldige observasjonene. Derimot vil jeg peke på dette som et interessant fenomen som kan gjøres til gjenstand for videre undersøkelser.

Makten i eget språk

Et forskningsprosjekt som utforsker makten i andres språk, må nødvendigvis ta høyde for at også forskerens eget språk innebærer elementer av makt. Blant annet vil den retoriske kraften i analysene og refleksjonene være avhengig av hvordan forskeren tar språket i bruk.

Retorikken, i betydningen "kunsten å overbevise – uten å bedrive en overtalelse som er falsk", står derfor sentralt i ethvert forskningsarbeid. Og innenfor et arbeid som tar sikte på å identifisere og bringe fram det mer skjulte og det fortrenge i språket blir dette kanskje særlig viktig. Jeg har fra tid til annen hatt opplevelsen av at utfordringen innebærer å overbevise leseren om at det som blir fortrenget, faktisk i utgangspunktet *er* der, og ikke utelukkende er et produkt av min egen vilje til å identifisere det. I den sammenhengen har jeg erfart at språkets flytende karakter innebærer at den meningen jeg identifiserer, stadig truer med å gli bort, og gjør det vanskelig å fastholde det jeg mener å ha avdekket. For egen del forstår jeg dette som en kamp jeg står i som medlem av den vestlige kultur, i forlengelsen av nærværsmetafysikken og logosentrismen, slik Derrida har utlagt dette (ref.kap.2: 63f). Også

jeg tenderer mot å søke det sikre i det nærværende, dvs. i det som er presentert som nærværende i teksten, selv om avdekking av det fraværende er en del av det faglig definerte målet med leseprosessen. Å overbevise *meg selv* har dermed vært et nødvendig første trinn i prosessen, og det har jeg bare kunnet gjøre gjennom gjentatte leseprosesser og nitidige beskrivelser.

I de sammenhengene der jeg har kjent på min egen tvil i forhold til det jeg bringer fram, har jeg imidlertid dvelt ved Barthes omtale av det Aristoteliske motto: "Bedre med en umulig sannsynlighet enn en mulig usannsynlighet" (Barthes 1998: 17f). Barthes tolker dette mottoet som at Aristoteles legger seg på en linje av platthet, der det er "[B]edre å fortelle det publikum tror er mulig, selv om det vitenskapelig sett er umulig, enn å fortelle om det som reelt sett er mulig, dersom denne muligheten er forkastet av den kollektive sensuren i *den herskende mening*" (Barthes 1998: 18). Med utgangspunkt i dette sitatet har jeg kunnet minne meg selv om at en konsiderasjon faktisk handler om å gjøre diskursen mindre fastfrossen og mer bevegelig. Da er nettopp poenget å *ikke* bøye av for sensuren og den herskende mening, men derimot å sannsynliggjøre det usannsynlige eller det utenkelige. Det Aristoteliske mottoet har dermed fungert for meg som en ironisk påminning om hvor nødvendig det er ikke å underlegge seg den kollektive sensur – på tross av at jeg til tider har kjent meg som representant for ufornuften.

Denne utfordringen innebar på den annen side en form for advarsel til meg selv om at jeg kunne komme til å ta for hardt i – og fristes til å forsøke å utnytte de retoriske mulighetene for godt. Det å balansere egen språkbruk, for eksempel i forhold til egen metaforbruk, ble derfor et poeng i de sammenhengene der jeg var bevisst på at jeg hadde slike valg. Et annet poeng er selvfølgelig at en overutnyttning av retoriske muligheter innenfor et vitenskapelig arbeid ganske sikkert vil slå tilbake på forskeren selv, og bli forstått som manglende redelighet og etterrettelighet.

Muligheter for egne valg er imidlertid *en* side av det spørsmålet som angår makten i språket. En annen side er at det språket jeg tar i bruk fra tid til annen innebærer språklige formuleringer som konnoterer mening som er problematisk, men som er vanskelig å styre unna. For eksempel gjelder dette når jeg i presentasjonen av Foucaults sosialfilosofi omtaler "de gale" – og når jeg i analysen av utsagn 2 selv viderefører Ravnebergs betegnelse "avvikende individer og elevgrupper" – uten at jeg kommenterer dette eksplisitt underveis eller setter begrepene i hermetegn. Det samme gjelder for så vidt i forhold til det helt sentrale begrepet "barnevern", som kunne vært gjenstand for en kritisk drøfting med utgangspunkt i

forholdet mellom "barnevern" og "samfunnsvern" – men hvor jeg har valgt å videreføre eksisterende begrepsbruk. En slik videreføring av betegnelser kan hevdes å befestes en særlig mening som bærer med seg historiske og kulturelle elementer som jeg til tider opplever som problematisk. Jeg har likevel ikke valgt å formulere meg gjennom utstrakt bruk av hermetegn. Jeg har derimot akseptert at jeg i stor grad er overlatt til språket slik dette er utformet innenfor den historiske og kulturelle rammen jeg befinner meg innenfor, og at jeg på lik linje med andre må forholde meg til dette – i alle fall så lenge jeg har som intensjon om gjøre meg forstått. Jeg er imidlertid av den overbevisning at mine eventuelle kritiske holdning til det disse begrepene konnoterer, framkommer implisitt gjennom arbeidets grunnleggende kritiske blikk bl.a. på ulike gruppedannelser, normalitetsbetraktninger og styringsgrep. En stadig kommentering av mitt eget språk har jeg derfor avstått fra, fordi jeg mener dette ville fortone seg som en uendelig og svært distraherende øvelse.

En siste side ved makten i mitt eget språk kan perspektiveres gjennom min egen bruk av eiendomspronomen i teksten, særlig i de sammenhengene der jeg drøfter relasjoner mellom barn og foreldre. Når jeg i ettertid leser igjennom min egen tekst, ser jeg bl.a. at jeg har omtalt foreldre med *sine* barn og foreldrene og *egne* barn (ref. for eksempel side 115, 124, 254). En slik måte å formulere seg på er vanlig i vår kultur, og den er vanskelig å komme utenom uten at formuleringene blir svært kunstige. Men jeg ser samtidig at jeg gjennom et slikt språk i enkelte sammenhenger er med på å videreføre noen mer eller mindre eksisterende kulturelle forestillinger om at det er foreldrene som eier barna.

Underkommunisering av implisitte maktforhold

I dette arbeidet er det *foreldrene* som står i fokus når jeg leser fram subjektposisjoner i de politiske utsagnene, og det er konsekvensene av disse posisjonene jeg drøfter i relasjon til makt. Gjennom et slikt valg blir barnas subjektposisjoner i liten grad berørt. Bare unntaksvis går jeg inn på disse, og når jeg gjør det, er det først og fremst i den hensikt å ytterligere perspektivere de subjektposisjonene som foreldrene plasseres i.

Det perspektivet jeg har anlagt med fokus på foreldrenes subjektposisjoner i denne avhandlingen kan derfor et stykke på vei beskrives som en usynliggjøring av forestillinger om barna og deres situasjon. På tross av dette oppfatter jeg mitt eget forskningsfokus som et legitimt fokus, men ser samtidig at mitt eget arbeid påkaller refleksjoner over ikke-intenderte, men likevel tilstedeværende konsekvenser av mitt eget forskningsfokus i relasjon til barnas subjektposisjoner. Dette blir særlig aktualisert gjennom vissheten om at de retningsvalgene

som eksisterer innenfor politisk styring av dette feltet i relasjon til foreldrene, på ingen måte kan vurderes uavhengig av konsekvenser for barna. Noen sentrale og berettigede spørsmål i forlengelsen av et slikt forskningsfokus blir derfor: Hvilke implisitte konsekvenser for barna kan ligge i forlengelsen av mine egne foreldrefokuserte drøftinger, hva er det som ikke blir tematisert, og hvilke maktforhold er det som dermed underkommuniseres?

Barns implisitte subjektposisjon innenfor de utsagnene jeg har analysert, slik som de framkommer gjennom det nærværende, kan først og fremst karakteriseres som en posisjon som "foreldrenes barn". Barn tilkjennes i begrenset grad en posisjon som selvstendig subjekt. Det direkte båndet til samfunnet er dessuten i de fleste sammenhenger vanskelig å få øye på, ved at barnet rammes inn av og overlates til familien. Dette kommer kanskje best til syne i analysen av utsagn 1. Med utgangspunkt i det jeg betegner som foreldremestringsrasjonalen og foreldremestringsmyten, plasseres barna i en ensidig posisjon som objekt for foreldrenes ansvar. Dette skjer med utgangspunkt i den todelingen som ligger i foreldrenes ensidige direkte ansvar og samfunnets bistands-ansvar for barna. Når jeg derimot forfølger det fortrenge i dette utsagnet, i lys av sosialpedagogikkens første spor, tildeles barna subjektposisjoner som i langt større grad plasserer dem som aktive samfunnsaktører og borgere i en direkte relasjon til samfunnet. Vektleggingen av det offentliges rolle i relasjon til barna innenfor det fortrenge innebærer samtidig at familiens betydning tones ned, og at foreldre ikke lenger blir forstått som den tilnærmet eneste mulig ansvarlige og den avgjørende faktor i forhold til barns barndom og oppvekst. Her, innenfor det fortrenge, blir barna i større grad løftet fram som "samfunnets barn".

Det spenningsforholdet som framkommer mellom det nærværende og det fortrenge i utsagn 1 aktualiserer først og fremst at vi som samfunn har noen valg i forhold til hvordan vi innretter lovverket og vår tenkning om samfunnsmessige styringspraksis i relasjon til barna. På den ene siden kan vi i overveiende grad velge å overlate barna til foreldrene og familien. Den aktiviteten og de følelsesmessige relasjonene som et slikt ensidig direkte ansvar impliserer, vil kunne bidra til å understøtte et genuint engasjement og innsats fra foreldrene som barna vil kunne nyte godt av. På den annen side innebærer en slik samfunnsordning at barna langt på vei kan forstås som foreldrenes eiendom. Dermed blir foreldrenes varierende forståelser av hvordan livet skal leves, og deres ressurser i forhold til å sette dette igjennom, en dominerende premiss for det enkelte barn. De ulike kunnskapene og verdipreferansene som foreldrene representerer, blir de gyldige, noe som kan innebære at foreldrene i stor grad er de som blir gitt den største muligheten til å legge premisser for og innvirke på barna – i nåtid og

framtid. *Ulike* betingelser og vilkår for enkeltbarnets oppvekst blir dermed langt mer framtredd enn likhet. Foreldrenes sterke posisjon peker i tillegg mot en konflikt med samfunnets lovpålagte plikt til å beskytte barn mot overgrep innenfor den enkelte familie. Samfunnets mulighet til innflytelse på barnas livssituasjon kan i forlengelsen av dette forstås som marginal, samtidig som barnas samspill med samfunnet utenfor familien også innskrenkes.

Gjennom å tematisere dette ønsker jeg å vise hvordan min egen tekst impliserer subjektposisjoner som peker mot konsekvenser for barna som *kunne* vært tematisert mer eksplisitt og drøftet langt mer inngående i mitt eget arbeid. De subjektposisjonene jeg identifiserer og drøfter med utgangspunkt i foreldrene, gir med andre ord også et visst grunnlag for drøfting av konsekvenser for barna – en drøfting som jeg har valgt ikke å gjennomføre. Det betyr ikke at jeg anser disse som uvesentlig, men at jeg derimot ser på dette som *en del av et annet forskningsprosjekt*. Jeg har med andre ord definert makt i relasjon til barnas subjektposisjoner ut av mitt eget hovedfokus i dette prosjektet.

I utforming av *praktisk politikk* på dette feltet vil imidlertid en balansering av slike hensyn selvfølgelig være helt nødvendig. Derfor er det en styrke at det allerede finnes en rekke forskningsprosjekter og annen kunnskapsutvikling som har anlagt et fokus nettopp på barns situasjon, som kan trekkes inn som underlag i slike politiske prosesser. Imidlertid er det viktig å se at ethvert forskningsprosjekt som retter blikket mot barns situasjon innenfor oppvekst- og barnevernsfeltet bygger på noen implisitte perspektiver, som kan være mer eller mindre uttalt. Slike perspektiver styrer tanken – også forskerens tanker.

Kjersti Ericsson har gjennom boka *Samfunnets stebarn* anlagt et samfunnsvitenskapelig blikk på et historisk materiale (Ericsson 2009). Her viser hun til fire ulike kulturelle strømninger som hun hevder har påvirket synet på barn generelt i de siste par hundre årene, og anvender disse som bakteppe for sine egne fortellinger om samfunnets stebarn. Hun betegner disse kulturelle strømningene henholdsvis som; 1) ”det ’romantiske’ synet på barndom”, 2) ”staten og nasjonens barn”, 3) ”det autonome barnet” og 4) ”det kristne synet” (Ericsson 2009: 10). I forlengelsen av dette løfter hun fram et sentralt poeng, nemlig at også forskere har sine preferanser når de studerer barns og barns situasjon i familie og samfunn. Noen av disse forskerne vil for eksempel kjenne seg hjemme i den retningen som kalles ”den nye barndomssosiologien”, der det legges vekt på å studere barn som handlende subjekter, som sosiale aktører. Tilsvarende vil andre kunne ta utgangspunkt i en annen strømning, der barnet blir forstått som investering i statens og nasjonens framtid. Eller

forskeren kan legge vekt på å studere barn ut fra det romantiske synet på barn og barndom, som legger vekt på barndommen som en lykkelig og bekymringsløs periode, og på barnets verdi i seg selv (Ericsson 2009: 15). Gjennom en slik tematisering gir Ericsson et bilde på hvordan ethvert forskningsprosjekt er innvevd i noen samfunnsmessige forutsetninger, og illustrerer gjennom dette på en relativt konkret måte det som har vært et sentralt poeng for meg gjennom hele dette arbeidet, nemlig at samfunnsmessig innveving innebærer at kunnskap er normativ.

Enhver barne- og barndomsforsker vil, som andre samfunnsforskere, i en eller annen forstand bygge på noen implisitte forståelser, uten at dette nødvendigvis blir tematisert og problematisert. Samfunnsvitenskapen er verdiladet og resultatene må forstås nettopp i lys av dette. Dette indikerer at politiske aktører som trekker veksler på den forskningen som er gjort, etter min forståelse må settes i stand til å ta stilling til den aktuelle kunnskapen som bringes fram. Deltakelse i politiske prosesser som innebærer innflytelse på feltet, og som tar utgangspunkt i forskning om oppvekst- og barnevernsfeltet med tanke på balansering av hensyn både til barn, foreldre og samfunn, er med andre ord en krever øvelse som forutsetter en viss evne til å skue igjennom kompleksiteten på mange nivåer. I dette ligger det ikke fra min side noe krav om at politiske aktører generelt bør inneha en forskningskompetanse som setter dem i stand til å utøve forskningskritikk. Derimot argumenterer jeg for at ethvert forskningsprosjekt bør tilstrebe å klargjøre sine egne premisser for den nye kunnskapen som bringes fram – til hjelp for andre som kan tenkes å ta denne forskningen i bruk. På denne måten gjør jeg Luhmanns perspektiver til mine egne. For ham framstår dette som et entydig krav når han med utgangspunkt i et konstruktivistisk perspektiv hevder at legitimiteten hos forskeren er avhengig av at forskeren gjennomfører en iakttagelse av sin egen iakttagelse, og at forskeren må redegjøre for hvordan hun ser det hun ser (Luhmann 1998).

Når jeg innledningsvis i dette avsnittet stilte spørsmål ved hva som ikke blir tematisert og hvilke maktforhold som dermed underkommuniseres i mitt eget forskningsprosjekt i relasjon til barns subjektposisjoner, henviser ikke dette spørsmålet utelukkende til den analysen jeg gjennomfører av utsagn 1. Også drøftingen av de andre utsagnene aktualiserer tilsvarende refleksjoner, og jeg vil trekke fram en av disse som jeg vurderer som særlig interessant. I analysen av utsagn 3 har vi bl.a. sett at barns rettigheter i utgangspunktet innebærer en relasjon som går direkte mellom barnet og samfunnet. Når problemene oppstår, er imidlertid barnet familiens barn, og dermed en privatisert størrelse. Barna gjøres, sammen med sine foreldre, til objekt for blikket med utgangspunkt i et atferdsfokus. Den tolkningen

jeg gjennomfører av det nærværende i dette utsagnet, viser at barns rettigheter forbindes med beskyttelse, og ikke med frihetsrettigheter. Barna blir gjort til objekt både for familien og samfunnet. Myten om barns subjektstatus fungerer dermed som en retorisk dimensjon som oppbærer noen verdier.

Når jeg forfølger det fortrente i dette utsagnet viser det seg at barnas frihet, på linje med de voksnes, er gjort avhengig av andres kunnskaper, som er organisert og videreført gjennom kategorier som er etablert av andre enn dem selv. Et større fokus på barns subjektposisjoner i mitt eget arbeid ville for eksempel kunne aktualisert en drøfting av om *også barna* kan drive en form for "fjerde praksis" – på egne vegne. Spørsmålene som kunne vært diskutert er om dette ville kunne bidra til å sprengte de grensene som foreldrene og familien utgjør i forhold til barna, og gi barna anledning til i større grad å definere seg selv og sitt eget liv med utgangspunkt i egne erfaringer. Kanskje kunne det gjennom en slik fjerde praksis etableres ny kunnskap om barn og barndom som går ut over den eksisterende og gjeldende kunnskapen. Muligens ville en slik fjerde praksis kunne innebære nye fortellinger nedenfra som kunne bety en forskjell, og som kunne bidra til innsikt i spørsmål som handler om for eksempel hvorvidt samfunnet i større grad burde gjøres mer direkte ansvarlig for barna.

Tilsvarende eksisterer det en rekke forhold som angår barnas subjektposisjoner og den makten som utøves overfor denne sammensatte gruppen innenfor flere av mine egne drøftinger i dette arbeidet. Jeg anser disse spørsmålene som svært interessante å gå videre på, ikke minst fordi det også kan bidra til å synliggjøre hvilke spenningsforhold som eksisterer *innad* i familien, mellom barn og foreldre. Derfor ser jeg det som en interessant mulighet å trenge dypere inn i disse spørsmålene i et oppfølgende arbeid. Dette kan gjennomføres på flere måter, for eksempel i form av en oppfølgende vitenskapelig artikkel med utgangspunkt i det foreliggende arbeidet.

Utfordringer for videre forskning

Jeg betrakter med andre ord det gjennomførte arbeidet både som en første avsluttet arbeidsprosess, men også som et mulig startpunkt på noe nytt. Dette nye kan ta flere former. En annen mulighet enn den jeg har pekt på ovenfor er å gjennomføre flere konsiderasjoner på et nytt materiale innenfor det samme feltet. Et slikt empirisk orientert arbeid kan bidra til å løfte fram flere av de mer skjulte subjektposisjonene, og komme på sporet av andre spenningsforhold som kan være sentrale å få belyst.

Ytterligere en måte å føre dette arbeidet videre på er å ta utgangspunkt i de begrepene jeg har utviklet og undersøke flere tekster og utsagn, og på denne måten vurdere om disse begrepene bør føres videre i sin nåværende form, eller om de burde suppleres eller endres. Et slikt arbeid innebærer i større grad et empirisk arbeid med et teoretisk siktemål, som kan gi grunnlag for ny og rikere innsikter i et samfunn som kan hevdes å stå overfor raske endringer og økende kompleksitet innenfor en rekke felt, også oppvekst- og barnevernfeltet.

Det kan også være aktuelt å gjennomføre konsiderasjoner på andre felt, enten av meg, eller av andre som finner dette grepet interessant og anvendbart. Slike undersøkelser kan kanskje først og fremst rettes mot felt der forskningen har vært begrenset og hvor identifisering av spenninger kan bidra til kunnskapsutvikling i et ungt felt.

Men først og fremst ser jeg en vesentlig og interessant videreutviklingsmulighet i forlengelsen av dette arbeidet slik jeg beskrev det ovenfor, som innebærer en videreføring av dette arbeidet der jeg retter blikket mot diskursive posisjoner og maktformer i relasjon til både barn og foreldre innenfor oppvekst- og barnevernsfeltet.

Hvilken kunnskap skal gjelde i politikken?

I første kapittel i denne avhandlingen var jeg inne på hvordan politikk gjerne blir forstått med utgangspunkt i eksisterende problemer som kaller på tiltak i den hensikt å løse nettopp disse problemene (ref.kap.1: 19). En slik innfallsvinkel tar de rådende maktforhold for gitt, i den forstand at den måten vi som samfunn forstår problemene, legger premisser for det som skal bli våre løsninger.

Men politikk kan også forstås annerledes, som en kamp mellom ulike virkelighetsforståelser. Et slikt utgangspunkt dreier fokus fra et mer konserverende og pragmatisk løsningsorientert perspektiv til en interesse både for hvilke virkelighetsforståelser som eksisterer og har fått gjennomslag – og hvilke som er mulige, men likevel er trent til side. Innsikt i slike forhold er imidlertid ikke alltid direkte tilgjengelig. Derfor kreves det analyse av ulike allianser mellom makt og kunnskap. Gjennom slike analyser stilles makten til skue.

Med et slikt utgangspunkt er ikke målet med analysen nødvendigvis å stille ulike ferdige alternative løsninger fram for politiske miljøer eller beslutningstakere. Enhver løsning kan på en og samme tid innebære både positive muligheter og negative konsekvenser som delvis ligger langt fram i tid og er uforutsigbare, men omfattende. Vurderingene er derfor

komplekse og krevende, fordi de er forbundet med både etiske, moralske, individuelle og samfunnsmessige forhold.

Målet er derfor etter mitt syn å legge til rette for fornyet refleksjon. Et slikt arbeid krever at rådende maktforhold settes på begrep – terrenget må beskrives for å kunne gjennomtenkes på nytt. I mange sammenhenger kan dette gjøres gjennom å ta i bruk allerede etablerte begreper. Andre ganger kreves det nye begrep for å gjøre den nødvendige beskrivelsen. Språket og ordene trer på denne måten fram som helt sentrale.

I George Orwells roman fra 1949 om framtidlandet Oceania i 1984, bekjempes ikke motstandere – man bare bemektiger seg deres tanker. I Oceania blir slik bemektigelse mulig gjennom *nytelen*. Den er en nyskaping, fordi nytalen er et språk som bare rommer de ordene som er ønskelige, og på denne måten innskrenker tankens område (Orwell 1999).

Orwells roman illustrerer at ordene er viktige. De kan åpne opp for noen tanker – eller bidra til å lukke for andre. Det gjelder også innenfor forskningsverdenen. Her trengs ordene for blant annet å beskrive det sosiale og politiske feltet, inkludert maktens anatomi. Og når de etablerte ordene ikke strekker til, fordi de verken kan beskrive det som har vært eller det som er i ferd med å bli, blir det viktig å utvikle nye ord – eller begreper. På denne måten blir det mulig å forholde seg aktivt til de samfunnsendringene som er på gang.

Men slike nydannelser er etter min forståelse ikke utelukkende et arbeid for forskere. Det trengs også bidrag i form av nye begreper og tankefigurer fra ulike mennesker som gjør varierende konkrete sosiale og politiske erfaringene, det vil si bidrag som kan legge grunnlag for nye samfunnsforståelser med utgangspunkt i sårbart liv. I et slikt perspektiv er både *den tredje diskursen* og *den fjerde praksis* av interesse. Begge har som intensjon å bringe fram erfaringer som ikke tidligere er beskrevet. Den første betegner en prosess som allerede er på gang innenfor forskningsverdenen, der forskere vektlegger barns og foreldres erfaringer. Den andre innebærer ansatsen til en ny og mer forskeruavhengig sosial praksis som legger til rette for at erfaringer fra ikke-dominerende grupper kan løftes fram og settes på begrep, slik at deres kunnskap etter hvert skal kunne komme i innspill med den hegemoniske faglige og politiske diskursen. Begge kan forstås som bestrebelser på å løfte fram politiske bidrag nedenfra – ikke som meningsyttringer basert på rådende maktforhold, men som nye tankefigurer som åpner opp for å forstå verden på nye måter.

Men gitt en utvikling som sikrer deltakelse fra mange ulike grupper, er det ikke dermed avklart hvilken kunnskap som skal få forrang, dvs. hvilken kunnskap som skal gjelde innenfor oppvekst- og barnevernsfeltet. Selv om jeg tidligere har understreket at *svaret* på slike moralfilosofiske og politiske spørsmål faller utenfor dette arbeidet, er det likevel ett

beslektet poeng som bør løftes fram innenfor rammen av dette arbeidet; alliansen mellom makt og kunnskap innenfor oppvekst- og barnevernsfeltet har store konsekvenser både for individer og samfunn – hver dag. Og det som skjer hver dag er grunnleggende viktig her og nå, samtidig som det legger premisser langt inn i framtida. Dette gjelder både for individet og for samfunnet. Selv om politiseringen av dette feltet aldri verken kan bli dekkende eller fullstendig fordi historien og kulturen har satt sine spor som gjør det krevende å endre retning, samtidig som hensynene er mange og helt eller delvis motsetningsfylte, må den aldri ta slutt. Bidrag gjennom forskning som kan skape nye synsvinkler og fungere som kritisk bidrag til samfunnsdebatten, inngår som *en* nødvendig del av dette. Dette arbeidet er fra min side tenkt inn i en slik større sammenheng.

Professoren, Oslo: Universitetsforlaget

Anderson, Niels Akeravon (1999): *Duften av en mand*. Oslo: Universitetsforlaget

Anderson, Niels Akeravon (1999): *Duften av en mand*. Oslo: Universitetsforlaget

Antonovsky, Aaron (2007): *Helsevidensenskapen*. Oslo: Universitetsforlaget

Arvidsson, Erika (1977a): *Belief and the Professional Woman*. London: Dent

Arvidsson, Erika (1977b): *The Problem of the Professional Woman*. London: Dent

Aschehoug og Gyldendals Store Norske Leksikon (2011): *Ordbok*. Oslo: Gyldendals Forlag

Aschehoug og Gyldendals Store Norske Leksikon (2011): *Ordbok*. Oslo: Gyldendals Forlag

Axelsson, Kåre, Britt Berntsen, Ingrid Myster og Nina Westin (2007): *Ordbok i helsevidenskab*. Oslo: Universitetsforlaget

Barbour, Roland (1991): *Teknologi i Kjønn*. Oslo: Universitetsforlaget

Barbour, Roland (1998): *Revolusjonen. En moderne historie om hva som har skjedd siden 1945*. Oslo: Universitetsforlaget

Barbour, Roland (1999): *Mysterier*. Oslo: Gyldendal

Barthes, Roland (2000): *WZ*. New York: Blackwell

Bock, Ulrich (1991): *Race Society: Towards a New Anthropology*. London: Sage

Referanser

- Aakvaag, Gunnar C. (2008): *Moderne sosiologisk teori*. Oslo: Abstrakt forlag AS
- Aaslestad, Petter (1997): *Pasienten som tekst. Fortellerrollen i psykiatriske journaler. Gaustad 1890-1990*. Oslo: Tano Aschehoug
- Alvesson, Mats og Kaj Sköldbberg (1994): *Tolkning och reflektion. Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. Lund: Studentlitteratur
- Andenæs, Agnes (1996): *Foreldre og barn i forandring*. Oslo: Pedagogisk Forum
- Andenæs, Agnes (1997): Fra usynlig offer til synlig aktør: å ta dagliglivet på alvor i barnevernsarbeid I: Backe-Hansen, Elisabeth og Toril Havik (red.): *Barnevern på barns premisser*. Oslo: Ad Notam Gyldendal
- Andersen, Niels Åkerstrøm (1999): *Diskursive analysestrategier. Foucault, Koselleck, Laclau, Luhmann*. København: Nytt fra Samfundsvidenskaberne
- Antonovsky, Aaron (2000): *Helbredets mysterium. At tåle stress og forblive rask*. København: Hans Reitzels Forlag
- Ardener, Edwin (1977a): Belief and the Problem of Women. I: Shirley Ardener (red.): *Perceiving Women*. London: Dent
- Ardener, Edwin (1977b): The 'Problem' Revisited. I: Shirley Ardener (red.): *Perceiving Women*. London: Dent
- Aschehoug og Gyldendals Store Norske Leksikon (2005): Hovedredaktør: Henriksen, Petter. Oslo: Kunnskapsforlaget
- Aschehoug og Gyldendals Store Norske Leksikon (2006): Hovedredaktør: Henriksen, Petter. Oslo: Kunnskapsforlaget
- Asdal, Kristin, Brita Brenna, Ingunn Moser og Nina Refseth (red.) (1995): *En kyborg til forandring – nye politikker i moderne vitenskaper og teknologier*. Senter for teknologi og menneskelige verdier, Universitetet i Oslo
- Barthes, Roland (1991): Tekstteori I: Kittang, Atle, Arild Linneberg, Arne Melberg og Hans H. Skei: *Moderne litteraturteori. En antologi*. Oslo: Universitetsforlaget
- Barthes, Roland (1998): *Retorikken. En moderne innføring i den gamle retoriske kunst*. Oslo: Spartacus Forlag
- Barthes, Roland (1999): *Mytologier*. Oslo: Gyldendal
- Barthes, Roland (2000): *S/Z*. New York: Blackwell
- Beck, Ulrich (1992): *Risk Society. Towards a New Modernity*. London: Sage

- Bergem, Knut V., Gunnar M. Karlsen, Beate Slydal (red.) (1999): *Menneskerettigheter. En innføring*. Oslo: Humanist forlag
- Bjelke, Johan Fredrik (1981): *Den europeiske filosofi. Fra Thomas Aquinas til Henri Bergson*. Oslo: Universitetsforlaget
- Bourdieu, Pierre (1996): *Symbolisk makt. Artikler i utvalg*. Oslo: Pax Forlag A/S
- Bråten, Ivar (red.) (2002): *Læring i sosialt, kognitivt og sosialt-kognitivt perspektiv*. Oslo: Cappelen Akademisk forlag
- Butler, Judith (1999): *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*. New York: Routledge
- Cain, Mead. T. (1993): Patriarchal Structure and Demographic Change. I: Federici, Nora, Karin Oppenheim Mason og Sølvi Sogner (red): *Women's Position and Demographic Change*. Oxford: Clarendon Press
- Callewaert, Staf (1996): Pierre Bourdieu I: Andersen, Heine og Lars Bo Kaspersen, (red.): *Klassisk og moderne samfundsteori*. København: Hans Reitzels Forlag
- Clemet, Kristin (1995): Foreldre, fagfolk og stat. *Dagbladet*, 02.11
- Dahl, Tove Stang (1992): *Barnevern og samfunnsvern. Om stat, vitenskap og profesjoner under barnevernets oppkomst i Norge* Oslo: Pax Forlag A/S
- Dale, Erling Lars (2005): *Kunnskapsregimer i pedagogikk og utdanningsvitenskap*. Oslo: Abstrakt forlag AS
- Derrida, Jacques (1981): *Positions*. Translated and Annotated by Alan Bass. Chicago: The University of Chicago Press
- Derrida, Jacques (1992): Before the Law I: Attridge, Derek (red.) *Jacques Derrida. Acts of Literature*. New York: Routledge
- Derrida, Jacques (1997): *Stemmen og Fænomenet. Introduktion til tegnproblematikken i Husserls fænomenologi*. København: FilosofiBiblioteket, Hans Reitzels Forlag A/S
- Derrida, Jacques (2002): *Lovens makt. "Autoritetens mystiske grunnlag"*. Oslo: Spartacus Forlag A/S
- Derrida, Jacques (2006): *Dekonstruksjon. Klassiske tekster i utvalg*. Oslo: Spartacus Forlag
- Deleuze, Gilles (1991): Postscript on the Societies of Control. *October*. Volum: 59, vinter, s. 3 – 7.
- Deleuze, Gilles (2003): *Proust og tegnene*. Frederiksberg: Det lille forlag
- Deleuze, Gilles og Félix Guattari (1996): *Hvad er filosofi?* København: Gyldendal

- Deleuze, Gilles og Félix Guatarri (2002): *Anti-Ødupus. Kapitalisme og Skizofreni*. Med et etterord av Ragnar Myklebust og Knut Stene-Johansen. Oslo: Spartacus Forlag
- Deleuze, Gilles og Félix Guatarri (2005): *Tusind Plateauer. Kapitalisme og Schizofreni*. København: Det Kongelige Danske Kunstakademis Billedkunstskoler
- Donzelot, Jaques (1980): *The Policing of Families*. With a Foreword by Gilles Deleuze. London: Hutchinson
- Eckhoff, Torstein (1989): *Juss, moral og politikk*. Oslo: Universitetsforlaget
- Eco, Umberto (1994): *Seks turer i fortellingens skoger*. Oslo: Tiden Norsk Forlag A/S
- Egelund, Tine & Sundell, Knut (2001): *Til barnets beste. Undersøgelser af børn og familier – En forskningsoversigt*. København: Hans Reitzels Forlag
- Eidem, Solgunn, Kjersti Ericsson og Guri Larsen (1997): Barnevern og samfunnsmakt i etterkrigstida I: Backe-Hansen, Elisabeth og Toril Havik (red.): *Barnevern på barns premisser*. Oslo: Ad Notam Gyldendal AS
- Engebretsen, Eivind (2006): *Barnevernet som tekst. Nærlesning av 15 utvalgte journaler fra 1950- og 1980-tallet*. Avhandling (dr.art). Det humanistiske fakultet, Universitetet i Oslo. Unipub
- Ericsson, Kjersti (1996): *Barnevern som samfunnsspeil*. Oslo: Pax Forlag A/S
- Ericsson, Kjersti (2009): *Samfunnets stebarn*. Oslo: Universitetsforlaget
- Eriksen, Trond Berg (1994): Jean Baudrillard. I: Eriksen, Trond Berg (red): *Vestens tenkere fra Freud til Boudrillard*. Oslo: Aschehoug
- Esmark, Anders, Carsten Bagge Laustsen og Niels Åkerstrøm Andersen (red.) (2005): *Poststrukturalistiske analysestrategier*. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag
- Esmark, Anders, Carsten Bagge Laustsen og Niels Åkerstrøm Andersen (red.) (2005): *Socialkonstruktivistiske analysestrategier*. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag
- Fauske, Halvor (1997): Forståelse, forklaring og konstruksjonen av sosiale problemer. I: *Sosiologi i dag*. Årgang 27, nr. 4 1997
- Fairclough, Norman (1992): *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press
- Fairclough, Norman (2001): *Language and Power*. Second edition. London: Longman
- Farson, Richard (1974): *Birthrights*. New York: Macmillan Publishing Co
- Fleck, Ludwik (1997): *Uppkomsten och utvecklingen av ett vetenskapligt faktum. Innledning til läran om tankestil och tankekollektiv*. Stocholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion

- Foucault, Michel (1996): *Tingenes orden. En arkeologisk undersøkelse av vitenskapene om mennesket*. Oslo: Aventura Forlag
- Foucault, Michel (1997): *The Archaeology of Knowledge*. London: Routledge
- Foucault, Michel (1999a): *Galskapens historie i opplysningens tidsalder*. Oslo: Gyldendal
- Foucault, Michel (1999b): *Diskursens orden. Tiltredelsesforelesning holdt ved Collège de France 2. desember 1970*. Oslo: Spartacus Forlag A/S
- Foucault, Michel (1999c): *Overvåkning og straff. Det moderne fengsels historie*. Oslo: Gyldendal
- Foucault, Michel (1999d): *Seksualitetens historie I. Vilje til viten*. Oslo: Pax Forlag, Exil
- Foucault, Michel (2001): *Seksualitetens historie II. Bruken av nytelsene*. Oslo: Pax Forlag, Exil
- Foucault, Michel (2002a): *Seksualitetens historie III. Omsorgen for seg selv*. Oslo: Pax Forlag, Exil
- Foucault, Michel (2002b): *Forelesninger om regjering og styringskunst*. Oversatt, introdusert og annotert av Iver B. Neumann. Oslo: Cappelen Akademisk forlag
- Froestad, Jan (1999): Normalisering som disiplinering. Om norsk skolepolitikk I: Meyer, Siri og Thorvald Sirnes (red.) *Normalitet og identitetsmakt i Norge*. Oslo: Ad Notam Gyldendal AS
- Gadamer, Hans-Georg (2003): *Forståelsens filosofi. Utvalgte hermeneutiske skrifter*. Oversatt og med etterord av Helge Jordheim. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag
- Geertz, Clifford (1973): *The interpretation of cultures*. New York: BasicBooks
- Gergen, Kenneth J. (1992): *Toward a Postmodern Psychology I: Kvale, Steinar (red.): Psychology and postmodernism*. London: Sage
- Giddens, Anthony (1984): *The constitution of Society. Outline of the Theory of Structuration*. Cambridge: Polity Press
- Giesecke, Hermann (1998): Sosialpædagogik og skolen. Foredrag ved årsmøde i Dansk Forening for Socialpædagogik d. 27. april 1998. *Tidsskrift for Socialpædagogik* nr. 1. s. 5 – 11.
- Gjerstad, Magne (2003): Retorisk kritikk eller kritisk retorikk? Retorikkfagets forhold til samfunnsvitenskapelige tekster. I: *Rhetorica Scandinavia* nr. 26/juni 2003 s. 37 – 54.
- Gjertsen, Per-Åge (2003): *Sosialpedagogikk. Grunnlagstenkning, kunnskap og refleksjon*. Bergen: Fagbokforlaget

- Glomnes, Eli (2005): *Alt jeg kan si. Språk, virkelighet og subjektets stemme*. Oslo: Cappelen forlag
- Gramsci, Antonio (1971): *Selections from the Prison Notebooks*. Edited and translated by Quintin Hoare and Geoffrey Nowell Smith. London: Lawrence and Wishart
- Grøslund, Anne Margrete (1993): *Barnekonvensjonen. Rettigheter for barn i Norge*. Samlet og tilrettelagt av Anne Margrete Grøslund. Oslo: Tano
- Gundersen, Karin (1989): *Roland Barthes. Etapper i fransk avantgardeteori 1950-1980. Med en oversettelse av Roland Barthes: Forelesning*. Oslo: Universitetsforlaget
- Götke, Povl (1997): *Niklas Luhmann*. Frederiksberg: Anis
- Habermas, Jürgen (1997): *Teorien om den kommunikative handelen*. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag
- Habermas, Jürgen (1999a): Det sivile samfunn og rettsstaten I: Habermas, Jürgen: *Kraften i de bedre argumenter*. I utvalg v/Ragnvald Kalleberg. Oslo: Ad Notam Gyldendal
- Habermas, Jürgen (1999b): Handlinger, talehandlinger, språklig formidlet samhandling og livsverden. I: Habermas, Jürgen: *Kraften i de bedre argumenter*. I utvalg v/Ragnvald Kalleberg Oslo: Ad Notam Gyldendal
- Habermas, Jürgen (1999c): En genealogisk undersøkelse av moralens kognitive gehalt. I: Habermas, Jürgen: *Kraften i de bedre argumenter*. I utvalg v/Ragnvald Kalleberg Oslo: Ad Notam Gyldendal
- Hagen, Gerd (2001): *Barnevernets historie – om makt og avmakt i det 20. århundre*. Oslo: Akribe
- Halvorsen, Knut (2002): *Sosiale problemer. En sosiologisk innføring*. Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS
- Hardt, Michael (2000): Det globale kontrollsamfunn. I: *Agora* nr. 2-3/2000 s. 116 – 131
- Harris, Judith Rich (1999): *The nurture assumption. Why children turn out the way they do*. London: Bloomsbury Publishing Plc
- Hauge, Hans A. (2003): Hvordan kan samfunnsvitenskap bidra til helsefremmende arbeid? I: Hauge, Hans A. og Maurice B. Mittelmark, (red.): *Helsefremmende arbeid i en brytningstid. Fra monolog til dialog?* Bergen: Fagbokforlaget
- Hauge, Hans (1994): Fra sosiologisering af litteraturen til litterarisering af sociologien I: Meyer, Siri (red.): *Fra estetikk til vitenskap – fra vitenskap til estetikk*. Oslo: Universitetsforlaget
- Hermann, Stefan (2007): Michel Foucault – pædagogik som magt teknologi I: Olesen, Søren Gytz og Peter Møller Pedersen (red.): *Pædagogik i sociologisk perspektiv*. Viborg: Forlaget PUC

Hernes, Helga Maria (1982): Offentliggjøring av familien. I: Haukaa, Runa, Marit Hoel og Hanne Haavind (red): *Kvinneforskning: Bidrag til samfunnsteori. Festskrift til Harriet Holter*. Oslo: Universitetsforlaget

Hernes, Helga Maria (1987): *Welfare state and Woman Power. Essays in State Feminism*. Oslo: Universitetsforlaget

Hjort, Haldis (1975): Om å forstå det almene gjennom det særegne. I: Holter, Harriet, Hildur Ve Henriksen, Arild Gjertsen, Haldis Hjort. *Familien i klassesamfunnet*. Oslo: Pax Forlag A/S

Holmøy, Katrine Ree (2006): Vil bort fra 1800-talls-kategoriene. *Klassekampen* 15.03

Holt, John (1974): *Escape from Childhood*. New York: E. P. Dutton & Co, INC

Holter, Harriet og Hildur Ve Henriksen, (1975): Familiepolitikk og politisk analyse av familien I: Holter, Harriet, Hildur Ve Henriksen, Arild Gjertsen, Haldis Hjort. *Familien i klassesamfunnet*. Oslo: Pax Forlag A/S

Holthe, Vibeke Glaser (2003): Rettighetsbarnet. Brytninger og tvetydigheter i kulturens barndomsforståelse I: Sagberg, Sturla og Kjetil Steinsholt (red.): *Barnet. Konstruksjoner av barn og barndom*. Oslo: Universitetsforlaget AS

Hultqvist, Kenneth og Kenneth Peterson (red.) (1995): *Foucault. Namnet på en modern vitenskaplig och filosofisk problematik. Texter om maktens mentaliteter, pedagogik, psykologi, medicinsk sociologi, feminism och bio-politik*. Stockholm: HLS Förlag

Husserl, Edmund (1997): *Fænomenologiens idé*. København: Hans Reitzels Forlag

Høstmælingen, Njål, Elin Saga Kjørholt og Kirsten Sandberg (red.) (2008): *Barnekonvensjonen. Barns rettigheter i Norge*. Oslo: Universitetsforlaget

Jordheim, Helge (2001): *Lesningens vitenskap. Utkast til en ny filologi*. Oslo: Universitetsforlaget

Jørgensen, Marianne Winther og Louise Philips (1999): *Diskursanalyse som teori og metode*. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag

Karlsen, Heidi (2007): Biomakt i kontrollsamfunnet og mulighetene for aktualisering av mengden. Hovedoppgave i filosofi. Universitetet i Oslo

Kemp, Peter (1981): *Døden og maskinen. Introduktion til Derrida*. København: Bibliotek Rhodos

Korsvold, Tora (2008): *Barn og barndom i velferdstatens småbarnspolitik. En sammenlignende studie av Norge, Sverige og Tyskland 1945-2000*. Oslo: Universitetsforlaget

Kristeva, Julia og Leon S. Roudiez (1980): *Desire in language. A semiotic approach to literature and art*. Oxford: Blackwell

- Krogh, Thomas (1991): *Fra Frankfurt til Hollywood. Frankfurterskolen 1930-1945*. Oslo: Aschehoug
- Kuhn, Thomas S. (1996): *Vitenskapelige revolusjoners struktur*. Oslo: Spartacus
- Kvale, Steinar (1997): *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Gyldendal Akademisk
- Kvalsund, Rune (2007): Brillene vi ser med – utfordringer i profesjonelt arbeid med funksjonshindra barn og ungdom. I: Ekeland, Tor-Johan og Kåre Heggen (red.): *Meistring og myndiggjering. Reform eller retorikk?* Oslo: Gyldendal Akademisk
- Lacan, Jacques (1973): *Det ubevidste sprog. Psykoanalytiske skrifter*. Utvalg af Per Aage Brandt. København: Rhodos
- Lacan, Jacques (1977): *Ecrits. A selection*. New York: W.W.Norton & Company
- Lacan, Jacques (1979): *The four fundamental concepts of psycho-analysis*. London: Penguin Books
- Lacan, Jacques (1985): *Det symbolske. Skrifter i utvalg*. Utvalg ved Svein Haugsgjerd. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag
- Lacan, Jacques (1987): *Seminaret i Baltimore. Struktur som en indblanding af andethet forud for et hvilket som helst subjekt*. Oversættelse: Frederik Stjernfelt. I: Tidsskrift for kultur- og tekstanalyse nr. 7 s. 29 – 39.
- Laclau, Ernesto (1990): *New Reflections on the Revolution of Our Time*. London: Verso
- Laclau, Ernesto og Chantal Mouffe (1997): *Demokrati & Hegemoni*. Redigeret af Carsten Jensen. København: Akademisk Forlag
- Laclau, Ernesto and Chantal Mouffe (2001): *Hegemony and Socialist Strategy. Towards a Radical Democratic Politics*. Second Edition. London: Verso
- Laclau, Ernesto and Chantal Mouffe (2002): *Det radikale demokrati – diskursteoriens politiske perspektiv*. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag
- Lie, Einar og Hege Roll-Hansen (2001): *Faktisk Talt. Statistikkens historie i Norge*. Oslo: Universitetsforlaget
- Lincoln, Yvonna S. og Egon G. Guba, (1985): *Naturalistic Inquiry*. Newbury Park : Sage Publications
- Lingås, Lars Gunnar (red.) (1970): *Myten om velferdsstaten. Søkelys på norsk sosialpolitikk*. Oslo: Pax forlag AS
- Loga, Jill Merethe (2004) : *Godhetsmakt. Verdikommisjonen – mellom politikk og moral*. Avhandling (dr.polit). Institutt for Administrasjon og Organisasjonsvitenskap, Det samfunnsvitenskapelige fakultet, Universitetet i Bergen

- Luhmann, Niklas (1998): *Erkendelse som konstruktion I: Hermansen, Mads (red.): Fra læringens horisont – en antologi*. Århus: Klim
- Luhmann, Niklas (2000): *Sociale systemer. Grundrids til en almen teori*. København: Hans Reitzels Forlag
- Liotard, Jean-Francois (1984): *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*. Manchester: Manchester University Press
- Liotard, Jean-Francois (1996): *Viden og det postmoderne samfund*. Slagmark: Slagmarks Skyttergravsserie
- Liotard, Jean-Francois (1998): *Vandringer. Lov, form, begivenhed*. København: Nordisk Forlag a/s
- Madsen, Bent (1994): *Socialpædagogik og samfundsforvandling. En grundbok*. København: Munksgaard
- Madsen, Bent (2006): *Socialpedagogikk – integrering og inkludering i det moderne samfunnet*. Oslo: Universitetsforlaget
- Morken, Ivar (2006): *Normalitet og avvik. Spesialpedagogiske utfordringer – en innføring*. Oslo: Cappelen Akademisk forlag
- Mathisen, Werner Christie (1997): *Diskursanalyse for statsvitere: Hva, hvorfor og hvordan*. Institutt for statsvitenskap, Universitetet i Oslo. Unipub
- Maurseth, Anne Beate (1995): Skriftens differensialitet. En tekst om Jacques Derridas tekstur med tråder til Roland Barthes. *Agora* nr. 1/95 s. 13 – 46
- Neumann, Iver B. (2003): Innledning: Regjeringsbegrepet og regjeringens historiske fremvekst. I: *Regjering i Norge*. Oslo: Pax Forlag A/S
- Nietzsche, Friedrich (1993): *Moralens oprindelse. Et stridsskrift*. Frederiksberg: Det lille Forlag
- Nietzsche, Friedrich (1997): *Den muntre videnskap*. Frederiksberg: Det lille Forlag
- Nietzsche, Friedrich (2008): *Antikrist. Forbannelse over kristendommen*. Oslo: Spartacus
- Nietzsche, Friedrich (2009): *Hinsides godt og ondt. Forspill til en fremstidsfilosofi*. Oslo: Spartacus forlag
- Opdal, Paul Martin (2008): *Pedagogisk-filosofiske analyser*. Bergen: Fagbokforlaget
- Opsahl, Torkel (1996): *Internasjonale menneskerettigheter. En innføring*. Oslo: Institutt for menneskerettigheter
- Orwell, George (1999): *1984*. Oslo: Gyldendal

- Osborn, Thomas (1995): Om liberalism, neoliberalism och medicinens "liberala profession". I: Hultqvist, Kenneth og Kenneth Peterson (red.): *Foucault. Namnet på en modern vetenskaplig och filosofisk problematik. Texter om maktens mentaliteter, pedagogik, psykologi, medicinsk sosiologi, feminism och bio-politik*. Stockholm: HLS Förlag
- Pedersen, Ove K. og Maja Horst (2000): Dialogjournalistikken. Nutidens politiske dagsorden. I: Pedersen, Ove K., Peter Kjær, Anders Esmark, Maja Horst, Erik Meier Carlsen (2000): *Politisk journalistikk*. Århus: Center for Journalistikk og Efteruddannelse/Forlaget Ajour, Danmarks Journalisthøjskole.
- Polkinghorne, Donald (1983): *Methodology for the Human Sciences. Systems of inquiry*. Albany: State University of New York Press
- Pålshaugen, Øyvind (1997): *Kritikk av den ene fornuft. Adorno, Derrida og Wittgenstein contra Habermas*. Oslo: Spartacus Forlag A/S
- Raundalen, Magne (1995): Viktig foreldreveiledning, *Dagbladet*, 30.10
- Rasmussen, Jens (1999): Konstruktivism og fænomenologi – hvad har de til fælles, og hvori adskiller de sig fra hinanden? I: Hansen, Jan Tønnes og Mads Hermansen (red.): *Sociologisk udfordring til psykologien*. Århus: Klim.
- Rasmussen, René (1994): *Lacans Psykoanalyse. En indføring*. København: Munksgaard
- Ravneberg, Bodil (1998): *Normalitetsdiskurser og profesjonaliseringsprosesser. En studie av den spesialpedagogiske yrkesutvikling 1880-1990*. Avhandling (dr.polit). Universitetet i Bergen, Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap
- Rokkan, Stein (1969?): Norway: Numerical democracy and corporate pluralism. Fotokopi av artikkel I: Robert A. Dahl (red): *Political oppositions in Western democracies* s. 70 – 115. New Haven
- Rorty, Richard (1995): Habermas og Lyotard om postmodernitet. I: Eriksen, Tore og Knut Ove Eliassen (red.): *Fornuftens former. Habermas og Lyotard. En antologi*. Oslo: Spartacus
- Rosenberg, Tiina (2002): *Queerfeministisk agenda*. Stockholm: Atlas
- Rösing, Lilian Munk (2005): *Kønnetts katekismus*. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag
- Rösing, Lillian Munk (2005): Psykoanalyse – Lacans formalisering af Freud. I: Esmark, Anders, Carsten Bagge Laustsen og Niels Åkerstrøm Andersen (red.): *Poststrukturalistiske analysestrategier*. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag
- Sandbæk, Mona (1991): *Forebyggingsbegrepet i barnevernet*. Hovedoppgave. Institutt for sosialt arbeid. Universitetet i Trondheim
- Sandbæk, Mona (1992): *Forebyggende barnevern* Oslo: Universitetsforlaget

- Sandbæk, Mona (2002): *Barn og foreldre som sosiale aktører i møte med hjelpetjenester*. Avhandling (dr.polit). Institutt for sosialt arbeid og helsevitenskap, Fakultet for samfunnsvitenskap og teknologiledelse, Norges teknisk-naturvitenskapelig universitet, Trondheim
- Saussure, Ferdinand de (1970): *Kurs i allmän lingvistik*. Budapest: Bo Cavefors Bokförlag
- Schaanning, Espen (1977): *Vitenskap som skapt viten. Foucault og historisk praksis*. Oslo: Spartacus Forlag A/S
- Schaanning, Espen (2000a): *Fortiden i våre hender. Foucault som vitenshåndtør. Bind 1. Teoretisk praksis*. Oslo: Unipub forlag
- Schaanning, Espen (2000b): *Fortiden i våre hender. Foucault som vitenshåndtør. Bind 2. Historisk praksis*. Oslo: Unipub forlag
- Schjelderup, Liv, Cecilie Omre og Edgar Marthinsen (red.) (2005): *Nye metoder i et moderne barnevern*. Bergen: Fagbokforlaget
- Schram, Sanford F. (2000): *After Welfare. The Culture of Postindustrial Social Polity*. New York: New York University Press
- Seip, Anne Lise (1981): Forestillinger om velferdsstaten i historisk perspektiv. I: Seip, Anne Lise: *Om velferdsstatens framvekst. Artikler*. Oslo: Universitetsforlaget
- Sending, Ole Jacob (2003): Fattigdom og politisk rasjonalitet I: Neumann, Iver B og Ole Jacob Sending (red.): *Regjering i Norge. Makt og globaliseringsutredningen*. Oslo: Pax Forlag A/S
- Simon, Roger (2005): Om Gramscis hegemonibegrep. I: *Rødt! Marxistisk tidsskrift*, nr. 1, 2005
- Skjervheim, Hans (1964): *Vitskapen om mennesket og den filosofiske refleksjon*. Oslo: Tanum
- Skjervheim, Hans (1992): Invitasjon til (kulturelt(?)) sjølv mord? I: *Filosofi og dømmekraft*. Oslo: Universitetsforlaget
- Skjervheim, Hans (1996): Deltakar og tilskodar. I: *Deltakar og tilskodar og andre essays*. Oslo: Aschehoug
- Smith, Lucy (1996): Problematisering av rettighetsbegrepet – forholdet mellom folkerett, barnekonvensjonen og norsk lov. I: Ringen, Bjørg-Karin (red.): *Barn uten rettigheter – manglende minoritetspolitikk?* Oslo: Bedre skole as/Norsk lærerlag
- Smith, Lucy og Peter Lødrup (2006): *Barn og foreldre. Forholdet mellom barn og foreldre etter barneloven av 1981 med senere endringer*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS

- Stang, Elisabeth Gording (2007): *Det er barnets sak. En analyse og vurdering av barnevernets hjelpetiltak og barnets rettsstilling i saker etter barnevernloven §4-4*. Doktoravhandling, Det juridiske fakultet, Universitetet i Oslo
- Steinsholt, Kjetil (2004): *Steinsholt live*. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag
- Stene-Johansen, Knut (2000): Gilles Deleuze: Begjærspekt. I: Iver B. Neumann (red.): *Maktens strateger*. Oslo: Pax Forlag A/S
- Säljö, Roger (2001): *Læring i praksis. Et sosiokulturelt perspektiv*. Oslo: Cappelen akademisk forlag
- Taylor, Charles (2003): *Autentisitetens etikk*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag
- The Concise Oxford Dictionary of Current English (1996). Edited by Della Thomson. Ninth edition. London: BCA, Oxford University Press
- Thielst, Peter (1998): *Jeg er intet menneske – jeg er dynamitt! Historien om Friedrich Nietzsche*. Oslo: Gyldendal
- Tjønneland, Eivind (1994): Jacques Derrida. I: Eriksen, Trond Berg (red): *Vestens tenkere fra Freud til Boudrillard*. Oslo: Aschehoug
- Tranøy, Knut Erik (1993). *Vitenskapen – samfunnsmakt og livsform*. Otta: Universitetsforlaget AS
- Ulvestad, Jorun (1998): Foreldreveiledning – på ville veier eller gamle stier? Går ferden mot kunnskapsutvikling og demokrati eller mot disiplinering og ensretting? I: Aanderaa, Berit og Jorun Ulvestad. *Foreldreveiledning – en utfordring for høgskolene?* Henær-rapport 16/98. Tønsberg: Høgskolen i Vestfold.
- Ulvestad, Jorun (2002): Foreldreveiledning som folkeopplysning. Liten fare for tilsiktet kunnskapsutvikling – Store muligheter for utilsiktede konsekvenser. I: Jens Rassmussen (red.): *Luhmann anvendt*. København: Unge Pædagoger
- Ulvestad, Jorun (2003): Folkeopplysning som dialog – utopi eller mulighet? Om forholdet mellom opplysning og hjelp – makt og posisjon. I: Hauge, Hans A. og Maurice B. Mittelmark (red.) *Helsefremmende arbeid i en brytningstid. Fra monolog til dialog?* Bergen: Fagbokforlaget
- Utaker, Arild (1984): *Kunnskapens makt. En innledning til Michel Foucault*. Bergen: Filosofisk institutt
- Utaker, Arild (2000): Michel Foucault: Maktens forvandlinger I: Neumann, Iver B. (red.): *Maktens strateger*. Oslo: Forlag Pax A/S
- Weber, Max (1990): *Makt og byråkrati. Essays om politikk og klasse, samfunnsforskning og verdier*. Utvalg og innledning ved Egil Fivelsdal. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag
- Weber, Max (1999): *Verdi og handling*. Oslo: Pax Forlag A/S

Werner, Anne (2008): <http://www.forskning.no/artikler/2008/september/195453>

Wittgenstein, Ludwig (1997): *Filosofiske undersøkelser*. Oslo: Pax forlag

Zafaris Filosofileksikon (1996): Redaktør: Lübcke, Poul. Oslo: Zafari Forlag

Zahavi, Dan (2004): *Fænomenologi*. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag

Østerberg, Dag (1971): *Metasosiologisk essay*. Oslo: Universitetsforlaget

Offentlige dokumenter og publikasjoner

AdoptivForeldreForeningens høringsnotat vedr NOU 2000:12 om barnevernet i Norge.
13.10.2000

Barne- og familiedepartementet og Sosial- og helsedepartementet 30.03.95. *Rundskriv Q-5/95. Foreldreveiledning*.

Barne- og familiedepartementet 1996. *Program for foreldreveiledning – materiell. Informasjonsbrosjyre*. Bestillingsnr. Q-0930

Barne- og familiedepartementet 24.03.97. *Rundskriv Q-5/97. Oppsummering av utviklingen i foreldreveiledningsprogrammet i 1995 og 1996. Informasjon om oppfølging i 1997*.

Hørings svar til NOU 2000:12 Barnevernet i Norge. Barneombudet 15.10.2000

NOU 2000: 12 *Barnevernet i Norge. Tilstandsvurderinger, nye perspektiver og forslag til reformer*.

St. meld. nr. 17 (1999-2000) *Handlingsplan mot barne- og ungdomskriminalitet*

St. meld. nr. 40 (20001-2002) *Om barne- og ungdomsvernet*

Lov om barneverntjenester av 1992

Vedlegg 1: Oversikt over høringsuttalelser

Høringsuttalelsene til NOU 2000: 12 Barnevernet i Norge. Tilstandsvurderinger, nye perspektiver og forslag til reformer

Saksnr	J. p. nr	Type	Dok. dato	Beskrivelse	Fra/til	El. ?	Avdeling	Kontor	Saksbehandler	Journalstatus	El. filer
200002 396	17 9	I	13120 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Tilleggsmerknad	Bergen Komm	N	K	BUA	KMO	A	
200002 396	17 8	I	13120 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader - @ Oversender saksfremlegg og protokoll vedtak fra møte i fylkesutvalget 211100	Akershus Fylkeskomm	N	K	BUA	KMO	A	
200002 396	17 7	I	08120 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Oslo Komm - Barne og Familieetaten	N	K	BUA	KMO	A	
200002 396	17 6	I	24110 0	Vedtak - Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge	Telemark Fylkeskomm	N	K	BUA	KMO	A	
200002 396	17 5	U	20110 0	Ang Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge	Kvilhaug Sverre adv	N	K	BUA	KMO	A	
200002 396	17 4	I	22110 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Innspill til videre lovtrednings arbeid - Merknader	Oslo Komm - Byrådsavd for Helse og Sykehus	N	K	BUA	KMO	A	
200002 396	17 2	I	21110 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Oppland Fylkeskomm	N	K	BUA	KMO	A	

200002 396	17 1	17110 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Oslo Komm - Byrådsavdeling for Eldre og Bydelene	N K	BUA	KMO	A
200002 396	17 0	14110 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Hedmark Fylkeskommune	N K	BUA	KMO	A
200002 396	16 9	13110 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Stavanger kommune	N K	BUA	KMO	A
200002 396	16 8	14110 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Kirke Utdanning og Forskningsdeparteme ntet	N K	BUA	KMO	A
200002 396	16 7	10110 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Sosial og Helsedepartementet	N K	BUA	KMO	A
200002 396	16 6	03110 0	Høringsuttalel se til NOU 2000 12 Barnevernet i Norge	Kvilhaug Sverre adv	N K	BUA	KMO	A
200002 396	16 5	06110 0	Kommentarer til høringen - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge	Sogn og Fjordane Fylkeskomm	N K	BUA	KMO	A
200002 396	16 4	06110 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Tillegg	Nord Trøndelag Fylkeskomm	N K	BUA	KMO	A
200002 396	16 3	01110 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Akershus Fylkeskomm	N K	BUA	KMO	A
200002 396	16 2	27100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Fm Vest Agder	N K	BUA	KMO	A
200002 396	16 1	31100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Porsgrunn Komm	N K	BUA	KMO	A
200002	16	25100	Høring - NOU	Fm Sør Trøndelag	N K	BUA	KMO	A

396	0	0	2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Statens Hus					
200002 396	15 I 9	01110 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Trondheim Komm Rådmannen Kommndirektør for Utdanning og Sos Tjenester	N	K	BUA	KMO	A
200002 396	15 I 8	27100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Lier Komm Rådmannen	N	K	BUA	KMO	A
200002 396	15 I 7	27100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Aleneforeldreforening en	N	K	BUA	KMO	A
200002 396	15 I 6	30100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Fm Buskerud - Sosial og Familieavd	N	K	BUA	KMO	A
200002 396	15 I 5	30100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Sør Trøndelag Fylkeskomm - Pst	N	K	BUA	KMO	A
200002 396	15 I 4	30100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Bergen Komm Byrådsavd for Helse og Sosial	N	K	BUA	KMO	A
200002 396	15 I 3	30100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Bergen Komm	N	K	BUA	KMO	A
200002 396	15 I 2	24100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Tromsø Komm	N	K	BUA	KMO	A
200002 396	15 I 1	30100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Skedsmo Komm	N	K	BUA	KMO	A
200002 396	15 U 0	23100 0	Ang høringsinstanser - frist 151000	Hordaland Det Felles Innvandrerråd	N	K	BUA	KMO	A
200002 396	14 I 9	26100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge -	Sør Trøndelag Fylkeskomm	N	K	BUA	KMO	A

			Vedlegg til merknader						
200002 396	14 8	27100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Hordaland - Det Felles Innvandrerråd	N	K	BUA	KMO	A
200002 396	14 7	14090 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Randaberg Komm	N	K	BUA	KMO	A
200002 396	14 6	16100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Fm Møre og Romsdal	N	K	BUA	KMO	A
200002 396	14 5	26100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Haugesund Komm	N	K	BUA	KMO	A
200002 396	14 4	24100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Fm Finnmark	N	K	BUA	KMO	A
200002 396	14 3	26100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Kommunal og Regionaldepartement et	N	K	BUA	KMO	A
200002 396	14 2	27100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Ålesund Komm	N	K	BUA	KMO	A
200002 396	14 1	26100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Kommunal og Regionaldepartement et	N	K	BUA	KMO	A
200002 396	14 0	24100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Statens Ungdoms og Adopsjonskontor	N	K	BUA	KMO	A
200002 396	13 9	25100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Fm Hedmark	N	K	BUA	KMO	A
200002 396	13 8	24100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Oslo Komm	N	K	BUA	KMO	A

200002 396	13 7	I	23100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Høgskolen i Stavanger	N K	BUA	KMO	A
200002 396	13 6	I	22100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Redd Barna	N K	BUA	KMO	A
200002 396	13 5	I	19100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Aust Agder Fylkeskomm	N K	BUA	KMO	A
200002 396	13 4	I	24100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Den Norske Advokatforening	N K	BUA	KMO	A
200002 396	13 3	I	22100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Redd Barna	N K	BUA	KMO	A
200002 396	13 2	I	15100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Utenriksdepartemente t	N K	BUA	KMO	A
200002 396	13 1	I	20100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Hordaland Fylkeskomm	N K	BUA	KMO	A
200002 396	13 0	I	20100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Buskerud Fylkeskomm	N K	BUA	KMO	A
200002 396	12 9	I	20100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Fm Nordland	N K	BUA	KMO	A
200002 396	12 8	I	20100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Fm Rogaland	N K	BUA	KMO	A
200002 396	12 7	I	20100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Høgskolen i Stavanger	N K	BUA	KMO	A
200002 396	12 6	I	13100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om	Lier Komm	N K	BUA	KMO	A

				barnevernet i Norge - Merknader						
200002 396	12 5	I	20100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Suldal Komm	N	K	BUA	KMO	A
200002 396	12 4	I	12100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Østfold Fylkeskomm	N	K	BUA	KMO	A
200002 396	12 3	I	11100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Norges Teknisk Naturvitenskapelige Univ Ntnu	N	K	BUA	KMO	A
200002 396	12 2	I	19100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Sør Odal Komm	N	K	BUA	KMO	A
200002 396	12 1	I	19100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Nord Odal Komm	N	K	BUA	KMO	A
200002 396	12 0	I	13100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Fm Vestfold	N	K	BUA	KMO	A
200002 396	11 9	I	12100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Aksjonsgruppen for Barns Rett Til Samvær Med Foreldre og Besteforeldre	N	K	BUA	KMO	A
200002 396	11 8	I	18100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Regjeringsadvokaten	N	K	BUA	KMO	A
200002 396	11 7	I	16100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Porsgrunn Komm	N	K	BUA	KMO	A
200002 396	11 6	I	10100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Nord Trøndelag Fylkeskomm	N	K	BUA	KMO	A
200002 396	11 5	I	16100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge -	Univ Bergen Det Psykologiske Fakultet	N	K	BUA	KMO	A

				Merknader					
200002 396	11 I 4	12100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Bodø Høgskolen	N K	BUA	KMO	A	
200002 396	11 I 3	13100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Univ Oslo	N K	BUA	KMO	A	
200002 396	11 I 2	13100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Sør Trøndelag Statens Utdanningsktr	N K	BUA	KMO	A	
200002 396	11 I 1	17100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Ingen merknad	Buskerud Fylkeslegen	N K	BUA	KMO	A	
200002 396	11 I 0	03100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Kommunenes Sentralforbund	N K	BUA	KMO	A	
200002 396	10 I 9	12100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Sametinget	N K	BUA	KMO	A	
200002 396	10 I 8	16100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Sogn og Fjordane Fylkeskomm	N K	BUA	KMO	A	
200002 396	10 I 7	11100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Fm Nord Trøndelag	N K	BUA	KMO	A	
200002 396	10 I 6	14100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Norsk Psykologforening	N K	BUA	KMO	A	
200002 396	10 I 5	16100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Sandefjord Komm	N K	BUA	KMO	A	
200002 396	10 I 4	18100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Voksne for Barn	N K	BUA	KMO	A	
200002	10 I	13100	Høring - NOU	Univ Bergen -	N K	BUA	KMO	A	

396	3	0	2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Barnevernets Utviklingssenter På Vestlandet						
200002 396	10 2	I 13100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Stjørdal Komm	N	K	BUA	KMO	A	
200002 396	10 1	I 13100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Norsk Organisasjon for Asylsøkere - Noas	N	K	BUA	KMO	A	
200002 396	10 0	I 16100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Oppland Fylkeskomm	N	K	BUA	KMO	A	
200002 396	99 1	I 13100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Fm Aust Agder	N	K	BUA	KMO	A	
200002 396	98 1	I 13100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Skiptvet Komm	N	K	BUA	KMO	A	
200002 396	97 1	I 18100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Nittedal Komm	N	K	BUA	KMO	A	
200002 396	96 1	I 13100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Adoptivforeldreforening	N	K	BUA	KMO	A	
200002 396	95 1	I 13100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Regionsenter for Barne og Ungdomspsykiatri - Helseregion Øst Pluss Sør	N	K	BUA	KMO	A	
200002 396	94 1	I 11100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Hedmark Fylkeskomm	N	K	BUA	KMO	A	
200002 396	93 1	I 15100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Fm Troms	N	K	BUA	KMO	A	
200002 396	92 1	I 13100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i	Adopsjonsforum	N	K	BUA	KMO	A	

			Norge - Merknader						
200002 396	91 0	11100	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Den Norske Advokatforening - Hovedstyret	N K	BUA KMO	A		
200002 396	90 0	16100	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Hafs - Askvoll og Fjaler og Hyllestad Komm	N K	BUA KMO	A		
200002 396	89 0	16100	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Befringutvalge t - Merknader	Kvilhaug Sverre adv	N K	BUA KMO	A		
200002 396	88 0	26090	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Arendal Komm	N K	BUA KMO	A		
200002 396	87 0	13100	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Juridisk Rådgivning for Kvinner Jurk	N K	BUA KMO	A		
200002 396	86 0	17100	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Norsk kommuneforbund	N K	BUA KMO	A		
200002 396	85 0	17100	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Justisdepartementet	N K	BUA KMO	A		
200002 396	84 0	16100	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Ber om utsatt høringsfrist	Hordaland - Det Felles Innvandrerråd	N K	BUA KMO	A		
200002 396	83 0	16100	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Landsorganisasjonen i Norge - Lo	N K	BUA KMO	A		
200002 396	82 0	16100	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Hyllestad Komm	N K	BUA KMO	A		
200002 396	81 0	17100	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i	Ullensaker Komm	N K	BUA KMO	A		

			Norge - Merknader							
200002 396	80	13100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Fm Østfold	N	K	BUA	KMO	A	
200002 396	79	10100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Utlendingsdir	N	K	BUA	KMO	A	
200002 396	78	13100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Landsrådet for Norske Barne og Ungdomsorganisasjo ner	N	K	BUA	KMO	A	
200002 396	77	13100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Gjerdrum Komm	N	K	BUA	KMO	A	
200002 396	76	13100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Hol Komm	N	K	BUA	KMO	A	
200002 396	75	16100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader - Felles høringsuttalel se fra alle fylkesnemnde ne	Østfold Fylkesnemnd for Sosiale Saker	N	K	BUA	KMO	A	
200002 396	74	16100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Fm Oppland	N	K	BUA	KMO	A	
200002 396	73	11100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Sandnes Komm	N	K	BUA	KMO	A	
200002 396	72	16100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Møre og Romsdal Fylkeskomm	N	K	BUA	KMO	A	
200002 396	71	16100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Agder Høgskolen	N	K	BUA	KMO	A	

200002 396	70 I	17100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Tillegg til merknader	Barneombudet	N K	BUA	KMO	A
200002 396	69 I	16100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Barneombudet	N K	BUA	KMO	A
200002 396	68 I	16100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Arbeids og Administrasjonsdepart ementet	N K	BUA	KMO	A
200002 396	67 I	16100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Troms Fylkeskomm	N K	BUA	KMO	A
200002 396	66 I	13100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Steinkjer Komm	N K	BUA	KMO	A
200002 396	65 I	13100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Norsk Fosterhjemsforening	N K	BUA	KMO	A
200002 396	64 I	29090 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Oslo Komm - Røa Barneverntjeneste	N K	BUA	KMO	A
200002 396	63 I	13100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Løten Komm	N K	BUA	KMO	A
200002 396	62 I	13100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Bø Høgskolen - Studentene Barnevernspedagog og Sosionom Utdanningen	N K	BUA	KMO	A
200002 396	61 I	11100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Sarpsborg Komm	N K	BUA	KMO	A
200002 396	60 I	11100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Nord Norge Barnevernets Utviklingscenter	N K	BUA	KMO	A
200002	59 I	13100	Høring - NOU	Lærerforbundet	N K	BUA	KMO	A

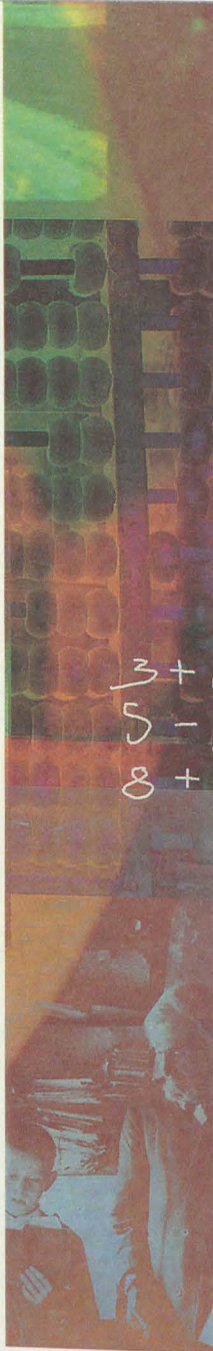
396		0	2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader							
200002 396	58	13100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Fm Hordaland	N	K	BUA	KMO	A	
200002 396	57	12100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Barnevernforum Sør	N	K	BUA	KMO	A	
200002 396	56	13100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Grue Komm	N	K	BUA	KMO	A	
200002 396	55	13100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Aleneforeningen	N	K	BUA	KMO	A	
200002 396	54	11100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Norsk Barnevernsamband	N	K	BUA	KMO	A	
200002 396	53	09100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Fm Telemark	N	K	BUA	KMO	A	
200002 396	52	13100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Kontaktutvalget Mellom Innvandrere og Myndighetene	N	K	BUA	KMO	A	
200002 396	51	11100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Fellesorganisasjonen for Barnevernpedagoger Sosionomer	N	K	BUA	KMO	A	
200002 396	50	13100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - vil bli oversendt senere	Bergen Komm - Byrådsavdeling for Helse og Sosial	N	K	BUA	KMO	A	
200002 396	49	12100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Statens Råd for Funksjonshemmede	N	K	BUA	KMO	A	
200002 396	48	13100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om	Vest Agder Fylkeskomm	N	K	BUA	KMO	A	

			barnevernet i Norge - Merknader					
200002 396	47 I	13100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Stavanger Komm	N K	BUA KMO	A	
200002 396	46 I	10100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Norsk Sykepleierforbund	N K	BUA KMO	A	
200002 396	45 I	12100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Fm Oslo og Akershus	N K	BUA KMO	A	
200002 396	44 I	12100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Østfold Statens Utdanningsktr	N K	BUA KMO	A	
200002 396	43 I	10100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Organisasjonen for Foreldre og Barn Tiltak	N K	BUA KMO	A	
200002 396	42 I	10100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Bærum Komm	N K	BUA KMO	A	
200002 396	41 I	11100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Midt Norge Barnevernets Utviklingssenter	N K	BUA KMO	A	
200002 396	40 I	09100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Fredrikstad Komm	N K	BUA KMO	A	
200002 396	39 I	06100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Norsk Lærerlag	N K	BUA KMO	A	
200002 396	38 I	11100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Handels og Servicenæringens Hovedorganisasjon	N K	BUA KMO	A	
200002 396	37 I	10100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge -	Offentlige Familievernkontorers Organisasjon	N K	BUA KMO	A	

				Merknader						
200002 396	36	I	09100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Ingen merknader	Akademikerne	N	K	BUA	KMO	A
200002 396	35	I	05100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Inoradopt	N	K	BUA	KMO	A
200002 396	34	I	10100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Norsk Inst for Forskning Om Oppvekst Velferd og Aldring	N	K	BUA	KMO	A
200002 396	33	I	06100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Oslo Høgskolen	N	K	BUA	KMO	A
200002 396	32	I	09100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Alta Komm	N	K	BUA	KMO	A
200002 396	31	I	05100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Statistisk Sentralbyrå	N	K	BUA	KMO	A
200002 396	30	I	09100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Finnmark Statens Utdanningsktr	N	K	BUA	KMO	A
200002 396	29	I	06100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Troms Fylkeskomm	N	K	BUA	KMO	A
200002 396	28	I	06100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Oslo Høgskolen	N	K	BUA	KMO	A
200002 396	27	I	06100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Telemark Fylkeskomm	N	K	BUA	KMO	A
200002 396	26	U	26090 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge	Telemark Fylkeskomm	N	K	BUA	KMO	A
200002 396	25	I	05100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om	Sørums Komm	N	K	BUA	KMO	A

			barnevernet i Norge - Merknader						
200002 396	24 I	06100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Rogaland - Statens Utdanningskontor	N K	BUA KMO	A		
200002 396	23 I	06100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Asker Komm	N K	BUA KMO	A		
200002 396	22 I	05100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Kvilhaug Sverre adv	N K	BUA KMO	A		
200002 396	21 I	02100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Norsk Helse og Sosiallederlag	N K	BUA KMO	A		
200002 396	20 I	05100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Rogaland Fylkeskomm	N K	BUA KMO	A		
200002 396	19 I	02100 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Forum for Psykologer i Skolen - Helland S	N K	BUA KMO	A		
200002 396	18 I	29090 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Harstad Høgskolen	N K	BUA KMO	A		
200002 396	17 I	29090 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Aust Agder Fylkeskomm	N K	BUA KMO	A		
200002 396	16 I	27090 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Vestfold Fylkeskomm	N K	BUA KMO	A		
200002 396	15 I	22090 0	Anmodning om forlenget høringsfrist	Telemark Fylkeskomm	N K	BUA KMO	A		
200002 396	14 I	20090 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Kirkens Familievern	N K	BUA KMO	A		
200002	13 U	13090	NOU 2000 12	Oslo Komm	N K	BUA KMO	A		

396			0	- Om barnevernet i Norge - Ny frist									
200002 396	12	I	08090 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Likestill Ombudet	N	K	BUA	KMO	A			
200002 396	11	I	08090 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Merknader	Oslo Komm - Byrådsavdeling for Eldre og Bydelene	N	K	BUA	KMO	A			
200002 396	10	U	31080 0	NOU 2000 12 om barnevernet i Norge	Vestfold Fylkeskomm	N	K	BUA	KMO	A			
200002 396	9	U	31080 0	NOU 2000 12 - om barnevernet i Norge	Bærum Komm	N	K	BUA	KMO	A			
200002 396	8	I	21080 0	Ber om utsettelse av høringsfrist	Bærum Komm	N	K	BUA	KMO	A			
200002 396	7	I	18080 0	Ber om utsettelse av høringsfrist	Vestfold Fylkeskomm - Sentralledelsen	N	K	BUA	KMO	A			
200002 396	6	I	15080 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Ingen merknader	Forbrukerombudet	N	K	BUA	KMO	A			
200002 396	5	I	03080 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Ingen merknader	Buskerud Statens Utdanningskontor	N	K	BUA	KMO	A			
200002 396	4	I	27070 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge - Ingen merknader	Næringslivets Hovedorganisasjon	N	K	BUA	KMO	A			
200002 396	3	U	28060 0	Høring - NOU 2000 12 - Om barnevernet i Norge	Ifølge Liste	N	K	BUA	MKS	A			
200002 396	2	I	19060 0	Høring - NOU 2000 - Barnevernet i endring - Norsk Sykepleierforbunds Landsgruppe av helsesøstre	Norsk Sykepleierforbund - Landsgruppe for Helsesøstre	N	K	BUA	MKS	A			

Jorun Ulvestad

Spenninger i den språklige samfunnsveven

En kritisk analyse av politiske tekster om foreldre, oppvekst og barnevern

Avhandling for graden PhD 2010

DET UTDANNINGSVITENSKAPELIGE FAKULTET
UNIVERSITETET I OSLO

ISSN 1501-8962

Nr. 127